T.C.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ KARADENİZ TEŞKİLATLANMASI VE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

GAMZE ELYİĞİT

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MEHMET PINAR

VAN - 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Gamze ELYİĞİT tarafından hazırlanan "SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ KARADENİZ TEŞKİLATLANMASI VE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Doç. Dr. Mehmet PINAR Tarih/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	...……
Başkan : Doç. Dr. Mehmet PINAR Tarih/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	……...
Üye : Doç. Dr. Refik TURAN Tarih Eğitimi/Aksaray Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	……...
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR İktisadi ve İdari Bilimler/ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	……...
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	……...
Tez Savunma Tarihi:	13/09/2021
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. …….……. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (13.09.2021)

Gamze ELYİĞİT

Yüksek Lisans Tezi

Gamze ELYİĞİT

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül, 2021

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI KARADENİZ TEŞKİLATLANMASI VE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

ÖZET

Cumhuriyet rejimi ilan edildikten sonra demokrasinin bir gereği olan çok partili hayata geçiş süreci Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının ardından denenmeye başlandı. Dönemin bulunduğu şartlar bu fırkanın kısa ömürlü olmasına neden olmuş ve fırka kapatılmıştı. Bu denemenin ardından uzun bir süre demokratik bir girişimde bulunulmamıştı. 1929 yılına gelindiğinde tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz ülkemizde de etkisi oldukça şiddetli olmuştu. Ekonomik krizin ülkemizde ortaya çıkardığı ekonomik ve toplumsal sorunlar giderek artmış ve bu da tepkilere yol açmıştı. Gazi Mustafa Kemal gerek hükümetin denetlenmesi gerekse buhranın yıkıcı etkilere çözüm bulunması adına kendi isteği doğrultusunda bir parti kurulması için girişimlerde bulundu. Gazi Mustafa Kemal'in bu kararın ardından Türk siyasi hayatında ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, Fethi (Okyar) Bey tarafından 12 Ağustos 1930 tarihinde kuruldu.

Liberalizmi savunan SCF özellikle kıyı kesimlerinde etkili olmuş ve iktidar fırkasının yanlış yönetimini eleştiren çoğu muhalif kesim SCF'yi desteklemişti. Ele aldığımız bu çalışmada hedefimiz SCF teşkilatlanmasının Karadeniz Bölgesinde gösterdiği hareketliliğin sosyo-ekonomik ve toplumsal yapısını inceleyerek aktarmaktır. SCF, kurulduktan kısa bir süre sonra teşkilatlanma faaliyetlerine başlayıp, hemen ardından o dönemde ilk defa uygulanacak belediye seçimlerine katılma kararı alması SCF'nin dönemin

iktidar fırkası olan Cumhuriyet Halk Fırkas'nın baskı ve engellemelerine neden olmuştur. Türkiye'nin zorlu şartlarında kurulan SCF çeşitli propaganda suçları ile kendini kısa süre içerisinde feshetmek zorunda kalmıştır. Buda ülkemizin demokrasiye geçişi için yeteri kadar gerekli bir ortamın oluşmadığını bizlere göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Karadeniz Teşkilatlanması, 1930 Belediye Seçimleri, Samsun, Giresun, Kastamonu Teşkilatlanması.

Sayfa Sayısı: IX+171

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet PINAR

Master's Thesis

Gamze ELYİĞİT

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
September, 2021

ORGANIZATION OF THE BLACK SEA OF THE FREE REPUBLIC SECTION AND 1930 MUNICIPAL ELECTIONS

ABSTRACT

After the republican regime was proclaimed, the transition to a multi-party system, which is the basic requirement of democracy, began to be tested after the establishment of the Progressive Republican Party. The conditions of the period caused this sect to be short-lived and the sect was closed. After this trial, there was no democratic attempt for a long time. In 1929, the economic crisis, which affected the whole world, had a very severe effect in our country. The economic and social problems caused by the economic crisis in our country gradually increased and this led to reactions. Gazi Mustafa Kemal made attempts to establish a party in line with his own will in order to control the government and to find a solution to the devastating effects of the crisis. The Free Republican Party, which became the second opposition party in Turkish political life after this decision by Gazi Mustafa Kemal, was founded on August 12, 1930 by Fethi (Okyar) Bey.

The SCF, which defended liberalism, was especially influential in the coastal areas, and most opposition groups that criticized the mismanagement of the rulingparty supported the SCF. Accordingly, the purpose of this study is to examine and convey the socio-economic and social structure of the mobility of the SCF organization in the Black Sea Region. The SCF started its organizational activities shortly after its establishment, and its decision to participate in the municipal elections to be held for the first time at that time caused the pressure and restrictions against the SCF by the CHF, the ruling

party of at the time. Established under difficult conditions of that time in Turkey, SCF had to dissolve itself in a short time following various propaganda crimes. This has shown us that there were not enough suitable conditions and setting for Turkey's transition to democracy.

Key Words: Free Republican Party, Black Sea Organization, Municipal Elections of 1930, Samsun, Giresun, Kastamonu Organization

Quantity of Page: IX+171

Supervisor: Doç.Dr. Mehmet PINAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **V**

İÇİNDEKİLER ..... **VII**

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **VIII**

ÖN SÖZ ..... **IX**

GİRİŞ **1**

1. SERBEST CUMHURİYET FIRKASISIN KURULUŞU VE TEŞKİLATLANMASI **11**

2. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KARADENİZ TEŞKİLATLANMASI **40**

2.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası Samsun Teşkilatlanması 40

2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası Giresun Teşkilatlanması 47

2.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası Şebinkarahisar Teşkilatlanması 54

2.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Teşkilatlanması 60

2.5. Serbest Cumhuriyet Fırkası Rize Teşkilatlanması 75

2.6. Serbest Cumhuriyet Fırkası Trabzon Teşkilatlanması 79

2.7. Serbest Cumhuriyet Fırkası Tokat Teşkilatlanması 84

2.8. Serbest Cumhuriyet Fırkası Bolu Teşkilatlanması 87

2.9. Serbest Cumhuriyet Fırkası Çorum, Zonguldak, Gümüşhane, Ordu, Amasya ve Artvin Teşkilatlanması 90

***3.* KARADENİZ'DE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ** **93**

3.1. Karadeniz'de 1930 Belediye Seçim Hazırlıkları 99

3.2. Seçim Propagandaları 102

3.3. Seçim Sonuçları 124

SONUÇ **140**

KAYNAKÇA **146**

EKLER **151**

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AGE: Adı Geçen Eser

BKZ: Bakınız

C: Cilt

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

ÇEV: Çeviren

DP: Demokrat Parti

Haz: Hazırlayan

S: Sayı

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TpCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

ZC. : Zabıt Ceridesi

ÖN SÖZ

Türk siyasi tarihinde halkın I. Meşrutiyet ile yönetime katılmasının ardından ilk kez demokratikleşme adımları atılmıştı. Bu dönemden sonra birçok siyasi fırka kurulmuş ise de Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) her noktadan tartışmaların hedefinde tutularak etkisini günümüze kadar taşımıştır. Cumhuriyet rejiminin ilan edilmesinin ardından ilk muhalefet fırkası olarak karşımıza çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) Gazi Mustafa Kemal'in isteksizliğine rağmen kurulmuş ve buda fırkanın kısa ömürlü olmasına neden olmuştu. Bunun üzerine ülkemizde uzun bir süre siyasi bir teşkilatlanma kurulmadı. 1929 tarihine gelindiğinde ise ekonomik buhranın ülkemizde bıraktığı kötü tesir üzerine bir takım arayışlara giren Gazi Mustafa Kemal bunun çözümünü hükümetin denetlenmesi ve bu kriz karşısında çözüm bulabilmesi için Türkiye'nin ikinci muhalefet fırkası olan SCF'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu oluşum TpCF'nın tam tersine Gazi Mustafa Kemal'in isteği ile kurulmuştu.

Bu çalışmamızda ele aldığımız Serbest Cumhuriyet Fırkasının Karadeniz Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri son dönemlerde artan bilgi fazlalığına rağmen halen bu bölge için çalışmaların yok denecek kadar az olmasından dolayı ele alınmıştır. Özellikle fırkanın hangi şartlarda doğduğunu, ekonomik krizin bölgede bıraktığı derin izlerin halk üzerinde nasıl tesir ettiği ve SCF'nin bölgede nasıl teşkilatlandığı gibi sorulara yanıt vermeye çalıştık. Bu çalışma sürecinde Karadeniz Bölgesinde yaşanan gelişmeleri daha iyi sunabilmek adına resmi tutanaklar, yerel ve yabancı gazeteler, dönemin arşiv belgeleri ve araştırma eserleri incelenerek bilgi verilmiştir.

Öncelikle bu tez çalışmamda beni yönlendirerek doğru bilgiye ulaşmamı sağlayan ve desteğini benden bir zaman esirgemeyerek katılarıyla ufkumu açan tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet Pınar'a, yine tez yazım sürecinde desteğini gördüğüm sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim..

Gamze ELYİĞİT

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgi alması üzerine 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmıştı. Bu antlaşmanın imzalanmasının ardından müttefik donanması Rusya'yı bahane ederek asıl amaçlarının Osmanlı Devleti'ni parçalanmak olduğu ve bu sebeple kendi aralarında gizli bir şekilde yapılmış olan anlaşmayı uygulamaya koyarak İstanbul'a asker çıkardı. 15 Mayıs 1919 tarihinde ise Yunan askerleri, mütareke hükümlerini bahane ederek Türkiye'deki müttefik kuvvetlerinin güvenliğini sağlamak iddiasıyla İzmir'i işgal etti. İzmir'in işgal edilmesi halk tarafından büyük bir tepki ile karşılandı. Bunun üzerine gerek Anadolu'da gerekse İstanbul'da işgale karşı birçok siyasi teşkilatlanma baş gösterdi. İçlerinde eski İttihat ve Terakki Cemiyet üyelerinin de bulunduğu gruplar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısında birleştiler[1].

Anadolu'da başlatılan bu haksız işgali gören genç subaylar, bu işgalden kurtulmanın yolunu birlik içerisinde Milli Mücadele ile kazanılacağının farkındaydılar. Anadolu'da başlatılacak olan Milli Mücadele Türk tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. İlk başlarda Kuvâ-yi Milliye'nin başlatmış olduğu bir çeşit gerilla savaşı, yerini düzenli orduya bırakarak muhteşem bir zafere imza atmıştı[2]. Milli mücadelenin zaferle taçlandırılmasının ardından 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve Gazi Mustafa Kemal burada Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurmuştur[3].

Gazi Mustafa Kemal, ilk olarak TBMM'nin açılış konuşmasında *"Böyle bir hükümet, milli hâkimiyet temeli üzerine dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyet'tir*" diyerek cumhuriyet rejiminin sinyallerini vermiş,[4] 6 Aralık 1922 tarihinde ise dile getirdiği bir söylemde "*Milli amaç ve düşünceleri dikkate alarak halkçılık esasını üzerine kurulu Halk Fırkası adıyla siyasi bir*

[1] Kemal Haşim Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, 119.
[2] Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, 10.
[3] Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, 33-34.
[4] Zeynep Korkmaz, *Kemal Atatürk Nutuk,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017, 349.

fırka kurmak istediğini belirtmiştir[5]. Gazi Mustafa Kemal'in cumhuriyet rejimini kurma düşüncesinin tarihsel planı eskidir. Öyle ki konuyla alakalı Mazhar Müfit Kansu'nun anılarında, Gazi Mustafa Kemal'in, Erzurum Kongresi'nin yapılacağı sırada kurulacak olan hükümet şeklinin Cumhuriyet olacağını Kansu'ya söylemesi önemli bir ayrıntıydı[6]. Böylelikle Gazi Mustafa Kemal'in rejimle ilgili kararlılığı ve bağımsızlığa olan tam inancını burada görmekteyiz.

Bununla birlikte uzun ve meşakkatli bir sürecin başlaması kaçınılmaz oldu. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923'te cumhuriyet rejiminin ilan edilmesi ve ardından 3 Mart 1924'de hilafetin kaldırılması siyasi mecranın hızlı değişimlere uğraması gibi kendi içerisinde büyük tepkiler ile karşılandı. Ayrıca art arda gelen yenilikler ve bu yeniliklerin getirmiş olduğu köklü değişimler, yeni kimlik yaratma gibi politikalar, halkın isteklerinin doğrultusunda yapılmadığı gibi, halkın isteksizliğine ve tepkilerine rağmen yapılmıştı. Bu da Türkiye'yi yönetenlerin "Jakoben" tarzı bir yaklaşım içinde olduğu izlenimini verdi[7]. Öyle ki bu dönemde tek fırka olan CHF'nin bu yaklaşımından memnun olmayanlar ve kendini izah edemeyenler, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında yeni bir muhalefet fırkası kurdular[8]. Böylelikle Meclis'te çok partili siyasi düzenin ilk kıvılcımları ortaya çıkmış oldu. CHF yanlısı yayın yapan Hâkimiyet-i Milliye bu durum için "*Cumhuriyet'in bir gereği*" olduğu vurgulanmış ve olumlu tepkiler almış[9] ise de Gazi Mustafa Kemal'in yeni kurulan fırkaya tavrı aynı şekilde olmamıştır. Yeni fırkaya karşı cephe almış "*bu fırka programında ilkeler hariç fikir ve prensiplerin kayda değer olmadığını"* belirtmiştir[10].

---

[5] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Divan Yayıncılık, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi,* 1(8), (2006), 268.
[6] Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, 35.
[7] Celaleddin Vatandaş, Cumhuriyetin Tarihi, Pınar Yayınları, İstanbul, 2015,183.
[8] Ömer Çınar, Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası Tek Partiden Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Denemesi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler dergisi,* 2015,208-229.
[9] Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, İş Bankası Yayınlar, İstanbul, 2007, 39-40.
[10] Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyet'inde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, 104.

İsmet Paşa'nın bu oluşum karşısında tepkisine baktığımızda bu dönemde yeni kurulan bu fırkanın karşına daha sağlam bir hükümetle çıkmak için CHF'yi toplayarak sıkıyönetim ilan etmek istemişti. Fakat İsmet Paşa'nın sıkıyönetim ilan etmek isteyerek elinde bulundurmak istediği güç grup içinde reddedilmişti. Bu durum kendisi tarafından hoş karşılanmaması üzerine İsmet Paşa, sağlık sorunlarının olduğunu ileri sürerek görevinden istifa etmişti. İsmet Paşa'nın istifasının ardından yerine yeni kabineyi toplaması için görev Ali Fethi (Okyar) Bey'e verildi[11]. Ali Fethi Bey, o dönemde kabine kurma potansiyeli olan daha ılımlı, halk tarafından sevilmiş bir şahıs olmasının yanında batılı değerlere yakınlığı ve liberal olmasından kaynaklı akla gelecek tek isimdi[12].

TpCF'nin kurulmasının hemen ardından yayınlanan programına genel olarak bakıldığında liberal, demokrat ve aynı zamanda laiklikten yana oldukları görülmektedir[13]. Yeni hükümet kurulduktan hemen sonra hızlı bir şekilde gelişen olaylar kurulan yeni fırkanın kısa ömürlü olmasına neden olmuştu. Doğu'da meydana gelen Şeyh Sait isyanının bu dönemde ortaya çıkması Türk siyasi tarihinde ilk muhalefet fırkası özelliği taşıyan TpCF'nin bu olaylardan sorumlu tutulmasıyla kapatılmasına neden olmuştu. Bu isyan karşısında daha sıkı tedbirler alınmak istenmesiyle 4 Mart 1925'te ılımlı bir politika sergileyen Fethi Bey'in kurmuş olduğu hükümet istifaya zorlandı. Yeni hükümet kurmak için verilen görev tekrardan sıkıyönetim yanlısı olan İsmet Paşa'ya verildi[14]. İsmet Paşa'nın bu göreve tekrardan getirilmesinin nedeni isyan karşısında daha köklü tedbirler almak istemesinden kaynaklanmaktaydı. İsmet Paşa hükümetinin ortaya koyduğu önerilerde İstiklal Mahkemelerin yeniden kurulması, basına sansür uygulanması, isyan çıkaranlara ve bu isyanı destekleyenlere karşı daha sert müdahalede bulunmak gibi uygulamaların bu süreçte yasalaştırılmasıydı[15]. Oy birliğiyle teklifin Meclis'te kabul görmesinin ardından Takrir-i Sükûn Yasası çıkarıldı. Böylece bu yasa ile birlikte muhalefetin hem önünü kesmek hem de susturulmasının

[11] Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.,* 39-40.
[12] Falih Rıfkı Atay, *Çankaya,* Tunç Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1998, 396-397.
[13] Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar,* Temel Yayınları, İstanbul, 2002. II, 119.
[14] Ahmet Demirel, *a.g.e.* 88.
[15] Lord Kınross, Atatürk- *Bir Milletin Yeniden Doğuşu,* Altın Kitaplar, İstanbul, 2018, 466-478.

alt yapısı oluşturuldu. Bu bağlamda hükümetin uyguladığı eylemler karşısında 3 Haziran 1925'te, TpCF kapatıldı. Tek parti yönetiminin tekrardan kurulması yolunda böylelikle bir engel kalmamış oldu[16].

1930 yılına gelmeden önce yeni kurulan genç cumhuriyetin iktisadi gelişimine baktığımızda on yıl süren bir savaş döneminin olduğu ve zaferle birlikte beraberinde birçok ekonomik sorunları da getirdiğini görmekteyiz. Öyle ki bu süreçte memleket harap içinde kalmıştı. Halkın milli mücadele döneminde canı pahasına orduya yardım etmesi, erkek nüfusun savaşlara katılarak yaşamlarını yitirmesi özellikle tarım alanında etkisini göstermişti. Öte yandan memleketin her bir köşesi yıkılmış, hayvanların hemen hemen hepsi telef olmuştu. Bununla birlikte alışverişi sağlamak için gerekli olan para ihtiyacı da yine bu dönemde kısıtlanmıştı. Ülke halkı, bu zorluklar karşısında başarılı olmuş olsa da yeni kurulan genç cumhuriyetin gelişiminin sağlanması için para bulunması gerekiyordu. Bu nedenle yabancı devletlerin daha önce olduğu gibi ağına düşme korkusundan dışarıdan para alınmıyordu. Öyle görünüyor ki yabancı devletlerde bu konuda baya temkinliydi. Yeni kurulan bu rejime pek güven duymamaktaydılar. Böyle bir ortamda Türkiye, uzun soluklu savaşların ardından kendini böyle ekonomik bir bunalımın içinde bulmuştu[17]. İsmet Paşa, Milli Mücadele'den bu yana ülkenin iktisadi durumunu anlatırken dışarıya karşı ilişkilerin kesilmiş olduğunu dile getirmekteydi. Böyle zor şartlar altında yıkılmış halde olan memleketi imar edip mali dengesini koruyarak yönetmenin kolay olmadığını ayrıca karamsarlığa düşmeyerek bütçenin açık verileceği bu sebeple borç almaya zorunlu olunacağı gibi fikirlerin asla memleketi idare edenlerin aklından geçmediğini söylemekteydi[18].

Türkiye, bulunduğu coğrafi konum bakımında tarım ülkesi olması sebebiyle ekonomik kalkınmalar ve politikalar hep bu yönde olmaktaydı. Bu dönemde uygulanan vergi politikası halkın hükümetle arasına büyük duvarlar örmüştü. Bakıldığında 1925 tarihinde kaldırılan Aşar Vergisi devlet

[16] Ahmet Demirel, *a.g.e.,* 88.
[17] Lord Kınross, *a.g.e.,* 466-468.
[18] İsmet İnönü, *Cumhuriyetin İlk Yılları- II (1923-1938*), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1998, 21.

bütçesinde yapı değişmesine neden olduğundan yerine İstihlak Vergisi'nin getirilmesi ardından 1926'da Temettü Vergisi'nin kaldırılıp yerine Kazanç Vergisi'nin yasalaştırılması her alanda halkı zorlamış ve hükümete karşı tepkilerin oluşmasını sağlamıştı[19]. Vergilerin bu şekilde kaldırılıp halkı rahatlatıldığı düşünülse de yerine tekrardan ağır vergilerin getirilmesi Zekeriya Sertel tarafından *"CHF köylünün sırtından Aşar'ı kaldırdı. Ancak köylünün derdi bitti mi sanıyor? Uşak fabrikası denemesinde yanan üç milyon lira zararını çıkarmak için köylüden ağnam vergisi alındı. Evet, halkı zorlayan Aşar vergisi kaldırıldı fakat arazi üzerinden daha da ağır vergi alınıyor. Aşar kaldırıldı fakat onun yerine her sene köylüden mahsulün yüzde 12'si yardım olarak alınıyor*" şeklinde hükümeti eleştirilerin hedefinde tutmuştu[20]. Öyle ki bu şekilde alınan dolaylı vergiler iktidar yanlısı olan Cumhuriyet gazetesinde de eleştirilerin hedefinde olmuştu. Gazete konuyu "*Arazi vergisi Aşar vergisine rahmet okutacak kadar ağırdır*" şeklinde kaleme almış ve çiftçinin aşar vergisinde sadece ekebildiği aynı zamanda toplayabildiği ürüne göre vergi aldığını yeni kanuna göre ise arazinin hepsi ekilmiş gibi bir sistem üzerinden vergilenmesi çiftçiyi zorladığı yazmaktaydı[21]. Aynı şikâyet Atatürk'ün seyahat notlarında vergiyi ağırlaştıran ve arazi vergisinin hiç ekilmeye müsait olmayan bataklık ve çalılıklardan bile alınması halkı zorladığı not edilmişti[22]. 1929 tarihinde gümrük vergileri ve tekelden elde edilen gelirlerle devlet bütçesi % 60,5'a kadar yükselebiliyordu. Böyle bir dönemde devlet, vergiler üzerinden kazandığı bu kazancı riske atamazdı. Bu nedenle aşar vergisi sistemine tekrardan geçiş sağlanması devletin alacağı büyük bir riskti[23].

CHF için önemli olan ülkeye demiryolu hattını yapılması hükümetin işletme haklarını Chester grubuna vermesiyle hayali kurulan ekonomik alanda büyüme girişimleri olumsuz sonuçlar doğrunca da bu sefer başka bir yol

[19] Mehmet Pınar, *Tek Parti Döneminde Trakya'ya da Siyasi Hayat ve Yahudiler (1930-1934)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, 115.
[20] Son Posta, 25 Ağustos 1930.
[21] Cumhuriyet, 27 Teşrinisani 1930.
[22] BCA.490,1/ 34.142.1-10.
[23] Avni Zarakolu, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, AÜSBF Yayıncılık, Ankara, 1982, 93.

haritası çizilmişti. Buda hükümetin yatırım politikası olarak yürüteceği ve yapımına 1924'ten itibaren başlatılacak olan demiryolu siyaseti olmuştu[24]. 1929 tarihinde Mersin- Adana- Tarsus demiryolu hattının işletme haklarının Yenice- Nusaybin Fransız şirketinden alınmasıyla tüm imtiyazların devletin eline geçişi sağlanmıştı[25]. Bu gibi yatırımların yapılması demek yine halk üzerinden yeni vergilerin alınması demekti. Öyle ki yol, kazanç[26], ağnam, damga ve müsakkafat gibi vergiler hükümetin gelirini arttırmaya yönelik girişimlerdi[27]. Bu denli ağır vergilerin altında ezilen halk çareyi 1930'da kurulacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda bulacakları inancındaydı.

Bu vergilerin bu denli artmasının yanında 1930 yılına girmeden önce 29 Ekim 1929 günü New York borsasının hızlı bir şekilde değer kaybetmesiyle ülkelerin "*depresyon dönemi*" dediği büyük bir buhran krizi meydana çıktı. Tüm Dünya'da etkisini gösteren bu buhran, 1923-1929 yılları arasında kaderini liberal dünya ekonomisine bağlayan Türkiye'yi de sarsıcı bir şekilde etkilemişti[28]. Öyle ki bu dönemde bozuk olan ekonomik denge, buhranın vurmasıyla daha da kötü bir hal almış, geleneksel ithalatı durdurma noktasına getirmişti. Hal böyleyken büyük ticaret şirketleri, üretimi arttırmak maksadıyla finansal olarak kredi çekmiş olan çiftçiler ve sanayicilere[29]% 12 faiz uygulandığından borçlarını ödeyemez hale geldiler[30]. Ekonomik buhranın vurması beraberin ticarette durgunluk yaşanmasına, işsizliğin artmasına ve ürünlerde fiyat düşüklüğünün yaşanması gibi birçok sorunu beraberinde getirmişti. Bernard Lewis'e göre Türkiye, liberal düzeni oluşturmuş kapitalist yabancı devletler karşısında konumunu netleştirmemiş olmasına karşın tarım ürünlerinde fiyatların düşüklüğünden dolayı dış ticarete büyük bir ölçüde bağlı kalması sebebiyle bu buhranı en şiddetli geçiren ülke olmuştur. Temel

[24] Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik,* İmge Yayınevi, Ankara, 2006,51.
[25] BCA.30.18.1.2/1.13.2.
[26] Halk Kazanç vergisinin miktarını hesaplayan memurların keyfi karar uygulamasından dolayı şikâyetçidir. Ayrıca Yol vergisinin ağır olmasıyla alakalı birçok şikâyet gelmektedir. (BCA.490.1/79.293.2-6)
[27] BCA.490,1/ 34.142.1-1.
[28] Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam (1922-1938)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, 347.
[29]Abdulhamit Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası,* Kitabevi, İstanbul, 1998, 43.
[30] Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2006,57.

besin kaynakları bakımından ülke kendi halkını bu buhrana karşı korumaya yetenekli olsa da diğer ekonomik alanlarda kendini koruması güç olmuştur. Hammadde ihracatı karşılığında diğer ülkelere endüstri ve sanayi açısında ithalata bağlı kalması bunun önemli bir göstergesidir. Bu etkiler Lozan Antlaşması'nın ortaya koyduğu maddelerle daha güç hale gelmişti. Öyle ki Lozan'daki bazı ekonomik kararlar Türkiye'nin iktisadi gelişimine katkı sağlayacak tarifeler uygulamasını kısıtlamıştı. Hükümetin bu kriz karşısında aldığı tedbirler köklü olmadığı gibi daha hafif tedbirlerdi. Bu tedbirlere göre "*dış ticaret hacmi*" ve "*devletin yaptığı harcamaları*" kısmak en makul olanıydı[31]. Türkiye'nin bu dönemde ortaya koyduğu Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, İnhisarlar Kanunu ve Merkez Bankası Kanunu gibi uygulamalarla tedbirler aldığını görmekteyiz. Bu da doğal olarak ülkeyi devletçilik anlayışı çerçevesinde yöneteceği bir dönem olacaktı.

Buhranın etkileri sadece ülkemizde görülmediği gibi, çoğu ülkelerde bu etki fazlasıyla hissedildi. Öyle ki bu ülkeler krize karşı korumacı ve devlet girişimi ile atlatmaya yönelik uygulamalara başvurmuşlardı[32]. Ülkemizde özellikle bu kısıtlamalar Kambiyo sistemi ve dış ticarette satım üzerinde etkili oldu[33].1929 yılı Lozan Antlaşması'nın kararıyla Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerini açık bir pazar halinde idame ettiği dönemin biteceği aynı zamanda yine Lozan Antlaşması'nın hükümlerince Osmanlı borçlarının ödeneceği döneme denk gelmekteydi. Fakat buhranın ortaya çıkmasıyla tarım ürünlerinde düşüşün sağlanması devlet bütçesinde büyük bir gelir kaybına sebebiyet vermiş, dış ticaret faaliyetlerimizin daralmasından dolayı Türk parasının değer kaybetmesine sebep olmuştu. Bunun yanında genç cumhuriyetin birde Kambiyo rejimi ile başa çıkmaya çalışması bu borçların ödenmesini daha güç haline getirmişti[34]. Türkiye, bu zamana kadar Osmanlı'dan kalan borçlarının sadece bir kısmını ödeyebilmiş ve buhran krizinin vurmasıyla hükümet yeni yollar arayışı içerine düşmüştü. Bunu için

[31] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, 280.
[32] Örnekler için bkz: Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991): Aşırılıklar Çağı*, (Çev: Yavuz Alogon), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, 118-130
[33] Son Posta, 5 Eylül 1930: Bernard Lewis, *a.g.e*., 280.
[34] Mahmut Güloğlu, *Türkiye Cumhuriyetinin Tarihi-II (1931-1938),* Tek Partili Cumhuriyet, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, 148.

de Türk parasının değer kaybetmesinin önüne geçmek önemli bir konu haline gelmişti.

Türkiye, bu borçların sadece üçte birini ödeyebilmiş ve bu tarihten sonra alacaklılarına hiçbir şekilde ödeme yapmadığı takdirde yabancı ülkelerden kredi alamamakla tehdit edilmişti[35]. Yabancı devletler, Türkiye'nin borçlarının ertelenmesini istediğini, hükümetin bu tür tedbirler almasının sebebini ise Türk parasının istikrara kavuşmasını istemesinden kaynaklandığını belirtmekteydi[36]. Türkiye'nin borçlarını ödeyememesi Yunanistan basınının da geniş bir şekilde ele alındığını görmekteyiz. Arşiv belgeleri ve gazeteler, Türkiye'nin iktisadi halinin kötü bir durumda olduğunu, bu sebeple memurların maaşlarının ödenmediği, tüccar ve esnafların iflas etmesinden dolayı kötü zamanlar geçirdiğini yazmaktaydılar. Ayrıca Yarın gazetesinin bu ekonomik krizi yönetemediği için Hükûmet'i sorumlu tuttuğu ve bundan dolayı kabinenin istifasını istemesi haberin detaylarındandı[37]. Öyle ki Türkiye'nin borçlarını ödeyememesinin yanında bu borçları ertelemesi, yabancı devletler karşısında itibarını zedeleyeceği kaçınılmaz bir durumdu[38].

Özellikle köylüler bu bunalımdan en fazla etkilenen kesim oldu. Bu etki, tarımsal alanda ihracat yapan bölgelerde özellikle İzmir başta olmak üzere demiryolu ağının geçtiği yerler ile liman bağlantısı olan bölgeler arasında daha fazla görüldü. Şevket Süreyya'ya göre bu buhran "*uyanık"* bölgeler olan Karadeniz, Ege, Akdeniz'de daha fazla hissedildi[39]. Bununla birlikte 1928 tarihinde Anadolu'nun orta kesimlerinde meydana gelen kuraklık bu etkinin oluşmasına ayrıca zemin oluştursa da[40] bu tarihte buğdayın kilosu 13,6 kuruş iken 1930 yılında bu miktar 7,3 kuruş olmuştur. Arpa fiyatlarında da durum bu şekilde olmuş 7,8 kuruş olan arpa 3,7 kuruşa kadar gerilemiştir. Bu bağlamda söyleyebiliriz ki ülke nüfusunun çoğunluğunun geçim kaynağı olan tarım da, gayri milli safi hâsılanın en fazla

[35] BCA.30.10.0/136.977.22-1.
[36] BCA.30.10.0/136.977.14-2.
[37] BCA.30.10.0/136.977.19.
[38] BCA.30.10.0/136.977.14-2.
[39] Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., 364,
[40] Çetin Yetkin, *S.C.F Olayı,* Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004,33.

düşüş sağlayan alan olduğudur[41]. Bu nedenle tarımda bu denli düşüşün sağlanması çiftçinin Ziraat Bankası'ndan aldığı kredileri ve devletin yüklediği ağır vergileri ödeyemeyecek duruma düşürmüştür. Ziraat Bankası çiftçiden bu kredi borcunu almadığı durumda faiz uygulayarak ya da çiftçinin kredisini kesme yoluna gitmesi köylüyü içinden çıkılmaz bir borç batağına sürüklemişti[42]. Köylülerin bu denli zorlandığını gören hükümet, bu buhran krizinin etkilerini köylülerin üzerinden azda olsa kaldırmak için çözüm olarak Ziraat Bankası'yla anlaşarak kooperatifler açma yoluna gitti. Bu kooperatifler en çok tarım piyasasının sürekli olduğu İzmir, Aydın, Bursa ve Giresun'da açılarak faaliyetlerine başladı[43]. Dönem itibariyle kredilerin düşük olması ve kooperatiflerin maddi olarak desteklenmeyişi nedeniyle bu girişim de istenilen beklentiyi vermedi[44]. Tüccarların faaliyetleri de bu ekonomik krizde önemli bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Banka yoluyla para alan bu tüccarlar aldığı parayı köy halkına borç olarak vermekteydi. Öyle ki bu işten en fazla kâr elden eden tüccarlar Tarım ve Kredi Kooperatiflerini dahi eline alabilecek güç haline gelmişti[45].

Bunun yanında ülke tarım politikasında sanayi devriminin getirdiği avantajlar karşısında ilkel kalması önemli bir konudur. Arnold Toynbee konuyla alakalı görüşlerini "*Türkiye'nin uyguladığı tarım metodları tarihin şafağındakilerden değişik değildir. Bir mandanın ve ya öküzün çektiği karasaban halk gözünde en gözde tarım aracıdır. Modern ekme ve biçme makineleri görülmeye değer garip şeylerdir"* şeklinde tanımlamaktaydı[46]. Ayrıca bazı işletmelerin yüzüstü bırakılması, erkeklerin CHF'nin ülkü haline getirdiği demiryolu inşasının yapımında çalışması, Türkiye'ye yapılan göçlerde muhacirlere arazilerin verilmesi, çiftçinin yeteri kadar arazilerden

[41] Abdulhamit Avşar, *a.g.e.*, 43.
[42] Avni Zarakolu, *a.g.e.*, 91.
[43] Cem Emrence, *a.g.e.*, 59.
[44] Çelik Arubora, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi,* AÜSBF Yayıncılık, Ankara, 1982, 85.
[45]Korkut Boratav, a.g.e., 147.
[46] Arnold J. Toynbee, *Türkiye: Bir Devletin Doğuşu,* (Çev: Kasım Yargıcı), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2000, 14.

faydalanamaması gibi durumlar ürünlerin işlenmesi ve piyasaya sürülmesini fazlasıyla kötü etkilemekteydi[47].

Tarım alanında yaşanan bu zorluklara ek olarak devletin askeri alanda yaptığı harcamaları dikkate alırsak devlet bütçesinde büyük bir açık bıraktığı kesindi. Devlet bütçesinin % 50'si askeri harcamaları içermekteydi[48]. Şayet ülke genelinde baş gösteren eylem ve isyanların tamamen son bulmadığı bir gerçekti. Mete Tunçay'a göre Şeyh Sait isyanı ile birlikte doğuda ortaya çıkan ona yakın iç ehemmiyeti tehdit eden olayları bütün olarak değerlendirdiğinde bu etki Kurtuluş Savaşı'nın verdiği yıkım kadar etkili olmuştur. Böylesine büyük çapta yapılan askerî harcamalar devlet bütçesinde açık verdiği muhakkaktı[49]. Genç cumhuriyetin iç isyanlarla uğraşmasının yanında bir de devlet örgütlenmesi için çaba sarf etmesi ekonomik alanda yapılacak atılım ve planların daha geri planda kalması demekti[50]. Şeyh Sait isyanın TpCF'nin kapatılmasında etkili olması 1929 yılına kadar unutulamaması ayrıca yine bu tarihe kadar Takrir-i Sükûn yasasının İstiklâl Mahkemeleri'nin önünün açmasıyla devlet adamlarının üzerinde ki baskı ve sıkıyönetim halkın hükümetle arasına duvar örmüştü. Yukarıda ağırlıklı olarak ekonomik verileri tartışmaya ve siyasetin gidişatındaki saiklerini ortaya koymaya çalıştık. Bu verilerden hareketle gerek ekonomik gerekse siyasi hareketliliğin bu denli değişmesi halkı Gazi Mustafa Kemal'in de onaylamış olduğu SCF 'ye yönlendirecekti[51].

[47] Avni Zarakolu, *a.g.e*., 96.
[48] BCA.30.10.0/136.977.22-2.
[49] Mete Tunçay, a.g.e., 127.
[50] Metin Toprak, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi,* Kara Harp Okulu Yayını, Ankara, 1999, 23.
[51] Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964, 210-215.

1. SERBEST CUMHURİYET FIRKASISIN KURULUŞU VE TEŞKİLATLANMASI

1930 yılına gelindiğinde ekonomik alanda zorlu bir sürecin içerisinde kendini bulan Türkiye, toplumsal alanda da sıkıntılar yaşamaktaydı. CHF'nin bu ekonomik sorunlar karşısında başarısız tutumu daha da saydamlaşır bir hal aldığından beraberinde tepkileri de getirmişti[52]. Zürcher' in aktardığına göre CHF'yi temsil eden yerel ve bölgesel teşkilatlanması içerisinde sık sık meydana gelen adam kayırmacılık, yolsuzluk ve kişi hürriyetinin yok sayılması gibi davranışların halkın öfkesine sebebiyet verdiğini ayrıca ekonomik buhranın vurmasıyla bu öfkeyi dindirmek için CHF'nin esaslı bir program yapmadığı yönündeydi. Dahası bu ekonomik buhranın ülkemizdeki kötü etkileri Meclis'te bile tartışılmaması işe farklı bir boyuta taşımaktaydı[53]. Öyle ki hem ekonomik hem toplumsal alanda yaşanan sıkıntıların iyileştirilmesi için hükümetin kendisini eleştirecek bir muhalefet fırkasına ihtiyacı vardı[54]. Ülkenin her tarafından gelen şikâyetlerin farkında olan Gazi Mustafa Kemal, ülke genelinde yaptığı geziler sonucu yapılan eleştirileri azaltmak amacıyla yeni bir muhalefet fırkasının kurulması için girişimlerde bulundu[55]. 1925 yılında kapatılan TpCF'nın başarısız demokrasi girişiminden sonra tek partili sistemin baskı ve etkisiyle 1930 yılına kadar hiçbir siyasi teşkilatlanma oluşmamıştı. Gazi Mustafa Kemal, 1925 yılında TpCF'nin kendisine meydan okuyan rakiplerinin oluşturduğu bir oluşum olmasından kaynaklı fırkaya sıcak bakmamıştı. Fakat bu kurulacak olan yeni fırka TpCF'nin tam aksine Gazi Mustafa Kemal'in isteği ve kararlılığı ile açılacak aynı zamanda sadık olacaktı[56].

SCF'nin kurulduğu döneme baktığımızda fırka, yedi yıl boyunca halkı yöneten ve yine kendi kadrosuyla halka karşı ters duruma düşmüş, CHF'nin karşısında yer alacak ayrıca Osmanlı'nın **y**ıkılışının bıraktığı ağır yüklerin

[52] Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi(1930-1945*), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, 18.
[53] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye Tarihi,* İletişim Yayınları, (Çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul, 1993, 259-260.
[54] Ahmet Demirel, *a.g.e.,*107.
[55] Erik Jan Zürcher, *a.g.e.,* 260.
[56] Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006,135.

üstüne bir de dünyayı sarsan ekonomik buhranın var olduğu bir ortam da kurulacaktı[57]. Cemil Koçak'a göre, Gazi Mustafa Kemal'in amacı yeni kurulacak olan bu fırkayı iktidar olarak Meclis'te görmekten ziyade Hükûmet'i siyasal alanda daha ılımlı bir şekilde eleştirmek istemesinden kaynaklanmaktaydı[58]. Taner Timur ise ekonomik buhranın çıktığı dönemde Türkiye'de başvurulacak iki seçenek vardı. Ya siyasi rejimi yumuşatılacaktı ya da sertleşecekti. Bakıldığında SCF'nin rolü yumuşatma için bir deneme olacağıydı[59]. The Times gazetesinde ise durum farklı bir şekilde ele alınmış ve Gazi Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'nın uyguladığı politikaları tam anlamıyla tüm yönleriyle eksikliklerini eleştirecek bir muhalefet fırkasını istemesinden kaynaklandığını dile getirmekteydi[60].

Gazi Mustafa Kemal'in yeni bir muhalefet fırkası kurma teşebbüsünün birçok önemli sebebi bulunmaktadır. Öyle ki yıllarca tek parti sistemi olarak yönetilen bu ülke de neden ikinci bir fırkaya ihtiyaç duyulsun ki? Öncelikle bunun sebeplerine baktığımızda tek partili rejim sisteminin hükümetin ortaya koyduğu icraatları kontrol etmemesi ve bu icraatları doğruca kabul etmesinden kaynaklı denetimsizliğin ortaya çıkmasından faydalı çözümler üretilmediği düşünmüştü. Gazi Mustafa Kemal'in getirdiği yeniliklerin tam anlamıyla ülkenin genelinde nasıl etkiler bıraktığını görmek ve Meclis'te serbestçe yer alacak yeni görüşlerin var olması bu havayı kıracağı muhakkaktı. Bununla beraber Avrupalı devletler ülkemizdeki tek parti rejimini demokrasiye uygun bulmamakta ve bu tür yönetimleri otoriter olarak görmenin yanında Sovyet Rusya yönetimlerine benzetmekteydi[61]. Bu realiteler doğrultusunda Gazi Mustafa Kemal, uzun bir süre aklında olgunlaştırdığı çok partili hayata geçiş fikrinden emin olarak SCF'nin kurulmasına ön ayak olmuştur. The Times gazetesine göre Gazi Mustafa Kemal'in tek partili sistemin dünya genelinde böylesi yaygın olduğu bir

[57] Çetin Yetkin, a.g.e., 35.
[58] Cemil Koçak, *Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980*), *Türkiye Tarihi 4,* Cem Yayınevi, İstanbul 1997, 107.
[59] Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013,175.
[60] The Times, 14 August 1930.
[61] Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.,* 65.

dönemde bu kararı almasını çok cüretkâr olduğunu ve bir o kadarda önem taşıdığını dile getirmekteydi[62].

Gazi Mustafa Kemal, bu kurulacak olan yeni fırkanın başına kendisine sadık[63] ve güvendiği kişileri getirmek istiyordu. Böyle bir isimde kendisine sıkı sıkıya bağlı olan Ali Fethi(Okyar) Bey'den başkası değildi [64]. Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal'in çok eski yıllardan beri arkadaşı hem beraber askerlik vazifesini yapmışlar hem de Milli Mücadele zamanında beraber çalışmışlardı. Fethi Bey'le alakalı Zekeriya Sertel, "Hatırladıklarım" adlı anı eserinde şu cümleleri kurmuştur.

"*Fethi Bey, namuslu ve bir o kadarda dürüst bir kişiliğe sahiptir. Ancak güçlü ve baskın bir yapısı olmadığından Gazi Mustafa Kemal'in gölgesi altında faaliyet gösterebilen bir kişi olarak kalmaktaydı"*[65].

1930'un Temmuz ayında Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçisi olan Fethi Bey, iznini Türkiye'de geçirmek üzere İstanbul'a gelmişti. Fethi Bey o sırada Yalova'da bulunan[66] Gazi Mustafa Kemal'e saygılarını sunmak maksadıyla kendisi ile görüşmek istemiş ve olumlu yanıt alınca da Gazi'nin Yalova'da konuğu olmuştu[67]. Fethi Bey, Yalova'da kaldığı süre boyunca Gazi

---

[62] The Times, 14 August 1930.

[63] Erik Jan Zürcher, *a.g.e.,* 260.

[64]1880 tarihinde Pirlepe'de(Yugoslavya) doğdu. 1903 yılında Erkâni Harbiye okulundan yüzbaşı olarak mezun olan Fethi Bey, Vatan Hürriyet Cemiyeti'nde Mustafa Kemal ile beraber çalıştı.1913 yılında ise askerlik görevinden istifa ederek Erkâni harbiye kaymakamlığı göreviyle ihtiyat sınıfına geçmiştir. Yine aynı yıl içerisinde Sofya'ya elçi olarak atanmıştır. Buradan da 1918 tarihinde Sofya elçiğinden istifa ederek İstanbul'a geri dönerek burada İstanbul Milletvekili olarak Meclisi Mebusan'a katılmıştır. 1919 Mart ayında Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından Bekir ağa bölüğünde bir süre kaldı. Sonrasında İngilizler tarafından Malta'ya gönderilmiştir. Malta'dan döndükten sonra 1921'de Ankara'ya gelmiş ve aynı tarihte İstanbul Milletvekilliğine seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisine katılmıştır. Ardından Dâhiliye Vekâletine seçilerek ikinci Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar bu görevde kalmıştır. Sonrasında Dâhiliye Vekâleti ile birlikte İcra Vekilleri Heyetine seçilmiş ve 22 Kasım 1925 tarihine kadar bu görevini devam ettirmiştir. Ayrıca Milli Savunma Bakanlığı tarafından Başbakanlık yapmış 3 Mart 1925 tarihinde ise kabinesi ile beraber istifa etmiştir. Sonrasında Paris elçiliği görevini üstlenen yapan Fethi Bey, 26 Mart 1925'te mevcut bulunduğu Milletvekillik görevinde de istifa etmiştir. Ardından Gazi Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda Serbest Cumhuriyet Fırkası kurmuş bu vesileyle Gümüşhane Milletvekili olarak 25 Eylül 1930 yılında tekrar Meclise katılmıştır. Fırka kapandıktan sonra bağımsız bir şekilde hareket eden Fethi Bey, Londra da elçilik görevine devam etmiştir. Kendisi evli ve iki çocuk babasıdır. 7 Mayıs 1943'de vefat etmiştir.(TBMM Tercüme-i Hal Dosyası, Sicil No:441.)

[65] Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım,* Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977,192-193.

[66] The Times, 20 August 1930.

[67]Çetin Yetkin, *Türk Demokrasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, 39.

Mustafa Kemal ve arkadaşları ile birlikte akşam yemeklerinde buluşup birçok konu hakkında sohbet etmişlerdi. Bu sohbetler çoğunlukla ülke sorunları, tarih, dil gibi konular üzerineydi[68]. Yine bir akşam yemeğinde sofrada bulunan kişilerin dağılmasıyla Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey ve Samsun Valisi Kazım (İnanç)[69] Bey'in kalmasını istedi. İlk olarak Vali Kazım Paşa'ya halkla iç içe olduğundan ülkenin içinde bulunduğu durumun nasıl olduğunu sordu. Kazım Paşa, bu durum hakkında valiler başta olmak üzere çoğu devlet kademesinde yer alan kişilerin görevlerini yerine getirmemesinden dolayı halkın hoşnutsuz olduğundan bahsetti. Kazım Paşa'yı dikkatlice dinleyen Gazi Mustafa Kemal, ardından Fethi Bey'e yönelerek "*Sizde dışarıda görev yaptınız yıllarca sizce dışarıdan ülkenin vaziyeti nedir?"* diye sormuştur. Fethi Bey'in pekte zorlanmadığı bu soru üzerine ülkenin iktisadi ve mali olarak dışarıdan çok kötü bir imaj sergilediğini, Hükûmet'in büyük masraflar yapmasından kaynaklı devlet gelirini bu nedenle arttırmak için vergilerin aşırı bir şekilde arttığını dile getirmişti[70]. Zaten var olan tütün inhisarına ek olarak tuz, içki, barut, kibrit ve bazı yeni vergilerin ortaya çıkmasının yanında demiryolu ağının yeniden inşa edilmesi halkı çok perişan bir hale koymuştur[71]. Ayrıca Meclis'in bu sorunlara çözüm araması yerine görevini tam olarak yerine getirmemesinden kaynaklı birçok sorunun oluştuğunu söylemişti. Bu sohbet üzerine Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'e *"Ben bunun çaresini buldum. Memlekette muhalif bir fırka kurmak lazımdır. Böyle bir fırka olursa Meclis'te tartışma daha serbest olur. Mesela siz böyle bir*

[68] Ali Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980, 384.

[69] 1879 tarihinde Diyarbakır'da doğmuştur. 1900 yılında Erkâni Harbiye okulundan mezun oldu. Erkânı Harbiye-i Umûmi Riyaseti birinci şubesinde görev aldı. İki sene boyunca tabur komutanlığı yaptıktan sonra Lisans eğitimi almak için Almanya'ya gitti. Döndükten sonra tekrardan E.H.U'de Trablusgarp masası şefliği yaptı. Balkan Savaşları sırasında Çanakkale 15. kolordu harekât şube müdürlüğü, Karargâhı Umûmi İrtıbat Zabitliği görevi ile Şark ordusu Karargâhı üçüncü şubesi ve Çatalca Muherabatında Karargâhı Umûmi İstihbarat müdürlüklerinde bulundu. Bir yıla yakın Roma Ataşemiliterliği görevinde bulundu. I. Dünya Savaşı sırasında Birinci Ordu İstihbarat şubesi müdürlüğü, Birinci Ordu Harekât şubesi müdürlüğü, Birinci Ordu Erkânı Harbiye başkanlığı, Beşinci Çanakkale Ordusu Erkânı Harbiye başkanlığı, Saroz Körfez'i komutanlığı yapmıştır. Bunlara ek olarak Yıldırım Ordular grubu Erkânı Harbiye Riyasetin 'de görev almıştır. Ayrıca Matbuat ye İstihbarat Umum müdürlüğü, Ordu Komutanı sıfatıyla Garp Cephesi kumandan başkanlığı yapmıştır. Sırasıyla da bir ay kadar Tokat Valiliği, dört yıl boyunca Samsun Valiliği yapmıştır. Son olarak 1932 yılında İzmir Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve bir kız çocuğu sahibidir. (TBMM Tercüme-i Hal Dosyası, Sicil No:188.)

[70] Ali Fethi Okyar, *a.g.e.,* 385-386.

[71] Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar,* Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul, 1973, 2, 403-404.

*fırkanın başına geçerseniz, bildiklerinizi Meclis'te serbestçe söylersiniz. Bu nedenle uygulamada görülen birçok hatanın da önünü almak mümkün olur."*diyerek, Fethi Bey'e yeni fırka kurmasını teklif etmiştir[72].

Gazi Mustafa Kemal'in bu isteği karşısında epey bir tedirgin olan Fethi Bey, bu teklife tereddütle yaklaşmış ve hemen kabul etmemişti. Hemen kabul etmemesinin altında birçok neden bulunmaktadır. Öncelikle İsmet Paşa ve hükümetinin bu yeni kurulacak olan fırkaya tavrının nasıl olacağı Fethi Bey için önemli bir hususdu[73]. Gazi Mustafa Kemal ilk fırka kurma meselesini Fethi Bey'e söylediğinde *"Rica ederim Paşam, beni İsmet Paşa ile karşı karşıya getirmeyiniz"* diyerek şaşkınlığını ifade etmişti. Öyle ki kendisi de bu konu hakkında "*İtiraf etmeliyim ki, İsmet Paşa'nın samimiyetine asla inanmıyorum. Bir bahane bulup beni suçlu göstermek ve Gazi ile aramı bozmak için çalışacağından eminim*" demişti[74]. Öyle ki İsmet Paşa'nın yeni fırkaya yaklaşımı bir nevi fırkanın var olma mücadelesini ortaya çıkaracaktı.

Fırkanın kuruluş aşamasında İsmet Paşa'nın yeni muhalefet oluşumuna destek verdiğini "*Kurulacak olan yeni fırka hem iç siyasette hem de dış siyasette olumlu tepkiler bırakacaktır. Hükümet olarak muhalefetin yapacağı yapıcı her türlü eleştirilerden yararlanacağız ve yeni fırkaya Meclis'te temsil için bir yer ayrılması mümkündür. Her ne kadar Meşrutiyetten beri muhalefet kurma girişimleri fena sonuçlanmışsa da demokrasinin bir gereği olarak çok partili hayata geçmek için harekete geçmek gerekir"* sözleriyle görmekteyiz[75]. Hatırlayacağımız üzere Fethi Bey ile İsmet Paşa'nın arasının açılması, İsmet Paşa hükümetinin istifa etmesi üzerine yerine Fethi Bey'in yeni bir hükümet kurması ve ardından Şeyh Sait İsyanı 'nın patlak vermesiyle Fethi Bey'in ılımlı tavrının işe yaramayacağı düşünülmüştü. Bu nedenle daha sert bir uygulama gerektiği taraftarı olan İsmet Paşa'nın tekrardan göreve getirilmesi ikili arasında soğuk rüzgârlar estirmişti.

---

[72] Ali Fethi Okyar, *a.g.e.*, 385-386.
[73] Abidin Temizer, *Şefik Avni Özüdoğru'nun Serbest Fırka Hatıratı,* Libya Yayıncılık, İstanbul, 2014, 23.
[74] Ali Fethi Okyar, a.g.e., 388.
[75] Ali Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi*?, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2019, 16.

Fethi Bey'in Yalova'ya daha geldiği ilk günlerde eski arkadaşı olan Ahmet Fuat (Bulca) Bey[76] kendisine *"Sana bir muhalif fırka kurman için teklif edilecektir. Bu teklife sakın kapılma, sana yazık olur"* diye ikaz etmesi üzerine daha önce kurulan TpCF'nin başına gelen olayların aynısının kendisine yapılıp yapılmayacağı tam bir muamma içerisindeydi[77]. Öyle ki Ahmet Fuat Bey'in yeni bir fırka kurulacağını önceden bilmesi ve Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haberde yeni bir fırkanın kurulacağı iki ay öncesinde belirlenen bir durum olduğu yazmaktaydı[78]. Bu bağlamda Gazi Mustafa Kemal'in, aklında kurup olgunlaştırdığı bu çok partili hayata geçiş denemesini çok öncesinde yakın çevresine paylaştığı bilinmektedir.

SCF'nin kurulmasına yönelik Yalova'da devam eden görüşmelere sonrasında İsmet Paşa ve Kazım (Özalp) Paşa'da dâhil olmuştur. Görüşmelerde ele alınan en önemli konu muhalefet fırkasının CHF karşısında konumunun ne olacağıdır. Kuruluşundan çok tartışmaya açık olan konu *"fırkanın CHF içerisinde bir hizip olarak mı doğması gerektiği, yoksa bağımsız bir fırka olması gerektiği midir?"* sorusuna aranan cevaptır. Yapılan tartışmaların ardından varılan sonuçta SCF'nin yeni bir oluşum olmasından taraf olunmasıydı. SCF'nin CHF'den ayrı bir oluşum olması Meclis Başkanı Kazım Paşa tarafınca dile getirilmiş ve böyle bir girişimin çok partili hayata geçiş aşamasında daha yumuşak bir sürecin sağlanmasına ön ayak olacağını savunulmuştu. Fakat Kazım Paşa'nın aksine Başbakan İsmet Paşa, CHF'den ayrı bir muhalif fırka kurulmaması taraftarıydı[79]. İsmet Paşa, fırkadan ayrı bir muhalefetin oluşması daha önce tanık oldukları TpCF'nın verdiği zarar gibi yine aynı olayların yaşanacağını düşünmekteydi[80]. Bu bağlamda Osman Okyar'ın İsmet Paşa'nın bu karşı çıkışı üzerine yaptığı tanımlamada "*İsmet Paşa'nın isteği aklında oluşturduğu siyasi fırka modeli, lideri tartışmasız bir*

[76] Ahmet Fuat Bulca, 1881 Selanik Yenişehir doğumludur. 1899 tarihinde Harp Okulundan mezun oldu. Kendisi Gazi Mustafa Kemal'in anne tarafından tek akrabasıydı. Bulca, Trablusgarp, Balkan Savaşları, Milli Mücadele ve Yıldırım ordularına kadar hep Gazi Mustafa Kemal ile birlikte katılmıştır. İki çocuk sahibidir. (TBMM Tercüme-i Hal Dosyası, Sicil No:603- Ali Fethi Okyar, *a.g.e.,* 380-381.)
[77] Ali Fethi Okyar, a.g.e., 384.
[78] Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930.
[79] Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e., 67.
[80] Ali Fethi Okyar, a.g.e., 397.

şekilde kabul edilen disiplinli bir siyasi grup olması ve az olsun, arkamda bir ordu gibi dursun anlayışından başka bir şey değildi." İsmet Paşa dışında herkes yeni bir muhalefet fırkanın kurulması yönünde aynı fikirdeydi. Özellikle Fethi Bey, liberal düşünen ve cumhuriyetin bir gereği olan çok partili siyasi hayata geçiş için bunun önemli bir atılım olduğunu düşünmekteydi[81].

Yapılan görüşmelerde yeni kurulacak olan fırkanın adı Recep Peker'in önerisiyle "Serbest Cumhuriyet Fırkası" olarak konuldu[82]. Taner Timur'a göre CHF'nin devletçilik politikasının en üst seviyede olduğu dönmelerde SCF kurulmuştur. Fırkaya da "Serbest" adını öneren devletçiliği en çok benimseyen ve bunu şiddetli bir şekilde uygulayan Recep Bey tarafından verilmesi SCF'nin CHF'den ayrı bir oluşum olmasını istemekten geldiğini göstermekteydi[83]. Yapılan görüşmelerde ayrıca fırkanın teşkilatlanması için de finans kaynağının nasıl karşılanacağı önemli bir konuydu. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal, hem finansal kaynağı sağlayacağını hem de CHF'den bazı kimseleri yeni kurulacak olan fırkaya üye yapacağını teminat olarak sunmuştur. Fakat bu bile Fethi Bey için yeterli bir durum değildi[84].

Tüm bunların yanında Fethi Bey'i asıl tedirgin eden bir diğer konu ise Gazi Mustafa Kemal'in yeni kurulacak olan bu fırkaya karşı tutumunun tarafsız olup olmayacağıydı. Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal'in her iki fırkaya karşı tutumlarının tarafsız olması taraftarıydı. Öyle ki Gazi Mustafa Kemal gibi güçlü bir lideri, muhalefet fırkası olarak karşılarına almaları durumunda iyi sonuçlar alamayacağının farkındaydı[85]. Fethi Bey, bu nedenle hükümetin fırkaya karşı hoşgörülü olması ve Hükûmet tarafınca hiçbir baskıya maruz

---

[81] Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e., 67.

[82]Serbest Cumhuriyet fırkası isminin verilmesi ile alakalı Ahmet Ağaoğlu anılarında bu ismin nasıl konulduğundan bahsetmektedir. Fırka kapandıktan sonra 1933 yılında Recep Bey'in Yalova'da Ahmet Bey'e söylediğine göre " O sıralarda fırkaya isim bulmaktan bahsedilmekteydi. Recep Bey'de fırka'daki kişilerin liberal duruşlarından ötürü ya liberal ya da serbest olması gerektiği fikrini öne sürmüştür". Gazi Mustafa Kemal'in de olumlu karşılamasıyla fırkaya "Serbest" adı vermiştir. (Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1949,29.

[83] Taner Timur, *a.g.e.*, 176.

[84] Celaleddin Vatandaş, a.g.e., 199.

[85] Fethi Bey'i bu denli tedirgin eden olay ise 25 Ekim 1927 tarihinde kurultayda alınan karara göre, "*Cumhuriyet Halk Fırkası 'nın başkanı, Fırka 'nın kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir"* maddesinin fırka tüzüğüne eklenmesidir. (Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e., 70-71.)

bırakılmayacağına dair Gazi Mustafa Kemal'den güvence istedi. Buna karşılık ülkenin rejimine zarar gelmediği sürece güvence de hiçbir sorun olmayacağı cevabını almışsa da Fethi Bey'in daha somut bir güvence istemesi üzerine ikili arasında fırkanın kurulması için karşılıklı anlaşılarak mektuplar yazılıp bunu da basına vermeye karar verdiler[86]. Böylelikle 10 Ağustos günü Fethi Bey, Gazi'ye yazdığı açık bir mektupta kuracağı yeni fırka için izin isteyecekti[87]. Bu sebeple Gazi Mustafa Kemal'e yazılan mektupta Fethi Bey "*Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumu yorumlayarak görüşlerini dile getirmiş, dışarıda kaldığı süre boyunca da ülkenin ekonomik ve iktisadi vaziyeti yakından takip ettiğini, bu denli durgun olan ekonomik sıkıntıların üstüne birde halkın ödeyemeyecek şekilde ağır olan vergilerin çıkarılmasından hükümeti sorumlu tutmuştu. Bu krizin çözülebilmesi için Meclis'te tartışmanın serbestçe olması, Meclis'te muhalif fırka eksikliğinin giderilmesiyle daha demokratik ve çözümcü olacağını ve iki fırkaya karşı eşit davranılması gerektiğini"* dile getirmişti[88].

Bu sözlere karşılık olarak Gazi Mustafa Kemal ertesi gün bu mektuba cevap vererek "*Fethi Bey'in mektubunu dikkatle okuduğunu ve Meclis'te serbestçe tartışmanın öte yıllardan beri istediği bir durum olduğunu, laik cumhuriyet konusunda yeni fırkanın da bizimle aynı yolda olacağından şüphe etmeyerek, fırkaya karşı Cumhurbaşkanı sıfatıyla tarafsız kalacağını*" belirtmiştir[89].

Gazi Mustafa Kemal'den olumlu cevabını alan Fethi Bey, fırka teşkilatlanmasına başlamak için İstanbul Valiliği'ne 12 Ağustos tarihinde gönderdiği dilekçe ile resmi olarak başvuruda bulundu[90]. Böylelikle 1930 tarihinde Türkiye siyasi yaşamında çok partili hayata geçiş aşamasında önemli

[86] Mehmet Pınar, a.g.e., 125.
[87] BCA, 490.01/435-1804-2-29; Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.,* 72.
[88] BCA, 490.01/435-1804-2-22; Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., 413; Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., 20; Vakit, 11 Ağustos 1930; Milliyet, 11 Ağustos 1930; Hizmet, 10 Ağustos 1930; Anadolu, 10 Ağustos 1930.
[89] BCA, 490.01/435.1804.2-19; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., 415; Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930; Vakit, 12 Ağustos 1930; Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., 22; Milliyet, 12 Ağustos 1930; Akşam, 12 Ağustos 1930.
[90] Mehmet Pınar, a.g.e., 126.

bir gelişme sağlandı. Türkiye'nin ikinci muhalefet fırkası olan SCF, 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Bey tarafınca kuruldu[91].

SCF'nin ilk teşkilatlanmasında büyük bir rol Gazi Mustafa Kemal aitti. İlk katılan üyelerin bir kısmı Gazi Mustafa Kemal'in emriyle, diğer bir kısmı ise kendi istekleri doğrultusunda fırkaya katılmıştır[92]. Gazi Mustafa Kemal'in emriyle fırkaya Nuri(Conker)Bey (Kütahya), Hasan Tahsin(Uzer)Bey (Erzurum)[93],Reşit (Galib)Bey (Aydın), Ahmet(Ağaoğlu)Bey (Kars)[94] katılan isimler olmuştur. Senih (Hızıroğlu)Bey (Bursa), Talât(Sönmez)Bey (Ankara), Nakiyüddin(Yücekök)Bey (Elazığ), Rasim(Öztekin)Bey (Bilecik), Ali Haydar(Yuluğ)Bey (İstanbul), Refik İsmail(Kakmacı)Bey (Sinop), Süreyya(İlmen)Bey (İstanbul), M. Emin (Yurdakul)Bey (Şebinkarahisar), İbrahim Süreyya(Yiğit)Bey (Kocaeli) ayrıca yeni kurulan fırkaya üye olan isimlerdir[95]. Böylelikle CHF'den ayrılan 15 Milletvekili yeni fırkaya üye olmuşlardır[96]. Gazi Mustafa Kemal, açık mektup ile Fethi Bey'e verdiği siyasal güvence dışında kardeşi Makbule (Atadan) Hanımı da SCF'ye üye etmiş böylelikle kendisine kişisel bir güvencede vermiştir. Bu hareketin Gazi'nin Fethi Bey'in fırkaya karşı tedirginliğini alması açısından önemli bir tutum olduğunu görmekteyiz[97].

SCF'ye katılan Milletvekillerin ortak özelliklerine farklı perspektiflerden ele alırsak bu kişilerin bir kısmı Gazi Mustafa Kemal'in eski yıllardan beri arkadaşı bir kısmı ise İsmet Paşa'nın yönetimine muhalif olan kimselerdi. Gazi Mustafa Kemal, öyle bir denge tutturmalıydı ki bu yeni kurulan muhalefet fırkası sadece yakın arkadaşlarının oluşturduğu bir oluşum olmasından ziyade Hükûmet'i eleştirecek kişilerin olmaması durumunda ise tam aksi şekilde muhalif fırka havası vermeyecekti[98]. Milletvekillerinden en

[91] BCA, 490.01/1.4.5; Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930; Milliyet, 13 Ağustos 1930; Akşam, 13 Ağustos 1930; Son Posta, 13 Ağustos 1930.
[92] Erik Jan Zürcher, *a.g.e.,* 260; Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.,* 72.
[93] Walter F. Weiker, *Polıtıcal Tutelage and Democracy ın Turkey-The Free Party and Its Aftermath*, Leiden: E.J. Brill, 1973,77.
[94] BCA, 490.01/435.1804.1-1; Ali Fethi Okyar, *a.g.e.*,446.
[95] BCA, 490.01/435.1804.1-1; Mehmet Pınar, *a.g.e.*,127.
[96] Erik Jan Zürcher, *a.g.e.,* 261; Abidin Temizer, a.g.e., 23.
[97] Çetin Yetkin, *a.g.e.,* 48.
[98] Ahmet Yusuf Yılmaz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası,* Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2019, 82-94.

dikkat çeken isim Ahmet Bey'dir. Ahmet Bey'in SCF'ye katılması daha fırka kurulmadan önce gerçekleşmişti[99]. Kendisi, Fethi Bey gibi liberal, ekonomik ve siyasal görüşü aynı çizgide olmasının yanında demokrat bir kişiliğe sahiptir. Gazi'nin isteği ile SCF'ye katılan Ahmet Bey, SCF'nin daha yeni kurulduğu zamanlarda "*Serbest İnsanlar Ülkesi*" adlı yazı dizini ile ekonominin ve özgürlüğün tanımını yaparak liberalizm çerçevesinde olayları değerlendirmiş ve hayalinin kurduğu liberalimizi burada savunmuştur[100].

SCF'yi oluşturan kemik kadro tamamlandıktan sonra merak edilen diğer bir soru ise fırkaya kimlerin girebileceği sorusuydu. SCF'nin tanımladığı çerçevede kişilerin vilayetlerde kendini yönetecek kişilerin olması önemli esastır. Onun haricinde 18 yaşını doldurmuş olanların, kötü sicili olmayan, vatana karşı suç işlememiş her Türk kimliğine sahip vatandaşın fırkaya girebileceği belirtilmiştir[101]. Fethi Bey'in fırkaya girecek olan adayların ırk üzerinden ayrım yapmadan azınlıklarla aynı sahada iş birliği yapacağını hatta bu azınlıklardan bazı kişilerin meşru bir şekilde milletvekili olarak Meclis'e girebileceğini söylemesi önemli bir konu olmuştu[102]. Fethi Bey'in Rum, Ermeni ve Yahudi'leri davet ederek görüşme sağlaması,[103] ayrıca ilerleyen günlerde SCF teşkilatında azınlıklara yer vermesi Fethi Bey'in ilk günden beri sözünü tutacağına işaret etmişti. Fakat CHF'nin azınlıkları teşkilatına alma konusunda SCF'nin gerisinde kalması ülkede ki azınlıkların yeni fırkaya yakınlığını arttıracak nitelikte olmuştu[104].

Fethi Bey'in ilk işi ülke içerisinde teşkilatlanmaya gitmek olacaktı. SCF, her ne kadar güdümlü olarak açılmışsa da hem kendileri hem de CHF'nin hiç de beklemediği büyük bir alaka ile karşı karşıya gelmişlerdi.

---

[99] Ahmet Bey, katıldığı bir baloda Gazi Mustafa Kemal'in Fethi Bey'i işaret ederek " *Tanıştırayım sizi Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey*" demesi üzerine "*Paşam! İsmet Paşa ile fethi Bey arasında tereddüt olunmaz mı?"* sorusuna "*artık uzatma, Fethi Bey'le berabersin*" demiştir. Balonun ilerleyen saatlerinde Ahmet Bey, Fethi Bey ile görüşmediği halde Gazi " *Tebrik ederim. Fethi Bey ile anlaşmışsınız"* demiştir. Buna karşılık henüz görüşmediğinin bildirse de *Gazi "canım siz tâ öteden beri anlaşmışsınız"* karşılığını almıştır. (Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.*,16.)

[100] Cumhuriyet, 24 Ağustos 1930; Çetin Yetkin, *a.g.e.*,73.

[101] Son Posta, 31 Ağustos 1930.

[102] Son Posta, 15 Ağustos 1930.

[103] Son Posta, 31 Ağustos 1930

[104] Son Posta, 15 Ağustos 1930.

Fethi Bey, teşkilatlanma konusunda ilk zamanlarda fırkanın her yer yerde teşkilatlanmasını lüzumsuz olduğunu söylemekteydi[105]. Fakat bu fikrinden Belediye Kanunu'nun ilk defa uygulanıyor olmasından dolayı vazgeçtiğini görmekteyiz[106]. Öte yandan Fethi Bey'e ülkenin her tarafından telgraflar geliyor, heyet gönderilerek memleketlerinde SCF teşkilatı kurulması için davet ediyorlardı[107]. Fethi Bey, teşkilatlanma konusunda ilk önceliği güvenli olan şehirlerden başlayarak faaliyetlerin sürdürecekti[108].

Taner Timur'a göre SCF'nin kurulmuş olması en çok kapitalizmin yaygın olduğu, buhran etkilerinin en fazla görüldüğü batı ve kıyı illerinde rağbet görmüş olmasıydı[109]. Bu konuda en ısrarcı olan şehir ise İzmir'di[110]. Birçok ilde teşkilatlanma faaliyetleri başlarken Fethi Bey, 2 Eylül 1930 tarihinde İstanbul Teşkilatı'nı kurduğu sırada[111] Gazi Mustafa Kemal ile görüşüp İzmir'de miting yapmak istediğini dile getirmişti. Fethi Bey'in aktardığına göre ilk olarak İzmir'de miting yapmasının nedeni İzmir CHF Teşkilat Başkanı Salih Bey'in gazetelerde dile getirdiği söylemlere cevap vermek istemesinden kaynaklanmaktaydı. Salih Bey'in verdiği röportajda "*Yeni fırka danışıklı bir oluşumdur. Bu işi bize sormuşlar bizde fikrimizi beyan etmiştik. Değişik bir hal yoktur. Bu hal blöftür*" şeklindeki açıklamalarına yer vermişti. Yine farklı gazetelerde "*Yeni fırkanın kurulacağını iki aydan beridir haberdar oldukları söylemekteydi. Fikirlerinin sorulduğundan bu fırkanın Meclis dışarıdan değil de içinden bir oluşum olması gerektiğini bildirdiklerini bu sebeple CHF'den bazı arkadaşlarının bu uğurda feda ettikleri ettiklerini, seçimlerin asla mücadele içinde olmayacağını sadece CHF'nin yeni fırkanın seçimlere katılmasını izin vereceği"* şeklinde açıklamaları Fethi Bey'in kendini izah etmesine neden olacaktır. Salih Bey'in bu söylemleri gittikçe yayılması üzerine Fethi Bey, bu iddialara cevap vermesi gerektiğini düşünmekte ve bu sebeple memleketin her köşesine gidip

[105] "*Fırka Ordu Değildir*" Son Posta, 16 Ağustos 1930.
[106] İhsan Sabri Balkaya, *1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum, 2006,37.
[107] Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., 50.
[108] Teşkilatlanma için bkz: BCA. 490.1/435.1804.2.
[109] Taner Timur, a.g.e., 178.
[110] Ahmet Yusuf Yılmaz, a.g.e,137.
[111] Son Posta, 2 Eylül 1930.

bizzat kendisinin bu iddialara açıklık getirmesi gerektiği taraftarıydı. Bunun üzerine Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal'e Ahmet Bey'in de eşlik edeceği bir memleket gezisi düzenleyeceğini dile getirmiş karşılığında olumlu yanıt almıştı. Fethi Bey, Batı Anadolu gezisi için hazırlıklarını tamamladığı sırada Gazi Mustafa Kemal, kendisine "*Tahsin'i de al. O bu işlerde tecrübelidir. İzmir'de ki Vali Kazım (Dirlik) Paşa'dır. Ne yapacağı belli olmaz"* diye uyarıda bulunmuştu[112]. Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal'in bu konudaki haklılığını ilerleyen günlerde görecekti. Bunun yanında Son Posta gazetesinde yer alan *"Fethi Bey İzmir'e Niçin Gitti*" başlıklı yazıda halkın 1929 ekonomik buhranının yarattığı felaketlerden hala etkilendiğini ve bunu en şiddetli yaşayan illerden ilkinin İstanbul sonrasında İzmir olduğunu bu sebeple İzmir mitinginin seçimlerde çok önemli bir yere sahip olduğu yazmaktaydı[113].

SCF'nin İzmir mitingine şehrin gelişmişlik ve kültürel özelliklerini ele alarak değerlendiren Ahmet Ağaoğlu, bu çevrenin zengin olduğunu kendi emekleri ile geçinen bu insanlarda özgürlük duygusunun pek ala pekişmiş olduğundan ve İzmir'de Türklüğün en hassas duygular ile korunduğunu dile getirmekteydi. Hal böyleyken memleketin havasını saran para siyasetinin İzmir'i hiçbir şekilde etkisi altına almayacağıydı. Bu sebeple İzmir mitinginin SCF için önemine değinmekteydi[114]. Bir noktada Fethi Bey'in İzmir'e hareket etmeden önce Gazi Mustafa Kemal ile yaptığı görüşme önemlidir. Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in Gazi Mustafa Kemal'e attığı telgrafta Fethi Bey'in İzmir'e geleceği haberini aldıklarını bu suretle Fethi Bey'in İzmir'e gelmemesi gerektiğini dile getirmiş ve geldiği takdirde hakarete uğrayacağını bildirmekteydi[115]. Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'e bu konuda temkinli olunmasını ve böyle bir durum olduğunda kendisine haber verilmesini istemişti. Tüm bu uyarların ardından İzmir gezisi için harekete geçen Fethi Bey'in vapuru iskeleye yaklaştığı sırada büyük bir kalabalığı karşısında görünce ilkin tereddüt etmişti. Fakat vapur daha da ileri gittiğinde durumun böyle olmadığını aksine İzmir halkının Mahmut Esat Bey'in aktardığının tam

[112] Ali Fethi Okyar, a.g.e., 488- 497.
[113] Son Posta, 5 Eylül 1930.
[114] Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., 49-50.
[115] Son Posta, 4 Eylül 1930.

aksine "Yaşa Gazi, Yaşa Fethi Bey" sloganları ile muazzam bir coşku ile karşılanmıştı[116]. Fethi Bey'e göre muazzam kalabalığın yanında bazı olayların vuku bulmasıyla ortaya çıkan yaygara mitingi farklı boyutlara taşımıştı. İzmir'e geldiği vakit Vali Kazım Paşa'yı ziyaret etmek istediğini beyan etmiş fakat karşılığından olumsuz cevap aldığını hatta kendilerine bir yazılı kâğıtta bu kadar kalabalığın asayiş sorunu yaratacağını bu sebeple kendisinin vereceği nutkun yarın yapılması istenmişti. Bu durumu hemen Gazi Mustafa Kemal'e ileten Fethi Bey, karşılığında *"Belli ki sana nutkunu söyletmek istemiyorlar. Sen nutkunu söyleyeceksin. Asayişin sağlanması için Başbakan, İçişleri Bakanı, İzmir Valisi gereken tedbirleri almakla yükümlüdürler"* şeklinde cevabını almıştı[117]. Gazi Mustafa Kemal'in daha önce Fethi Bey'e dile getirdiği uyarılar tam da öngördüğü gibiydi.

Fethi Bey'in konuşma yapacağı zaman bazı CHF'liler aynı gün içinde toplanan kalabalığı dağıtmak için Mahmut Esat Bey'in konuşma yapacağı ayrı bir miting meydanına yönlendirmek istemelerinden dolayı tepkiler almış ve ilk olaylar böyle ortaya çıkmıştı. SCF adına sloganlar atan İzmir halkı, CHF teşkilat binasının önünden geçip hakaret edince iki taraf arasında kavgalar daha da büyümüş ve silahların patladığı çatışmada bir çocuk kafasından vurularak öldürülmüştü[118]. Milliyet gazetesinde yer alan habere göre, bu olaylara mazisi karanlık adamlar, siyasi çapulcular ve komünistlerin neden olduğuydu[119]. Yaşanan bu tatsız olayların ardından İsmet Paşa'nın Sivas nutkuna karşılık yapılan İzmir Söylevi nihayet gerçekleşmişti. Alsancak Spor Sahası'nda yapılan konuşmasının sonunda[120] göstericilerin bir kısmının şapkalarını fırlatması yine önemli bir konu olarak karşımıza çıkacaktı. Öyle ki böyle bir hareket fırkanın rejim karşıtı olduğu iddialarını güçleştirecekti[121]. The Times gazetesine göre CHF'nin bu tutumu Fethi Bey'in yapacağı

[116] Son Posta, 5 Eylül 1930: Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., 51-52.
[117] Ali Fethi Okyar, a.g.e., 498- 499.
[118] Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1995, 302.
[119] Milliyet, 6 Eylül 1930.
[120] Yeşilgireson, 11 Eylül 1930.
[121] Şerafettin Turan, a.g.e., 302.

konuşmasını etkileyerek baskı altında bu mitingi gerçekleştirdiğini belirtmişti[122].

Fethi Bey'in İzmir'de verdiği nutuk gerçekten de CHF'nin korkacağı derecede büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Kurulduğu ilk günden beri SCF'yi azımsanacak derecede küçümseyen CHF bu kalabalık karşısında telaşlanıp kendi teşkilatında ki eksikliklerin giderilmesi için çalışmalara başlayacaktı. Öyle ki SCF, CHF'nin göremediği, değinmediği eksikler üzerinde durması, CHF'nin ülke içinde oluşturduğu büyük boşlukları doldurmayı iyi biliyordu. Bu sebeple böyle bir rağbet görmesi pek doğaldı. SCF ile CHF arasında tartışmalar ve gerginlikler bu dönemde henüz şiddetli değilken İzmir Olaylarından sonra iki fırka arasında yaşanan gerginlikler olayı çok farklı boyutlara taşımıştır.

Fethi Bey, İzmir'den sonra Manisa ve Balıkesir'i ziyaret etmiş ve gittiği yerlerde İzmir gibi coşkuyla karşılanmıştı. Balıkesir'de verdiği nutuk diğerinden farksız değildi. Öyle ki inhisarların düzelteceğini, vergilerin azaltılacağı, Ziraat Bankası ile görüşme sağlayarak çiftçinin faydalanabileceği ucuz kredilerin verileceğini ayrıca dile getirmişti. Burada dikkat çeken en önemli konuşması ise *"yolsuzluk yapıldıysa bunun hesabını hükümetten sorulacaktır"* demesiydi[123]. Fethi Bey'in değindiği bu konu iktidar kanalıyla yapıldığı iddia edilen yolsuzluklardı. Özellikle gazetelere yansıyan bu iddialardan biri Maliye Bakanı Şükrü Bey ile tüccar olan Hayri Bey arasında gerçekleşen şekerin traktörler ile değişmesini yasalaştıran kanunla Alpullu Şeker Fabrikası'nda Rüştüzâde Hayri Bey'in haksız kazanç sağladığı iddia edilmesiyle gündeme gelmesiydi[124]. Dahası bu haksız kazanç ülkeyi tam 6 milyon kaybetmesine sebep olmuştu[125]. Yine Aydın Defterdarı olan Osman Bey'in l0.092 lirayı aşırtı etmesi[126] SCF'ye eleştiri hakkı veriyordu. Bu eleştiriler fırka adına konuşan Nuri Bey'den geldi. Nuri Bey, Son Posta gazetesine verdiği demeçte "*Bizce gerçek olan bir şey vardır ki o da birçok*

[122] The Times, 10 September 1930.
[123] Cumhuriyet, 13 Eylül 1930.
[124] Son Posta, 25 Ağustos 1930.
[125] Son Posta, 26 Ağustos, 1930
[126] Cumhuriyet, 18 Eylül 1930.

Hükûmet kurumlarında rüşvet usulünün bir alışkanlık halini almış olmasıdır. Ufak mertebelere kadar inen bu alışıklığın tabiatıyla büyük mikyasları olmak lazımdır. Bundan dolayı iş sahileri daima müşkülata uğruyorlar" şeklinde bu yolsuzlukların önüne geçilmesi için her türlü çabayı sarf edeceklerini beyan ediyordu[127].

Türk Ocaklarının varlığının bu dönemde önemli bir yere sahip olduğu muhakkaktı. Öyle ki SCF ve CHF arasında bu konu siyasi bir savaşa dönüşmüştü. Türk Ocakları üyelerinin yeni fırkaya yönelmesi özellikle dönemin iktidar yanlısı gazeteleri tarafından eleştirilerin hedefinde tutulmuştu. Bu da Türk Ocaklarının hangi fırkaya ait olduğu konusuydu. Son Posta gazetesinde *"Türk Ocaklarının durumu önem kazanmıştır. Ocaklar CHF'ye bağlıdır. Fakat ocağın başında ki Ahmet ve Emin Beyler SCF'lidir. Ocakta bulunan gençlerin birçoğu yeni fırkaya üye olmuşlardır. Bu durumda ocakların CHF'de kalması mümkün değildir"* şeklinde haberlere yer verilmekteydi[128].

Hükümet, bu eleştirilere Türk Ocaklarının CHF'nin yıkılmaz kültür kalesi olarak gördüklerini belirtiyordu. Bundan dolayı Türk Ocaklarına sadece CHF'liler üye olabilirdi. Bunun dışında farklı bir fırkaya üye olanların Türk Ocaklarından istifa etmeleri gerektiğini söylemekteydi. CHF'nin bu katı tutumunu "*Faşizm"* olarak nitelendiren bazı kimseler SCF'ye geçiş yaptılar. Türk Ocağını temsil eden önemli isimlerin yeni fırkaya geçmeleri SCF ile Türk Ocaklarının en yakın olduğu dönem olarak nitelendirilecekti. Özellikle İzmir Türk Ocağından görev alan Hizmet gazetesi Başyazarı Zeynel Besim Bey'in SCF'ye geçerek yaptığı faaliyetleri fırka içerisinde oldukça önemlidir[129].

Asım Us 'un aktardığına göre Gazi Mustafa Kemal'in, SCF'nin daha ilk kurulacağı zaman Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'e yeni fırkaya geçmesi için teklifte bulunduğundan bahsetmektedir. Fakat bu fikrinden sonradan vazgeçtiğini görmekteyiz. Gazi Mustafa Kemal,

[127] Son Posta, 26 Ağustos 1930.
[128] Son Posta, 25 Eylül 1930.
[129] Günver Güneş, Serbest Cumhuriyet Partisi Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset, *Tarih ve Toplum Dergisi*,1999,16-19.

Hamdullah Suphi Bey'e bu durumu *"Sizi bu akşam SCF'ye verecektim. Fakat sonra düşündüm. Sizinle beraber Türk Ocaklarını da vermiş olacaktım. Buna gönlüm razı olmadı*" diyerek bu konu da ki isteksizliğini dile getirmişti[130]. Bu tutumdan da anlaşılıyor ki Fethi Bey'in fırkalar karşısında Gazi Mustafa Kemal'in ısrarla tarafsız olmasını istemesinin nedenini bu öngörülerinden gelmekteydi.

Türk Ocaklarının böylesi hassas bir dönemde CHF'ye bu denli karşı tavır alması ülkedeki siyaseti farklı bir boyuta taşımıştı. Özellikle belediye seçimlerinde ocaklarının faaliyetleri CHF tarafından göze batacak derecede şiddetlenmesi üzerine Türk Ocaklarının kapatılmasında önemli bir neden sayılacaktı. Kültür merkezi olarak anılan Türk Ocaklarının siyaset mecrasında bu tutumları hele ki CHF'ye karşı aykırı faaliyetlerde bulunması Gazi Mustafa Kemal ve Hükûmet tarafından ilerleyen zamanlarda Türk Ocaklarının siyasal fırka olarak Hükûmet'in karşına çıkabileceği bir tehlike olarak düşünmelerine neden olmuştu[131]. Öyle ki ocakların olduğu bölgelerde CHF Teşkilatlanmaların kurulması yavaş bir süreç içerisinde gerçekleşmişken SCF'nin özellikle Karadeniz Bölgesi'nde ki teşkilatlanmasında Türk Ocaklarının faaliyetleri önemli bir yere sahiptir[132].

SCF'nin yeni kurulduğu dönemde belediye seçimlerinin o zamanlarda ilk defa uygulanacak olması fırkayı seçimlere katılıp katılmaması konusunda tereddütte bırakmıştı. Henüz ülkenin her yerinde tam bir teşkilatlanma ağı oluşmamıştı. Öyle ki fırka üyelerinin seçimlere katılması gibi bir düşünceleri olmadığı gibi, Fethi Bey'in de ülkenin her yerinde teşkilatların kurulmasını gereksiz görmekteydi.

Ahmet Ağaoğlu'nun aktardığına göre Gazi Mustafa Kemal, yeniliği seven biriydi. Her sene farklı bir yenilik çıkarırdı. Bu senede belediye seçimleri gibi bir yenilik çıkarmıştı. Bu konu hakkında Gazi Mustafa Kemal'in hesaplamadığı bir durumun olduğunu bununda halkın akın akın SCF'ye oy vereceğiydi. Ahmet Bey, Gazi Mustafa Kemal'in SCF'yi üvey

[130] Asım Us, a.g.e., 143.
[131] Günver Güneş, *a.g.e.,* 17.
[132] BCA.490.1/724.477.1-85.

evlat olarak gördüğünü CHF'yi asla bırakmayacağı ve halkın SCF'yi seçtiği vakit bu duruma tahammül edemeyeceği kanısındaydı. Ayrıca seçimlerde SCF'nin başarı gösterdiği takdirde Gazi Mustafa Kemal bunu kendisine yapılmış ağır bir darbe olabileceği düşüncesindeydi. Bu sebeple fırkanın hemen seçimlere katılmaması taraftarıydı. Öyle ki bu yeni kurulmuş olan fırkanın hem belediye seçimleri için çalışması hem de ülkenin her yerinde teşkilat faaliyetlerini yürütecek güçte olmaması ayrı bir konuydu[133].

Hilmi Uran'ın da Ahmet Bey ile düşüncelerinin aynı olduğunu görmekteyiz. Uran'a göre *"Yeni fırka taşrada daha sağlam bir teşkilat yapmadan belediye seçimleri 'ne katılma kararı alması SCF'nin kazanmak arzusuna düşmekten başka bir şey değildi. Eğer ki SCF faaliyetini Meclis'te bir süre mutedil ve makul bir murakabe organı hüviyetinde kalarak, ondan sonra taşrada teşkilâtını yapmış olsaydı, bu hem kendinin devamlı bir hayata malikiyetini ve hem de memlekete çok hayırlı bir organ olmasını sağlayacaktı. Ancak fırkayı yönetenler bu sabır ve tahammülü gösteremediler. Halkın fırkaya temayülünü sağlamasından bile şüphe edilen tedbirler ise, halkın aşırı derecede rağbetini fırka üzerine çekerek iş başında bulunanları tahrik etmiş oldu. Bu hava içinde fırka hemen belediye seçimlerine katılmakla kendisini bütün bir hoşnutsuzlar zümresinin mümessili mevkiine sokmuş oldu ve hatta halk tabakalarının ruhuna henüz sinmemiş olan körpe inkılap hamlelerimizi de bu suretle tehlikeye sokmuş oldu"* şeklinde açıklamalarına yer vermişti[134]. Bu değerlendirmelerin ışığında görünen o ki Gazi Mustafa Kemal ve SCF Genel Sekreteri Tahsin Bey'in de teşviki üzerine fırka belediye seçimlerine katılma kararı aldı[135].

SCF teşkilatlanması yavaş yavaş oluşturulmaya başlanmışken basının merakla beklediği bir konu ise fırka programının nasıl olacağıydı. Fethi Bey, konuyla alakalı program hakkında gazetelere "*Neşredeceğim program şimdiye kadar emsali çok söylenen, hep istenilen fakat uygulamaya girmeyen uzun vaatlerle dolu değildir. Bugün milletin en çok zorlandığı sıkıntılara çare*

[133] Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.,* 34-36.
[134] Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara, 1959, 213- 221.
[135] Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.*,36.

bulmak fikrimce neye mütevakkıf ise onları ihtiva edecektir" şeklinde bahsetmişti[136]. İlerleyen günlerde açıklanan muhalefet fırkasının programına baktığımızda 11 maddeden oluşmaktaydı[137]. Program hazırlandıktan sonra Gazi Mustafa Kemal'in de küçük düzeltmeleriyle son halini almış ve kısa bir süre içerisinde yayınlanmıştı. Kısa sürede fırka programının kaleme alınmasının sebebi SCF'ye yapılan eleştiriler olduğunda bunun sadece özet bir şekilde olduğunu, asıl programın daha sonra yayınlanacağı bildirilmişti[138]. Bir diğer sebebi ise CHF'ye karşı genel bir karşı çıkış olduğu düşünülmektedir[139]. Hazırlanan bu program özet niteliği taşımaktaydı. Daha sonra Ahmet Ağaoğlu, yeni programı tam teşekkülü bir şekilde hazırlayarak 27 Ağustos 1930 tarihinde yayınlanmıştır[140].

SCF'nin yayınlamış olduğu program CHF'nin programına hemen hemen benzer nitelikteydi. Öyle ki Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir röportajda iki fırkanın programı karşılaştırıldığında benzer olduğu dile getirilmiş buna karşılık olaraksa *"Programda maddeler benzer olmuş olabilir fakat uygulama da görmek lazımdır"* cevabını verilmişti[141]. Bakıldığında SCF, zaten CHF'den içinden doğan bir oluşum olmasından dolayı ayrı düşünülemezdi. Son Posta gazetesinde bu durum için CHF'nin kendini eleştirememesi ve kendi uyguladığı uygulamaları beğenmemesinden dolayı SCF'nin kendi içerisinden çıktığını ayrıca CHF'nin, SCF'nin ortaya koyduğu bu programı, kendi eksik ve kusurlu siyasetini bu şekilde halka lanse etmesinden başka bir şey olmadığını iddia etmekteydi[142].

11 maddelik programın içeriğine bakıldığında SCF'nin cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik ilkelerine bağlı kalacaklarını ayrıca insan hakları ve özgürlüklerinin herkese eşit bir şekilde uygulayacaklarını

[136] Vakit, 11 Ağustos 1930.
[137] Erik Jan Zürcher'e göre SCF'nin programı TpCF'nin programına benzer nitelikteydi. Ülkede halen iki dereceli sistemin uygulandığı o dönemde tek dereceli sistemin uygulanmasının yanında yabancı ekonomik yatırımları, ekonomide liberalizmi ve ifade özgürlüğünü savunmaktaydı. (Erik Jan Zürcher, *a.g.e.,* 261)
[138] Ahmet Yusuf Yılmaz, *a.g.e.,*103-104.
[139] Nihan Yükseliman, *Parti Devlet Bütünleşmesi,* Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2002, 25.
[140] Çetin Yetkin, *a.g.e,*137.
[141] Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930.
[142] Son Posta, 11 Ağustos 1930.

belirtmişlerdir[143]. Vergilerin tahammülü aşmayacak şekilde tekrar düzenleneceği, kişi hak ve özgürlüklerin korunacağı, hükümetin yaptığı israflar özellikle demiryolu siyaseti önemli başlıklar içerisindedir. Ayrıca Türk parasının değerinin saptanması, rüşvet ve yolsuzluklara son verileceği, yabancı kapital, tek dereceli seçim sisteminin gerçekleştirilmesi ve kadınlara siyasal haklar tanınacağı gibi konular fırkanın liberal bir çizgisinin olduğunu bizlere göstermişti[144]. Sanayi ve bankaların faaliyetleri arttırılarak ekonomi alanındaki engelleri kaldırmak ayrıca programın içerisindedir[145].

Taner Timur'a göre SCF, böylesi bir programı halktan uzak olan bir Hükûmet'i devlet kapitalizmi üzerinden değerlendirerek asıl çıkarlarının emperyalizmle ilişik olan sınıfların savunucusu olarak peşinden sürüklediğini dile getirmektedir. Ayrıca fırka, işçi ve yoksulları savunma konusunda samimi davransa da uygulanacak olan sistem gerçeklikten yoksundur. Genel olarak değerlendirildiğinde SCF'nin ortaya attığı program ticaret burjuvazisi, kapitalizmin hâkim olduğu büyük toprak sahiplerini, bunlarla beraber hareket eden işçiler ve yoksullar gibi birbirine uyuşmayan zıt sınıflara yönelikti[146].

Fethi Bey'in açıkladığı programın en başında ele aldığı konu Hükûmet'in genel ekonomik sorunların çözümünde yetersiz oluşuydu. Hükûmet'in ortaya koyduğu tedbirler ve yöntemler büyük ekonomik buhranın çözülmesinde başarısız olduğu gibi halkı bu krize karşı hazırlamaması en büyük eksikler arasında sayılmaktaydı. Bu durumdan yola çıkarak Hükûmet'in, yedi yılda ekonomik mecrada azami derecede bir gelişme kaydettiğini ve buhrana karşı programsız oluşu halkı yoksulluğa sürüklediğini dile getirilmişti[147].

SCF'nin, Hükümet'in programında eleştirdiği diğer bir konu ise vergilerdir. Bu konu Fethi Bey'in dikkatle takip ettiği ve sıkça eleştirdiği bir sorundu. Çoğu vergilerin gereksiz bir şekilde alındığı, halkın bu nedenle ekonomik manada kendini geliştirmemesine sebebiyet verdiğini dile getirmiş

[143] BCA, 490.01/435.1804.2-5; Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930; Mehmet Pınar, a.g.e., 128.
[144] Program metni için bkz: BCA, 490.01/435-1804-2-28; Çetin Yetkin, *a.g.e,*137-141.
[145] BCA, 490.01/435-1804-2-28.
[146] Taner Timur, *a.g.e.,* 176.
[147] Çetin Yetkin, *a.g.e.,*190.

ve vergiler toplanırken bile yolsuzlukların yapıldığından bahsetmişti[148]. Ayrıca o dönemde hala devam eden 5 Ağustos 1325 tarihli Tahsil-i Emval Kanunu ve yine benzer özellikler taşıyan İcra ve İflas Kanunu'nun yürüklükte olması sebebiyle vergi borcunu ödemeyenler hapis cezasıyla yargılanıyorlardı[149]. Fethi Bey, vergilerin halkın üzerindeki baskısından söz ederken *"Vergi sistemi çok kötü bir durumdadır. Hükümet halkı hiç önemsemiyor. Köylüden, çiftçiden ağır vergiler alıyor üstelik boş arsalardan ve kirası alınmayan evlerden bile vergi alıyor. Halkı bu denli zorlayarak vergi toplamak marifet değildir*" diye konu ile alakalı eleştiride bulunmuştu[150]. Bu sözlere karşılık İsmet Paşa, 2 Ekim 1930 tarihinde yaptığı konuşma da uygulamaya devam edileceğini ve buna bağlı olarak hapis cezasının da kalkmayacağını belirtmişti[151].

Fethi Bey'in vergiler ile alakalı yaptığı beyanatlar halk tarafından çok fazla ciddiyetle karşılandı. Öyle ki bazı vatandaşlar vergilerin tamamen kalkacağına çoktan inanmışlardı[152]. CHF Genel Sekreteri Erzurum Milletvekili Saffet Arıkan, vergiler ile alakalı muhalefet fırkasının ortaya attığı eleştirilere karşı fırka müfettişine yazdığı genelge de "*SCF'nin, program diye ortaya koyduğu maddeler arasında olan vergilerin azaltılacağı gibi hayali düşünceler halk tarafından çok yanlış anlaşılmış ve bazı yerlerde vergilerin ödenmesinde düşüş sağlanmıştır"* şeklinde bahsetmiştir.[153]İsmet Paşa, 30 Ağustos 1930 tarihinde Sivas'ta verdiği nutkunda vergiler ile alakalı kendisine gelen eleştirilere karşı "*Eğer vergiler bu kadar ağır ve çektiğimiz tüm sıkıntılar ülkenin var olma meselesi olan girişimler için kullanılıyorsa bu o ülkeyi fedakâr yapar"* açıklamasın da bulunmuştur[154]. Maliye Bakanı Şükrü (Saraçoğlu) Bey ise, vergilerin her ülkede olduğu gibi bizim ülkemizde de doğal olarak arttığını bu artışında sebebini paranın değer kaybetmesi, savaşın ortaya çıkardığı yıkımları onarmak ve halka daha iyi hizmet sunmaktan başka

[148] Çetin Yetkin, *a.g.e.*,194.
[149] Abdulhamit Avşar, a.g.e., 75.
[150] Cumhuriyet,24 Ağustos 1930.
[151] Abdulhamit Avşar, a.g.e., 75.
[152] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:4, Cilt:22, Beşinci İntikat, 15.11.1930, s.43.
[153] BCA, 490.01/435-1804-2-7.
[154] Milliyet, 31 Ağustos 1930.

bir şey olmadığını savunmaktaydı. CHF ise vergilerin bu denli ağır olmasını zorunlu gerekçelere dayandırıyordu[155]. Vergi konusu, SCF'nin üstünde en çok durduğu konulardan biriydi. Fırkanın bu konuyla alakalı ısrarı ve yapacağı faaliyetler SCF'nin kapatılması sürecinde fırkanın en çok eleştirileceği konu olacaktır. Özellikle Balıkesir başta olmak üzere bazı diğer illerde belediye seçimlerinde SCF'nin vergiler ile alakalı propaganda yaptığı ileri sürülmüştü[156].

SCF'nin programında yine en fazla eleştirdiği bir konu ise CHF'nin ülkü haline getirdiği demiryolu politikasıdır. Programında *"Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder"* maddesine yer vermişti[157]. Özellikle cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından daha da önemli bir hale gelen demiryollarının yapımı CHF'nin yayınlamış olduğu dokuz umde de "*ivedi olarak muhtaç bulunduğumuz demiryollarının yapımı için hemen uygulamaya başlanacaktır"* maddesine yer verilerek bunu resmi bir politika haline getirdiğini görmekteyiz[158]. Yine 10. Yıl marşında "demir ağlarla vatanın dört tarafını ördük" dizesiyle demiryolunun önemini tekrar dile getirmekteydi.

CHF için önemli olan demiryolu yapımı ülkemizde daha önce çoğu kez gerekliliği hakkında tartışma konusu haline gelmişti. Boratav'a göre 1922 tarihinde ülkenin demiryolu hattını yapması için hükümetin işletme haklarını Chester grubuna vermesiyle hayali kurulan ekonomik alanda büyüme girişimleri olumsuz sonuçlar doğrunca başka bir yol haritası çizilmişti. Bu da ihtiraslı bir şekilde yürütülecek olan ve yapımına 1924'ten itibaren başlatılacak olan demiryolu siyaseti olmuştur[159].

---

[155] Çetin Yetkin, *a.g.e.*,197.

[156] Balıkesir Milletvekili Hayrettin (Karan) Bey, SCF teşkilatının Balıkesir'de "Vergi yok, şeker parası, yol parası vermek yok. Allah bizimle, peygamber bizimle sakın CHF'ye oy vermeyin" diye halkı galeyana getirdiğini ve halkın da buna inandığını iddia etmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:4, Cilt:22, Beşinci İntikat, 15.11.1930, s.65.)

[157] BCA, 490.01/435-1804-2-28.

[158] Abdulhamit Avşar, a.g.e., 77.

[159] Korkut Boratav, a.g.a.,51.

SCF, demiryolu hattının yapımı konusunda en başından beri karşı olduğu konu böyle ağır bir yükün halka yüklenmesi ve Hükûmet'in yeni krizden çıkmış bir ülke olarak bu girişimi memleketin en önemli meselesi yapması idi[160]. Fakat bu tam anlamıyla bütünüyle karşı çıkmak değil SCF'nin asıl eleştirdiği nokta demiryolu siyaseti üzerinden halka tahammülü aşacak derecede ağır bir vergi yükünün yüklenmesiydi. Fethi Bey, demiryolu siyasetini iki ayrı başlıkta değerlendirerek eleştirilerini bu yönde yaptığını görmekteyiz. İlk olarak demiryolu yapımındaki inşaatın çok pahalıya mal olduğu ikincisi ise bu yapılan girişimin çokta iktisadi bir tarafı olmadığı, bunu da demiryolunun işletmeye açılacak olan bölgelerinde işletme masraflarının gelirinden dört katı fazla olduğunu dile getirerek kâr amacı güdülmediğini savunmuştu[161]. CHF'nin bu denli önemsediği bu konu hakkında çokça eleştirilmesi üzerine İsmet Paşa, tüm bu eleştirilere cevap vermek maksadıyla 30 Ağustos 1930 tarihinde Sivas'ta görkemli bir tören ile demiryolu hattının açılışını yaparak Sivas Nutku 'nu gerçekleştirmişti. Böylelikle Fethi Bey'in demiryolu inşası için yaptığı eleştirilerine de cevap vermiş olacaktı[162]. Nutuk'ta *"Demiryolu hattını milli varlığın savunmasına çare bulmak için yaptık, bunları kendi paramızla yapmak bir zaruretti, başka türlü hareketin imkânsızlığını muarızlarımız da bilirler. Yaptığımız işlerden memnun ve müsterihiz"* diyerek[163] Milli Mücadele döneminde demiryollarının eksikliğinden dolayı yaşanan sıkıntıları dile getirmiş ve bu sebeple tüm yurtta demiryolu hattının kurulması gerektiğini savunmuştu[164]. SCF'nin ise en çok değindiği konu demiryolu inşasının yapımı için vergilerin bu denli arttırılmasıydı. Yine buna karşılık İsmet Paşa "*Zannediliyor ki, demiryolundan vazgeçmek pahasına olsun vergiyi azaltmak tılsımı milleti baştanbaşa teshir edecektir. Böyle umut besleyenlerin yalnız kendilerini kandıran hayalleri rikkatimi tahrik ediyor"* diyerek ülkü haline getirdiği demiryolu yapımından geri dönmeyeceğini dile getirmişti[165].

[160] Çetin Yetkin, *a.g.e.*,200.
[161] BCA, 30.10.0/13.17.22-1.
[162] Çetin Yetkin, *a.g.e.*,201.
[163] Vakit, 31 Ağustos 1930.
[164] Çetin Yetkin, *a.g.e.*,201.
[165] Milliyet, 31 Ağustos 1930: Anadolu, 1 Eylül 1930.

Fethi Bey'e göre demiryolu siyaseti diye bir tanım yoktu. Öyle ki bir ülkede demiryolu, liman, yol yapmak gibi faaliyetler gerekli bir durumdur. Fakat bunu siyasetin bir gereği yapıp ülkü haline getirmenin doğru olmadığı taraftarıydı[166]. SCF'nin, hükümetin yaptığı demiryolu politikasını çokça eleştirilmesi yanlış anlaşıldığı aşikârdır. Öyle ki SCF'nin tümüyle demiryoluna karşı olduğu sanılmaktaydı. Bu karışıklığı daha saydam bir hale getirmek maksadıyla Fethi Bey, daha önce de söylediği gibi "*Açıkça söyleyeyim ki, bu memlekette demiryolu yapılmasın diyen yoktur, aksine demiryolu yapılmalıdır. Fakat fazla masraflar kısıtlanmalı, mali kuvvetimizden ileri olmamalıdır"* diye bu konu hakkındaki fikirlerini beyan etmişti[167]. Fakat bu bile yeterli olmamıştır. Çetin Yetkin'e göre CHF, demiryolu inşasına SCF'nin tamamıyla karşı çıktığını ve bu durumunda ülke çıkarlarına ters düştüğünü halka göstererek CHF'nin demiryolu politikasında kendini haklı çıkardığına değinmekteydi[168].

SCF'nin programında dikkat çeken bir diğer madde ise "*İnhisarlar"* konusuydu. Devlet tekeli olan inhisarlar uzun süre boyunca imtiyazlı olan yabancı şirketlere devredilmişti[169]. Ayrıca devlet bu tekelleri gelir kaynağı olarak görmesinden dolayı ülke içi piyasaya fahiş fiyatlarla sunması sebebiyle SCF'ye eleştirme hakkı veriyordu[170]. Öyle ki inhisarlar konusu devlet ihaleleriyle birlikte ortaya menfaat çerçevesinde birleşen bir oluşum olarak ortaya çıkmıştı. Özellikle inhisarların pahalı şekilde idare edilmesi ve piyasaya sürülmesi bununda inhisarları aracı ederek menfaati olan kişilerce suiistimal edildiği iddia edilmekteydi[171]. Fethi Bey, İzmir'de konuyla alakalı verdiği nutukta "*Fırkamız şahsi menfaatler taşıyan bir oluşum değildir.*

[166] İsmet Paşa, 2 Ekim 1930'da Mecliste yaptığı konuşmada eleştirilere devam etmişti. Bu kadar zahmetli aynı zamanda pahalı olan demiryolu yapımı için *"Uzun demiryolu üzerinde geçen bir şimendifer katarının önemini hayatında bir araba yapmamış bir adama nasıl anlatabilirsiniz?"* diyerek önemini yinelemişti. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:3, Cilt:21, Seksen Dördüncü İntikat, 2.10.1930, s.61.)
[167] Cumhuriyet, 15 Ağustos 1930.
[168] Çetin Yetkin, *a.g.e.*,201.
[169] Korkut Boratav, a.g.a., 47.
[170] Abdulhamit Avşar, a.g.e., 80.
[171] Korkut Boratav, a.g.e., 60-75.

Aksine inhisarlardan halkın zararına ceplerini doldurmak isteyenlerin gayri meşru hareketlerine karşı bir oluşumdur" diye söz etmektedir[172].

SCF, inhisarlara tam anlamıyla karşı değildi. Memleketin güvenliğini sağlaması bakımından telefon, telgraf, posta gibi tekellerin varlığından rahatsız duymadıklarını belirtmişlerdi. SCF'ye göre diğer şekilde tüm inhisarlar millete zorla yük olarak verilmeye çalışılmış ağır vergilerdi. Bu nedenle de en çok eleştirdiği konu liman inhisarları olmuştur. Baktığımızda programında "*Liman inhisarını kaldıracağız*" maddesine yer verdiğini görmekteyiz[173]. Bunun nedeni ise liman inhisarına harcanan para devlet hazinesinden işleten şirkete verilmesiydi. Buda oluyor ki devlet hazinesindeki para bu işten menfaat sağlayanlara yarıyordu. Fethi Bey'e göre Hükûmet'in yaptığı bu işe "*devletçilik"* deyip diğer şekilde yabancı şirketlerin ve menfaat sağlayan kişilerin kazanmadığını, devletin müdahalesi ile yapıldığını söylemekteydi[174]. CHF'nin uyguladığı bu baskıcı devletçilik anlayışı özellikle işçi sınıfını SCF'ye ittiği muhakkaktı. İşçiler, TpCF döneminde azda olsa hak arayışı içinde olduğu dönemde Takrir-i Sükûn 'un uygulamış olduğu baskı ve çoğu sendikaların kapatılmış olması nedeniyle haklarını aramaktan alıkonulmuşlardı[175]. Hükümet ile liman inhisarı konusunda aynı çizgide olan Ahmet Hamdi Başar, işçilerin neden yeni kurulan fırkaya geçtiğini "*İstanbul'da Liman işçisi bile SCF'ye oy veriyor. Bunun sebebi bu işçilerin CHF adına istismar ediliyor olmasıdır*" diyerek bu saf değiştirmeyi açıklamıştı[176].

İsmet Paşa, önceki yıllarda TBMM'de yaptığı söylevde devlet bütçesini, inhisarları aracı ederek kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya meyil eden şirketlerden rahatsızlık duyduğunu dile getirmişti. Fakat şimdiki tabloda ise İsmet Paşa, inhisarları devlet hazinesine gelen önemli bir gelir olarak görmekteydi. Bu durum SCF tarafından inhisarların özel girişim mi yoksa devlet eliyle yapılan bir girişim olduğu

[172] Vakit, 6 Eylül 1930.
[173] Abdulhamit Avşar, a.g.e., 80.
[174] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:3, Cilt:21, Seksen Dördüncü İntikat, 2.10.1930, s.40: Çetin Yetkin, *a.g.e.*,198-199.
[175] Abdulhamit Avşar, a.g.e., 131.
[176] Mehmet Pınar, a.g.e., 119-120.

kestirilememişti[177]. 1930 yılında inhisarların bu denli geniş bir şekilde eleştirilmesi üzerine İsmet Paşa 2 Ekim 1930 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada liman inhisarlarını serbest bir girişim olarak değerlendirmediklerini kamu hizmeti olarak gördüklerini dile getirmişti. Bu sebeple Liman inhisarlarını tamamen kamulaştırmak istediklerini fakat devletin elinde yeteri kadar para bulunmadığından mecburi bir şekilde yabancı şirketlerin ve haksız kişilerin kazandığını ve SCF'nin liberal çizgisinin olmasından dolayı yabancıların bu tür girişimlerine karşı çıkmaması gerektiğini beyan etmekteydi[178].

SCF ve CHF arasında tartışmaya açık bir diğer konu yabancı sermayeydi. Öyle ki SCF'nin liberal çizgide olması sebebiyle savunduğu yabancı sermaye girişimi ile inhisarların yabancıların ellerinde olmasını eleştirmesi çok farklı anlaşılmaktaydı. SCF'ye göre ülkede yabancı sermayenin var olması gerektiğini bununda ülkenin ekonomik kalkınma ve iktisadi gelişimine katkı sağlayacağı düşüncesiydi. Fakat CHF'ye göre yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi milli iktisat girişimini zedelemek demekti[179]. Fethi Bey, ülkeye yabancı sermayenin getirilmesi için ilkin Türk parasının değerinin saptanılması gerektiği taraftarıydı. Öyle ki kimse değeri sağlam bir parayı istikrarsız dönüştürülmüş bir paraya tercih etmezdi[180]. Ayrıca onlara güven verilmesi gerektiğini hal böyle olunca boşta kalan birçok büyük yabancı sermayenin ülkeye gelmek için can atacaklarını ve bununda memleket için bir şeref olduğunu savunmuştu[181].

Fethi Bey'in bu sözlerine karşı İsmet Paşa, "*Bize zararı olmayan koşullarda para geldi de biz mi kabul etmedik*" diyerek sermaye ile ilgili eleştirileri "*milli politikayı çürütmek"* olarak görmekte ve yabancı sermaye girişimlerinin *"sömürücü"* olduğunu savunmaktaydı. En başından beri Türk parasının değerinin saptanması konusunda ısrarcı olan Fethi Bey'e yabancı sermayeye güven vermenin yanında Türk parasının altın üzerinden

[177] Korkut Boratav, a.g.a., 76-77: Çetin Yetkin, *a.g.e.*,199.
[178] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:3, Cilt:21, Seksen Dördüncü İntikat, 2.10.1930, s.35: Çetin Yetkin, *a.g.e.*,200.
[179] Çetin Yetkin, *a.g.e.*,210.
[180] Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930.
[181] Akşam, 17 Ağustos 1930.

değerlendirmesi gerektiğini düşünmekteydi. Özelliklede Türk parasının nerde olursa olsun altın gibi işlenip değerlendirilmesini savunmaktaydı[182]. Diğer yandan Fethi Bey'e göre yine yabancılara güven vermenin bir diğer yolu Osmanlı'dan kalan borçları ödemekti. SCF kurulmadan önce borçlarla ilgili anlaşmayı Fethi Bey imzalamıştı. Anlaşmaya göre Osmanlı'dan kalan borçları diğer ülkeler indirimle ödeyecekken Türkiye altın ile ödeyecek olmasıydı. İlk taksiti ödedikten sonra ekonomik buhranın ortaya çıkmasıyla beraber Türkiye bu borçları ödemekte zorlanmıştı. Hükûmet borçların altın ile ödenmesine karşıydı. Bu durum Türk parasının değer kaybetmesine sebep olacağıydı. Borçların sağlam ve sabit bir değere bağlanması gerektiğini bu nedenle kâğıt para ile ödenmesine karar verildi. Fethi Bey, anlaşma metnine uyulması gerektiğini yinelemekteydi[183]. Asım Us'a göre Fethi Bey'in Paris'te görev yaptığı zamanlarda bu anlaşmaya imza atmış olması Fethi Bey'in yabancı devletlere karşı içinden çıkılmaz bir duruma düşüreceğinin göstergesiydi. Bu nedenle Gazi Mustafa Kemal'e Paris Elçiliğinden istifa edeceğini söylemesi üzerine Gazi'nin Fethi Bey'in itibarını kurtarmak maksadıyla SCF lideri olarak Meclis'e almasını bundan kaynaklandığını dile getirmekteydi[184].

İlerleyen günlerde Fethi Bey, konuyla alakalı basına verdiği demeçlerde dış borçların ödenmesi gerektiği savunmuşsa da CHF tarafından baskıya maruz kaldığından 2 Ekim 1930 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada antlaşmayı İsmet Paşa ve Hükûmet'inin arzularıyla imzaladığını belirtmişti. Bu nedenle CHF'ye hak vererek borçların şuan ki koşullar sonucunda ödenmeyeceğini ve bunun da gayet doğal olduğunu "*her ülkenin borçlarını sağlıklı bir şekilde vermesi o ülkenin ödeme gücü ile orantılıdır"* diyecekti[185]. SCF'nin programında yer alan Cemiyeti Akvam'a girme konusu CHF'nin programına göre farklı bir açıdan yaklaşılmıştır. Öyle ki SCF, Cemiyeti Akvam'a girme konusunda kayıtsız şartsız girme konusunda ısrarcıdır. İsmet Paşa ise bazı hazırlıkların yapılmasından yana olsa da daha

[182] Çetin Yetkin, *a.g.e.,*210.
[183] Abdulhamit Avşar, a.g.e., 82
[184] Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım,* Vakit Matbaası, İstanbul, 1944, 137.
[185] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:3, Cilt:21, Seksen Dördüncü İntikat, 2.10.1930, s.61-62:Çetin Yetkin, *a.g.e.,*212.

sonrasında SCF kâtibi Nuri Bey, İsmet Paşa'nın kendileri gibi düşündüğünü açıklamıştır[186].

Bu dönemde SCF için merak edilen bir konu ise fırkanın hangi görüşü temsil edeceğidir. Bu dönemde sağ ve sol kavramlarının izaha açık bir konu olduğu kesindi[187]. Gazetelerde geçen haberlere göre fırkanın genel havasının liberal ve sağ görüşlü olduğudur[188]. Fakat CHF'lilere göre ise fırkanın hem sağcı hem solcu olduğudur. SCF'nin görüşünün tam olarak anlaşılamaması fırkanın program olarak sunduğu maddelerden yola çıkarak iddia edilmekteydi. Taner Timur'a göre SCF'nin işçilere karşı takıntığı hoşgörülü tavır ve vaatleri işçileri etkilemesi bakımından dolayı solcu olarak nitelenmiş irticayı hareketlendirdiği içinde sağcı olarak etiketlenmişti[189]. Fethi Bey, bu konudaki belirsizliği ve fırka tabanına yönelik yapılan eleştireler "*Anlayamadığım bir zihniyet var: işçiler, CHF'ye bağlı oldukça iş yolundadır. Fakat bu işçiler CHF'ye bağlılık göstermezse, Serbest Fırka lehine istimale başlar; o zaman iş değişir. Böylece işçileri komünist olarak nitelendirmek etmek doğru mudur? Efendiler, ne zaman ki bir kişi CHF başkanıysa ona asla toz kondurulmaz fakat bu kişi SCF başkanı ise hakkını istimal ettiği dakikadan itibaren hiçte şayanı itimat bir adam değildir. Mürtecidir, fesatçıdır, ahlaksızdır. Bu mantıksızlıktık gülünç değil midir?* " şeklinde cevap vermişti[190]. Bu suçlamaları alenen CHF İstihbarat Raporlarında da görebilmekteyiz. Raporlarda SCF'yi oluşturan teşkilat üyelerin büyük bir kısmının gerici, komünist, seciyesiz ve inkılap karşıtı kişiler ile dolu olduğu yazmaktadır[191]. SCF'nin kuruluşu her ne kadar danışıklı olarak açılmış ise de bu tür irticai suçlamalar CHF'nin kendisi ile çeliştiğini göstermektedir. Çünkü SCF'yi temsil edip oluşturan büyük bir kesim CHF'nin kendi içerisinden çıkmıştır[192]. Fırkanın sağ mı yoksa sol görüşümü temsil ettiğine dair farklı bir değerlendirme Son Posta gazetesinden

[186] Vakit, 18 Ağustos 1930.
[187] Son Posta, 15 Ağustos 1930.
[188] Son Posta, 11 Ağustos 1930.
[189] Taner Timur, a.g.e., 177.
[190] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İçtima:3, Cilt:21, Seksen Dördüncü İntikat, 2.10.1930, s.63.
[191] BCA.490,1/ 435.1804.2.
[192] Taner Timur, a.g.e., 177.

gelmişti. Köşe yazısında ele alınan değerlendirmeye göre Fethi Bey'in bu konu hakkında ilk zamanlarda fırkanın sol görüşlü bir oluşum olduğunu söylemesi CHF tarafından dikkate alındığıydı. SCF bir önceki fırka olan TpCF'ye göre daha sol görüşe yakın olduğu bir gerçekti. Fakat yabancı sermayeyi ülkeye kontrollü bir şekilde koymak ve Cemiyeti Akvam'a girme konusunda görünüyor ki bu fırkanın CHF'ye göre daha Sağ'da olduğudur[193]. Gazi Mustafa Kemal'in bu konu hakkında ki görüşü sorulduğunda *"Bugünkü fırkanın sağında hiçbir fırkaya müsaade edemem. Yeni fırka ancak CHF'nin solunda olmalıdır*" cevabını vermişti[194].

SCF'nin kurulduktan hemen sonra bu kadar büyük bir ilgiyle karşılaşması CHF'nin beklemediği bir durumdu. Özellikle SCF'nin belediye seçimlerinde önemli bir başarı yakalaması tüm siyaset dengelerini altüst eden bir hal almıştı. Taner Timur'a göre bu durum CHF kesimini rahatsız etmiş ve Gazi Mustafa Kemal'i de etkileyerek fırkanın kısa süre içerisinde kendi kendini feshetmesine neden olmuştu. Öyle ki fırka belediye seçimlerinde en büyük şiddet ve baskıyı bölgelerde ki idare ve mülki amirlerinden görmüştü[195].

SCF, yeni kurulan bir fırka olmasına rağmen büyük başarı yakalamıştı. Fakat SCF'liler ülkenin çoğu bölgesinde baskı ve usulsüzlüklerin yapıldığına dikkat çekip bu seçim sonuçlarını kabul etmediler. Bu nedenle TBMM'nin 2 Ekim 1930 tarihli birleşiminde SCF'liler seçim sonuçlarına itiraz ederek baskı ve usulsüzlüklerin memleketin her köşesinde CHF'liler ve idare amirleri tarafından yapıldığını iddia etmişlerdi. Fethi Bey'in Meclis'te yaptığı konuşmada İçişleri Bakanına bağlı memurların, polis ve jandarmanın belediye seçimlerinde yaşanan şiddet ve usulsüzlüklere müdahale etmediğini, memleketin hakkı olan hak ve hürriyetlerinin memurlar tarafından hiçe sayıldığını söylemesi Meclis'teki havayı daha sert bir boyuta taşımıştı. Fethi Bey'den sonra söz hakkı alan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey bu iddialara farklı bir suçlama ile cevap verdiği görülmektedir. SCF'yi oluşturan kesimin

[193] Son Posta, 15 Ağustos 1930.
[194] Ali Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?, a.g.e., 54.
[195] Taner Timur, a.g.e., 178.

"*gericiler, adli suçlular ve saltanatçılar"* olduğunun iddia etmenin yanında "*31 Mart Olaylarının sonuçlarının hepimiz biliyorken İçişleri Bakanının böylesi bir olayın karşısında sessiz kalması olacak iş değildir"* şeklinde karşı suçlamalarda bulunmuştu. Şükrü Kaya Bey'in bu sözüyle açık bir şekilde SCF'yi dönemin 31 Mart Ayaklanması ile bir tuttuğunu görülmektedir [196]. SCF üyelerinin'e sunduğu *"Yolsuzluklara Dair"* öneri CHF'liler tarafından konu dışında suçlanmalarına sebep vermişti. Özellikle SCF'nin rejim düşmanı olarak suçlanması, İzmir Olaylarının meydana getirdiği kötü olaylar sebebiyle fırka 17 Kasım 1930 tarihinde kendini feshetme kararı aldı[197].

[196] Çetin Yetkin, *a.g.e.,* 269-270.
[197] Çetin Yetkin, *a.g.e.*,319.

2. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KARADENİZ TEŞKİLATLANMASI

2.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası Samsun Teşkilatlanması

Türkiye'nin gerek coğrafi gerekse ekonomik alanında kendini gösterdiği en önemli Karadeniz illerinden biri Samsun'dur. Samsun ili tütün ve ticaret sayesinde önemli bir liman kenti halini almış, 1920'li yılların başlarında ise Drama, Selanik ve Kavala'dan[198] gelen 30.000'e yakın mübadillerin Samsun ve havalisine gelip yerleşmesinden kaynaklı sorunlar yaşamıştır[199]. Bütün ülkede de olduğu gibi Samsun'da mübadele kapsamına giren Rumlarla Yunanistan'da yaşayan Türkler karşılıklı olarak mübadeleye tabi tutuldular. Buraya gelenlerin çoğu ziraatla uğraşan çiftçilerdi[200]. Bu bölgeye gelen 6.288 ailenin istihdamı sağlanmış ve bunların 511'ine dükkân, 544'üne arsa, 112.997'sine ise tarla verilmiştir[201]. Resmi kayıtlarda buraya yerleşen mülteci ve muhacirlerin sayısı 3.289'dur. Bunların 419'una ev, 5'ine dükkân, 52'sine arsa, 13.560'ına ise tarla verilmişti[202]. Yunanistan'dan gelen mübadiller için I. İmar ve İskân Mıntıkası arasında Samsun ili en cazip olanıydı. Öyle ki çoğu göçmenin gelip Samsun'a yerleşmek istemesi sonucunda hemen istihdam etmek güç bir durum halini almıştı. Milli Mücadele sırasında ülkenin dört bir tarafının talan edilmiş olması ve yabancıların ülkemize yapacağı her yardıma kapalı olduğumuz bu dönemde alınan mübadele kararı ve ülkemizin bu karar karşı hazırlıksız oluşu mübadillerin yerleşimi açısından birçok zorlukları da beraber getirdi. Hükümet, bu mübadeleden başa çıkmanın çaresi olarak gelen göçmenlerin uğraşım alanlarını ve becerilerine göre iskâna tabi tutmaya çalıştılar. Özellikle tütüncülükle uğraşanları Samsun'a göndermeye çalışıp istihdam edilmesine yönelik girişimlerde bulunuldu[203]. Yine bu dönemde tütün faaliyetlerini idame ettirmek adına 12 Aralık 1926 yılında Samsun limanının yapımı ile ilgili

[198] Cem Emrence, ,147.
[199] BCA.30.10/124.885.4-3.
[200] Ercüment Kuran, *"*Cumhuriyet Döneminde Samsun'un Ekonomik Sosyal ve Kültürel Gelişmesi", *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 7, (1992), 122-125.
[201] BCA.30.10/124.885.4-5.
[202] BCA.30.10/124.885.4-9.
[203] Mesut Çapa, "*Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı"*, Atatürk Yolu, 2, (1990), 63-69.

görüşmeler sağlanarak yapımına başlanıldı[204]. 1930 yılında yayınlanan bir rapora göre liman yapımı için hinterlantların bölgeler arasındaki ulaşımla doğru orantılı olmasına değinilmişti. Böylesi yüksek hinterlanta sahip olan iller arasında Samsun'un olduğu da yazmaktaydı[205]. Öyle ki Samsun limanının yapıldığı bu dönemde tütüncülük faaliyetlerinin oldukça yoğun olduğu ve dışarıya satıldığı görülmekteydi. Samsun'un verimli topraklarına paralel olarak Samsun limanının tütüncülük sayesinde elde ettiği gelir azımsanmayacak derece önemli ve mübadele kapsamında buraya gelerek uğraşları tütün yetiştiriciliği olan ailelerin bu bölgede ki özverili girişimlerinin etkisi oldukça büyüktür. Samsun'dan dışarıya satılan ürünler arasında en fazla gelir tütünden gelmekteydi. 1925 tarihinde 2.178.376 kg, 1926 ise 3.766.728 kg tütün satışı yapılarak en fazla ihraç yapan iller asasında ilk sırayı Samsun almaktaydı[206]. Bu bölgede yetişen tütüne en fazla talep yabancılardan gelmekteydi. Bu durum hem tütün ticaretini hem de Samsun limanının faaliyetlerinde hareketlilik sağlıyordu[207]. Bu hareketlilik nüfusun gelişip büyümesine de katkıda bulunuyordu. 1927 tarihli nüfus sayımı verilerine baktığımızda o zamana dek Samsun nüfusu 274.064'tür[208]. Bunların içinde 44.330 kişi ziraat,1.710 kişi ticaret, 1.080 kişi serbest meslek alanlarıyla uğraşmışlardı[209].

Ekonomik kalkınma ile nüfus arasında nasıl bir paralellik varsa aynı şey ekonomik kalkınma ve Sosyo-kültürel gelişimin arasında da vardır. Bu nedenle cumhuriyetin ilanıyla birlikte Samsun ilini ele alırsak şehrin tam olarak büyüyüp gelişmesi cumhuriyetin ilanıyla başlayıp Bafra, Çarşamba, Terme, Havza ve Vezirköprü kazalarında birleşimiyle birlikte yerini büyük bir

[204] BCA. 030.18.1.1/22.74.19.
[205] BCA. 030.1.0.0/39.233.11-8.
[206] Ferah Ayyılmaz, "Cumhuriyet Dönemi'nde Samsun-Çarşamba Demiryolunun Yapımında Samsun Limanının Önemi ve Ticari Değeri", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik–Samsun, Canik Belediyesi Kültür Yayınları,* Samsun, 2013, 420.
[207] Gurbet Gökgöz - Ahmet Yılmaz, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Liman ve Liman İşletmelerini Millileştirme Süreci ve Karadeniz Limanları", Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik–Samsun, Canik belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2013, 378.
[208] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül-III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, 11.
[209] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül-III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, 52.

şehir halini almasıyla başlamıştır[210]. Diğer yandan Samsun'da limanların hareketliliğini canlandıracak bir diğer gelişme bu dönemde açılacak olan demiryolu inşaatının yapımıdır. Karadeniz kıyı şeridinin bulunduğu konum itibariyle demiryolu taşımacılığında elverişli olduğu bölge Samsun'du. İç Anadolu'dan liman vasıtasıyla ürünlerin yurt dışına satılmasını ve haberleşmeyi sağlamanın önünü açmak maksadıyla Samsun-Sivas demiryolu hattının yapımı için girişimlerde bulunmuş 9 Kasım 1923'te temeli atılmıştı. Özellikle tarım ekonomisi açısında verimli topraklara sahip olan Çarşamba Ovası'nda yetişen ürünlerin Samsun'a taşımacılığı açısından bir nevi can getirecek olan Samsun-Çarşamba demiryolu hattının açılması bölgedeki ticari faaliyetlerde kendini gösteren bir nitelik olmuştur. 1 Ekim 1926 yılında hizmete giren demiryolu hattının genişliği 75 cm. uzunluğu ise 39 km'dir. Demiryolu hattının bu güzergâhta açılması İç Anadolu'da üretilen birçok tarım ürünün bu yolla Samsun'a gelerek buradan da Samsun Limanı aracılığıyla dışarıya satımı sağlanmıştır. Bu vasıtayla dışarıdan gelen birçok ürününde yine bu demiryolu hattı sayesinde diğer illere ulaşımı sağlanmıştır. Öyle ki demiryolunun getirmiş olduğu hareketlilik kentin ekonomik dengelerinde önemli bir rol oynamıştı[211]. Bunun dışında Samsun'un gelişmesinde önemli bir katkısı olan Milli Mücadele komutanlarından Kâzım (İnanç) Paşa' nın 1926 yılından başlayıp 1930 yıllına kadar sürdürdüğü valilik görevi sebebiyle Samsun'a önemli icraatlar yapmasıdır. Cumhuriyet Parkı'nın yapılıp düzeltilmesi, elektrik ve su şebekelerinin altyapısının kurulması, bozuk olan yolların tamiri bu zamanda gerçekleştirilmiş ve Samsun iline büyük katkılar sağlamıştır[212].

Diğer yandan 1929 yılına gelindiğinde ekonomik buhranın ortaya çıkması özellikle kıyı illerinde şiddetli bir şekilde hissedildi. Samsun'da bu kriz en fazla tütün üreticisini olumsuz yönde etkiledi[213]. CHF'nin hazırladığı raporda bu buhran krizinden dolayı Samsun halkının işsiz kaldığı yazmaktaydı. Karadeniz bölgesi konum itibariyle Bolşevizm'in etkilerine

[210]Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013),* Türk Tarih Kurumu, 13, Ankara, 2014, 65.
[211] Ferah Ayyılmaz, a.g.e., 417-418.
[212] Ercüment Kuran, a.g.e., 122-125.
[213] Cem Emrence, *a.g.e.,* 147

daha yakın olsa da bu etki bölge halkı tarafından benimsenmemiştir. Fakat buraya iş sahibi olarak gelen komünistlerin işsizleri istihdam etmesi tehlikeli bir durum olarak görülmekteydi[214]. CHF'nin hazırlamış olduğu raporlarda özellikle SCF'nin Samsun'da büyük bir başarı sağlamasının nedenini iskâna tabi tutulan mübadillerin buraya geldikleri vakit iskân işlerinin yapıldığı sırada çok fazla yolsuzluk olayların ortaya çıkması, bakımsızlık ve su istimallerin yaşanması gibi durumların mübadillerin muhalif fırkaya geçtiğini yazmaktaydı[215].

Samsun belediye seçimlerinde SCF'nin çoğu şehir ve kasabalarında en başarı sağlayan yer olmasıyla dikkat çekmektedir[216]. Bunun sebebi kurulduğu ilk andan beri yeni fırkanın ticaret ve ihracata yönelik tarım ile uğraşım sağlayan Samsun, Sinop gibi önemli ticaret limanlarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki daha önce belirttiğimiz gibi bu donanımlara sahip olan şehirlerde yaşayan halk ekonomik buhranın neden olduğu büyük ekonomik krizden en fazla ve en vurucu şekilde etkilenmiş olmasıdır. Bu bağlamda söylenebilir ki bu durum SCF'nin Samsun'da hem teşkilatlanmayı hem de seçimlerde başarı elde etmeyi kolaylaştıran bir etken olacağıdır.

SCF Karadeniz teşkilatlanmasında SCF'yi en iyi temsil eden ilin başında Samsun gelmektedir. Daha kurulduğu ilk günden bu yana Fethi Bey'e Samsun'da teşkilat kurması için yüzlerce telgraf gönderilmişti. Fethi Bey, SCF Samsun teşkilatlanmasını yapması için görevi eski subay Erkân-ı Harp Miralaylığından emekli Mustafa Şefik Avni Bey'e vermiştir. Sada gazetesinin(1908)[217] sahibi olan Şefik Avni Bey, cumhuriyet rejimi kurulduktan sonra Samsun belediye başkanı olarak görev yapmış ve öncelikleri arasına şehir harcamalarına kısıtlama koyması sebebi ile tüccarlar ile anlaşmazlığa düşmüştü. Bu haksızlıklar karşısında dik duruşu sebebiyle memlekette sevilen bir kişi olmasının yanında çevresi tarafından *"Tam demokratik bir birey, iyi bir belediye başkanı, milletine demokrasiyi getirmeye*

[214] BCA.490.1/79.293.2-4.
[215] BCA.490.1/79.293.2-6.
[216] Walter F. Weiker, a.g.e,120.
[217]Merve Özman–Civan Çelik, Serbest Cumhuriyet Fırkası Samsun Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimlerinde, Samsun, 4. https://www.yumpu.com/tr/document/view/15007140/288057518-21-civan20c387elik201. (Erişim Tarihi:09.04.2021.)

hevesli" bir kişi olarak tanımlanırdı. Şefik Avni Bey'in bu demokratik tutumu Samsun'da yapılan belediye seçimlerinde de kendini gösterecekti.

Şefik Avni Bey ilk olarak 9 Eylül'de Alaçam'da SCF teşkilatını kurmayı hedeflemişti. Postanelere halk tarafından Samsun'da SCF teşkilatının bir an önce açılması için telgraflar ve dilekçeler gitmeye başlayınca bunun üzerine Şefik Avni Bey'e 20 Eylül'de resmi olarak başkan olması için telgraf geldi[218]. Bunun üzerine Samsun teşkilatlanmasının başına Şefik Avni Özüdoğru getirildi. SCF Samsun teşkilatının diğer üzerine baktığımızda ise Avukat Bahri Bey(Kâtip), Kulaksızzâde Kenan Bey (Muhasebeci), Mirzazâde Şevki Bey, Osman Senai Bey[219], Kefalizâde Mühiddin Bey[220], Pir Mehmetzâde Yunus Bahri Bey[221], Eczacı Reşitcan Bey, İslam Beyzâde Faruk Bey, Avni Musaoğlu, Hamit Erip Kember, Fuat Gümbül Bey'ler fırkaya üye olan diğer isimlerdir [222].

SCF'ye yapılan baskı daha kurulduğu ilk andan itibaren kendisini göstermişti. Teşkilatlanma faaliyetleri sırasında Son Posta gazetesinde "*Fethi Bey Samsun'a Giderse"* adlı başlıkta CHF'nin baskısına yönelik iddialar vardı. SCF'nin burada hemen teşkilatlandığını ve halkında bir o kadar istekli olduğunu gören CHF'liler Fethi Bey'in Samsun'a teşkilatlanma için geleceği iddiaları karşısında telaşa düşmüşlerdi. Bunun üzerine CHF'liler, Fethi Bey'in planlamış olduğu bu geziye gölge düşürmek adına Ziraat Bankası Meclis Üyesi, İl Başkanı, Belediye Başkanı, Genel Meclis Üyesi ve Tayyare Cemiyeti üyesi olan Hüseyin Fehmi Efendi ile bir toplantı yapıp 17 Eylül'de Kayıkçı ve Motorcular Cemiyeti İdare Heyetini fırka binasına davet ettiler. Bu toplantıda alınan karara göre CHF'liler, İdare Heyetine Fethi Bey'in Samsun'a geldiği takdirde onu karşılamaya gidecek olanlara kayık ve motor verilmemesini istemiş ve senet imzalamıştır. Ayrıca tüm sorumluluğu da İdare

[218] Walter F. Weiker, *a.g.e.,* 120.
[219] Merve Özman- Civan Çelik, a.g.e, 4.
[220] Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Samsun şubesinin açılmasında maslup Ziya Hurşit ile iş ortaklığı yapmıştır. (BCA.490.1/435.1804.1-32)
[221] Emniyet Tarafından takip edilmektedir. (BCA.490.1/435.1804.1-32)
[222] Abidin Temizer, *a.g.e.,*14.

Heyetinin almasını istemişti[223]. Fakat Fethi Bey'in planlamış olduğu bu gezi yoğun programından dolayı gerçekleşmemişti.

Teşkilatlanma faaliyetleri kaldığı yerden devam etti. 22 Eylül'de Bafra'da teşkilat çalışmaları başladı[224]. Bafra'da ki teşkilatlanmanın başına herkesin sevgisini kazanmış olan Cennetlikzâde İbrahim Bey getirildi[225]. Üyeler ise Avukat Yusuf Kemal, Hafız Mustafa, Kundakçızâde Hacı Süleyman, Hacı Bekirzâde Saip, Yahya Mehmet, Diş Hekimi olan Yekta Bey'dir[226]. Bu kişiler hakkında CHF'nin sunduğu raporlarda pek bir bilgi bulunmamaktır.

Teşkilatlanma faaliyetleri bu şekilde devam ederken Samsun halkı, SCF'ye üye olmak için akın akın müracaat ediyordu[227]. Bir hafta kadar süren teşkilatlanma çalışmalarının ardından nihayet 26 Eylül'de Bafra teşkilatı tamamlandı[228]. 27 Eylül'de ise teşkilatlanma faaliyetleri sona ererek resmi olarak hizmete açıldı[229]. Büyük bir coşku ve sevinçle açılan Bafra Şubesine Merkez'den gelen heyet otomobilleriyle katıldı. Pencerelerden bakınan hanımlar heyete buket ve konfetiler atarak hep bir ağızdan "Yaşa Gazi, Yaşa Fethi, Yaşa Şefik Avni" diyerek sevinçlerini dile getirmişlerdi[230].

Son Posta gazetesinde yer alan habere göre Şefik Avni Bey öncesinde Bafra Merkez'de miting mahiyetinde bir konuşma yapmaya niyetlenmişti. Fakat bunu yapabilmesi için 48 saat öncesinde Hükümet'e bildirmesi gerekiyordu. Zamanında yetersizliğinden dolayı bu düşüncesinden vazgeçtiği bu sebeple her hangi bir miting düzenlenmediği yazmaktaydı[231]. Bafra teşkilatlanması bittikten hemen sonra Çarşamba teşkilatlanması için çalışmalar başlandı[232]. En nihayet Çarşamba, Lâdik ve Havza'da SCF

[223] Son Posta, 23 Eylül 1930.
[224] Walter F. Weiker, *a.g.e.,* 120.
[225] Son Posta, 27 Eylül 1930.
[226] Cem Emrence, *a.g.e.,*147.
[227] Son Posta, 27 Eylül 1930.
[228] Walter F. Weiker, *a.g.e.,* 121.
[229] Cumhuriyet, 27 Eylül 1930.
[230] Son Posta, 28 Eylül 1930.
[231] Son Posta, 1 Teşrinievvel 1930.
[232] Cumhuriyet, 28 Eylül 1930.

teşkilatlanması resmi olarak tamamlandı[233]. Her gittiği yerde coşku ve sevinçle karşılanan Çarşamba'yı ziyaret ettiği vakit onu görmeye gelen bayanların "*Çarşamba kadınları Fethi Bey'in yanındadır"* şeklindeki destekleri fırka için önemli bir husus olmuştu[234]. Yeni kurulan fırkanın Samsun ve ilçeleri olmak üzere 28 Eylül tarihinde teşkilatlanma faaliyetleri tamamlandıktan sonra SCF teşkilatlarına üye olmak için çok fazla sayıda talep vardı[235]

Teşkilatlanma faaliyetlerinin yürütülmesi için en uygun yer olan Samsun Palas Otelinde ilk toplantı yapıldı[236]. Samsun'un tüm bölgelerinde teşkilat kurulduktan 13 Ekim'e kadar SCF'ye üye olan toplam kişi sayısı 1.725 kişidir. Sadece Samsun ilinde ise bu sayı 813'tür. Bu sayı diğer Karadeniz illerinden en fazla üyeye sahip rakamları göstermekteydi. Weiker'in bahsettiği raporlarda Samsun SCF teşkilatında üye alınırken dikkat ettiği önemli bir nokta üye alırken önceliği şubeye finansal getiri sağlayacak kişilere öncelik verilmesi fırkanın ilk çabası olmalıydı. Bu sebeple hem teşkilat faaliyetlerini idame etmek hem de fırkanın maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla üyelerden 5 ile 50 kuruş arasında bir üyelik ücreti aldıkları bilgiler arasındadır. Bunun dışında bazı üyelerden ise SCF'ye bağlılığı sağlamak maksadıyla bu ücretin alınmadığı rapor edilmekteydi[237].

SCF'nin bu denli Samsun'da ilgi görmesi ilerleyen günlerde CHF'nin kendisindeki eksikleri görebilmesi adına heyet göndermesiyle daha anlaşılır bir hale gelmişti. Sözü edilen raporlar da CHF teşkilatlanmasında yer alan kişilerin fırkacılık adına hiçbir faaliyetlerini yerine getirmediği, CHF umdelerinin ne manaya dahi geldiğini bilmeyenlerle dolu olduğu yazmaktaydı. Bu kişilerin CHF denince akıllarına geldikleri tek şeyin Gazi Mustafa Kemal'e olan hürmetleri dışında başka bir şey değildi[238]. Türk Ocaklarının Samsun'daki faaliyetlerinde azda olsa etkisi ayrıca

[233] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-55.
[234] Son Posta, 1 Teşrinievvel 1930.
[235] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-55
[236] Son Posta, 28 Eylül 1930.
[237] Walter F. Weiker. *a.g.e.,* 121-122.
[238] BCA.490/724.477.1-79.

görülmekteydi[239]. Halk SCF'den önce CHF'nin uygulamış olduğu bu bölgedeki adam kayırmacılığı, tüm yetkileri kendisinde toplamış kişilerin uyguladığı yanlış siyasetten dolayı SCF'yi kendilerine bir umut olarak gördükleri apaçıktır. Bunun yanında Fethi Bey'in programında açıkladığı maddeler özellikle kıyı kesimi olan Samsun'u da etkilediğidir. CHF'nin Samsun'daki teşkilatlanmasının zayıf olmasından dolayı SCF'nin burada bu denli teşkilatlanmasının hız kazanmasına neden olmuş, aynı zamanda CHF'nin Samsun'daki yanlış politikaları ve ekonomik buhran karşısındaki tedbirsizliklerin altında ezilen halkı, çiftçiyi, tüccarı SCF'ye ittiği bir gerçektir.

2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası Giresun Teşkilatlanması

1920 yılının yaz ayında Meclis Başkanı olan Gazi Mustafa Kemal, Meclise Giresun, Tirebolu ve Ordu kazalarının birleşerek Giresun adında bir sancak kurulması öneresinde bulundu. Fakat bu durum gerek asayişin sağlanmayışında gerekse hükümete yükleyeceği düşünüldüğü ekonomik zorluk nedeniyle kabul edilmedi. Uzun süren meclis tartışmaları sonrasında verilen kararda 1925 yılında Giresun, Tirebolu ve Görele kazalarının birleşmesiyle Giresun sancak yerine şehir statüsüne getirildi[240]. Giresun ili de verimli toprakları nedeniyle Samsun'da da olduğu gibi mübadillerin gelip buraya yerleşmesinden dolayı sıkıntılar yaşamış olan illerden biridir. Bu bölgeye yerleştirilecek olan mübadiller ilkin Samsun Limanı yoluyla Giresun'a gelmişlerdi. 25 Ağustos 1924 tarihine kadar bu bölgelerden Samsun Limanı'na gelen 59 bin mübadilin 748'i Giresun'a sevk edilmişti[241]. Samsun, Drama, Kavala ve Selanik'ten gelen göçmenlerin çoğu Giresun ve Şebinkarahisar'a yerleştirilmiş ayrıca bu mübadillere iskân etmeleri için de tarla ve evler verilmişti[242]. Buraya gelen toplamda 832 mübadilin 214'üne ev, 39'una dükkân, 938'ine tarla, 6118 kişiye ise bahçe verildi[243].

[239] BCA.490.1/79.293.2-4.
[240] Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013),* Türk Tarih Kurumu, 7, Ankara, 2014,7-13
[241] Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, 77.
[242]Rasim Bayraktar, Giresun'un Etnik Sosyo-Kültürel Kimliğinin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* (19), (2018), 610-631.
[243] BCA.30.10/124.885.4-5.

Mübadelelerin buraya gelip yerleşmesi her ne kadar nüfusu attırıp şehrin gelişimine katkı sağlanacağı düşünülse de bu etki etrafındaki liman şehirlerinin varlığından dolayı istenilen beklentiyi verememekteydi. 1927 yılı nüfus sayımı verilene baktığımızda Giresun'da mevcut nüfus 165,033'tür[244]. Dağlık ve engebeli bir coğrafi yapısına sahip olmasına karşın bu bölgede ziraatla uğraşan kişi sayısı 49.70'tir[245]. Bulunduğu konum itibariyle ziraat ile uğraşanların sayısı oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu bölgede yetiştirilen ve ekonomik olarak da ele alındığında Giresun'un ekonomisine en büyük katkı sağlayan tarım ürünü bölgenin iklim şartlarına bağlı olarak yetişen fındıktır. Bu dönemde Giresun ekonomisinin kaderinin her ne kadar fındığa bağlı bırakmamak maksadıyla halkı mandalina, portakal, limon gibi çeşitli tarım ürünlerine yönlendirmeler yapılmışsa da fındığın kente sağladığı gelir diğer tarım ürünlülerin çok ilerisindedir. Giresun için bu kadar önemli olan fındık yetiştiriciliği için bölgede fındık numune fidanlığının olmaması önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde fındık üretiminin düşmesinin nedeninin fındığın ekildiği ilk andan beri bakımsız oluşu ve bu durumdan da halkın mustarip olduğu dönemin yerel gazetelerinde ele alınmıştır. Sağlıksız fidanlardan verim alınmadığı için köylünün mısır ve sebze bahçeleriyle yazı geçirseler de kışa çare bulamadıkları, fındıklara bakım verildiği takdirde bu mağduriyetlerinin giderileceğine ayrıca değinilmiş buna karşın ise uzmanların denetimi altında bir fındık laboratuvarı kurulmasıyla daha sağlıklı fidan yetiştirilerek daha fazla verim alınmasının önünün açılması istenmiştir[246]. İklim koşullarına bağlı olarak Giresun'da kış sezonu için en ideal tarım ürünü olan fındığın köylünün maddi olarak rahat etmesi adına hükümet bu dönemde aldığı kararla fındık fidanının yabancılara ihracatını yasaklaması önemli bir adım olmuştur[247].

Diğer yandan tüm ülkeyi baştanbaşa saran 1929 ekonomik krizin etkileri Giresun'da da fazlasıyla hissedildi. Öyle ki yine bu dönemde

[244] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri,* Fasikül-III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, 11.
[245] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül-III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, 20.
[246] Yeşilgireson, 12 Eylül 1929.
[247] BCA.030.18.1/027.82.2.

Giresun'da meydana gelen doğal afet olaylarından dolayı pirinç tarlalarının 150 bin liralık zarara uğranması, hayvanların telef olması ve fındıkta hastalıkların baş göstermesi özellikle çiftçi ve köy halkı için yıkıcı bir etki yaratmıştı[248]. Bu etkiden az da olsa kurtulmak adına Giresun muhtarlarının köylünün de istekleri doğrultusunda Ziraat Bankası Umum Müdürlüğüne başvuruda bulundular. Buna göre köylünün isteği bölgede ziraatlerin faaliyete açılması ve tohumların bulundurulması en öncelikli meseleydi[249].

Bunun yanında tüccarlarda bu krizden en fazla etkilenen kesim oldu. Bölgenin yerel gazetesinde Giresun'daki köylünün hali o kötü bir vaziyettedir ki eskiden tüccarlar köylünün yardımına koştuğunu şimdi ise bunun mümkün olmadığı bu sebeple köylü kadınların yoksulluktan mısır parası için dilendiği yazmaktaydı. Fakat tüccarlarda bu krizden çok fazla etkilendiği için köylüye yardım edemiyordu[250]. Daha önce Ziraat Bankası'ndan aldığı kredileri ödeyemediği takdirde Ziraat Bankası'nın çiftçiden bu kredi borcunu almadığı için çiftçinin kredisini kesmesi ve faiz uygulaması köylüyü ayrıca çıkılmaz bir borç batağına sürüklemişti[251]. Tüccarlarında kendileri gibi perişan olduğunu gören köylü bu sefer en olmayacak kişiler olan tefecilere muhtaç olmak zorunda kalıyordu[252].

Giresun'a yapılan teftiş raporlarında bölgede İş Bankası ve Ziraat Bankasından alınan bilgilere göre bu bölgedeki 16 bin çiftçinin 15 bini bankalara borcu olduğu gibi bu borçların tahmini miktarı ise 4 milyon liradır. Çiftçilerin bu borç miktarının içinde 600 bin lirasını İş Bankası ve Ziraat Bankasına borçludur. Tefeciler bu durumdan yararlanarak köylüye dağıttığı para miktarı ise 350 ile 400 bin lira arasındadır. Çiftçiler bu parayı uzun bir süre ödeyemediği vakit bu miktar faiziyle birlikte 3.500.000 liralık bir borç olarak geri dönmekteydi[253].

[248] BCA. 30.10/117.818.29.
[249] Yeşilgireson, 21 Mart 1929.
[250] Yeşilgireson, 2 Mayıs 1929.
[251] Avni Zarakolu, *a.g.e*., 91.
[252] Yeşilgireson, 16 Mayıs 1929.
[253] BCA.490.1/655.182.1-126.

Hükümet, köylünün üzerindeki bu kötü etkiyi kaldırmak ve köylüyü az da olsa rahatlatmak adına çözüm olarak Ziraat Bankası'yla anlaşarak bazı şehirlerde kooperatifler açma yoluna gitti. Kooperatiflerin açıldığı şehirlerden biri ise Giresun'dur. Bu bölgede açılacak olan fındık kooperatifi bölgenin istihdam potansiyelini arttıracak aynı zamanda fındık üretiminin yaygınlaşmasını sağlanması planlanmıştı[254]. Hükümetin köylüyü tefecilerin elinden kurtarmak için attığı bir diğer önemli adım ise borçların ertelenmesini sağlamak olmuştu. Özellikle Giresun'da ki köylünün borçlarını ödemekte zorlandığını bu nedenle İcra ve İflas Kanununun 308. maddesini uygulayarak Karadeniz'de meydana gelen doğal afetlerin etkisini azaltmak adına Giresun çiftçilerinin borçlarının ertelenmesi 18 Aralık 1929 yılında resmen kabul edildi[255].

Hükümetin tüm çabalarına rağmen Giresun'da meydana gelen kötü hadiselerden sonra fındık üretimini arttırmak ve hastalıktan korumak bir işe yaramamıştı. Bu sebeple nahiyeler Giresun'da sadece fındık yerine köylünün her dönemde gelir kazanması adına mısır, patates ekilmesinin, fındığın ise müsait olan yerlerde yetiştirmenin önünü açma girişimlerde bulunmuştur. Giresun'da veresiye olarak mısır alamayan köylü bu dönemde en fazla sıkıntıyı çektiği dönem olduğu bazı vatandaşların sefaletten öldüğü bölgenin yerel gazetesinde ayrıca yazmaktaydı[256]. Yine aynı gazetede bu bölgede sadece fındık yetiştirmenin olası bir krizde şehirde yarattığı kötü etkilerini halka anlatmak ve başka farklı tarım ürünlerinin de Giresun'da yapılabileceği hakkında muhtarlıklara bilgilendirme beyannamesi gönderilmişti. Bu beyannamede memlekette sadece bir ürünün yetiştirilmesi ve sadece buna umut bağlayarak köylünün geçimini sağlayacağı düşüncesinden vazgeçilmesi gerektiğini bununla beraber her mevsimde çiftçi farklı ürünleri ekmeye mecbur kılınacağı yazmaktaydı. Bunun yanında köy muhtarları çiftçiyi destekleyecek ve kimin ne kadar ziraat yaptığını merkeze haber verecekti. Aksi takdirde muhtarlarının sözünü dinlemeyen ve bu beyannamede geçenlere kulak asmayan çiftçilere ceza verileceği yazmaktaydı. Ayrıca gazetede

[254] Cem Emrence, *a.g.e.,* 59.
[255] Karar için ekler kısmına bkz: BCA.030.181.2/7-62-6.
[256] Yeşilgireson, 5 Kânunuevvel 1929.

patates, fıstık, buğday, arpa gibi tarım ürünlerinin ne zaman ekileceği hakkında da bilgiler vermekteydi. Böylelikle diğer tarım ürünlerin de Giresun'da ekilmesinin önünü açarak tek mahsul ürün vermekten kaçınılmaya çalışılmıştı[257]. Bu sıkıntılar 1930 yılında kadar devam ederken Hilali Ahmer Cemiyeti bu bölgedeki krizi yönetmek adına Giresun'da ki muhtaç ailelere 50.000 lira para ve bunun yanında da köylüye 470.000 kilo mısır, 13.500 kilo buğday gönderdi[258]. Giresun'da Fındık alanında ise tüccarlar doğrudan olarak ürünleri alıcıya satamadıkları için fındığı en ucuz fiyatıyla satmak zorunda kalıyorlardı[259]. Yapılan tüm girişimler yine de Giresun'daki bu krizin aşılmasını fayda vermedi.

Halk hükümetin uyguladığı bu başarısız girişimlerden artık rahatsızlık duymaya başladı. Bunun yanında bu bölgede baş gösteren Frengi hastalığı da bölgede yaygın bir hale gelmişti[260]. Halk hem bu kriz karşısında hem de bölgede hızla yayılan bu hastalıkla mücadele ederken mevcut iktidar fırkası olan CHF'nin bu bölgedeki faaliyetleri SCF'nin buradaki konumunu yükseltip halkı Giresun'da muhalif fırkaya yönlendirecekti. CHF'nin buradaki sıkıntılara çare bulamadığı gibi kendi fırkası içerisinde bir takım sorunlarla karşılaştığı görülmektedir. Giresun'da CHF teşkilatının başında bulunan kişilerin fırkayı yönetecek bir vasıfları olmadığı gibi fırka ve fırkacılığı anlayacak ve bunu yaşatacak kişilerinde teşkilatta bulanmamasının yanında Giresun'daki fırkacılık anlayışının sadece şahsi menfaatlere dayandığı ayrıca bilinmektedir[261]. CHF'nin kendi eksiklikleri görmesi açısından hazırlamış olduğu teşkilatların yeniden düzenlenmesi ile alakalı raporda Giresun'da muhalefet fırkasının ortaya çıkmasının nedeni olarak şahsi husumetlerin ve karşılıklı gücenmelerden meydana çıktığı ayrıca fırkanın içerisinde genç kesiminin olmadığı bu nedenle çok az eğitimli kişilerin fırka teşkilatlanmasında olduğu yazmaktaydı. Buna ek olarak fırka teşkilatlanmasındaki bazı kişilerin uyguladığı zorbalıklar nedeniyle halkın

[257] Yeşilgireson, 5 Kânunuevvel 1929.
[258] BCA. 30.10/117.818.4.
[259] BCA.490/724.477.1-85.
[260] BCA.490/724.477.1-81.
[261] Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, 391.

SCF'ye yönlendiğinden bahsedilmekteydi. CHF'nin kendisini Giresun'da temsil edeceğini düşündüğü Türk Ocakları ise burada sadece ismen mevcut olup hiçbir faaliyet göstermemekle birlikte[262] Giresun'da içki ve kumar olayları da son zamanlarda şiddetli bir şekilde artış göstermişti. Giresun halkı az da olsa kazandığını bu sefer içki, kumar masasında kaybetmekteydi. Bunun önüne geçmek için tedbirler sert tedbirler alınması gerekiyordu. Dönemin valisi olan Mehmet Rahmi (Gökçe) Bey, sağlık sorunları nedeniyle bu tedbirleri sağlamada yetersiz kalıyordu[263].

Giresun halkı tüm bunlara karşı kendini tamamen sahipsiz hissetmekteydi. Bölgenin yerel gazetesi olan Yeşilgireson'a baktığımızda Giresun halkının muhalif fırkayı tutmasından çok bu yıkık harap ve bakımsız olan memlekete işini iyi yapan, halk tarafından sevilmiş, köylüye zarar vermemiş, dünyada olup bitenden haberi olan, imar işlerinden iyi anlayan temiz ve ahlaklı bir kişinin belediye seçimlerinde Giresun'u temsil etmesi gerektiği yazmaktaydı[264].

Giresun'da SCF'nin kurulması tamda memleketin kötü zamanlar yaşadığı bir döneme denk gelmekteydi. Fethi Bey'in teşkilatlanma faaliyetleri ülke içerisinde yavaş yavaş devam ederken Giresun'da SCF teşkilatlanmasının açılması 26 Eylül 1930 tarihinde gerçekleşti[265]. Teşkilat açılışı gerçekleştikten hemen sonra SCF Giresun teşkilatını oluşturmak için görev aslen Erzurumlu olan Emekli Dedezâde Ziya Bey'e verildi[266]. Dedezâde Ziya Bey, Milli Mücadele döneminde Topal Osman çetesinde bölük komutanlığı yapmış, eski fikirlere bağlı biri olmasına karşın[267] fırkanın başına getirilerek teşkilatlanma faaliyetlerini yapması halk tarafından memnuniyetle karşıladı[268]. SCF Giresun teşkilatlanmasına rağbet çoktu. Teşkilat oluşturulduktan hemen sonra eski Demiryolu memuru olan Kara

[262] BCA.490/724.477.1-85.
[263] BCA.490/724.477.1-85.
[264] Yeşilgireson, 11 Eylül 1930.
[265] Cumhuriyet, 26 Eylül 1930.
[266] Cem Emrence, *a.g.e.*, 148.
[267] Cemil Koçak, *a.g.e*, 527.
[268] Cumhuriyet, 28 Eylül 1930.

Mustafazâde Avni Bey[269], SCF teşkilatlanmasına üye oldu. Bunun yanında Milli Mücadele zamanında Topal Osman[270] tarafından istihdam edilen Kantarcızâde Doktor İbrahim Bey[271], Askerlikten emekli İsmail Beyzâde Faik Bey[272], CHF teşkilatından görev almadığı ve CHF'ye küs olduğundan dolayı SCF'ye geçiş sağlayan Mezinzâde Abdültemel Bey[273] SCF Giresun teşkilatlanmasında dikkat çeken isimlerdi. Bunun yanın CHF'nin istihbarat raporlarında komünist olduğu düşünülen Aptı Efendizâde Tahsin Bey[274], yine CHF'de görev alamadığı için küskün olan Çulhazâde Mustafa Bey[275], Sarı Alemdarzâde Şükrü Bey vardır.[276] Topal Osman sayesinde göreve gelen Kantarcızâde Doktor Hicabi Bey[277], Müezzinzâde Hakkı Temel Bey[278] ve Rusya'da eğitim aldığı için Bolşevizm'den etkilendiği düşünülen Hacı Ahmetoğlu SCF Giresun teşkilatında yer alan diğer isimlerdir[279].

CHF İstihbarat raporlarına baktığımızda Giresun Merkez SCF teşkilatında görev alan isimlerin bir kısmı daha öncede belirttiğimiz gibi CHF'de görev alamadığı için fırkaya kırgın ve kızgın olduklarından dolayı yeni fırka olan SCF'ye geçiş sağlayarak burada görev almışlardır. CHF'ye karşı bu kırgınlık bile SCF'nin Giresun'daki teşkilatlanmasını oluşturmasına ve burada güç kazanmasına neden olacak bir gelişmeydi. Yine raporlara baktığımızda Giresun SCF teşkilatında görev alan kişiler arasında komünistlik faaliyetlerini sürdüğünü ve Bolşevizm'den etkilendiklerini düşündükleri için

[269] Samsun Demiryolu hattında memur iken kovulmuştur. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[270] Topal Osman Atatürk'ün muhafızıydı. TBMM'nin birinci dönemin sonlarında Trabzon Milletvekili olan Ali Şükrü Bey cinayetinin suçlusu olarak aranırken, ortaya çıkan silahlı çatışma neticesinde öldürülmüştür. Cemil Koçak, *a.g.e.,* 527.
[271] Kendi halinde menfi ruhlu bir adamdır. Araştırma komiserliği yapmıştır. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[272] Elbesanlıdır. Giresun'da Jandarma teğmenliği yapmış yaşından dolayı emekliye ayrılmıştır. Hoşnutsuzdur. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[273] Mustantik okulundan mezundur. Görev alamadığı için küskündür. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[274] Komünistlik fikirleri olan biri olarak tanınmaktadır. Samsunludur. Polis gözetimi altındadır. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[275] Ayyaş biridir. Giresun Mustantik görevindeyken istifa etmiştir. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[276] Öğretmen iken istifa etmiştir. Menfi ruhlu bir adamdır. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[277] Giresunludur. Milli Mücadele sırasında Topal Osman tarafından Giresun Sıhhiye Müdüriyet 'ligine getirilmiş ayrıca Topal Osman'ın yeğeni evlenmiştir. Uzun süre aynı görevde kalmadığı için hoşnutsuz ver kırgındır. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[278] Müstantik okulundan mezundur. Giresun kütüğüne kayıtlıdır. Görev alamadığından dolayı keyifsiz, arabozucu ve ahlaksız bir karaktere sahiptir. (BCA.490.01/435.1804-33.)
[279] 1926'da Giresun'a gelmiştir. Gazozculuk ve elektrik tesisatı ile uğraşmıştır. Bir öğretmeni Rusya'da Bolşevik okuluna gönderdiği için hareketleri ve davranışları takip altındadır.

gözetim altında olan kişilerin olduğu görülmektedir. Bu bile başlı başına SCF'nin kapatılmasında etkin bir olay olarak karşımıza çıkarak SCF'yi komünistlikle itham edilmesine neden olacaktır. Topal Osman tarafından istihdam edilmek üzere bir yerlere gelmiş kişilerin olduğu yine raporlarda ayrıca belirtilmektedir. Bu kişiler Topal Osman tarafından mevki sahibi olup sonrasında nüfuzunu kaybetmiş ve tekrardan bu nüfuzu kazanmak adına SCF'ye geçtiği görülmektedir. Üyelerin siyasi tabanına baktığımızda ise belli mesleklerde görev yapanların olmasına karşın daha önce etkili bir siyaset faaliyeti yürütenlerin olmadığı bilinmektedir. Mevcut siyasi geçmişi olanlar ise CHF'de görev alamadığı için geçtiği aşikârdır. Genel olarak değerlendirdiğimizde CHF'nin Giresun teşkilatından bahsettiğimizde fırka içinde siyasetten çok çıkar amacı güdüldüğü belirtilmişti. Bu durum bile CHF'den SCF'ye geçenlerin etkili bir siyaset yapmadığını bize göstermektedir.

SCF Giresun merkez teşkilatlanmasına nazaran Görele'de SCF'nin burada teşkilat açılması daha istekle olmuştur. SCF Görele teşkilatlanmasını yapması için görev Avukat Mustafa Efendi'ye verildi. Hemen teşkilat faaliyetlerine başlayan Mustafa Efendi ilk önce kaymakamlığa müracaat etti. Fakat bakanlıktan henüz izin çıkmadığı için şube açılışına ilk başta tereddütle yaklaşıldı[280]. Daha sonra verilen izinle 11 Eylül 1930 tarihinde Fethi Bey'in de gönderdiği telgraf üzerine halkın büyük bir coşku ve kalabalığın katılımıyla Görele'de SCF'nin şube açılışı yapıldı[281].

2.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası Şebinkarahisar Teşkilatlanması

1923 yılında çıkarılan kanuna göre Türkiye'deki tüm livaların şehir statüsüne düşmesiyle eski adıyla Karahisar-ı Şarki olan Şebinkarahisar bu tarihte il olmuştur[282]. 1925 tarihinde Alucra, Koyulhisar, Mesudiye ve Merkez olmak üzere 131.190 nüfuslu bir şehir olan Şebinkarahisar bu tarihten sonra

[280] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9, D-57, F 3-163.
[281] Yeşilgireson, 11 Eylül 1930.
[282] Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, Türk Tarih Kurumu, 7, Ankara, 2014, 92.

Yunanistan'dan gelen mübadiller sayesinde büyük bir şehir haline geldi. Toplamda 4.625 mübadilin 653'ü Şebinkarahisar'ın köylerine yerleştirildi. Ekonomik şartların yetersizliğinden dolayı yerli halktan yardım alamayan mübadiller kendilerine yardım etmesi için Hilal-i Ahmer cemiyetinden yardım istediler. Sürekli olarak yapılan göç sonucunda şehirde toplam mübadil sayısı 8.788'e kadar ulaştı. Buraya yerleşen 1.425 mübadilin 1.515'ine ev ve 58.450 dönüm arsa verildi[283].

Böylesi büyük bir göç almasına karşın konumu itibariyle Karadeniz ve İç Anadolu bölgesinin arasında kalmasından dolayı uzun bir süre olarak il olarak kalmış fakat 1933 yılında ise içerisinde birkaç şehirle birlikte lağvedilmesine karar verildi[284]. 1927 yılında 108,735 nüfusa[285] sahip olmasına rağmen gerek liyakatli valilerin pek olmayışı gerekse yönetim zorluğu nedeniyle 1933 tarihinde Şebinkarahisar Giresun'a bağlı bir ilçe haline geldi. Şebinkarahisar'ın ilçe olması hemen hemen her dönemde mecliste tartışma konusu olmuştur. Konum itibariyle ve gösterdiği iklim haraketliliğiyle Karadeniz'den çok İç Anadolu bölgesinin iklimsel özelliği taşıdığını, ayrıca yoğun nüfusu olmasından dolayı ticari, ekonomik ve ulaşımın vilayete uzak olmasından dolayı alanında hizmet vermesi açısından il statüsünde yönetilmesi zor olmuştu[286]. Şebinkarahisar'ın il olmasında İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey'in 1929 tarihinde bu bölgeyi ziyaret ederek Genel Merkeze sunduğu raporların etkisinin olduğu muhakkaktır. Şükrü Bey'in gönderdiği raporda bu bölgede özellikle yeni alfabenin öğrenilmediği, millet mektebine neredeyse kimsenin gitmediği, en aklı başından aydın olan kişinin bile eski alfabe olan Arap alfabesini kullandığı rapor edilmekteydi[287]. SCF Şebinkarahisar teşkilatlanmasında yer alan üyeleri açıkladığımızda Şükrü Bey'in sunduğu bu rapordaki gerçeklikleri görmemiz mümkündür. Şükrü Bey'in bölge hakkındaki teftişleri devam ederken Şebinkarahisar'da çiftçinin durumunu diğer gezdiği illerden daha iyi olduğunu fakat Şebinkarahisar'a

[283] Nedim İpek, a.g.e., 81.
[284] BCA.030.10/66.441.5-1
[285] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri,* Fasikül-III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 929, 12.
[286] Musa Şaşmaz*, a.g.e.,* 92-102.
[287] BCA.030.10/12.73.4.

bağlı Suşehri'nde yaşanan depremler nedeniyle halkın yardıma muhtaç olduğu yazmaktaydı. Bunun yanında bu bölgeye ulaşımın çok zor olduğunu, sürekli olarak yağmurların yağması ve yolların uzun süre boyunca bakımsız kalmasından dolayı neredeyse harap olduğuna değinmişti[288]. Sözü edilen raporda şehrin eksiklerinden bahsederken şehirde tam teşekküllü bir okulun olması gerektiğinin, halkın okuma-yazma alışkanlığının kazandırılması adına yüz dört nüsha olarak gönderilen Halk Mecmuası'nın en az beş yüz nüsha olarak arttırılarak Şebinkarahisar'a tahsil edilmesi gerektiği ve bölgede sadece iki öğretmen olmasına karşın maaşlarının verilmediği yazılmaktaydı[289]. Şükrü Bey'in sunduğu raporda Şebinkarahisar'ın Emval-i Umumiye tahsilatı yüzde atmış beş derecesindeydi. Bölge halkının şikâyetlerini de ayrıca dinlenilmişti. Şikâyetler özellikler bölgedeki ağnam vergisinin fazlalığından ve maliyenin kasasına emanet olarak bırakılan paraların geri verilmediğinden yanaydı. Bunun üzerine bölgeye bir Maliye Müfettişinin görevlendirilmesi istenmişti[290].

Geniş çaplı olarak sunulan raporda şehrin güvenlik konusuna da ayrıca değinilmişti. Rapora göre Şebinkarahisar'da adalet işleri tamda olması gerektiği gibiydi. Halk tarafından hâkimler için herhangi bir şikâyet bulunamamaktaydı. Tek şikâyet hapishanenin kötü bir vaziyette olduğu hatta bakımsızlıktan yıkılmak üzere olduğuydu. Bunun için çare olarak mahkûmların bir kısmı başka şehirlere gönderilse de geri kalanlar için hapishanenin olması şarttı[291]. Jandarmanın bölgedeki faaliyetlerinde de sorun olmadığı ayrıca belirtilmişti. Jandarmalardan yana tek eksiklik kullanılan tüfeklerin tek ateşli muaddel martin olmasıydı. Bunların yerine son sistem olan seri ateşli tüfeklerin olması gerektiğiydi[292].

Son olarak Şebinkarahisar'da görev yapan valiler ve idari mülki amirleri hakkında yapılan şikâyetlerin oldukça fazla olduğunu görülmektedir. Özellikle CHF Şebinkarahisar Teşkilat Başkanının, Vali ve diğer memurların

[288] BCA.030.10/64.432.8-1.
[289] BCA.030.10/64.432.8-3.
[290] BCA.030.10/64.432.8-4.
[291] BCA.030.10/64.432.8-4.
[292] BCA.030.10/64.432.8-5

yaptığı yolsuzlukların denetlenmesi konusunda önemli adımlar atılması gerektiğini ayrıca raporda belirtilmişti[293].

Genel Merkez'e sunulan bu raporda Şebinkarahisar'ın il olarak hükümete yüklediği birçok zarar göz önüne alınarak gerek yönetimde sıkıntıların yaşanması gerekse ekonomik olarak yatırımların çok fazla olacağı düşünülmüştü. Ayrıca cumhuriyet ilan edildikten sonra önemli bir mesele haline gelen ve ekonomiyi canlandıracak olan ülke genelinde yapılan yol yapım çalışmaları konum itibariyle Şebinkarahisar'a yapılması çok fazla maliyete sebebiyet vermekteydi. Bunun üzerine Şükrü Bey'in 1929 yılında sunduğu raporda dikkate alınarak 1933 yılında alınan kararla Şebinkarahisar ilçe olmuştur. Bu kararla Giresun'a bağlı olarak ticaretin sağlanacağı düşünülmüştü. Konumuz kapsamında ele aldığımızda ise 1930 tarihinde bu sıkıntıların yaşadığı Şebinkarahisar'ın il olması sebebiyle yaşadığı sıkıntılar yerli halkın hükümete karşı muhalif olmasına sebebiyet verecektir. Ayrıca raporda sunulan bu bölgede okuma yazma kültürünün gelişmemesi, konum itibariyle kapalı bir bölgede yer alması bölge halkının eski geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olmasına sebep olup içlerinde yeniklere karşı çıkanların olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler ışığında değerlendirdiğimizde ise SCF Şebinkarahisar teşkilatlanmasına yer alan üyelerin hemen hemen hepsi bu CHF'ye olan muhalifliğinden doğmuştur.

Ülke genelinde SCF teşkilatlanması devam ederken Şebinkarahisar teşkilatlanmasının açılışı ile alakalı bir bilgiye rastlamadık. Araştırdığımız bilgilere göre SCF Şebinkarahisar'da teşkilat faaliyetlerini yürütmesi için ailesi tarafından varlıklı ve Şebinkarahisar Milletvekili İsmail Bey'in amcası olan Sabuncuzâde Mustafa Efendi görevlendirildi[294]. CHF İstihbarat raporlarında Mustafa Efendi uzun süre boyunca softalık yaptığından dolayı zaman içinde Molla Mustafa olarak tanınmaya başlandığı yazmaktadır. Muhalefet yönü baskın olan Molla Mustafa daha önceden Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda görev yapmış, 150'liklerin içerisinde bulunan Karahisar Milletvekili Ömer Feyzi Efendi'nin Milletvekili olması için uğraşmıştır.

[293] BCA.030.10/64.432.8-6.
[294] Cemil Koçak, *a.g.e.,* 579.

Cumhuriyet karşıtı bir kişiliğe sahip olmasına rağmen laikliği savunan SCF'de görev alması sadece muhalefet propagandası yapmak istediğini göstermektedir[295]. SCF Şebinkarahisar teşkilatlanması kurulduktan sonra fırka teşkilatının muhasebe işlerini yapması için Hemişzâde Tevfik Efendi başa getirildi. CHF istihbarat raporlarında Tevfik Efendi için memlekete zehir aşılayan, milletin şerefini hainlere satacak kadar haysiyetsiz biri olduğunu aynı zamanda mandacılığı savunduğu yazmaktadır. Daha önce CHF teşkilatından idare heyetinde olan Hafız Tevfik Efendi, davranışları ve fırka aleyhine verdiği beyanatlar yüzünden fırkadan çıkarılmıştı. Yeniliğe karşı ve karanlık işler ile uğraştığı ayrıca raporlarda yazmaktaydı. Böylesi özelliklere sahip birinin SCF teşkilatından yer alması fırkayı kendi ilkeleriyle ters düşürmüştür[296]. Sabuncuzâde Mustafa Efendi ile Hafız Tevfik Efendi ilkin SCF Teşkilatını kurmak için beyanname verdiler. Fakat Cemiyetler Kanununa göre İdare Heyetini oluşturanlara esas nizamnameleri hazır olmadığından teşkilatın tamamlanamayacağı cevabını almışlardı.

Şebinkarahisar Valisi Arif Bey, Genel Merkeze gönderdiği telgrafta Fethi Bey, Şebinkarahisar'da cumhuriyete layık, milletsever olan kişilerin SCF teşkil etmesine rağmen medrese çıkışlı, "*kıp kızıl mürteci*" faaliyetleri olan bu kişilerin fırkanın başında bulunduğu yazmaktaydı[297].

Diğer fırka üyelerine baktığımızda her devrin adamı olan sırasıyla her fırkaya üye olup sonrasında diğer fırkaya geçen ayrıca hiçbir nüfuzu olmadığı gibi raporlarda akli dengesinin yerinde olmadığı bilgisi yer alan Şismanzâde Mustafa Efendi[298] en göze çarpan isimlerden biridir. Kâtiplik işlerini yürütmesi için ise görev daha önce idadi mektebinde görev yapmış, siyasi mecrada ise pek fazla görevlerde bulunamamış olan Avukat Hocazâde Sıdkı

[295] BCA.490.01/435.1804-106.

[296]Kayseri'de Medrese eğitimi almıştır. Sürekli karanlık işler peşinde koşan bu kişi çağdaşlaşmayı ve medeniyetleşmeyi benimsememiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda görev almış ve yeniliğe karşı muhalefet içinde olmuştur. Milli Mücadele döneminde kurulan solcu Halk İştirâkiyun Fırka teşkilatlanma faaliyetlerini yapmıştır. (Cemil Koçak, *a.g.e.,* 580)

[297] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-57.

[298] Tahsil ve zekâsı yerinde olmayan biridir. Sırayla İttihat ve Terakkiperver Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Müdâfaai Hukuk Cemiyet'ine üye olmuştur. CHF İdare Heyetinde bulunmuş sonrasında SCF'ye geçiş yapmıştır. Hiç meziyeti ve mevkisi olmayan liyakatsiz biridir. (BCA.490.01/435.1804-108.)

Efendi getirildi.[299]. Yine bakıldığından fırkacılıkla bir ilgisi olmadığı halde akrabalarının zoruyla fırkacılık deneyimi yaşamak için SCF'ye üye olmuş Kasımzâde Kadri Efendi[300], CHF'nin eski bir üyesi olup buradaki kötü emellerine ulaşamayınca yönünü SCF'ye çevirmiş olan Uzun Hasanzâde Ömer Efendi üyeler arasındadır. Ömer Efendi CHF raporlarında cahil olduğu ve CHF'de başkanlık yaptığı dönemde bile halkı birlik duygusu içerisinde fırkaya çekeceğine tam tersi halkı galeyana getirdiği için fırkadan çıkarıldığı yazmaktadır[301]. Yine SCF Şebinkarahisar teşkilatına üye olan isimlere baktığımızda içinde inkılap karşıtı olan İsmail Fevzi Efendi göze çarpmaktadır. Fevzi Efendi, uzun bir süre medrese eğitimi almış, cumhuriyetin bir gereği olan laiklik ve inkılap hareketlerine karşı çıkmış bir isimdir. Fakat yine de laikliği savunan SCF'ye üye olarak muhalefet yapmak istediği apaçıktır[302]. Menzilcizâde Asım Efendi ise CHF teşkilatından çıkan bir isimdir. Hırs düşkünü ve menfaate meyilli tavırları nedeniyle fırkadan ayrılmıştır[303]. Son olarak SCF teşkilatından yer alan isim Dikzâde Hayri Efendi'dir[304].

[299] Karahisar medresesinde eğitim görmüş daha sonra öğretmen okuluna geçiş sağlamıştır. Ayrıca avukatlık mesleğini icra etmiştir. Medrese eğitimi aldığından dolayı kendini çoğu şeyden geri çekmiş bu nedenle siyasi fırkalarda faal bir görev alamamıştır. (BCA.490.01/435.1804-107.)

[300] Fırkacılık ile ilgisi olmayan, kendi halinde namuslu bir şahsiyettir. Fırka başkanı Sabuncuzâde Mustafa Efendi ile ilişkisi vardır. Fırkaya aile sermayesinden istifade etmek için mecbur kalıp girmiştir. (BCA.490.01/435.1804-109.)

[301] CHF istihbarat raporunda bu adam aciz ve cahil olduğundan menfaatlerinin temini için CHF'de umduğunu bulamayınca SCF'ye geçiş sağladığı yazmaktadır. CHF'de İdare Heyetine geçemeyince bir sene önceki belediye seçimlerinde başkan olduğu mahallede CHF adaylarını kötülediği sebeple CHF'den ihraç ettirilmiştir. Ayrıca bu kişi Türkçe okuyup yazmayı öğrenmemiş, cahil ve halkı galeyana getirmek için her çabayı sağlayan biridir. Tabaka adamıdır. (BCA.490.01/435.1804-109.)

[302] Aslen Rizelidir. İstanbul Medresesinde eğitim görmüş belli bir müddet softalık yapmış. Şebinkarahisar'a Müddei Umûmîlikle için gelmiştir. Eski kafalı olan bu şahıs Türkçe okuyup yazmayı öğrenmeyecek kadar cahildir. Kendisi gibi medrese kökeninden gelen eski kafalı arkadaşlarının saflarına katılarak İnkılap hareketlerine karşı çıkmıştır. İnkılap karşıtı olmasına rağmen laik olan SCF'ye üye olmuştur. (BCA.490.01/435.1804-109.)

[303] Katırcılık ile uğraştıktan bir süre sonra serveti artınca Menzilcizâde lakabını almıştır. Tahsil ve eğitimi yoktur. İttihat ve Terakki Fırkasına üye olmuştur. Kamil Paşa Hükümeti'nin başa geçmesinden sonra fırka şubelerinin kapatılmasından sonra fırkadan ayrılmıştır. Sonrasında Sivas Milletvekili olan Ömer Fevzi Hoca ile birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkasını açmıştır. Sonrasında CHF'ye geçen bu şahıs fırka içinde Belediye Başkanlığı'na kadar ilerlemiş fakat yeteneksizliği ve menfaat düşkünlüğü sebebiyle fırka üyelerini rahatsız etmiştir. Belediyenin asıl ve yedek üyeleri bu nedenle toplu bir şekilde istifa ederek Asım Efendi'nin başkanlığını düşürmüşlerdir. Menfaatleri peşinden koşan bu gerici adam bu seferde SCF'ye üye olmuştur. Hemişzâde Tevfik Efendi gibi bir gericinin yanında mevki alması bunun en büyük örneğidir. (BCA.490.01/435.1804-110.)

[304] Dünya Savaşı yağmalamalarında zengin olduktan sonra Dikzâde lakabını almıştır. İttihat ve Terakki Fırkasına üye olmuş sonrasında Hürriyet ve İtilaf Fırkasını kendi başkanlığında açmıştır. CHF

CHF İstihbarat raporlarına göre; Şebinkarahisar SCF teşkilatında yer alan üyelerin çoğu daha önce CHF Şebinkarahisar teşkilatında yer almış fakat fikir olarak uyuşmadığı ve sadece muhalefet yapmak için SCF'ye geçtiğini görmekteyiz. Bu üyeler arasında henüz Türkçe okuma-yazma öğrenmeyenlerin, şapka takmayı reddedenlerin yanı sıra medrese eğitimi almış rejim karşıtı ve yeniliğe açık olmayan kişilerin olduğu görülmektedir. Ne var ki kendileriyle çelişen bir nokta ise rejim karşıtı olmalarına rağmen yeniliği ve laikliği savunan SCF'nin safına geçmiş olmalarıydı. Daha öncede değindiğimiz gibi bu bölgenin gerek ulaşım zorluğu olsun gerekse bulunduğu dağlık konum itibariyle okuma-yazma oranının çok az olması ve buna bağlı olarak inkılaplara bağlı olmaması sebebiyle her türlü yeniliği reddetmelerine neden olmaktaydı.

Yine raporlara baktığımızda teşkilatta görev alan kişilerin siyasi geçmişlerinin pek de zayıf olmadığı yönündedir. Bu üyelerin çoğu daha önceki siyasi oluşumlarda görev yaptığı, bazıların fırka teşkilatını kurmakta görevli olduğunu hatta bir kesimin ise sadece şahsi menfaatlerini elinde tutmak ve kaybettikleri mevkilerine geri dönebilmek için fırkacılık yaptığını görmekteyiz. Ayrıca SCF'ye üye olanlar arasında akrabalık ilişkisi olan kişilerinde olduğu görülmüştür.

2.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Teşkilatlanması

1928 ile 1930 yılları arasında İnebolu, Tosya, Cide, Taşköprü, Daday, Küre ve Safranbolu ilçeleriyle birlikte büyük bir şehir olan Kastamonu'da[305] 1927 sayımına göre mevcut nüfus 336,501'dir. Karşılaştırdığımızda Kastamonu'da nüfus miktarı diğer Karadeniz illerinden daha fazla olduğu görülmektedir[306]. Arazi koşullarının yüksek ve engebeli olmasına bağlı olarak tarım alanlarının kullanımının az olması Kastamonu halkını hayvancılık

---

kurulduktan sonra mahalle ocağına kaydolmuşsa da fırkanın işleyişine sürekli muhalif bir tavır sergilemiştir. (BCA.490.01/435.1804-111.)

[305] Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013*), Türk Tarih Kurumu, 9, Ankara, 2014, 5.

[306] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül-III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, 11.

yapmasına yönlendirse de bu durum yine de şehrin kalkınması için çok güç bir durum olmuştu. Genel olarak geçim kaynağı hayvancılık olan köylünün bunlara ek olarak birde sayım vergisinden sorumlu tutulması köylünün belini bükmekteydi. 1929'da meydana gelen ekonomik buhranın getirdiği bir etki olan hayvan ve et fiyatlarının büyük bir düşüşün sağlanmasından dolayı köylünün sayım vergisini ödemek için hayvanlarının yok pahasına satması köylüyü içinden çıkılmaz bir hale koymuştu[307].

Bu bölgede şikâyetlerin büyük bir bölümünü vergilerden ve bu vergilerin usulsüz bir şekilde toplandığı yönündeydi. Özellikle sayım, yol ve kazanç vergisi halkı en çok zorlayan meselelerin başında gelmekteydi. Ödemeyecek kadar güçsüz olan çiftçi ve köylüye Ziraat Bankası'nın da desteğinin olmaması ve orman işlerinin köylünün ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz oluşu gibi sorunlar durumu daha da kötü bir hal almasına sebebiyet vermekteydi. Bunun yanında liyakatli memurların olmayışı, görevlerinin tam olarak yerine getirememesi durumunda tüm işlerin aksaması halkın şikâyet ettiği başka bir konuydu[308]. Kastamonu halkının "*salgın*" olarak ifade ettiği tamamen köylünün sırtına koca bir yük olarak bırakılan hırsızlık, kâtip maaşları, telefon ve yangın masraflarının köylüye mal edilmesiydi. Halkın vergileri ödeyemeyecek güçlükte olmasının yanında bölgede güvenlik güçlerinin yetersiz olduğu durumda hayvanı çalınan kişinin parasını köylü ödemek zorunda kalıyordu. Bölgede yapılacak olan telefon tesisatını ve köy kanunlarına göre kâtiplerin maaşlarının ödenmesi yine bölge halkının cebinden çıkmaktaydı. Yaz aylarında sıkça rastlanan orman yangınlarının önüne geçmek maksadıyla tutulan korucunun maaşı yine Kastamonu halkı tarafından tahsil edilmekteydi[309]. Bu buhran krizinin etkileri ve hükümetin yetersiz faaliyetleri Kastamonu'da fazlasıyla görülse de bölge halkının Gazi Mustafa Kemal ve fırkasına gönülden bağı geçmiş zamana dayanmaktaydı. 1925 tarihinde Gazi Mustafa Kemal'in Kastamonu'yu ziyaret ettiği sırada şapka inkılabını burada başlatarak Kastamonu'yu öncü hale getirmesi bölge halkı için önemi oldukça büyüktü. Bu durumu CHF'nin kendi teşkilatını

[307] BCA. 030.10/ 4.19.8.
[308] BCA. 490.1/724.477.1-153.
[309] BCA. 490.1/724.477.1-154.

düzenleme raporlarında da görmekteyiz. Sözü edilen raporda bölge halkının CHF'ye bağlı olduğu özellikle değinilmiştir. Böylesi bir bağlılıkla Kastamonu'da SCF teşkilatlanmasının açılması CHF içinde husumetli olanların ve son ana kadarda CHF için çalışanların yeni fırka açılınca burada daha yüksek mevki sahibi olma umuduyla geçip SCF Kastamonu teşkilatını oluşturdukları yazmaktaydı[310]. Ayrılanlarla alakalı genel olarak değerlendirme ayrıca yapılmıştı. Yapılan değerlendirmeye göre:

"Bu ayrılış, ayrılanlar hesabına hiçbir zihniyet farkını ifade edecek güçlükte değillerdir. Ayrılanların çoğunluğu bütün seneler boyunca fırkamız olan CHF için aynı Milletvekilleri ile birlikte yıllarca uğraşmış ve aynı amaç için çalışmış kişilerdir. Fakat son ana kadar fırkamızın çıkarlarını koruyan bu kişiler yeni fırka açılınca şahsi menfaatlerine yenik düşerek fırkamızdan ayrılma hatasında bulunmuşlardır" şeklinde yer verilmişti[311].

Kastamonu'da CHF'nin SCF karşısında teşkilatlanmasını zayıf olarak gördükleri bir olay ise Türk Ocaklarının Kastamonu'daki faaliyetlerinin yetersiz olduğudur. Hem üyesi az olan hem de yönetimin başından bulunan kişinin diğer şahsi işlerinden dolayı ocağa ilginin az olması CHF'nin kalesi olan Türk Ocaklarının faaliyetlerinin bu bölgede sönük kalmasına sebep vermiştir[312]. Bunun yanında CHF teşkilatında yer alanların hükümet ve fırka programını tam teşekküllü bilmemesi fırka için olumsuz sonuçlar doğuracağı gibi fırka mensuplarının bilgilendirilmesi gerektiği konusunda girişimlerde bulunulmuştur[313].

Ülke genelinde SCF teşkilatlanması başladıktan sonra çoğu il ve ilçelerde teşkilatlanma sağlanmadı. Bunun sebebi olarak da yurdun her bölgesinin sosyal, ekonomik ve siyasi durumunun farklı olmasından kaynaklanmasıdır. Kastamonu'ya baktığımızda diğer bölgelerden farklı olarak tüm ilçelerinde kuvvetli bir şekilde teşkilatlanma sağlanmıştır. SCF'nin Kastamonu'da teşkilat kurmasını en çokta isteyen kesim Esnaflar Cemiyetlerinin olduğudur. Bu cemiyet yeni fırkaya üye olabilmek için ısrarla

[310] BCA. 490.1/724.477.1-149.
[311] BCA. 490.1/724.477.1-149.
[312] BCA. 490.1/724.477.1-150.
[313] BCA. 490.1/724.477.1-151.

Genel Merkez'e telgraf çektiler[314]. Fırka programı tamamlandıktan sonra teşkilatlanma için Anadolu gezisine başlayan Fethi Bey, Karadeniz için gönderilen telgraflara cevap olarak katıldığı bir davette Karadeniz gezisinin şuan için uygun olmadığını, münasip bir zaman da bu geziyi başlatacağını belirtmiş,[315]bu sebeple de ziyaretine gidemediği yerlere görevlendirme verip burada teşkilatlanma faaliyetlerin başlamasını sağlamıştır.

SCF Kastamonu Merkez teşkilatlanması için Fethi Bey, Avukat İzzet Bey'i görevlendirdi[316]. 25 Ağustos 1930 tarihinde İzzet Bey, gerekli belgeleri alarak Valiliğe başvurduktan fırka teşkilatlanmasına başladı[317]. Açıksöz gazetesinin haberine göre yeni fırkanın açılması halk tarafından büyük bir coşku ve sevinçle karşılanmıştı[318].Teşkilatlanma faaliyetleri başladıktan sonra SCF Kastamonu Merkez teşkilatlanması idare heyetine üye olan diğer isimler ise Açıksöz gazetesi sahibi Hüsnü Bey, Balıkzâde Muhsin, Hacı İsmailzâde Mehmet ve Yazıcızâde Tevfik Beyler'dir[319]. Baktığımızda Avukat İzzet Bey ve Hüsnü Bey alakalı iddialar karşımıza çıkmaktadır. Fethi Bey'in görevlendirdiği Avukat İzzet Bey, daha önce TpCF'nın Teşkilat Başkanıydı. Son Posta gazetesinin *"İster İnan, İster İnanma"* başlıklı yazıda İzzet Bey'in ilkin CHF'ye girmek için yalvarıp yakardığını ne yapsa da fırkaya alınmadığı iddia edilmişti[320]. Hüsnü Bey içinse CHF'de tuhaf hareketler sergilediği için fırka içinde bir görev verilmemiş ve Açıksöz gazetesini de kendisine alet ederek tüccarlara şantajla para talep etmesinden dolayı fırkaya alınmadığı yazmaktaydı[321]. İddia sahipleri olan Kastamonu'da Doğruluk gazetesi, İstanbul'da Posta gazetesi, Ankara'da ise Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, SCF'yi suçlayan ve itibarını zedeleyen haberler basına servis etmesinden dolayı Hüsnü Bey, bu gazetelere karşı dava açmıştır. Bu duruma sessiz

[314] Son Posta, 18 Ağustos 1930.
[315] Milliyet, 17 Eylül 1930.
[316] Cumhuriyet, 10 Eylül 1930.
[317] Açıksöz, 25 ağustos 1930.
[318] Açıksöz, 1 Eylül 1930.
[319] Vakit, 2 Eylül 1930.
[320] Son Posta, 9 Eylül 1930.
[321] Cemil Koçak, a.g.e., 539.

kalmayan Avukat İzzet Bey ise gazetelere yayınlanması için tepki niteliğinde mektup gönderdiğini görmekteyiz[322]

Açıksöz gazetesinin 1 Eylül 1930 tarihli baskısında bir günde SCF'ye 300 kişinin kaydolduğunu bunların içinde kadınlarında olduğu yazmaktaydı. Bunların birinin Parmakoğlu Mustafa Bey'in eşi olan Zehra Hanım diğeri ise Müezzinzâde Mehmet Ziya Bey'in eşi Şaide Hanım'dır[323]. 10 Eylül tarihine kadar teşkilatlanma faaliyetlerini tamamlayan SCF Kastamonu Merkez teşkilatlanmasına[324] 27 Eylül tarihinde Koçoğlu Hamdi Bey, Malikizâde Recep Bey, Karagözzâde Osman Bey ve Ford acentesi müdürü Refik Bey'de katılarak Merkez fırka teşkilatlanması son halini almıştır[325].

SCF Kastamonu Merkez teşkilatı tamamlandığı sırada ilçe teşkilatlanma faaliyetleri de beraberinde başlamıştı[326]. Teşkilatlanmasını 19 Eylül tarihinde gerçekleştiren[327] İnebolu İlçe Teşkilat Başkanlığına Erkan-ı Harbiye'de Livâ Galip Paşa'nın pederi olan emekli memur Avukat Arif Bey görevlendirildi[328]. Beraberinde fırkaya üye olan isimler ise Avukat İsmail Hakkı Bey[329], "Güzel İnebolu ve Seyyah" gazetelerinin müdürü Rıdvanzâde Mehmet Hilmi Efendi[330], Hacı Dervişoğlu Ziya Bey[331], Hacı Alizâde Ahmet,[332] Komisyoncu Hacı Feyzizâde Ali Osman, Çerkezzâde Ahmet, Pircivanzâde Mehmet Bey'dir[333].

Vakit gazetesinde yer alan bir habere göre Kastamonu'da faaliyet gösteren Doğruluk gazetesinde ortaya atılan iddia SCF İnebolu teşkilatını oluşturan üyelerin bir kısmının fırkadan istifa ettiği yönündeydi. SCF'ye üye olan bu isimlerin Gazi Mustafa Kemal'in bizzat kendisinin kurduğu CHF'nin

[322] Açıksöz, 10 Eylül 1930.
[323] Açıksöz, 1 Eylül 1930.
[324] Vakit, 10 Eylül 1930.
[325] Açıksöz, 27 Eylül 1930.
[326] Cumhuriyet, 10 Eylül 1930.
[327] Cumhuriyet, 19 Eylül 1930.
[328] BCA.490.1/435.1804.1-151.
[329] Mevki ve Nüfuz sahibi değildir. Gayri memnunlardandır. (BCA.490.1/435.1804.1-151.)
[330]Medrese eğitimi almış fırsatçı ve seciyesiz bir kişiliğe sahiptir. Yayını devam eden gazetelerden sorumludur. Ayrıca elmacılık ile uğraşmıştır. (BCA.490.1/435.1804.1-151.)
[331] Terzicilik uğraşmış. Mevki sahibi biri değildir.
[332] Cumhuriyet, 19 Eylül 1930.
[333] Güzel İnebolu, 19 Eylül 1930.

izinden asla ayrılmayacakları ayrıca haberde belirtilmişti[334]. Yine Kastamonu gazetesi olan Açıksöz gazetesinin 20 Eylül 1930 baskısında İdare Heyetinin dışında Belediye Encümen üyelerinin de istifa ettiği yönünde haberler vardı. On kişilik üye içinde sekizinin istifa ettiği geri kalan iki kişinin ise eğitim görmüş biri olduğu diğerinin ise kanunen bu vasfa sahip olmasına rağmen üye olarak fırkada kaldığı yazmaktaydı[335]. Bu istifaların olması SCF'nin İnebolu teşkilatının diğer ilçelere göre zayıf kalmasına ve faaliyetlerinin yetersiz olmasına neden olmuştur.

Genel olarak SCF İnebolu teşkilatında yer alan üyeler için CHF istihbarat raporlarında baktığımızda kişilerin siyasi donanımlarının çok zayıf olduğunu görmekteyiz. Teşkilatta görev alanlar arasında terzi işi ve elmacılıkla uğraşanların yanında gazetecilik ile uğraşanlarında olduğu bilinmektedir. Raporlarda hemen hemen her teşkilatlanmada yer alan üyeler için mevki ve nüfuz sahibi olmadıkları için bu eksikliklerini SCF'de gidermek maksadıyla fırkaya katılması İnebolu'da görülmektedir.

Kastamonu'nun bir diğer ilçesi olan Tosya için teşkilatlanma faaliyetleri 3 Eylül tarihinde başlayıp[336] 10 Eylül tarihinde tamamlandı[337]. SCF Kastamonu Merkez teşkilatı açıldıktan Tosya'da SCF teşkilatının kurulması için müracaat edilmemişti[338]. Tosya'nın genel havasına bakıldığında yeni fırkanın açılması pek hoş karşılanmadığı görülmektedir. SCF'nin açılması ile alakalı Kastamonu'nun ilçe gazetesi olan Tosya'da Dilek'te "*Bizde, meşrutiyetin ilanından beri birçok fırkalar gördük, bu fıkraların cemiyet hayatına olan tesirlerine şahit olduk. Daha doğrusu yeni kurulan bu fırkayı ele alırsak tecrübelerimiz bize herhangi bir emel altında vücuda gelmiş karşı fırkaların cemiyet hayatında menfi bir tesirden geri kalmadığını göstermiştir. Çünkü muhalefet esas itibarıyla nasıl meşru ve hakiki maksatlarla teessüs ederse etsin, müessisleri ne kadar hüsnü niyet sahibi olursa olsun maalesef hakiki hüviyetini muhafaza edememiş;*

[334] Vakit, 22 Eylül 1930.
[335] Açıksöz, 20 Eylül 1930.
[336] Açıksöz, 3 Eylül 1930.
[337] Cumhuriyet, 10 Eylül 1930.
[338] Açıksöz, 1 Eylül 1930.

merkezden muhite serpildikçe mihrakında esaslar kaybolmuştur. Bu sebeple ekseriyeti temin kaygısı her memnu mubah haline getirmiş ve nihayet hepsi de bir çıkmaza girmiştir"[339] şeklinde bir değerlendirme yaparak mevki sahibi olmak isteyenlerin yeri olduğuna değinilmişti. CHF'nin istihbarat raporlarına bakarak SCF üyeleri hakkında bu yorumları yapmak gayet mümkündür.

Teşkilatta yer alan isimlere baktığımızda Tosya İlçe Teşkilat Başkanlığı için Isparta kütüğüne kayıtlı olup askerlik görevini yapmak için Tosya'ya gelmiş ve buraya yerleşen Hacı Faik Efendi getirilmişti[340].Çokta mühim biri olmayan Faik Efendi, okuryazarlığın hemen hemen az kişinin bildiği bir dönemde kendisini bölge halkına önemli bir kişi olarak tanıtmıştı. CHF istihbarat raporunda Faik Efendi için her devrin muhalefet adamı olarak bahsedilmektedir. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şube açılışını yapmış ve Milli Mücadele karşıtı olduğu ayrıca bilinmektedir. İngiliz mandacılığını savunan bu adam SCF ilçe teşkilatını da kendisi gibi kişilerle doldurmuştur.[341] SCF teşkilatını kurması için bu görevin Hacı Faik Efendi'ye verilmesin ilk tepki Tosya Kaymakamı Vasfi Bey'den geldi. Faik Efendi hakkında suç işlediği iddiasıyla 4 yıl önce kendisine dava açıldığını ve böyle birisine başkanlık görevinin verilmesinin çok sakıncalı olduğunu dile getirmişti. Açıksöz gazetesi SCF'yi koruyan tavırla Vasfi Bey'in bu tutumunu nedenini sadece siyasi çekememezlikten dolayı olduğu savunmaktaydı. 4 yıl önce açılan bir davayı geçmişten beri mi takip ettiklerini yoksa SCF kurulduktan sonramı takip ettikleri hususunda fark olduğunu beyan etmişti[342].

[339] Tosya'da Dilek, 16 Eylül 1930.
[340] Cemil Koçak, *a.g.e.,* 539.
[341] CHF raporlarında bu kişi hakkında hayatı boyunca hep kurnazlıklar ile bir yerlere geldiğini özellikle belediye ve meclis gibi önemli mevkiler de görev aldığı yazmaktadır. Milli Mücadele düşmanlığı yapan bu şahıs o dönemde Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti aleyhine karşı da saldırılarda bulunmuş *ve " Hükümet içinde hükümet olamayacağı gibi bir ülkede, iki hükümetin varlığı, iki Allah'ın varlığı gibi kabul göreceğini"* belirterek halkı galeyana getirmiştir. İnkılapları benimsemeyen bu şahıs Şapka Kanunu'nun memurlarda yavaş yavaş zorunlu halde geldiği zamanlarda Belediye Başkanlığı'ndan sırf şapka takmamak için istifa etmiştir. Bunun yanında Türkçe alfabeye karşı çıkmış ve okuma yazma öğrenmemek için direnmiştir. İşin kötü yanı ise bu kadar cahil düşüncelere sahip olan bu şahsın Dava Vekili olmasıdır. Yeni fırkaya geçmesiyle birlikte kendisi gibi adamları fırka teşkilatlanması için değil kendi propagandasını yapmak için toplamıştır.
(BCA.490.1/435.1804.1-142.)
[342] Açıksöz, 27 Eylül 1930.

Fırkaya daha önceden CHF'de görev alan ve Faik Efendi'nin bir numaralı adamı olarak bilinen Ağacıkzâde Hasan Efendi[343], TpCF'de görev yapmış ve Ağaoğlu Şaban lakabıyla tanılan Müftüzâde Mahir Efendi[344], yine TpCF'de uzun süre görev yapmış İmamzâde Rıza Efendi[345], Keçezâde Akif Efendi[346] katılmıştır. CHF idare heyetindeyken Hacı Faik Efendi ile husumet yaşayıp fırkadan ayrılan ve tekrardan SCF çatısı altında Faik Efendi'yle iş birliği yapan Hasan Beyzâde Ali Bey[347], ve yine aynı durum da olan Konyalızâde Ali Efendi fırkaya üye olan isimler arasındadır[348]. Bunların dışında irticai fikirleri olan Kuzucuzâde Abdulkadir Efendi[349], Ocaklızâde Haşim Efendi[350] ve Şeyhzâde Abdulkadir Efendi vardır[351].

SCF Tosya teşkilatında yer alan şahıslar hakkında CHF istihbarat raporlarında yer alan bilgiler ışığında Tosya ilçe teşkilatından yer alan çoğu kişinin irticai düşüncelere sahip olduğunu görmekteyiz. Özellikle fırkayı temsil eden İlçe Başkanı Hacı Faik Efendi, SCF'nin savunduğu fikirlerin çok ötesinde düşünen bir şahıstır. Laik olmayı savunan ve Türkiye'nin İnkılaplarına sadık olacağını belirten bu fırkada Faik Efendi, sırf muhalefet yapmak için fırkaya girdiğini apaçık görülmektedir. Öyle ki İngiliz mandasını

---

343 Hacı Faik Efendi gibi medeniyet ve yeniliklere karşıdır. Mutatabbiblik ile uğraşmaktadır. (BCA.490.1/435.1804.1-143.)

344 CHF istihbarat raporlarında bu kişi Müftüzâde unvanını dini olarak kendini güçlü göstermesi için kullandığı yazmaktadır. Ayrıca yeni fırkaya geçme sebebi, bu fırkayı bir gün kendi düşünüşleri gibi dini bir irtica gücü gibi kullanmak istemesidir. (BCA.490.1/435.1804.1-143.)

345 İhtiyar zabitlerinden olan bu kişi hiçbir vasfı yoktur. Mevki ve menfaat peşindedir. (BCA.490.1/435.1804.1-143.)

346 Yine raporlarda bencil olarak bilinen bu kişi emekli bir askerdir. Ocaklızâdelerin akrabası olan Akif Efendi bir mevki sahibi değildir. (BCA.490.1/435.1804.1-143.)

347 BCA.490.1/435.1804.1-143.

348 Kendi memleketinde meşrepsiz, mesleksiz olarak tanınmıştır. Ocaklızâdelerin ili birlikte Faik Efendi'ye karşı ise de yeni fırkada tarafına geçmiştir. Mevki sahibi olamayan bu kişi fırkaya üye olmuştur. (BCA.490.1/435.1804.1-143.)

349 CHF istihbarat raporlarında bu şahıs için bağnaz ve riyakâr biri olarak bahsedilir. İrtica düşünceli ve memlekette hiçbir kıymeti yoktur. (BCA.490.1/435.1804.1-143.)

350 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında görev yapmıştır. Kurnazca hareketleriyle bir yere gelerek mevki sahibi olmaya çalışan bir isimdir. Türk Ocağı'na Terakkiperver ruhu aşılamak için katılmıştır. Çeltik tarlasında çalışması için görev verilse de yaptığı suiistimal sonucunda işten çıkarttırılmış ayrıca Emniyeti suiistimal etmekten hakkında soruşturma açılmıştır. Yeni fırkaya girmeden önce Hacı Faik Efendi'ye karşı biriydi. İyi niyet sahibi olmadığı CHF istihbarat raporlarında yazılmaktadır. (BCA.490.1/435.1804.1-144.)

351 İnkılap karşıtı olan ve İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan Hoca Reşad'ın akrabası olması ve üstüne Medrese eğitimi alması, Şeriyye Kâtipliğinde çalışması sebebiyle onunda irticai düşüncelere sahip olduğu düşünülmüştür. Belediye'de üye olan Abdulkadir Efendi bu düşünce sebebiyle ikinci seçime çıkarılmamıştır. (BCA.490.1/435.1804.1-144.)

savunan, Türkçe alfabeyi sırf yenilik diye kabul etmeyen ve Şapka Kanunu uygulamamak için Belediye Başkanlığı'ndan istifa eden Faik Efendi'nin niyeti bariz ortadadır. SCF İlçe Başkanı olan Faik Efendi, yeni kurulan fırkaya daha önce sorun yaşadığı kişileri ve kendi işini yürüten şahısları da alarak fırka teşkilatı oluşturmuştur. Genel olarak baktığımızda SCF teşkilatı hep mevki ve saygınlığı olmayan kişiler ile eski düzeni benimseyen, yeniliğe açık olmayan şahıslar ile dolmuş olmasıdır. Üyeler arasında daha önce TpCF'de görev almış kişilerin olduğu ve bunun yanında Türk Ocağına sırf Terakkiperver ruhunu aşılamak için katılanların olduğu ayrıca bilgiler arasındır.

SCF Tosya teşkilatlanması 10 Eylül tarihinden tamamlandı. Teşkilat faaliyetleri tamamlandıktan sonra propaganda amacıyla ortaya çeşitli iddialar atıldı. Tosya'ya bağlı Dedem köyünün Hatibi, kasabadan köye gittiği vakit burada yeni fırkanın kurulduğunu artık bu yeni fırka sayesinde herkesin rahatça fes takacağını söylemesi üzerine hatibin yakalandığı bunlardan birisiydi[352]. Böylesi bir hareketin yapılması SCF'yi inkılap karşıtı bir harekete dönüştürmekten başka değildi. Her ne kadar Tosya'da teşkilatlanma faaliyetleri tam teşekküllü gerçekleşmiş olsa da Cumhuriyet gazetesinin haberine göre SCF'lilerin Tosya Kaymakamlığına giderek SCF Tosya teşkilatlanma faaliyetlerinden vazgeçtiğini belirttikleri yazmaktaydı[353].

SCF Kastamonu Küre teşkilatlanması 1 Eylül tarihinde gerçekleşti[354]. Teşkilatlanma faaliyeti için girişimlerde bulunan isim Ayrancızâde Hilmi Efendi'dir. Hilmi Efendi daha önce CHF Küre başkanı olan Hüsnü Bey tarafından Küre CHF idare heyetine seçilmiş sonrasında il başkan yardımcısı olmuştur. Fakat bu işlerle alakalı olmadığı anlaşılınca CHF Kastamonu İl Başkanı Refik Bey tarafından başkanlıktan alınıp tekrar üye sıfatına düşürülmüştür. İstihbarat raporlarında bu kişinin şahsi menfaatlerinin peşinde olduğu ve bazı olaylardan dolayı CHF'den ayrılmak zorunda kaldığı

[352] Vakit. 22 Eylül 1930.
[353] Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.
[354] Açıksöz, 1 Eylül 1930.

yazmaktadır. Ayrıca seciyesiz bir kişiliği olduğu gibi SCF'ye de geçince kendi gibi şahıslarla birlikte Küre teşkilatını oluşturduğu bilinmektedir.

Üyeler arasında daha önce maliyede görevli olup zimmetine para geçirmekten dolayı işten çıkarılmış Mahmutoğlu Mustafa Efendi[355], siyaset ile alakası olmayan ve akrabalarının ısrarı üzerine fırkaya başvurmuş olan Kesoğlu Mehmet Efendi de[356]vardır. Mustafa ve Mehmet Efendi için Açıksöz gazetesinde CHF'yi eleştiri hedefinde tutacak iddialar vardı. İddialara göre CHF'liler bu iki kişiyi fırka binasına çağırarak istifa etmeye zorladıklarıydı. Bu iddialar daha fırka teşkilatlanması tamamlanmadan ortaya atılması CHF'nin bu bölgedeki imajını zedeleyeceği yönündeydi. Öyle ki kurulduktan hemen sonra buraya üye olan kişi sayısı bini bulmuştu[357].

İdare Heyetinde görev alan diğer isimlere baktığımızda daha önce CHF idare heyetinde olup SCF açılacağı için fırkasından istifa eden İsmail Hocaoğlu Raşit Efendi vardır. Raşit Efendi'nin CHF raporlarına göre geçmişi hakkında şüphe edilecek bir durumun olmadığı yazmaktadır. Kendi menfaatleri için SCF'ye geçen Ayrancızâde Hilmi Efendi'nin etkisiyle ve yeni fırkadan mevki ve fayda görebilmek için geçtiği ayrıca raporlarda yazmaktadır[358]. İnebolu'da Mal Müdürlüğü'nde görev yaptığı sırada aşırtı yaptığı için mahkûmiyet yemiş sonrasında bir şekilde tasfiyeye edilen Şahbazoğlu Emin Efendi, Küre Merkezinde kaydı olmadığı halde öncesinde istifa eden bir üyenin yerine kayıt olarak SCF teşkilatında yerini almıştır[359]. Yine üyelerden olan Güllüoğlu Mustafa Bey SCF Küre teşkilatında yer alan isimlerden biridir[360].

CHF istihbarat raporlarına genel olarak baktığımızda Küre İlçe teşkilatında yer alan kişilerinin çoğunun daha önce CHF'de görev yapanların, siyasi geçmişleri olmalarına rağmen hep bir yerele gelebilmek ve şahsi

[355]BCA.490.1/435.1804.1-.139.
[356]Esnaflık ile uğraşmıştır. Geçmişi hakkında takdire şayan bir olay yoktur. Siyaset ile de ilişiği olmamıştır. (BCA.490.1/435.1804.1-139.)
[357] Açıksöz, 3 Eylül 1930.
[358] BCA.490.1/435.1804.1-140.
[359] BCA.490.1/435.1804.1-140.
[360] Orman muhafaza memuru iken tekrar eden sicilinden dolayı memurlukta istihdam sağlamamak üzere tasfiyeye tabi tutulmuştur. (BCA.490.1/435.1804.1-140.)

menfaatlerine yenik düşen kişilerinde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra fırkaya katılanlar arasında sicilleri kendi üzerine para geçirmekten dolayı bozuk ve yine bir kişinin böyle bir suçtan dolayı mahkûmiyete tabi tutulduğunu görmekteyiz. SCF Küre teşkilatında eğitimli olan kişilerin sayısı neredeyse çok azdır.

1 Eylül tarihinde teşkilatlanma faaliyetlerini tamamlayan Araç İlçe Teşkilatı[361] için başa gelen isim Hacı Mustafazâde İhsan Efendi'dir. Ticaret ile uğraşan İhsan Efendi Belediye'de üye iken istifa edip Meclisi Umûmî'ye üye olmuştur[362]. SCF İdare Heyet'ine ise daha önceden Hürriyet ve İtilaf fırkasına üye olan Arnavutlu Molla Süleymanoğlu Cemal Efendi[363], Dava Vekili olan Mehmetoğlu Tevfik Efendi[364], Yüzbaşılıktan emekli olan Hamzaoğlu Mehmet Efendi[365], Kütükoğlu Ali Efendi[366]ve Dava Vekili olan Topçuoğlu Şükrü Efendi[367] katılmıştır.

SCF Araç ilçe teşkilatlanmasını oluşturan bu üyeler hakkında CHF istihbarat raporlarında üyelerin büyük bir kısmının daha önce Hürriyet ve İtilaf Fırkasına üye oldukları belirtilmektedir. Bu bölgede ki üyeler arasında ayrıca esnaflık ile uğraşanların yanında bir kişinin yazıcılık ile uğraştığı ayrıca belirtilmiştir. İstihbarat raporunda Süleymanoğlu Cemal Efendi'nin de özellikle Arnavut olduğu belirtilerek Araç ilçesinde görev yaptığına değinilmiştir. Genel olarak baktığımızda ise Araç ilçesinde üyelerin CHF kökenli olmadığı bariz bir şekilde ortadadır. CHF'nin buradaki teşkilatlanması zayıf ve güçsüz olmasından dolayı SCF açıldıktan sonra raporlarda bahsedilen bu seciyesiz kişiler yeni fırkaya üye olmuşlardır.

---

[361] Açıksöz, 1 Eylül 1930.
[362] BCA.490.1/435.1804.1-141.
[363] Orman Mesaha Memurluğu yapmıştır. Hakkında ki suçlamalar yüzünden işinden ayrılmıştır. CHF raporlarına göre seciyesiz ve karakteriz biri olduğu yazılmaktadır. (BCA.490.1/435.1804.1-141.)
[364] Başkâtip görevini üstlenmiş sonrasından istifa edip Dava Vekili olmuştur. Seciyesiz bir kişiliğe sahiptir. (BCA.490.1/435.1804.1-141.)
[365] Bakkallık ile uğraşmaktadır. Muhafazakâr, teceddüt ve terakkiye karşı çıkan seciyesiz bir kişiliğe sahiptir. (BCA.490.1/435.1804.1-141.)
[366] Bulunduğu kasabada bakkallık ve yazıcılık ile uğraşmıştır. Sahtekârlık yaparak bir kişinin maaşını aldığından dolayı hakkında Maliye tarafından soruşturma açılmıştır. (BCA.490.1/435.1804.1-141.)
[367] Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında Hürriyet ve İtilaf fırkasına ilk üye olanlardan birisidir. CHF raporlarında namussuz ve seciyesiz bir adam olduğu belirtilir.

Kastamonu'nun bir diğer ilçesi olan Daday'da ise fırka teşkilatlanması 1 Eylül tarihinde başladı[368]. Fırka teşkilatını oluşturmak için Hacı İsmailzâde Mustafa Bey girişimlerde bulundu[369]. Fırka teşkilatlanması çalışmaları CHF istihbarat raporlarında bakılarak liste şeklinde aşağıda verilmiştir.

Tablo-1: SCF Kastamonu İli, Daday İlçe Teşkilatlanması[370]

Sıra No:	**İsim**	**Oturduğu Mahalle**	**Fırkadaki konumu**
1.	Hacı İsmailzâde	İncigez	Başkan
2.	Salim Efendizâde Naim	Kelebek	Üye
3.	Fahrettin Efendizâde İhsan	Aycılar	Üye
4.	Gürcüzâde Şükrü Bey	Merkez	Üye
5.	Recep Beyzâde Satıh	Merkez	Üye
6.	Sancaktarzâde Tevfik	Boyalılar	Üye
7.	Deli Mehmetzâde Mahmut	Kelebek	Üye

Raporlarda bu şahıslar ile ilgili pek ele tutulur bilgi verilmemektedir. Hemen hemen hepsinden seciyesiz, basit düşünen, küçük fikirli adamlar olarak bahsedilmektedir. İlk başta bahsettiğimiz gibi Kastamonu ilinin tüm ilçeleri teşkilatlanma faaliyetleri girişiminde bulunmuştur. Muhakkak burada SCF teşkilatlanmasının oluşmasında büyük etken İktidar Partisi'nin İdare Heyetinin kendi içerisinde sorunlar yaşamış olmasıdır.

[368] Açıksöz, 1 Eylül 1930.
[369] BCA.490.1/435.1804.1-152.
[370] BCA.490.1/435.1804.1-152.

Kastamonu ilçelerinde olan Cide ve Taşköprü teşkilatlanma faaliyetleri de 1 Eylül tarihinde başlayıp[371] 10 Eylül tarihinde tamamlanmıştır. Cide İlçe teşkilatlanması için faaliyetlere başlayan isim oldukça zengin olan Hacı Sofuoğlu Hüsnü Efendi'dir[372]. Üyeler ise Kara Ahmetoğlu Hasan Efendi[373], Memişoğlu Bey[374], Ahmetoğlu İlyas Efendi[375], Süleymanoğlu Mehmet Efendi[376], Çerkez Hasanoğlu Şaban Efendi'dir[377].

Cide SCF teşkilatlanmasında yer alan üyelerin çoğu ticaret ile uğraşmaktadır. Manifaturacılık ticareti yaygın olup yanında kerestecilik ticareti ile uğraşanlar vardı. Üyelerin bir kısmı başka şehirlerden gelip buraya yerleşmiş ve yeni fırkanın teşkilatında yerlerini almışlardır. Ayrıca CHF istihbarat raporlarına baktığımız Cide teşkilatında bulunan üyelerin siyasi geçmişlerinin olmamasının yanında varlıklı kişilerin çok olması dikkat çekmektedir.

Son olarak SCF Taşköprü İlçe teşkilatlanmasına değinecek olursak fırkanın başına Avukat Hacı Mahmutzâde Hamdi Bey geçmiştir. Birçok adliye makamında çalışan Hamdi Bey, orta tahsilli bir eğitim almıştır. Daha önce hiçbir siyasi fırkaya katılmamış sadece İttihatçılık ve İtirafçılık zamanlarında her ikisine birden dâhil olmuş bir isimdir[378].

Tablo-2: SCF Kastamonu İli, Taşköprü İlçe Teşkilatlanması Liste Şeklinde[379]

Sıra No:	**İsim**	**Meslek**	**Fırkadaki konumu**

[371] Açıksöz, 1 Eylül 1930.
[372] Aslen Erzurumlu olup seneler önce buraya yerleşmiştir. Manifatura ticareti ile uğraşmaktadır. (BCA.490.1/435.1804.1-145.)
[373] Meclisi Umûmî Vilayet üyesidir. (BCA.490.1/435.1804.1-145.)
[374] Aslen İstanbul Kasımpaşalıdır. 20-30 sene önce Bursa'da memur olan biraderi sayesinde buraya gelip yorgancılık ile uğraşmıştır. Sonrasında ticarete girişmiş bu sayede tüccar ve mülk sahibi olmuştur. İyi niyetli bir kişiliğe sahiptir. (BCA.490.1/435.1804.1-145.)
[375] Cide'nin Abdulkadir köyündendir. Manifaturacılık ile uğraşanlar arasındadır. (BCA.490.1/435.1804.1-145.)
[376] CHF istihbarat raporlarında bu kişi için öncesinde zabıt kâtipliği gibi birkaç memuriyet işlerinde çalıştığı yazmaktadır. Ticaret ile uğraşmıştır. Aslen Sipahi köyündendir. (BCA.490.1/435.1804.1-145.)
[377] Babası muhacir olarak gelip buraya yerleşmişlerdir. 35 yaşlarında olan Şaban Efendi Abazâde'dir. Aydın vapuru acenteliği yapıp aynı zamanda kereste ticareti ile de uğraşmaktadır. Sade fikirleri olan bir şahıstır. (BCA.490.1/435.1804.1-145.)
[378] BCA.490.1/435.1804.1-153.
[379] BCA.490.1/435.1804.1-153.

1.	Hacı Mahmutzâde Hamdi	Avukat	Başkan
2.	Kurşuncuzâde Mahir	Bakkal	Üye
3.	Müftüzâde Arif	Arzuhâlci	Üye
4.	Kadızâde Kadri	Avukat	Üye
5.	Mütevellizâde Mehmet	Bakkal	Üye
6.	Hacı Ömeroğlu Zühtü	Çiftçi	Üye
7.	Hacı Mahmutzâde Şemsi Ruhi	Dava Vekili	Üye
8.	Karakaşzâde Abdullah	------	Üye

CHF istihbarat raporlarında ulaştığımız bilgiler ışığında Taşköprü teşkilatını oluşturan üyeler hakkında meslekleri dışında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece Zühtü Efendi'nin yıllar önce belediye başkanlığı yaptığını, ihlal suçundan görevi başındayken zan altına alındığı yazmaktadır. Şemsi Ruhi Efendi'nin ise Milli Mücadele zamanında muhalefet olmakla suçlandığı ayrıca Heyeti Mahsusa kararıyla devlet hizmetlerinde istihdam edilmesi yasaklanmıştır[380].

Tablo-3: SCF Kastamonu İli, Taşköprü İlçesi, Nahiye Teşkilat Üyeleri Liste Şeklinde [381]

Sıra No:	**İsim**	**Meslek**	**Fırkadaki Konumu**
1.	Ankaralıoğlu Halil	Bakkal	Başkan
2.	Yeyenoğlu Ali	Emekli Asker	Başkan

[380] BCA.490.1/435.1804.1-153.
[381] BCA.490.1/435.1804.1-154.

3.	Müftüoğlu Abdürrahim	Zürra	Üye
4.	Hacı Tataroğlu Zühtü	Terzi	Üye
5.	Yüzbaşıoğlu Ali Rıza	Seyyar	Üye
6.	Zuhurioğlu Osman	Yazıcı	Üye
7.	Mataracıoğlu Süleyman	Yazıcı	Üye
8.	Tabakoğlu Hakkı	Bakkal	Üye
9.	Akocaoğlu Celil	Terzi	Üye

Karadeniz bölgesinde SCF teşkilatlanmasının en kuvvetli olduğu şehir hiç şüphesiz Kastamonu'dur. Hemen hemen tüm ilçelerinde teşkilatlanma faaliyeti gösteren Kastamonu'da 1930 tarihinde ilk defa uygulanacak olan Belediye Seçimlerinde de teşkilatlanmasının kuvvetli olduğunu görmekteyiz. İlk olarak SCF ve CHF arasında Belediye Seçimlerinde aday gösterilecek olanların iki fırkada da aynı isimlerin verilmesi karmaşıklığa yol açmıştı. İki fırka tarafından da aday gösterilen Kibarzâde Abdullah Bey ve Karagözzâde Osman Efendi CHF'den aday gösterdiklerine dair bir bilgi almadığını ve CHF'den kendilerinden habersiz aday göstermelerinden dolayı gazete yoluyla istifa ettiklerinin bildirmişlerdi[382].

Bu karmaşıklığın hallolmasından sonra Belediye Seçimlerinde SCF Kastamonu belediye üyelerine baktığımız ise bu isimler şu şekildedir. Avukat İzzet Bey, Sermühendis Şükrü Bey, Kamil Bey, Tkoma şirketi müdürü Muharrem Celal Bey, Abdi ağazâde Kazım Bey, Koçoğlu Hamdi Bey, Tüccar Gökmen Nuri Bey. Malikizâde Recep Bey, Balıkzâde Muhsin Bey, Ankaralızâde Hacı Ahmet Efendi, Zehnîzade Abidin Bey, Hacı İsmailzâde Mehmet Bey, İmam vekilizâde Hüsnü Efendi, Müteahhit Emir Efendizâde Eşref Bey'dir. Bunlar dışında Barutçuzâde Ata Efendi, Nuhzâde Mustafa Bey, Ankaralızâde Mehmet Efendi, Kadızâde Hüseyin Hüsnü Bey, Çerkezzâde Hacı Emin Efendi, Çavuş oğlu Osman Basri Efendi, Kaybandı

[382] Açıksöz, 15 Eylül 1930.

oğlu Mehmet Bey, Hacı Esatzâde Hafız Sadık Efendi, Benlizâde Ahmet Nazif Efendi, Ford acentesi müdürü Refik Bey, Katırcı oğlu Ömer Efendi. Tokatlızâde Hüsnü Bey, Kibarzâde Abdullah Bey, Avukat Kangı Hamdi Bey, Kâtipzâde Yusuf Ziya Bey, Hakkemzâde İhsan Bey ve Tığlızâde Hafız Hüsnü Efendi belediye encümen üyeleri olarak belirlenmişlerdir[383].

Kastamonu'da seçime giden süreçte SCF'ye karşı propagandaların yapılmadığını söylemek çok doğru olmaz. SCF'nin Kastamonu'da teşkilatlanma faaliyetleri için yeteri bütçesi olmamasına karşın halkı fırkaya çekmek amaçlı Cumhuriyet Bayramı etkinliği düzenlenmiş ve çok sayıda kişi bu kutlamaya katılmıştı. Aynı tarihte Kastamonu'da alışveriş günü olması sebebiyle şehrin en işlek caddeleri Gazi Mustafa Kemal ve Fethi Bey'in afişleri ile aydınlatılmıştı. Etkinliği geç saatte kadar sürmesi bazı CHF'lileri rahatsız etmiş bunun üzerine elektiriklerin kesilmesi kutlamaların son bulmasına neden olmuştu[384]. SCF yanlısı olarak bilinen Açıksöz gazetesi bu durumu CHF'lilerin kasıtlı olarak yaptığını açık açık yazmaktaydı[385].

Seçimlerin ardından CHF, teşkilatlanmasında ki eksiklikleri görebilmek için buraya gönderdiği bir grup heyet buradaki durumun SCF açılmadan önce her şeyin gayet normal olduğunu, CHF'de yer alan üyelerin son ana kadar da fırka için çabaladıklarını belirtmiştir. Ayrıca bu kişilerin SCF açıldıktan sonra şahsi menfaatlerine yenik düşüp bu sebeple fırkadan ayrıldıklarını rapor etmişlerdi. SCF'nin kendini feshetmesi üzerine Kastamonu ve Küre'de ki üyelerin hemen hemen hepsi tekrardan CHF'ye geçiş sağlamışlardı[386]

2.5. Serbest Cumhuriyet Fırkası Rize Teşkilatlanması

1923 tarihinde Rize liva (sancak) merkeziyken, 1924 yılında Pazar, Hopa ve Merkez kazadan oluşan bir ile dönüştürüldü. Şehir il olduktan sonra

[383] Açıksöz, 13 Eylül 1930.
[384] Açıksöz, 1 Teşrinisani 1930.
[385] Açıksöz, 3 Teşrinisani 1930.
[386] BCA.490.1/724.477.1-149.

Rize, Hopa ve Pazar kazaları ile birlikte sekiz nahiyeden oluşmaktaydı[387]. 1927 yılı itibariyle 171,657 nüfusa sahip olan kentte 28. 80 kişi ziraat, 0.93'ü ticaret, 1.35'i ise serbest meslek sahibi sahibidir[388]. Rize il merkezinde bulunan üç nahiyenin coğrafi konumunun engebeli olmasından dolayı köylerin ve burada bulunan evlerin birbirinden uzak olması sebebiyle mülki ihtiyaçlarını karşılayamamaktaydı. Bölge halkı günlerce devletten gelecek yardımları beklemek zorunda kalıyor ayrıca bu durumdan da hoşnut olmadıklarını belirtiyordu[389]. Bunun yanında Rize'de halk üzerinde zorbalık uygulayan eşkıyaların fazlalığı memleketi içinden çıkılmaz bir hale sokmuştu. Cumhuriyet ilan edildikten sonra önemli bir konu olan eşkıyalıkların bitirilmesi hükümetin öncelik verdiği konuların başında gelmekteydi. Rize'de bu eşkıyalık faaliyetlerin fazla artması İçişleri Bakanı Şükrü Bey'i harekete geçirmiş ve 1929-1930 yılları arasında valilik görevi yapan Mehmet Arif Bey'e eşkıyalığın önüne geçilmesi birtakım önemler alınması istenmişti. Fakat Mehmet Arif Bey'in bu konuda başarı sağladığı pek söylenebilir bir şey değildi[390].

Rize'de en az eşkıyalık kadar başa bela olan bir diğer şey ise "*fırap*" oyunuydu. Memur, esnaf demeden hemen hemen herkesi oynadığı bu oyun halkın dilinde salgın olarak adlandırılıyordu. Öyle ki küçük çocuklar bile sigara paketlerinin kâğıtlarını keserek oynaması üzerine Son Posta gazetesinde Rize'de fırkadan daha önemli bir mesele varsa oda fırap meselesidir haberi göze çarpmaktaydı. Rize Valisi Mehmet Arif Bey'in bu konudaki başarısızlığı kendisinin görevden alınmasına neden olmuştu. Rize halkının Mehmet Arif Bey'in yerine gelecek kişinin ümitlerinin karşılayacağı ve bu sıkıntılara çare bulacağı inancındaydı[391].

1929 yılında büyük bir sel felaketi yaşayan Rize halkı üzerine birde ekonomik buhranın vurmasıyla zorlu bir sürecin içerisine girmişti. Sel

[387] Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013),* Türk Tarih Kurumu, 12, Ankara, 2014, 325-331.
[388] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül-III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, 11-52.
[389] BCA.30.11.1/ 58.28.3-8.
[390] Mesut Çapa, Rize'nin Yakın Tarihine Bir Bakış*(1923-1950), Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* (20), (2016), 296-308.
[391] Son Posta, 11 Eylül 1930.

felaketinin Rize'de meydana gelmesi şehrin tamamen tahrip olunmasına neden olmuştu[392]. Aynı yıl içerisinde bu sefer kuraklığın baş göstermesi halkı içinden çıkılmaz bir halin içine koyduğu bir gerçektir. Bu suretle Rize'ye derhal yardım yapılması gerektiği, köylünün kuraklık sebebiyle bir mısır tanesi bile bulamadığı açlıktan kuru otlar yediği yetkililere bildirilmişti[393].

Rize'nin genel durumuna bakacak olursak şehrin ekonomik olarak en fazla elde ettiği gelir portakal yetiştiriciliğinden gelmekteydi. Portakal dışında mandalina, elma, fındık ve kestane kent ekonomisine kaktı sağlasa da gerek köylünün ürünlerin nasıl ıslah edileceğini bilmemesi gerekse nasıl satışa sunulacağı bilgisinin yetersiz olması tarım ürünlerinin ucuza satılmasına sebep olmaktaydı. Ayrıca portakal'ın sadece Rize'ye mahsus yetişen farklı cinsin çıkış yeri olan Rusya'ya ihracatı yapılmaması üreticiyi zor duruma düşüren bir etken olmuştu [394]. Şehrin ekonomisinden elde edilen gelirin az olmasına karşı bu bölgede köylünün ne tefecilere nede bankalara borçlarının olmadığı görülmektedir. Coğrafi konumu itibariyle yapısı engebeli olduğundan tarıma uygun olmaması ve sürü halinde hayvanların gezdirilmesine müsait olmadığından bu bölgede daha meyvecilik ve halı sanatı yapımı öne çıkmaktadır. Özellikle kadınlar için uğraş alanı olan halı sanatı Rize'de ki kadınların dokumacılık ile geçimlerinin sağlamasında önemli bir yere sahipti. Mehmet Arif Bey yerine Isparta'dan Rize'ye vali olarak atanan Vali Ekrem Bey, hem kadınların istihdamı için hem de şehrin ekonomisine katkı sunulması açısından halıcılık faaliyetlerin sürdürülmesi adına dokumacılık alanında 5000 liralık bir masrafın kârı olduğunu belirterek halkı bu sanata teşvik etmişti. Şehrin sorunlarının çözüme kavuşulması adına yapılan bu adımlar şehir ekonomisine bu dönemde can vermekteydi[395].

Rize halkı Milli Mücadele'den sonra Gazi Mustafa Kemal ve fırkasına ne kadar bağlı ise de kısa sürede burada muhalif fırka konumunda ki SCF'ye yönelimler başladı. Rize'de muhalif fırkanın teşkilatlanmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri CHF'nin kendi içinde husumetli ve güçlü

[392] BCA.030. 10/ 117.818.31.
[393] BCA.030.10/120.858.4.
[394] BCA.490.1/724.477.1-85.
[395] BCA.490.1/724.477.1-82.

ailelerin bulunmasından kaynaklanmaktaydı. Birbirine husumetli olan bu aileler aynı fırka çatısı altında hareket edemeyince muhalif konumuna düşerek hızlıca Rize'de SCF teşkilatlanmasını oluşturdular[396]. Bunun yanında memurların vazifelerini düzgün bir şekilde yapmamaları ve hâkimlerin yanlış tutumlarından dolayı mahkemelerde verilen cezanın haksız yere verildiği gibi konular halkın muhalif duygularının artmasına neden olmuştu. Hatta öğretmenlerin halinden de halk aynı şekilde şikâyetçilerdir. Rize'de en fazla orta tahsil eğitim görmüş bu öğretmenlerin memnuniyetsizlikleri pek de hoş karşılanmamaktadır[397]. Ayrıca Türk Ocaklarının faaliyetlerinin Rize'de çok kısıtlı olması CHF teşkilatlanmasını burada güçsüz kalmasına neden olmuştu[398].

SCF Rize teşkilatlanmasının ne zaman açıldığı ele geçen fotoğraflardan yola çıkarak tahmini olarak kalabalık bir topluluğun katılımıyla 20 Ekim 1930 tarihinde olduğudur[399]. Fırkada hem kurucu hem üye olan kişiler ise Kozanlızâde Abdullah, Kalkavanzâde Ahmet[400], Hacı Bilalzâde Ethem Efendi[401], Mustafa Turanlı, Hulusi Tatoğlu, Fikri Kumbasar, İsmail Muhtar Ahmet Zırhzâde[402], Ahmet Talha Denizalp ve Tuzcuzâde Hakkı Efendi'dir. Bu isimler arasında Mustafa Turanlı ve Ahmet Zırh SCF kurulmadan önce CHF İdare Heyetinde görev almış kimselerdi [403].

Muhalefet fırkasının burada teşkilatlanmasının en önemli sebebi iktidar fırkasının kendi içinde yaşadığı hoşnutsuzlukların önemi büyüktür. SCF teşkilat yönetiminde olan bu isimler daha sonra SCF'nin kapatılmasından sonra CHF'nin safına geçmişlerdir. Bu isimler ise Ahmet Talha Denizalp, Fikri Kumbasar, Hulusi Tatoğlu, Mustafa Turanlı ve Ahmet Zırh'tır. Öte

[396] BCA.490.1/724.477.1-82.
[397] BCA.490.1/724.477.1-82.
[398] BCA.490.1/724.477.1-85.
[399] Sinan Başaran, Serbest Cumhuriyet Fırkasının Rize Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimlerinde Rize, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2017, (47), 383-389.
[400] İhsan Sabri Balkaya, a.g.e. 67.
[401] Süleyman Kazmaz, *Kazmaz Ailesinden Hatıralar,* Birlik Matbaacılık Yayıncılık, Ankara, 2004, 305.
[402] Yarın, 8 Teşrinievvel 1930.
[403] Sinan Başaran, *a.g.e.,* 383-389.

yandan bazı isimler ise daha sonra kurulacak olan DP'ye geçiş yapmışlardır. Hacı Bilalzâde Ethem Efendi DP'ye geçiş sağlayanlardan biridir[404].

2.6. Serbest Cumhuriyet Fırkası Trabzon Teşkilatlanması

Trabzon, bulunduğu konum itibariyle hem coğrafi hem de ticari faaliyetleri kendi bünyesinde bulundurması sebebiyle birçok devlet için cazip bir şehir halini almıştı. Özellikle İran ticaretini Karadeniz'e taşıyıp oradan da Batı'ya aktarması Trabzon'u daha da önemli bir pozisyonda olmasını sağlamıştır. Ayrıca sahip olduğu limanların getirmiş olduğu ekonomik, kültürel ve demografik getiriler her dönemde ayrı sonuçlar doğurmuştu. Öyle ki bu sürece kadar idari taksimattaki değişiklikler, savaşların getirmiş olduğu yoksulluk, göçler, sosyal ve siyasi değişiklikler Trabzon'un nüfus tabanının değişmesinde önemli bir yere sahiptir[405].

1927 yılında Sürmene, Vakfıkebir, Akçaabat, Maçka ve Of kazalarından oluşan Trabzon[406] 290,303 nüfusa sahip Kastamonu'dan sonra Karadeniz Bölgesindeki en kalabalık ikinci şehir konumundadır[407]. Trabzon'da yaşanan nüfus hareketliliği en çok aldığı göçlerle kendini gösteren bir etken halini almıştı. Birinci Dünya Savaşı ve Lozan Antlaşması'nın ardından Trabzon'da bulunan Rumların büyük bir çoğunluğu Rusya'ya gönderilmek üzere sevk edildi. Rumlar, bu bölgeleri terk ederken şehrin büyük bir kısmını yakıp, yıktılar. Trabzon şehri ilk başlarda mübadele kapsamına alınmamıştı. Bunun sebebi ise gerek bulunduğu konum itibariyle mübadeleye uygun olmaması gerekse burada yaşayan Rumların büyük bir kısmının zanaatkârlık ve hayvancılık ile uğraşmış olmalarıydı. Oysaki buraya yerleştirilecek olan mübadil Türklerin ise büyük bir çoğunluğu çiftçilik ile uğraştığından burada istihdam etmenin zor olduğu düşünülmekteydi. Fakat Rumlar tarafından çok sayıda boş evin bırakılması sonrasından bu karardan

[404] Sinan Başaran, *a.g.e.,* 385-389.
[405] Nurettin Çakıcı, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'un Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme, *Karadeniz Araştırmaları Enstitü Dergisi,* (2018), 332-345.
[406] Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013),* Türk Tarih Kurumu, 14, Ankara, 2014, 169.
[407] 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, *a.g.e.,* 11

vazgeçildi[408]. Mübadiller yerleştirildikten Rumlar tarafından çok az sayıda arazinin bu bölgede de sahipsiz kalması Trabzon yerli halkını harekete geçirdi. Birçok kişi hükümete telgraf göndererek Rumlardan geriye kalan arazilerin bir kısmını kendilerine istemişlerdi. İkinci kez Şubat 1927'de Gazi Mustafa Kemal'e gönderilen bir telgrafta bu konuya tekrar değinilerek isteklerinin karşılanması hususunda yardım talebinde bulundular. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı İskân Müdüriyeti 24 Şubat 1927'de gönderdiği cevapta; Bu arazilerin sadece mübadeleye tabi tutulan çiftçi muhacirlere verileceğini diğer şekilde bunun mümkün olmadığı dile getirilmişti. Muhacirler dışında ise çiftçilikle uğraşanların toprağa ihtiyaçları varsa hükümetin sunmuş olduğu borçlanma kanununa başvurarak ihtiyaçlarının bu şekilde giderilebileceği halka seçenek olarak sunulmuştu[409]. Öyle ki Trabzon halkı için toprak sorunu sıkıntılardan sadece birisiydi.

1929 yılının başında meydana gelen aşırı yağmurlara bağlı olarak meydana gelen sel felaketi Trabzon halkını çok kötü etkilemişti. Halkın ekili arsasının az olmasının yanında yiyecek sıkıntısını da ayrıca yaşamaktaydı[410]. İçişleri Bakanlığı tarafınca bu sıkıntıyı azda olsa hafifletmek adına Trabzon ve ilçeleri için 14 Mayıs 1929 tarihinde 1500 lira, 8 Haziran'da ise köylüler için 1000 lira gönderildi. 10 Haziran'da bu paraların kaydı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından tutulmuştu[411]. Trabzon'da durumun çok kötü olduğu İçişleri Bakanlığına gönderilen bir telgrafta çok açık bir şekilde belirtilmişti. Öyle ki Giresun ve Trabzon'un Sürmene, Of ilçelerinde halkın yiyecek bir tane mısır bulamadığı bu sebeple aç kalan halkın ot yediği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak soygun olaylarının da arttığını eğer müdahale edilmezse çok büyük problemlere yol açacağı dile getirilmişti[412].

Bir diğer önemli sıkıntı ise 1929 buhranın vurmasıyla ülke genelinde ortaya çıkan büyük ekonomik krizin baş göstermiş olmasıdır. Trabzon Liman şehri olması sebebiyle bu krizden çok fazla etkilenen iller arasındaydı. Bunun

[408] Nedim İpek, a.g.e., 72-73.
[409] BCA.272.0.0.11/22.14.20.
[410] BCA. 030.10/117.818.28.
[411] BCA.030.10.0.0/120.858.4-1.
[412] BCA. 030.10.0.0/120.858.4-2.

en canlı örneğini bölgede yaşanan iflas olayları üzerinden görmek pek mümkündür. Trabzon'da etkisinin çok fazla hissedildiği ekonomik kriz beraberinde ithalat ve ihracat alanında piyasanın durgun kalması sebebiyle ticaret yapan kurumların iflasına neden olmuştu. Trabzon'un balık ticareti yapan Muratzâde Abdulsamet ve Şeyhzâde Naki Efendi bu kriz dolayısıyla iflas eden isimlerden biridir[413]. Krizin kötü etkileri yine bölgede yetiştiriciliği kolay olan tütün üzerinde de etkisi oldukça ağırdır. 1929 yılında gerek fındık gerekse tütün alanında yaşanan bu durgunluk en çok üreticinin cebini yakmaktaydı. Bunun önüne geçmek maksadıyla İnhisarlar İdaresi, Trabzon tütün üreticilere yardım ve teşvik amacıyla 200.000 lira kadar kredi desteği vereceklerini ayrıca bu desteği % 9 gibi cüzi bir faiz miktarı uygulayarak yapacağını bildirmişti[414]. Fakat bu destek bile tütün üreticilerinin kâr sağlamasına yetmiyordu. Bölgede şiddetli bir şekilde yaygın olan kaçakçılık faaliyetleri Trabzon'da ki tütün üreticilerini çok zor bir duruma sokmaktaydı[415]. Bu sıkıntıların aşılması için bölgede ihracatın önünün açılması ve kriz içerisinde alınan vergilerin azaltılmasıyla az da olsa önüne geçilebilecekti[416].

Ekonomik krizin etkilerini azaltmak maksadıyla hükümetin bazı bölgelerde açtığı kooperatifler Trabzon'da da kuruldu. Giresun'a nazaran Trabzon'da kurulan Zirai Kredi Kooperatifleri daha fazla rağbet gördü[417]. Özellikle fındık ve tütün Trabzon bölgesinde gelir sağlayan önemli tarım ürünü olması sebebiyle bu kooperatiflerde satışa sunulması krizin etkilerini azda olsa hafifletti. Bu bölgede en az fındık ve tütün kadar önemli olan mısır üreticiliği de bölgede yetiştirilen bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır[418]. Mısır, bu bölgede şehrin toplam tarım alanının %42'sine tekabül ettiği görülmektedir[419]. Balıkçılık faaliyetlerinin de oldukça müsait olduğu Trabzon'da ne var ki gereken ilgi gösterilmiyordu. Bu nedenle balık ticareti

[413] Cumhuriyet, 4 Mart 1930.
[414] Cumhuriyet, 19 Kânunuevvel 1929.
[415] Cumhuriyet, 19 Kânunuevvel 1929.
[416] BCA.030.10/65.433.4-28.
[417] BCA.030.10/65.433.4
[418] BCA.030.10/120.858.4
[419] BCA.030.10/65.433.4

hep geri planda kalmaktaydı. Gerekli önem verildiği takdirde bölgede şehrin kendini az da olsa toparlaması önemli bir etken olacaktır[420].

Buhran krizinin böyle etkili olduğu bir dönemde Trabzon'da muhalif fırkanın kurulması hiç şüphesiz kaçınılmazdı. CHF'nin kurulmasından bu yana teşkilatlanması ile alakalı gördüğümüz tablo aşağı yukarı aynıydı. İncelediğimiz raporlarda CHF teşkilatında yer alan üyelerin çoğu kendilerine düşen sorumlulukları yerine getiremeyen, fırkanın sunmuş olduğu gücü kendi aleyhine kullanan kişilerle doluydu[421]. Vali Ali Galip (Peker)Bey tarafından Genel Merkez'e gönderilen telgraflarda Trabzon şehri için malumatlar verilmişti. Trabzon için halkın çok az bir kesiminin siyaset ile uğraştığını, çoğunun kendiişleri ile meşgul olduğu kadar hükümeti de desteklediğini dile getirmişti. Fakat ne kadar siyaset ile uğraşanların az olduğunu belirtilse de bu kişilerin çok nüfuzlu ve güçlü kişiler olduğuna ayrıca siyaset ile uğraşan kişilerin çoğu sürekli hükümete karşı muhalefet konumunda ve menfaatçi olduklarına dikkat çekilmişti. SCF teşkilatını oluşturan üyelerin çoğu daha önce TpCF'de fırka teşkilatında yer alan isimlerdi. Öyle ki Trabzon SCF teşkilatının siyasi tabanına baktığımızda bu nüfuzlu ve güçlü kişilerin buraya geçerek hükümete karşı sert bir muhalefet tavrı sergileyerek siyasi faaliyetlerini idame etmiş olmalarıdır. SCF'den önce bu grup İstiklal Mahkemeleri ve TpCF'nin kapatılmasından sonra korkmuş ve daha sakin adımlar atarak bir kısmı CHF teşkilatında yer almışlardır[422].

Ali Galip Bey'in gönderdiği telgraflarda bu grup hakkında verdiği bilgiler arasında Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in cenazesinden dolayı ortaya çıkan yazılar ve nutuklar sebebiyle Fethi Bey'e karşı düşmanlık beslediklerini düşündüğünü beyan edip, inkılap ve rejim karşıtı düşünceleri olduklarını da eklemiştir. Bu muhalif grubun başında Mehmet Salih Efendi vardır. Salih Efendi çok zeki ve şeytani düşünceleri olduğu gibi cüretkâr bir kişiliğe sahiptir. Aynı zamanda da çok zengin ve mübadele işlerinde çok işler döndürerek emlak işlerine girişmiş ve köylüleri de böyle yanına çekmiş bir

[420] BCA.490.1/724.477.1-85.
[421] BCA.490. 01 /715.441.2.
[422] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-87.

isimdir. Bunun yanı sıra Avukat Faik Ahmet Bey gibi ağzı ve kaleminden zehir akan ve korkusuzca yazılar yazan bir yazar vardır. Kendileri güçlü ve zengin olduğu gibi köy ve kasabalarda da ellerinin uzanabileceği kendi gibi adamlar mevcuttur[423].

SCF Trabzon teşkilatını oluşturacak bu grup yeni fırka ilk ortaya çıktığında fırkanın gücünü ve kararlılığı konusunda temkinli adımlar atarak ince bir şekilde araştırma yaptıktan sonra bu yeni fırkanın, hükümet ve CHF tarafından bir tuzak olup olmadığını anlamada endişe yaşamışlardır. Fakat İzmir Olaylarının meydana gelmesinin ardından hükümetin aldığı tedbirleri ve her bölgedeki yaşanan olayları adım adım takip ettikten sonra yeni fırkanın ciddi bir iş olduğu kanaatine varıp SCF ile çalışmaya karar vermişlerdir. Bu grup içerinde Mehmet Salih Efendi'nin damadı olan Ziya Bey'i teşkilat çalışmaları için harekete geçirdiler. Ziya Bey zamanında kaymakamlık görevi yapmış ve Kars Milletvekili Tahsin (Uzer)Bey'i tanıdığından fırkaya başvuru yapması özellikle istenmişti. Böylelikle Trabzon'da 26 Eylül'de SCF teşkilat çalışmaları başladı. Ziya Bey kuracağı teşkilatta yer alan isimlerin çoğu yukarıda belirttiğimiz gibi tamamen muhalif gruptan oluşacaktı. Bu grubun en önemli olan ismi Mehmet Salih Efendi yine de ihtiyatlı davranarak fırkaya elinin uzandığı kişileri koyarak kendisini ikinci plana atmıştır[424]. Bu nedenle SCF Trabzon fırka teşkilatına başkan sıfatıyla siyasi geçmişi olan ve aynı zamanda kültür seviyesi yüksek olan Hüseyin Avni Sağıroğlu getirilmişti[425]. SCF Fırka teşkilatlanması ile alakalı araştırmalarımıza göre bu isimler dışında daha önce CHF Maçka Teşkilat Başkanı olup SCF'ye geçen Hacı İbrahimoğlu Ömer Efendi[426] Kitapçızâde Mehmet Efendi SCF Trabzon teşkilatında yer almışlardı[427]

İl genelinde olduğu gibi hükümetten yana ağzı yanan memurlar, eski TpCF üyeleri, ağalar ve hocaların birer birer hepsi yeni fırka çatısı altında buluşup birleşmeleri göz ardı edilecek bir durum değildi. Vali Ali Galip

[423] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-88.
[424] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-89.
[425] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 102.
[426] Bu isim SCF kapatıldıktan sonra tekrar CHF'ye geçmek istemiş fakat tekrardan fırkaya alınmamıştır. (BCA.490.01/202.801.3)
[427] BCA 490.01/190.757.1.

Bey'in düşüncelerine göre Trabzon'da CHF teşkilatı ne kadar güçlü olursa olsun bu muhalif grup, yine de böyle bir teşebbüste bulunacaktı. Sözde laik ve Cumhuriyetperver olarak görülen bu kişiler kriz anlarında ortalığı karıştıran önemli rollerde göreceğimiz bir durumdur. Öyle ki zamanında Fethi Bey için "*Kahrolsun Fethi"* diye bağıran bu grubun ne maksatla onun kurduğu fırkaya girdikleri kolaylıkla anlaşılabilir bir haldedir[428].

SCF teşkilatı için Merkeze bilgi veren Vali Ali Galip Bey, CHF teşkilatını Trabzon'da zayıf gördüğünü, halk hükümete bağlıysa da hükümeti temsil eden güçlü bir teşkilatlanmanın olmadığı, SCF teşkilatında ise yer alan isimlerin bu bölgede zeki ve güçlü olduğundan dolayı halkı istedikleri yere ve istedikleri şekilde yönlendirdiklerini özellikle dile getirmiştir. Öyle ki bu tutumları kontrol altına alınmaya şart niteliğindedir. Ayrıca İzmir hadiselerinden dolayı bu grup olayı tam olarak anlamadıklarından dolayı Trabzon'da her hangi bir propaganda yapmadığı bilgisi verilmiştir[429]. İleriye dönük CHF teşkilatını eksikliklerini görmek için yapılan araştırmalarda Trabzon'da Türk Ocağı diğer şehirlere nazaran burada daha hareketli olduğuna değinilmiştir. Fakat bu bile yeterli değildir çünkü genç kesimin ancak bu gibi teşkilatlarda CHF'ye olan bağlılığı artırılabilir. Ayrıca spor faaliyetlerinin az olduğunu bunun için de hükümetin bir önce müdahale etmesi gerektiği belirtilmiştir[430]

2.7. Serbest Cumhuriyet Fırkası Tokat Teşkilatlanması

1927 yılı itibariyle Tokat ili, Zile, Erbaa, Niksar, Artıkova, Reşadiye ilçeleriyle birlikte[431]263,063 nüfusa sahip büyük bir şehir konumunu almıştı[432]. Bu bölge özellikle tütün açısından önemli bir zenginliğe sahip olmasının yanında buğday, arpa, mısır, elma gibi önemli tarım ürünlerinin de çeşitliliğinden bahsetmek mümkündür. Bulunduğu konum itibariyle hayvancılığa da müsait olan bu coğrafya her ne kadar farklı alanlarda faaliyet

[428] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-90.
[429] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-91.
[430] BCA.490.1/724.477.1-85.
[431] Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013),* Türk Tarih Kurumu, 14, Ankara, 2014, 73.
[432] 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, *a.g.e.,* 12.

gösterse de 1929 ekonomik buhranın ortaya çıkmasıyla bu kriz döneminden yara almadan kurtulmuş değildi. Özellikle bu kriz bölgede tütün üreticileri üzerinde oldukça etkisini gösterdi. İthalat ve ihracatın neredeyse durma noktasına geldiği bu dönemde halk yetiştirdiği tütün ürünlerini satamadığı için epey zorlanmaktaydı. Tokat, Niksar ve Erbaa'da üretilen yaklaşık sayısı bir milyondan fazla olan tütünler satılmak üzere depolarda bekletilmekteydi. Bu dönemde tek alıcısı olan Tekel Bayisi, kriz ortamından yararlanarak bu tütünleri çok ucuz bir fiyata almak istiyordu. Büyük şirketler ekonomik krizden fazlasıyla etkilendiği için tütün almaya yanaşmıyorlardı. Gelişmiş bir ulaşım olmadığından dolayı bu bölgede üretilen tütünler sadece tek bir şirkete satılmaktaydı[433].

Diğer yandan tek alıcısı Tekel Bayisi olan Tokat'ta yaprak tütün satışına başlamasından dolayı ayrıca tütün üreticileri hep zarar etmekteydi. Öyle ki büyük tütün şirketleri küçük işletmelerle muhatap olmamak için yaprak tütünü direk İstanbul Tekel Bayisinden alıyorlardı[434]. Coğrafi olarak diğer tarım ürünlerinin de yetiştirilmesi adına iklim şartlarının gayet güzel olduğu bu bölgede sadece tütün yetiştirmenin zararını gören Tokat halkı farklı ürünleri ekerek bu krizi atlatmaya çalıştılar.

SCF'nin böyle bir kriz ortamında doğması çoğu bölgelerde teşkilatlanma faaliyetlerinin hızını arttırdı. Bu bölgelerden biride Tokat'tır. SCF'nin Tokat'ta bu denli teşkilatlanmasını hızlandıran nedenlerin başında 1929 ekonomik buhranın etkileri olduğu gibi bu bölgede iktidar fırkası olan CHF teşkilatlanmasının zayıf olmasından kaynaklanmaktaydı. Tokat'ta SCF'nin doğuşu hemen hemen tüm Karadeniz şehirlerinde olduğu gibi CHF'nin kendi içinde yaşadığı husumetlerin fazlalığından kaynaklanmaktaydı. CHF'nin kendi içinde yaşadığı bu sıkıntılar yeni fırkanın oluşmasında önemli bir etken olduğunu diyebiliriz. Konuyla alakalı CHF'nin kendi teşkilatındaki eksiklikleri görebilmek maksadıyla oluşturduğu raporlarda "*Gittiğimiz yerlerde ve özellikle Tokat'taki fırkamız mensupları arasında gördüğümüz ve işittiğimiz münaferetler mümkün mertebe*

[433] BCA. 490.1/724.477.1-97.
[434] BCA. 490.1/724.477.1-97.

giderilmiştir" şeklinde bahsedilmiştir[435]. Buradan da anlaşılıyor ki CHF Tokat teşkilatlanmasında yer alan üyeler arasında husumetlerin var olduğu ve bu husumetlerin yaşanmasından dolayı halkın muhalefet fırkasına yöneldiğini belirtilmişti.

SCF Tokat teşkilatlanmasına değinecek olursak fırka başkanı olarak görev alan isim Doktor Remzi Bey'dir. 30 Eylül tarihinde açılışı gerçekleşen Tokat teşkilatlanmasının açılış konuşmasını Seyfettin Bey ve Remzi Bey gerçekleştirerek resmi açılışı yaptılar[436]. Aslen İstanbullu olan Remzi Bey Tokat'ta öncesinde hükümet bünyesinde doktorluk yapmış ve buradan istifa ederek Erbaa'da görevini devam etmiştir. Daha sonrasında Tokat Sıhhiye Müdürlüğü görevine gelen Remzi Bey burada da iki yıl görev yaptıktan sonra istifa edip serbest bir şekilde doktorluk görevine devam etmiştir[437]. Ayrıca kendisi hakkında CHF istihbarat raporların da 10 sene boyunca Milletvekili olmak için uğraştığı yazmaktadır. SCF teşkilatının kurucu üyelerine baktığımız da kâtiplik görevini icra eden isim Fevzi Bey'dir[438]. Muhasebe işlerinden sorumlu olan kişi ise 6. Kolordu Çavuşu Sivaslı Miralay Saffet Bey'in oğlu Naci Bey'dir[439].

Fırkaya üye olarak katılan isimler arasında olan Sıtkı Bey aslen Selaniklidir. Tütün ticareti ile uğraşan Sıtkı Bey Tokatlı Osman Paşa'nın hafiyesi ve Arapgirli Binbaşı Şerif Bey'in kızı Muammer Hanım ile evlendiğinden Tokat'ta bu sebeple ilişkisi vardır[440]. Yine aynı şekilde Manifatura ticareti ile uğraşan Süleyman Başızâde Ali Bey[441], Tüccar olan

[435] BCA. 490.1/724.477.1-95.
[436] Cumhuriyet, 30 Eylül 1930.
[437] CHF istihbarat raporlarında Tokat teşkilat üyeleri hakkında bilgiler mevcuttur: Remzi Bey için üç evlilik yaptığı ve Tokat Belediye binasının karşısında ikamet ettiği yazmaktadır. (BCA.490.1/435.1804.1-65.)
[438] Yüzbaşılıktan emekli olup aslen Trabzon'da yaşayan Çubukçu oğullarındandır. Üç dört seneden fazla Tokat'ın Yaş Meydan mahallesinden oturan Avukat Çerkez Ali Bey'in kızı ile evlidir. Otuz beş yaşlarındandır. Tokat'ta Avukat Ali Bey'in hanesinde oturduğu bilgileri istihbarat raporlarında yazmaktadır. (BCA.490.1/435.1804.1-65.)
[439] Yirmi beş yaşlarındadır. İyi ahlaklıdır. Tokat'ta Soğuk Pınar mahallesinde oturur. Eczahane sahibidir. Eczahanesinin ismi "Emniyettir". (BCA.490.1/435.1804.1-65.)
[440] Fenalığı pek olmadığı bilinmektedir. Kırk yaşlarındadır. Tokat'ta Soğuk Pınar mahallesinde ikamet etmektedir. Sadıkzâde Sıtkı tütün ticaretinin sahibidir. (BCA.490.1/435.1804.1-65.)
[441] Tokat'ın Yaş Meydan mahallesinde ikamet etmektedir. (BCA.490.1/435.1804.1-65.)

İspirzâde Ömer Efendinin oğlu Hacı Mustafa Efendi[442], İnce Ağazâde Ahmet Efendi'nin oğlu olan ve Yemenicilik-Yazmacılık ile uğraşan Hacı Emin Efendi[443] SCF Tokat teşkilatlanmasını oluşturan isimler arasındadır. Bunun dışında Kayalar mübadillerinden olan kumar oynatmaktan dolayı mahkûmiyet yemiş Servet Efendi[444] ve son olarak Mehmet Şerif Efendi vardır. CHF istihbarat raporlarında bu kişi hakkında Ağnam sahibi Gürcü Mevlüt Ağa'nın oğlu olduğu yazmaktadır. Babasından ayrı olan Şerif Efendi Fomaro tütün şirketinden tütün satın aldığından dolayı yirmi bin lira borca girmiş ve bunları ödeyemediği için tazmine mahkûm edilmiştir. Öyle ki bu borcu ödememek için tüm mal varlığını karısı ve çocukları üzerine yaptırdığı ayrıca Jandarmanın bu kişi tarafından çok uğraştırıldığı raporlarda yazılmaktadır[445].

SCF Tokat teşkilatlanması için ele aldığımız isimler hakkında CHF istihbarat raporların da pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Bu kişiler hakkında daha çok hangi şehirlerden geldikleri, kaç yaşında oldukları, Tokat'ta hangi mahallelerde oturdukları ve kimin oğlu olduklarını hakkında bahsedilmektedir. Genel olarak ele aldığımızda ise SCF Tokat teşkilatını oluşturan üyelerin siyasi donanımlarının çok zayıf hatta hiç yok denecek kadar az olmasıdır. Öte yandan fırkada ilgi çekici olan bir nokta ise teşkilatta yer alan isimler arasında tütün ticaretinin pekte çok tercih edilmediği Tokat'ta ticaret ile uğraşanların sayısı oldukça fazla olmasıydı. Söyleyebilir ki ekonomik krizin vurması tütün ticareti ile uğraşanları SCF'ye yöneltmesidir.

2.8. Serbest Cumhuriyet Fırkası Bolu Teşkilatlanması

SCF Bolu teşkilatlanması ile alakalı yaptığımız çalışmalar sonucunda çok sınırlı bilgilere ulaşmış olduk. Ulaştığımız bilgilere göre SCF Bolu teşkilatlanma çalışmaları ve ilçe teşkilat faaliyetleri 10 Eylül tarihinde

[442] Yirmi beş yaşında olan Mustafa Efendi Yaş Meydan mahallesinde ikamet etmektedir. Babasının adı İspirzâde olarak geçmektedir. (BCA.490.1/435.1804.1-65.)
[443]Otuz yaşlarındadır. Hacı Ahmet Ağa mahallesinde ikamet ettiği raporlarda yazmaktadır. (BCA.490.1/435.1804.1-65.)
[444] Pek ahlak sahibi olmadığı yazmaktadır. Mahkûmiyet yediğinden dolayı Tokat'ta bulunan Avukat Faik Bey'in gözetimi altındadır. (BCA.490.1/435.1804.1-65.)
[445] Çok borç sahibidir. (BCA.490.1/435.1804.1-66.)

tamamlanarak resmi bir şekilde açıldı[446]. Genel olarak SCF'nin açılması Bolu halkı tarafından sakin bir şekilde karşılanırken Bolu Valisi Sakıp Bey'in Genel Merkez'e gönderdiği bilgilendirme telgrafında SCF'nin açılması ve akabinde gelişen İzmir olaylarını etkisinin bölgede bazı kişiler tarafından baltalandığı yönündeydi. Öyle ki yeni fırkanın açılması Bolu ve Gerede'de ki bazı fırsatçıların ortalığa sarık takmanın artık serbest olacağı, yeni harflerin geri kalkacağını yerine Arap alfabesinin tekrardan getirecek olanın SCF olacağını, üstelik belediyelerden vergilerin alınmayacağı şeklindeki propagandalarının yapıldığı bildirilmişti. Bu propaganda faaliyetlerinin ortaya çıkması Nuhzâde Mehmet Vasıf Bey'in Bolu'da SCF teşkilatını kurmak için girişimlerde bulunduğu dönemde daha da fazla yaygınlaşmıştı. Fakat Vali Sakıp Bey'in bildirdiğine göre Bolu haklının vergilerin kalkacağı gibi köylüleri boş vaatlere inanmadığıydı. Hatta Nuhzâde Mehmet Vasıf Bey'in gibi birinin SCF teşkilatlanmasını teşkil etmesi ve Gazi Mustafa Kemal'in yayınladığı mektuplar Bolu halkının bu propagandalar hakkında iyi tahlil yapmasından dolayı amacına ulaşmamaktaydı[447].

SCF Bolu teşkilatlanmasının başına Nuhzâde Mehmet Vasıf Bey'in getirilmesi bir kesim tarafından olumlu karşılanırken bir kesim tarafından ise hoş karşılanmamaktaydı. CHF tarafından şüpheli olarak tanımlanan eski Bolu Milletvekili Nuhzâde Mehmet Vasfi Bey'in ilkin İstanbul'dan hareket ederek Düzce'ye gelmiş burada da SCF Düzce ilçe teşkilatlanmasını kurduktan sonra tekrar Bolu'ya geri dönmüştü[448]. Düzce teşkilatlanması yapıldığı zaman bir takım olaylar meydana geldiği görülmektedir. Gündemi bir süre meşgul eden olay SCF Düzce İlçe teşkilatlanması için kiralanan binanın önüne gelen Jandarma bölük komutanı tarafından gönderilen iki silahlı asker üyelerin fırka binasına girilmesine engel olmasıydı. Durumu Düzce Kaymakamlığına sunmalarına rağmen bir müdahalede bulunmaması üzerine Ardahan Milletvekili Tahsin Bey tarafından sert bir şekilde eleştirilmişti[449]. İlerleyen günlerde bu iddiaların asılsız olduğu Cumhuriyet gazetesinde yazmaktaydı.

[446] Vakit, 10 Eylül 1930.
[447] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-192.
[448] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-201.
[449] Akşam, 19 Eylül 1930.

Gazetenin iddiasına göre konuyla alakalı Düzce'de SCF üyelerinin fırka binasına Jandarmalar yüzünden giremediği iddiaların yalan olduğuydu. Asıl meselenin SCF Bolu teşkilatlanmasını yapmak için Bolu'ya gelen Nuhzâde Hafız Mehmet Vasfi Bey'in teşkilat şubesini açmak için hükümete başvurduğu sırada kendi adına mahkeme kararı olduğundan hemen kaçmasından dolayı bu tedbirlerin alındığı yönündeydi[450].

CHF tarafından SCF Bolu teşkilatlanmasını yapan eski Milletvekili Nuhzâde Mehmet Vasfi Efendi'nin sarıklı olması eleştirilmiş ve SCF'nin teşkilatından yer alanların hacı, hoca olduğu şeklinde Fethi Bey'i eleştirilerde bulunmuşlardı. Fethi Bey, bu iddialar hakkında "*Yeni fırkaya ne hacı girmiştir; ne de hoca. Eski Milletvekili Nuhzâde Mehmet Vasfi Bey'in yeni fırkaya girmesi üzerine hafızlığına ima edildiği söylüyorsunuz. Nuhzâde, daha önce CHF tarafından namzet gösterilmiş ve mecliste bulunmuş bir zattır. Kendisini bu noktada tenkit etmek lazımdır*"[451] şeklinde ifadelerde bulunarak Nuhzâde'nin CHF'nin kendi içerisinde çıktığını bu noktada eleştirilerin kendileriyle çeliştiğini belirtmişti.

Diğer üyelere baktığımızda SCF Gerede İlçe teşkilatlanması için görevlendirilen isim Mithat Bey'dir[452]. Hem Bolu Merkez hem de Düzce ilçe teşkilatlanma faaliyetlerini başlatan isim Nuhzâde Mehmet Vasfi Efendi'ydi. SCF Düzce teşkilatlanması idare heyetinde yer alan isimler arasında Rauf Bey ve Adil Bey vardır. Bir diğer isim ise Mehdi Bey'dir. Mehmet Bey hakkında tapu kayıtlarını değiştirerek yerine uydurma işlem yaptığı bu suretle orman hazine gelirlerinin devrini kendi üstüne geçirerek sahtekârlık yaptığı bilinmektedir. Yine idare heyetinde yer alan bir diğer isim Rauf Bey'dir. Rauf Bey, Sultan Hamit'in kayını olan yüz elliklilerden Alişin'in yeğenidir. Bu nedenle çok fazla propaganda faaliyetlerinde bulunmadığı resmi belgelerde yazmaktaydı. Bunlar dışında Mudurnu ve Göynük ilçelerinde bir SCF teşkilatlanma faaliyetleri adına bir hareketlilik yaşanmamıştır.

[450] Cumhuriyet, 21 Eylül 1930.
[451] Cumhuriyet, 22 Eylül 1930.
[452] Cumhuriyet, 16 Eylül 1930.

Vali Sakıp Bey'e göre Nuhzâde Mehmet Vasfi Bey'in hakkında mahkeme kararı olması sebebiyle kaçmasından dolayı bu bölgelerde yapılacak olan seçimin sakin bir şekilde geçeceği ve Bolu'da seçimleri CHF'nin kazanacağı yönündeydi[453].

2.9. Serbest Cumhuriyet Fırkası Çorum, Zonguldak, Gümüşhane, Ordu, Amasya ve Artvin Teşkilatlanması

Ülke genelinde SCF teşkilatlanması başladıktan sonra çoğu il ve ilçelerde teşkilatlanma faaliyetleri sağlanamadı. Bunun sebebi olarak da yurdun her bölgesinin sosyal, ekonomik ve siyasi durumunun birbirinden farklı olmasından kaynaklanmasıdır. Karadeniz'de teşkilatlanma faaliyetleri için görevlendirilen Erzurum Milletvekili Tahsin Bey, birçok şehirde teşkilatlanma faaliyetleri için görevlendirme vermişse de bazı şehirlerde bu mümkün olmamıştı[454]. Bu şehirlerden biride Çorum'dur. Bu suretle Karadeniz bölgesinde bulunan Çorum'da SCF teşkilatlanması kurulmadı[455] SCF teşkilatlanması olmadığı gibi herhangi bir bağımsız adayda yoktu. Bu sebeple Çorum'da seçimleri CHF kazanmıştı[456].

Bunun yanında Zonguldak'ta SCF teşkilatlanmasına dair haberler bu bölgede büyük bir ilgi ile takip edilmekteydi. Fakat her bölgede olduğu gibi burada da yeni fırkaya tereddütle yaklaşılmıştı. Şehrin öne çıkan isimlerin kendi nüfuzlarını daha da yükseltmek adına bölgede SCF teşkilatlanması için girişimlerde bulunanların olduğu bu nedenle biran önce Zonguldak'ta SCF teşkilatlanmasının açılması için Fethi Bey'e telgraflar gönderilmişti. Israrla burada SCF teşkilatlanmasının açılmasını isteyen isimlerin arasında Trablusgarp Savaşı'ndan beraber çatıştığı asker arkadaşının olduğu yönüneydi[457]. Fakat tüm bu ısrar ve istekliliğe rağmen Zonguldak'ta SCF teşkilatlanması açılmadı[458]. Gümüşhane'de Vali Hüsnü Bey'in bildirdiğine

[453] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-193.
[454] Milliyet, 27 Ağustos 1930.
[455] BCA.490.01/286.1146.1-27: BCA. 490.1/724.477.1-122.
[456] BCA.490.01/286.1146.1-27: Son Posta, 3 Teşrinievvel 1930.
[457] Son Posta, 18 Eylül 1930.
[458] Zonguldak, 15 İlkteşrin 1930.

göre bu bölgede de SCF'liler tarafından herhangi bir girişimde bulunulmamıştı. Bu suretle burada yapılacak olan Belediye Seçimlerini CHF'nin mutlaka kazanacağıydı[459]. Aynı şekilde Ordu'da da SCF teşkilatlanması yapılmadı[460].

Diğer yandan SCF Amasya teşkilatlanmasına baktığımızda burada teşkilatlanma faaliyetleri SCF Samsun Teşkilat Başkanı Şefik Avni Bey tarafından yapıldı[461]. İlkin Kadızâde Fuat Bey adında bir mal müdürünün Amasya'ya gelip teşkilat kurmak için gönüllü kişiler aradığı bilgileri olsa da fırka teşkilatlanmasını yapan Şefik Avni Bey olmuştur[462]. Belediye seçimleri başlamasına rağmen henüz teşkilatlanma faaliyetleri tamamlanmayan Amasya'da, CHF'nin baskısına rağmen halk oyunu CHF'ye vermek istemiyordu. Bunun nedeni ise Amasya halkının karşılarında derdini dinleyecek yetkililerin olmadığından CHF'nin buradaki zayıf teşkilatlanması ve ilgisizliğinden dolayı halk kendisini temsil eden bir zatın olmasını istemekteydi. Öyle ki CHF kendi teşkilatındaki eksikliği gördüğünden dolayı buraya fırka müfettişi ve Samsun Milletvekili olan Muhterem Avni Bey'i yollayarak CHF teşkilatındaki bu durağanlığı çözmek maksadıyla çeşitli faaliyetler yapması için görevlendirilmişti[463] 20 Ekim 1930 tarihinde teşkilatlanma faaliyetlerine başlayan SCF'liler[464] kurulduktan hemen sonra gece gündüz demeden üye kaydına başlanmıştı[465]. SCF'ye daha ilk günden 97 kişi üye olmuştu[466]. Son Posta gazetesinin haberine göre buradaki ilgi ve alaka SCF'nin belediye seçimlerinde Amasya'da kazanacağı yönündeydi[467]. Fakat Vali Kadri Bey'e göre durum tam tersidir. Burada ki seçimin CHF lehinde sonuçlanacağını dile getirmekteydi[468]. Artvin'de ise SCF il

[459] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-339.
[460] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-33.
[461] Walter F Weiker, *a.g.e.*, 121.
[462] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-26.
[463] Amasya, 28 Eylül 1930.
[464] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930
[465] Son Posta, 22 Teşrinievvel 1930.
[466] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930
[467] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[468] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-189

teşkilatlanması için görev alan isim daha önce Artvin Milletvekili olan Edip Efendi tarafından yapılmaktaydı[469].

[469] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-352

3. KARADENİZ'DE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

14 Nisan 1930 tarihinde TBMM'nin yaptığı uzun çalışmaların ardından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa uygulanacak olacak Belediye Kanunu kabul edildi. Öyle ki 1930'da gerçekleşecek olan belediye seçimleri CHF tarafından bir sonraki yıl yapılacak olan Genel Seçimlerin bir nevi basamağı şeklinde olacağı düşünülmüştü[470]. 1471 sayılı ve 1580 numaralı kanun olarak Türk siyasi hayatında kendini gösteren Belediye Kanunu 8 ana bölümden oluşmaktaydı[471]. Belediye Kanunu'nun değerlendirilmesi ile ilgili olarak ilk teklif İstanbul Milletvekili olan Süreyya Paşa tarafından yapıldı. Fakat Ahmet Ağaoğlu konuyla alakalı mecliste bildirdiği görüşlere baktığımızda böyle ciddi ve önemli bir meselenin hemen sonuçlandırmadan her yönüyle tartışılması gerektiği taraftarıydı. . İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Ahmet Ağaoğlu'na böyle bir kanunun öneminin herkesin farkında olduğunu, bu sebeple 1931 tarihinde gerçekleşecek olan Genel Seçimlerinde Belediye Kanunu'nun büyük bir önemi olacağından hemen kabul edilmesini belirtmişti. Diğer yandan Belediye Kanunu'nun kabul edilmesiyle memleketin her türlü ihtiyacının karşılanacağı en basit bir hizmetin bile karşılanamaması, bakımsız kasabaların varlığından bahsedilerek böyle bir durumun millî vicdanla ters düştüğü ifade edilmekteydi[472].

Genel olarak Belediye Kanunu'nun neden değiştirilerek yeniden çıkarıldığı üzerinde durulduğunda amaç eski kanunda yer alan hükümlerin şehrin medeniyet seviyesine yükselmesine engelleyen maddeleri kaldırarak yerine şehrin daha sağlıklı ve daha temiz bir görünüm haline getirerek var olan anarşi durumundan kurtarmak olduğudur. Öyle ki bu kanunla beraber şehrin eksiklikleri giderilmesi belli bir program dâhilinde yapılarak şehir ve belediyelerin aynı konuda birleşmesini sağlayacaktı[473].

Belediye Kanunu'nun gerekliliği hakkında yapılan tartışmaların sonunda kanunun resmi olarak kabul edilmesini farklı kılan ise hemen aynı yıl

[470] Mehmet Pınar, Serbest Cumhuriyet Fırkası 'nın Kütahya Teşkilatlanması ve Faaliyetleri, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (15), (2015), 284.
[471] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 37.
[472] TBMM Zabıt Ceridesi, 20.3.1930, 1,İnikat 37,C:1.s.22
[473] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, C:1 s.23

içerisinde olacak belediye seçimlerinde bu kanunun uygulanacak olmamasıydı. Belediye Kanunu'nun seçimlerle ilgili yasasına göre yapılacak olan seçimlerin memleketin farklı bölgelerinde farklı tarihlerde yapılacak, Eylül'ün başında planlanan seçimlerin 20 Ekim tarihine kadar bitirilecekti. Ayrıca seçimin ne kadar bir süre zarfında gerçekleşeceği bölgede sorumlu olan amirlerin izni alınarak uzatılabilecekti. Seçim bölgelerinin neye göre belirleneceği kanunla belirtilmiş buna göre nüfusu 500'den fazla olan bölgelerin seçim bölgesi olarak seçileceği beyan edilmekteydi[474].

Diğer maddelere ise baktığımızda seçim bölgesinde yer alan sandıkların başında yetkili kişilerin bulundurulması ve seçime katılmaya yetkisi olanların isimlerinin defterlere not edilerek belediye binalarının kapısına asılarak halkın görmesi sağlanacaktı. Böylelikle hem seçime katılım oranını arttırmaya hem de seçimde aynı kişilerin üst üste oy kullanılmasının önüne geçilmiştir. Oy kullananların dışında henüz oyuna vermemiş olanlar varsa bu kişilerin isimleri de seçim boyunca kapılarda asılı kalacaktı. Oy verenlerin pusulalarında zorunlu olarak ismini, adresini ve imzasını atmakla mükellefti.

Yine baktığımızda seçmenin başkasının yerine oy kullanması durumunda pusulanın sandığa atılmamasıydı. Bu sebeple oy vermeye gelen seçmen nüfus cüzdanı ile "musaddak intihap" defterinde isminin yer aldığı bölgeye imza atmak zorundaydı. Seçimlerde okuma yazma bilmeyenlerde düşünülmüş onlar için ise parmak mührü basarak güvendiği kişilere isim yazdırarak sandık encümenin gözü önünde sandığa koyabilirdi[475]. Seçim ile ilgili hususların yanında belediye seçiminde kimler oy verebilir sorusu önemli bir konu halini almıştı. Buna göre seçimlerde 18 yaşını doldurmuş, ağır hapis cezası ile yargılanmamış, altı ay boyunca bulunduğu bölgede ikamet ettiğine dair belgesi olan her Türk vatandaşı oy kullanabilirdi[476]. Fakat devlete hizmet eden jandarma, polis, subay ve askerlerin seçimlerde oy kullanma hakkına

[474] TBMM Zabıt Ceridesi, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 72-82
[475] TBMM Zabıt Ceridesi, 20, Mart 1930, devre: 3, c: 17, İçtima: 3, s. 72-82
[476] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 40.

sahip değildi[477]. Bu kanunu ön plana çıkaran en önemli olay ise kanunla birlikte yapılacak olan belediye seçimlerine ilk defa kadınların katılacak olmasının yanından seçimin tek dereceli olmasıdır[478].

Kısacası Belediye Seçimi kanunu hakkında Hilmi Uran seçimlerin işleyişi için "*o vakit ki Belediye Seçimi Kanunu, tek dereceli ve kadınların da seçime katılmak hakkını tanımaktaydı. Sonra, sandık yakınında ve uzağında her gün için propaganda yapılabilmesini meneden bir kayıt taşımamaktaydı. Fakat seçim, bugün olduğu gibi, bir günde yapılıp bitirilmiyordu. On gün içinde seçmen, oyunu kullanma hakkına sahipti ve bütün seçmen defterleri bir yere toplanarak ve nüfus tezkereleri gösterilerek bir yerden, bir sandığa oy veriliyordu. Bu, çok yorucu, çok üzücü ve seçim başında çalışan memurların iyi veya kötü niyet taşımalarına göre de icabında çok bıktırıcı bir şey oluyordu. Çünkü her iki partide, taraftarlarım oy vermeye teşvik ederek sandık başına getirme gayretinde olduğundan, o tek sandık başında rey verebilmek üzere, daha evvel seçmen defterlerinde ismini aratıp buldurabilmek için oraya kütle halinde koşan halk uzun saatler boyunca beklemek zorunda kalıyorlardı. Fırka mücadelelerine ilk defa maruz kalan halkımızın mizacen bu gibi didişmelere karşı çekingen olan kısmı ise, oraya, oy vermek için gitmemeyi tercih ediyordu"* şeklinde açıklamaktaydı[479].

Diğer yandan 1930 belediye seçimlerin hemen o sene yapılması SCF'nin kurulduğu döneme denk gelmekteydi. İlk olarak belediye seçimlerine katılma gibi bir konuyu gündemine almayan Fethi Bey[480], daha sonra bu kararından vazgeçerek başarısızlığı da göze alarak belediye seçimlerine girme kararı aldı. Bu karara karşı çıkanların en başında fırka kurucularından olan Ahmet Bey vardı. Ahmet Bey, ilk olarak yeni açılan bir fırkanın çoğu bölgelerde teşkilatının olmamasından dolayı büyük bir darbe alacağını savunmaktaydı. Öyle ki hem teşkilat yapmak hem de seçimlere katılmak bu genç fırka için çok zor bir durumdu. Ahmet Bey'in bu düşüncelerine rağmen Gazi Mustafa Kemal'in tavsiyesi ve Tahsin Uzer'inde girişimleriyle SCF

[477] Cumhuriyet 5 Teşrinievvel 1930.
[478] Çetin Yekin, *a.g.e*, 166.
[479] Hilmi uran, *a.g.e.*, 214-215.
[480] Cumhuriyet, 18 Ağustos 1930.

resmen belediye seçimlerine katılma kararı aldı. Ahmet Bey'e göre Gazi Mustafa Kemal'in SCF'nin belediye seçimlerine katılmasını istemesi "pek muhtemel" bir durum olduğu yönündeydi. Tüm bu gelişmelerin ardından Fethi Bey, 19 Ağustos tarihinde Cumhuriyet gazetesine verdiği röportaj da belediye seçimlerine kesin olarak katılacaklarını açıkladı[481]. Fethi Bey'in de bu noktada fikirlerinin değiştiğini görmekteyiz. Fethi Bey'in fırka kurulduktan sonra "*ordu gibi her yerde teşkilat açılmasına gerek yoktur*" dese de belediye seçimlerine katılma kararı aldıktan sonra teşkilatlanma faaliyetlerine hız vermiştir[482].

SCF'nin bu kararı almasından hemen sonra hükümet fırkası olan CHF tedbirleri daha sıkı sıkıya takip etmek amaçlı yeni fırkanın kanunların yetkisi dâhilinde faaliyet gösterebileceğine dair İçişleri Bakanlığına genelge yollayarak SCF'nin faaliyetlerinin takip edilmesini istemişti[483]. SCF'nin seçime katılma kararı alması CHF'lileri bir hayli tedirgin etse de yeni kurulan fırkaya rağbetin fazla olunmayacağı düşülmekteydi. Buna rağmen yine de fırka lehine suçlayıcı iddialar ileri sürdüler.

CHF Genel Sekreteri olan Saffet Bey, yeni fırkanın belediye seçimlerine katılmasına dair Fırka Müfettişi Ali Nazmi'ye gönderdiği telgrafta "*Aldığım haberlere göre SCF'nin teşekkülü keyfiyeti bilhassa bir taraftan softa ruhlu mürtecilerin ve diğer taraftan komünistlerin faaliyetine yol açmıştır. Komünistlerin her fırsatı ganimet ittihaz ederek harekete gelmeleri tabiidir. Ancak mürtecilerin şapka yerine fes, yeni Türk alfabesi yerine Arap alfabesi getirilecekmiş, memleketten kovulan saltanat ailesi tekrardan yurda geleceği gibi hayalleri memleketin huzur ve sükûnu adına çok vahimdir"*[484] şeklindeki açıklamaları bile fırkaya karşı duyulan tedirginliği gözler önüne sermektedir. Ayrıca yine baktığımızda İçişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine SCF'ye üye olanlar hakkında geniş çaplı bir istihbarat raporunun hazırlanması bunu açık açık ifade etmektedir[485]. SCF'nin

[481] Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930.
[482] Son Posta, 16 ağustos 1930.
[483] BCA. 490.01/435.1804.2-2.
[484] BCA. 490.01/435.1804.2-12.
[485] BCA. 490.01/435.1804.2-5.

belediye seçimlerine katılması ve yapacağı faaliyetler yine CHF tarafından takip edilmişti. SCF'nin seçim vaatlerinin halk tarafından nasıl karşılandığı ve bu vaatlerin halkın üzerinde bıraktığı sıkıntılara karşı İçişleri Bakanlığından halkın bilgilendirilerek SCF'nin bu hayali vaatlerine inanmaları istenmişti[486].

CHF'nin daha ilk başlarda uyguladığı bu propaganda ilerleyen zamanlarda daha şiddetli bir hal alacaktı. 1929 ekonomik buhranın ortaya çıkmasıyla büyük bir savaş veren CHF'nin karşında yeni bir fırkanın çıkması CHF'nin mevcut durumda kendini korumaya yönelik girişimlerde bulunmasıyla halkı biraz daha kendinden uzaklaştırmıştı. Buna ek olarak CHF başkanlarının halk üzerinde uyguladığı baskı ve şiddet politikaları halkın CHF'ye karşı isteksizliği daha attıran bir etken olmuştur[487].

Halkın SCF'ye bu denli yaklaşımını Hilmi Uran hatıralarında *"Kütle, kütle SCF'ye oy vermeye koşan halkın düşüncesi ve kanaati daima şu olmuştur: İçinde yaşadığı ıztırabı Gazi görmüş, bu durumu yeni bir fırka kurarak çareyi bundan medet ummamızı arzu etmiş, kendisi de bu nedenle fırkanın başına geçmiştir. Buna göre artık hayat ucuzlayacakmış, vergiler hafifleyecekmiş, mahsul para edecekmiş, yeni doğmaya başlayan bir saadet güneşinin tuluu arifesinde bulunuluyormuş. Oy vermeye gidilmezse Gazi'nin bu yeni nimeti tepilmiş olacakmış. Gazi'nin kendilerinden yüz çevirdiği Halkçılara kulak asmakta mana yokmuş, artık her şey serbest olacakmış. Biz bu düşünceleri itiraf ederim ki, sarsamadık ve sarsamazdık da. Çünkü zavahir hep buna inanmayı icap ettiriyordu. Hayattan ıstırap çoktu. Gazinin buna alâka göstermesi pek tabii idi. Yeni bir fırka ile yeni girişimlerde bulunduğu haberleri de halka mülayim geliyordu. İşte, diyorlardı, hemşiresini bile şimdiden yeni fırkaya yazdırmış, mademki daha iyi bir hayat vaadediliyor, zaten sıkıntı içindeyiz de, öteye geçelim"* şeklinde bahsetmektedir[488].

Yine Hilmi Uran SCF teşkilatında yer alan kişiler hakkında "*Günün malî müzayakasından mustarip olan halk kütlesi, idrakleri seviyesine göre birçok hayalî vaatlere ve bilhassa Serbest kelimesinin cazibeli mânası*

[486] BCA. 490.01/435.1804-.2-7.
[487] Mehmet Pınar, *a.g.e.*, 171.
[488] Hilmi Uran, *a.g.e.*, 218.

muavenetiyle aldatılmış ve her çeşit gayri memnunlardır. Halkı, hükümet ve fırka aleyhine inanılmaz bir gayz ve ısrarla gece gündüz ve kapı, kapı dolaşmak suretiyle zehirlemiştir. Bu gayri memnunlar arasında seciyesizliği dolayısıyla şimdiye kadar ihmal edilmiş olanlar, ahlâksızlığı nedeniyle memuriyetten çıkarılanlar, bugünü bekliyorlarmışcasına müstehzi gülen dönekler vardı. Ağrı hesabını soracağız diyen Kürtler, milliyetleri kabaran Araplar, belediyeden ceza gören esnaf, polis tazyikinden kurtulmak isteyen irili ufaklı her çeşit serseri, kumarbaz esrarkeş ve kaçakçı, hatta komünizm fikri besleyenler bunlar arasındaydı. Boş hayallere kapılıp inkılaplara artık son verileceğini zanneden mutaassıp tabaka, kabiliyetlerine ve iğbirarlarının şiddetine göre yer almış, rol almış, vazife almış bulunuyordu" şeklinde ifade ettiği görülmekteydi[489].

Bu dönemde yapılan belediye seçimleri en çok yapılan baskı ve usulsüzlükler ile anılmaktaydı. Öyle ki SCF'lilerin iddialarına göre seçimlerde yaşanan olayların tek sorumlusu CHF'nin yönetimi altında çalışan güvenlik güçleri ve amirlerdi. CHF ise tam aksini iddia ederek SCF'nin seçimlerde yolsuzluklar yaptığı, para karşılığında adam tutarak seçim sandıklarındaki oyların çaldığı yönündeydi. Öyle ki bu karşılıklı suçlamalara rağmen CHF'nin belediye seçimlerinde hükümetin yetkisini kullanarak güvenlik güçlerini seçime dâhil etmesi seçime ayrıca damgasını vurmuştu. Buna en önemli örnek ise Şükrü Bey'in il valilerine gönderdiği telgraflarda her ne olursa olsun bu bölgelerde CHF'nin kazanmasını sağlamak olacaktı[490].

Tüm baskı ve usulsüzlüklere rağmen ülke genelinde yapılan belediye seçimlerinde 502 seçim bölgesinden 31'inde SCF kazanmıştır. Bu bölgelere baktığımızda İzmir'in ilçesi Bademiye, Şereflihisar, Kınık, Şirince, Kuşadası, Menemen, Bozdoğan, Buca, Dikili, Urla, Aydın'ın ilçelerinden olan Çine, Bozdoğan, Söke, Umurlu, Yenipazar, Germencik, Gördes, Karapınar. İstanbul'da ise Maltepe, Burgaz, Kırklareli 'de Pınarhisar, Vize, Üsküp, Bursa ilçesi olan Armutlu, Tekirdağ'da Keşan, Çanakkale'de Biga, Samsun ve ilçesi

[489] Hilmi Uran, *a.g.e.*, 219.
[490] Mehmet Pınar, 172-173.

Lâdik, Amasya'da Merzifon, İçel Silifke olmuştur[491]. Burada en dikkat çeken şehir ise Samsun'dur. Samsun ilinde SCF CHF'ye karşı ezici çoğunlukta bir oy alarak diğer illerden ayrı bir yerde tutulmuştur. SCF'nin burada bu denli yüksek bir miktarda oy olmasının sebebi ise Samsun Valisi Kazım Bey'in seçimlerde tarafsız olmasının büyük bir etkisi vardır. Samsun'da belediye seçimleri CHF'nin 416 oyuna karşılık SCF büyük bir rakam olan 3.312 oy ile kazanmış, 472 oy da geçersiz sayılmıştı[492].

Taner Timur' a göre SCF Türkiye'de en fazla kapitalizmin yaygın olduğu Batı şehirlerinde rağbet görmüştü. Belediye seçimlerinde hiç beklenmeyecek derecede büyük bir başarı sağlaması CHF'yi tedirgin etmiş ve bu durum Gazi Mustafa Kemal'in de dikkatini çekmişti. CHF'lilerin Gazi Mustafa Kemal'i de etkileyerek uyguladıkları yıldırma çabaları ve SCF'ye yönelik ağır suçlamalar fırkanın kendi kendisi feshedilmesine neden olmuştur[493].

3.1. Karadeniz'de 1930 Belediye Seçim Hazırlıkları

14 Nisan 1930 tarihinde resmi olarak Belediye Seçimi Kanunun kabul edilmesinin ardından Türkiye'nin TpCF deneyiminden sonra Türk siyasi hayatında önemli bir role sahip olan SCF'nin 1930 yılında yapılacak olan belediye seçimlerine katılmak istemesi siyasi mecrada önemli bir etki bırakmıştı. Bu etki en çokta büyük şehirlerde ve liman kentlerinde etkisini göstermişti. Kurulduktan hemen sonra belediye seçimlerine katılma kararı almasının ardından Ahmet Ağaoğlu'nun da tavsiyesiyle SCF, Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde teşkilatlanma faaliyetlerine hız vermişti. Fethi Bey'in belediye seçimlerine katılmak istemesi en çokta CHF'lileri tedirgin ettiği aşikârdır. Öyle ki SCF'nin ekonomik buhranın şiddetli bir şekilde Türkiye'de etkisinin halk üzerinde büyük yaralar bıraktığı bir dönemde ortaya çıkması ve bu süreçte CHF'nin politikalarını ciddi bir şekilde eleştirilmesi SCF'nin göstermelik bir fırkadan daha fazla olduğunu göstermekteydi. Bu

[491] Çetin Yetkin, a.g.e., 267.
[492] Abidin Temizer, a.g.e: Çetin Yetkin, a.g.e., 269.
[493] Taner Timur, a.g.e., 178.

sebeple yaşanan tüm olaylar, fırkaların birbirini karşılıklı olarak suçlamaları 1930 belediye seçimlerini çok farklı bir boyutta ele almamızı sağlamıştır.

SCF'nin daha yeni kurulan bir fırka olmasına karşın ülke genelinde muazzam bir teşkilatlanma faaliyeti yürütmesi fırkanın seçimlerde de potansiyelini ortaya koymaktadır. Özellikle Karadeniz bölgesinde halkın büyük bir ilgi ile SCF teşkilatlanma faaliyetlerini tamamlanması halkın SCF'yi ne denli büyük coşku ve sevinçle karşıladığını da göstermektedir.

Karadeniz'de teşkilatlanma faaliyetlerinde bulunması için ilk görev Şefik Avni Bey'e verilmişti. Samsun SCF teşkilatını kurması için görevlendirilen Şefik Avni Bey aynı zamanda Amasya teşkilatlanması için de girişimlerde bulundu. Samsun'da yapılan teşkilatlanma faaliyetlerinin ilk hazırlıklarını Samsunpalas'ta yapılan toplantıda görüşüldü. Burada önemli bir ilgi ve alaka ile karşılanan Şefik Avni Bey'in Amasya'da teşkilatlanma faaliyetini yapmandan önce buradaki durumun pek hoş olmadığı haberini almıştı. Daha teşkilatlanma faaliyetleri başlamadan jandarma, polis ve muhtarlar tarafından Amasya'da SCF teşkilatlanma faaliyetlerinin yapılmaması için halka uyarılarak yapılarak teşkilat kurulması engellenmek istenmişti. Fakat tüm müdahalelere rağmen SCF Amasya teşkilatlanması 13 Ekim 1930 tarihinde gerçekleşti. Burada SCF'ye olan ilginin azımsanmayacak kadar büyük olduğu açıldığı günden itibaren günlük olarak ortalama 97 kişiye yakın kişin Amasya'da SCF'ye üye olduğu yönündeydi. Amasya'da yapılan teşkilatlanma hazırlıkları her ne kadar engellere takılmışsa da Karadeniz bölgesinin diğer illeri olan Trabzon ve Giresun illerinde bu durum çok farklıydı. Tören eşliğinde açılan SCF teşkilatlanması büyük bir coşku ile karşılanmıştı[494].

Giresun'da açılan SCF teşkilatlanması törenle açıldıktan sonra belediye seçimlerinde de hazırlıklarını çok titiz ve temkinli bir şekilde yürütmekteydi[495]. Seçim hazırlıkları 11 Eylül 1930 tarihinde başladı. İlk olarak mahallelerden gelen defterlerin kontrolü için on kişilik bir encümen heyeti oluşturuldu. Halkın seçime katılması için teşvik edici anonslar yapıldı.

[494] Cem Emrence, *a.g.e.*, 147-148.
[495] Cumhuriyet, 1 Teşrinievvel 1930.

Giresun'un yerel gazetesi olan Yeşilgireson'da yapılacak olan seçim için *"Ey halk! Belediye seçimine ilgi göster seni hakiki surette temsil edecek olanları, iş görecekleri seç ve oyunu ona göre ver"* şeklinde yazıları halkın oy vermesinin ne derece önemli olduğu vurgulanmaktaydı[496].Bunun dışında Giresun'da CHF'lilerin adaylarını açıklamasını bekledikten sonra SCF'liler kendi adaylarını ilan etmişti[497]. Aynı zamanda Giresun merkez belediye seçim defterleri encümenler tarafından incelendikten sonra 22 Eylül 1930 tarihinde asılmış ve yapılan başvurular encümenler tarafından takip edilmekteydi[498]. Giresun'un ilçeleri olan Tirebolu ve Görele'de seçim hazırlıkları belirli bir program dâhilinde yapılmaktaydı Görele'de ilk olarak belediye seçimlerinde görevli olacak olan başkan belirlenmiş ardından kullanılan oyların toplanacağı tarih 27 Eylül 1930 olarak belirlenmişti. Tirebolu'da ise seçim defterleri hemen asılarak seçimlerin sakin ve olaysız bir şekilde geçilmesi için özen gösterileceği yönündeydi[499].

Zonguldak'ta belediye seçim hazırlıklarına 3 Eylül 1930 tarihinde başlanmıştı. Yeni çıkan kanuna göre nüfus yazma işleri için görevlendiren isim Şerafettin Bey, Zonguldak'ta bulunan tüm mahalleri gezerek tek tek evleri dolaşıp şehri nüfus miktarını defterlere kayıt etmiştir. Buna göre Zonguldak'ta seçime katılabilecek nüfus 3000'dir[500]. Sinop'ta ise seçimler 16 Eylül 1930 tarihinde başlayıp 12 gün sürecekti[501]. İlk olarak belediye seçim tarihinin kesinleştiği Sinop'ta seçim hazırlıklarına başlanmıştı. Nüfusu 5321 olan Sinop'ta 1580 Belediye Kanunu'na göre belediye encümeninin 16 kişi olması gerekmekteydi[502]. Belediye encümen heyeti oluşturulduktan nüfus yoğunluğunun seçimde kalabalık oluşturmaması adına Sinop'ta mahallelerin hangi gün oy vereceği kararlaştırılmıştı. Buna göre Meydan Kapu Mahallesi seçmenleri 16-17 Eylül, Kaleyazısı Mahalle seçmeleri 18 Eylül, Yenimahalle 20-21 Eylül, Cami Kebir 22-23 Eylül, Kefevi Mahalle seçmenleri 24-25

[496] Yeşilgireson, 11 Eylül 1930.
[497] Cumhuriyet, 1 Teşrinievvel 1930.
[498] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-203
[499] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-203
[500] Zonguldak, 3 Eylül 1930.
[501] Sinop, 11 Eylül 1930.
[502] Sinop, 11 Eylül 1930.

Eylül ve son olarak Ada Kariyesi Mahalle seçmenleri ise 27 Eylül tarihinde oylarını kullanabileceklerdi[503].

3.2. Seçim Propagandaları

Seçim hazırlıkları tamamlandıktan sonra iktidar ve muhalefet fırkalarının birbirini suçlayan tavırlarının ve aralarındaki gerginliklerin en üst seviyede olduğunu bu seçimlerde görmekteyiz. SCF'nin var olup iktidar fırkasının karşısına muhalefet olarak çıkması CHF'yi tedirgin etmiş ise de bu durum belediye seçimlerde daha şiddetli bir hal almıştı. Öyle ki bu bölümde değineceğimiz seçim sırasında yapılan propagandalar ve iki fırkanın birbirini suçlayan tavırları dönemin yanlı gazetelerinde de görmek pek ala mümkündür.

Belediye seçimleri sırasında gerek Karadeniz'de gerekse Anadolu'nun diğer bölgelerinde SCF'nin iddiası haksız bir rekabet olduğu yönündeydi. Özellikle iktidar fırkasının devletin tüm olanakları kullanarak seçim faaliyetlerini yürütmesi bile muhalefet fırkası için başlı başına bir yenilgiydi. Bunun yanında seçimlerde valiler başta olmak üzere idari ve mülkü amirlerin SCF'lilere uyguladığı baskı halkın istediği gibi özgürce oy vermesinin önüne geçmekteydi. CHF'lilere göre bu seçimlerde muhalefet fırkası ekonomik krizin ortaya koyduğu bunalımı fırsat bilerek inhisarların kaldırılacağını söylemesi, şeker fiyatlarında düşüşü sağlayacaklarını ve Gazi Mustafa Kemal'in kanun olarak getirmiş olduğu şapka takmanın zorunluluğu yerine tekrardan feslerin takılacağı gibi ağır ithamlarda bulunmaktaydı. Özellikle fes ile ilgili suçlamalar Kastamonu'da çok fazla yapılmaktaydı. Fethi Bey'in bu suçlamalar karşısında durumu bu noktaya getirenin CHF'nin kendisi olduğu iddia etmekteydi. Öyle ki taşrada CHF'liler halkı tahammülü aşacak derecek tahrik edip seçimlere fesat karıştırarak farklı bir seçim stratejisi uygulamakla itham etmekteydi[504].

[503] Sinop, 11 Eylül 1930.
[504] Mehmet Pınar, *a.g.e.,* 172.

Karadeniz bölgesini ele aldığımızda seçim sırasında yapılan baskı ve usulsüzlüğün yoğun bir şekilde yapıldığı illerden biri Tokat'tır. Tokat Merkezde 1 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[505] CHF'lilerin halka dağıttığı seçim kâğıtlarında alenen SCF'ye oy verilmemesi gerektiği yazmaktaydı. Propaganda amaçlı yapılan bu karalama eyleminde SCF'nin Türkiye halkının fırkası olmadığını, sadece azınlık halkın fırkası olduğu bu sebeple halkın tek fırkası olan CHF'ye oyların verilmesi gerektiği yazılmıştı[506]. Diğer yandan Tokat'ta kadınların oy kullanmasına karşı yapılan engellemeler buradaki atmosferi kötü etkilediği görülmekteydi. Tokat'ta kadınların yoğun olarak oy verdiğini gören CHF'liler bunu engel olmak adına seçmen listelerinde kadınların isimlerini çıkardığı ve tek bir kadın isminin bile belediye seçmen listesine eklenmediği gören SCF'liler durumu İçişleri Bakanlığına bildirmişlerse de CHF'lilerin kadınlara yönelik bu tutumu Tokat Merkez başkanı Remzi Bey tarafından sıkı sıkıya takip edilmişti. Remzi Bey, olayın ciddiyetini daha iyi ifade etmek adına SCF merkez idaresine gönderdiği telgrafta *"SCF'ye oy vermek isteyen halk kovulmuş şikâyetleri dinlememekte devam edilince infial iyice yaygınlaşmış hanımlara yapılan hakaretle büsbütün halk coşmuş ve belediye reisi ile azalarını dövmek ve kaymakamı hırpalamak suretiyle üzücü olaylar yaşanmıştır*"[507] şeklinde ifade etmekteydi.

Aynı durum Kastamonu içinde geçerliydi. Kastamonu SCF üyesi olan İhsan Bey'in SCF Kâtibi Nuri Bey'e 24 Eylül 1930 tarihinde bildirdiği telgraf yazısında Kastamonu'da kadınların oy kullanması engellendiği yazmaktaydı. Üstelik oy vermeye gelen kadınların beraberinde geldiği akrabaları ve ailesiyle birlikte jandarma zorluya oy verilecek olan salondan çıkartıldıkları dile getirilmişti. Kadınların her ne kadar bu durumu Cumhurbaşkanına şikâyet ettikleri yazsalar da hemen bu duruma müdahale edilmesi gerektiği ayrıca ifade edilmişti[508].

[505] BCA.490.1/286.1146.1-21.
[506] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 101.
[507] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 96-97.
[508] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 98-99.

Tokat Niksar'da da durum merkezden farksızdı. Burada 1 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[509] halkın oylarını seçim kanunun belirlemiş olduğu usule göre kullanmalarına rağmen jandarma ve polis tarafından zoraki şekilde tehdit ve baskıya maruz bırakılmıştı. Oy kullanamayan halk bu durumdan şikâyet ederek "*seçimlerden mecburen mahrum kalacağız"* şeklindeki ifadeleri Kaymakam Sermet Bey'i harekete geçirmiş ve bu şikâyette bulunanları da gece yarı ansızın yakalayarak hapis cezasına mahkûm etmiştir. Kaymakam'ın bu tutumu bile CHF'lilerin devlet yetkilerini ne denli kendilerine göre kullandığını göstermektedir[510]. Öte yandan Niksar halkının seçimlerde baskı gördüğü diğer bir kimseler ise CHF yönetimde yetkili olan bazı isimlerdi. SCF Merkez İdare Heyeti'ne Niksar ilçe muhtarlarının gönderdiği şikâyet telgrafları incelendiğinde Niksar'da CHF belediye başkanı Mustafa Osman ve üyelerinden olan Mustafa Bey'in Kaymakam Sermet Bey'i de yanına alarak oyunu CHF'ye değil de bağımsız adaylara vermeye gelenleri oy hakkından mahrum bırakmak adına kovduğu yazmaktaydı[511]. Bu durumdan en çokta dert yanan kesim hiç şüphesiz çiftçilerdi. Ekonomik krizinden en fazla etkilenen çiftçiler SCF'yi umut olarak gördüklerinden Niksar'da belediye seçimlerinde oylarını SCF'den yana vereceklerini bilen Kaymakam çiftçilerinde oy kullanmasına engel olmuştu. Niksar'da en fazla baskıyı Kaymakam Sermet Bey'den gören yerel halk ve çiftçiler Fethi Bey'e *"fukarayız, rençperiz, nafakamızı her gün toprakla boğuşmaktan çıkarıyoruz. Bunu bilen kaymakam ve CHF'liler günlerce bizleri süründürüp oylarımızı kullanmamıza izin vermiyor, sallıyorlar, sürekli olarak tüfekçilerle bizleri tehdit etmektedirler"* şeklinde maruz bırakıldıkları durumdan bir an önce kurtulmak adına yardım istemekteydiler[512].

Karadeniz bölgesinde en dikkat şehir çeken şehirlerden biri ise Zonguldak olarak karşımıza çıkmaktadır. Teşkilatlanma faaliyetlerinde bahsettiğimiz gibi Zonguldak'ta hiçbir şekilde SCF teşkilatlanması olmamasına rağmen burada da baskı ve propagandaların diğer bağımsız

[509] BCA.490.1/286.1146.1-21.
[510] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.*, 61.
[511] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.*, 87-88.
[512] İhsan Sabri Balkaya, a.g.e., 124.

adaylar üzerinde etkisi oldukça fazla görülür. Zonguldak'ta 25 Eylül 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[513] halk, SCF teşkilatlanması ve temsil edecek adayların bulunmaması sebebiyle sadece tek fırka olan CHF'lilere de oy vermediği haberleri, Yarın gazetesinde yayınlanmıştı. Bu suretle Zonguldak'ta halkın seçime katılmaması ve sadece CHF'lilerin adayının olması nedeniyle buradaki seçim başka bir zaman yapılmak üzere ertelenmişti[514].

Zonguldak Valisi Arif Bey'in aktardığına göre belediye seçimlerin olaysız ve halkın özgür bir şekilde oylarını vermesi için gerekli tüm tedbirlerin alındığını bu suretle de herhangi bir olayın söz konusu olmayacağını söylemekteydi[515]. Fakat bakıldığında tek bir fırkanın aday olarak gösterildiği bu şehrin ilçesi olan Bartın'da her ihtimale karşı yapılan propagandalar buradaki tedirginliği bizlere göstermektedir. Bartın'ın yerel gazetesi olan *"Bartın"* gazetesi iktidar yanlısı bir yayın organı olarak karşımıza çıkmanın yanında propaganda faaliyetleri yaparak belediye seçimlerinde oldukça önemli bir rol üstlenmekteydi. Bartın gazetesinin halka *"Sana bugünkü istiklal ve hürriyetini bahşeden ve bunu muazzam inkılaplarla terviç eden cumhuriyet halk fırkasıdır. Oyunu başında büyük halaskarımız Gazi Mustafa Kemal hazretleri olan bu fırkaya ver. Başkalarının propagandalarına kulak asma müebbet ve müeyyet eserle hayali ve boş vaatler karşılaşamaz"* şeklinde ki çağrısı bile bu telaşı gözler önüne sermekteydi[516].

Zonguldak Valisi Arif Bey'in seçimlerde CHF'den yana göstermiş olduğu tedbirli davranışları bu bölgede bağımsız adayların olmasına rağmen her şeyi kanuna uygun bir şekilde tertiplediği görülmektedir. Keza aynı titizliği seçimin daha rahat ve daha sağlıklı bir şekilde geçmesi adına seçim cetvellerini Zonguldak Merkez ve Ereğli'de 15 Eylül'de, Devrek ve Safranbolu'da 14 Eylül ve Bartın'da 6 Eylül'de seçim binasına asmıştır. Devrek ve Ereğli kaymakamları da seçimin olaysız geçmesi için seçim

[513] BCA.490.1/286.1146.1-22.
[514] Yarın, 2 Teşrinievvel 1930.
[515] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-23.
[516] Bartın, 13 Teşrinievvel 1930.

bölgesinde bulunmuş ve gelişmeleri anbean yerinde takip etmiştir[517]. Zonguldak'ta basılan yerel gazetelerde hemen hemen CHF'ye yönelik savunma girişimleri alenen sergilendiği görülmektedir. Zonguldak gazetesinde ki bir habere göre bu bölgede yapılan seçimlerin tamamı büyük bir tarafsızlık ve halkın herhangi bir baskı altında kalmayacak şekilde oylarını serbest bir ortamda verdikleri yazmaktaydı. Hatta iddiaları seçimlerin böyle tarafsız ve olaysız geçmesini sağlayanların ise CHF'lilerin kendisi olduğu pek ala dürüst davrandıkları yönündeydi[518].

SCF'nin Karadeniz bölgesinde CHF'nin baskı ve propagandalarına hem teşkilatlanması hem de adaylarının olmaması nedeniyle maruz kalmamasına dikkate değer bir konu olsa da aynı durum Giresun için geçerli olmamıştır. Her ne kadar Zonguldak'ta SCF'lilere yönelik bir olay olmamış olsa da CHF'lilerin seçimleri kaybetme korkusu önemli bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Giresun'da bu korku ve öfkeyi seçim sırasında yaşayan olaylar üzerinde görmek pek mümkündür. Giresun'da 1 Ekim 1930 tarihinde başlayan belediye seçimlerinde[519] birçok usulsüzlük ve zorbalığın yapıldığı iddia edilmekteydi. Bu iddialara göre Giresun'da büyük bir coşku ve sevinçle oy kullanmaya gelen halkın bu girişimleri engellenmişti. İktidar yanlısı olan Cumhuriyet gazetesinde bu iddia *"SCF'ye yakın bir gazetesin iddiasına göre güya Giresun'da halkın SCF'ye oy verilmesi engellenmiştir"* şeklinde ki haberi iddiaları bir yalan üzerinden değerlendirdiklerini göstermektedir[520]. Fakat Fethi Bey'e gönderilen bir telgrafta bu iddiaların doğru olduğu hatta Giresun'da halkın SCF'ye akın akın bir şekilde oy verdiği gören valinin memurları zorlayarak oylarını CHF'den yana kullanmaları istemiş aksi takdirde oy vermeyenleri memurluktan alıkoyacağını belirtmekteydi[521].

Diğer yandan aynı iddia Yarın gazetesinin de manşetinde yer almaktaydı. *"Vali Bey uykuda mı?"* başlıklı haberde halkın gündüz oy

[517] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-323.
[518] Zonguldak, 15 İlkteşrin 1930.
[519] BCA.490.1/286.1146.1-10.
[520] Cumhuriyet, 3 Teşrinievvel 1930.
[521] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.*, 93.

vermesi engellendiğinden SCF'liler geç saate kadar seçim binasının önünde nöbet tutarak oy vermek için ısrarcı bir şekilde bekledikleri halde encümenler tarafından oylarının kullanılması engellenmişti. Encümenlerin bu kanunsuz ve keyfi davranışları valiye iletilse de valinin hiçbir müdahale etmediği yazmaktaydı[522]. Bakıldığında Giresun'da CHF'ye karşı genel bir memnuniyetsizlik söz konusudur. Halk, özellikle CHF tarafından belediye başkanı olarak aday gösterilen Hasan Tahsin Bey'i istememekteydiler. Son Posta gazetesinin haberine göre ilk başlarda aday olarak gösterildiğinde halk, CHF binasına giderek Hasan Tahsin Bey'i istemediklerini söyleseler de halkın bu isteği dikkate alınmayarak Hasan Tahsin Bey, CHF'nin belediye başkan adayı olarak seçilmişti. Bunun üzerine halkı fırka binasının önünde Hasan Tahsin Bey'e yönelik *"Seni istemiyoruz, ismin listeden çıkarsa reyimizi halk Fırkasına veririz"* şeklindeki serzenişleri yine dikkate alınmadığından SCF'nin Giresun'da büyük bir oy potansiyeli yakaladığı yönündeydi[523].

Buna rağmen Giresun'da halkın SCF'ye yönelik coşku ve arzusu göz ardı edilemeyecek kadar fazlaydı. Dolayısıyla bu bölgede meydana gelen yolsuzluklarda bir o kadar belirgin bir hal almıştı. Seçimin SCF'lilerin kazanacağını düşünen CHF'liler seçim sırasında bu durumu değiştirmek için bir takım tedbirler almak suretiyle SCF'lilere oy verecek olanları bir salona koyarak onların oy vermesini engellemek adına salon kapısının önüne polis ve jandarma koymuşlardı. CHF'lilerin oylarını rahatça vermeleri sağlanmış, fakat aynı şey SCF'liler için mümkün olmamıştı. Bunun yanında seçim sırasında oylarını kullanacak olanlara adayların isimlerinin bulunduğu kâğıtların CHF'liler tarafından SCF'lilerin bu bölgede kazanacağı düşünüldüğünden SCF adayının adının yazıldığı kâğıtlar yerine boş kâğıt verilerek oy kullanmaya zorlandıkları bildirilmiştir. Fakat bu tedbirler bile halkın SCF'ye karşı oy vermesine engel olmamış olsa da CHF'liler bu sefer farklı bir yol deneyerek SCF'ye üye olan belediye encümenini, vali ve CHF müfettişi farklı bahanelerle encümeni polis müdahalesiyle sandık başından alarak uzun bir süre karakolda alıkoymalarına sebep olmuştu. Böylece

[522] Yarın, 7 Teşrinievvel 1930.
[523] Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

CHF'liler istedikleri gibi oy kullanmaları için fırsat olmuştu. SCF'lilerin sandık başından alıkonulması, seçmen tarafından atılan imzaların defterdeki ve oy pusulasında fazla çıkması ayrıca encümen üyelerinin bir kısmının bu pusulada yer alan isimleri tarif etmesi bile Giresun'da seçimlerde CHF'lilerin yolsuzluk yaptığını alenen gösteren bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır[524].

Giresun'da seçim sırasında CHF'nin kendi içerisinde yaşadığı iç çatışmalarda seçimin seyrini değiştiren önemli bir olay olmuştur. CHF Giresun Teşkilat Başkanı olan Mehmet Bey'in seçim işlerinden sorumlu olan Giresun Milletvekili Şevket (Erdoğan) Bey ile yasadığı gerginlik üzerine Mehmet Bey'in istifası CHF'nin kendi içerisinde çatırdamasına aynı zamanda seçimin en hareketli zamanından fırka içinde ayrılıkları da beraberinde getirdiği görülmektedir[525]. Mehmet Bey ve bazı arkadaşlarının fırkadan istifası üzerine belediye başkan adayı olan Hasan Tahsin Bey'in istifası da fırkada büyük bir boşluk bırakmıştı. Fakat Hasan Tahsin Bey'in istifası genel olarak halkın isteksizliği ve memnuniyetsizliği dikkate alınarak yapılmıştı[526]. Aynı haber Yarın gazetesinde "*Belediye Başkanı Nihayet Kaçtı"* başlığıyla Giresun'da halkın SCF'ye oy vereceğini gören ve bu durumdan kendisinin sorumlu tutulacağını düşünen Hasan Tahsin Bey'in görevini bırakarak kaçtığı yazmaktaydı[527].

Giresun merkezde olduğu gibi Görele'de halk tarafından şikâyet bir hayli yapılmaktaydı. 1 Ekim 1930 tarihinde Görele'de yapılan seçimlerde sırasında[528]Giresun Milletvekili Şevket Bey ve Kaymakam tarafından oy vermeye gelen halka "*CHF'nin dışında oy verenlere silah ile ezeceğiz*" şeklindeki tehditkâr söylemleri halkın korkuya düşmesine neden olmuştu[529]. Görele SCF Teşkilat Başkanı olan Mustafa Bey'in iddiasına göre Jandarma seçim binasının önünde nöbet tutarak oy vermeye gelen halka daha önceden hazırlanmış oy pusulalarını silah zoruyla sandığa atmalarını istemekteydi. Bu durumdan rahatsız olan Mustafa Bey, bu olaya müdahale etmesi için mevcut

[524] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 255.
[525] Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.
[526] Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.
[527] Yarın, 8 Teşrinievvel 1930.
[528] BCA.490.1/286.1146.1-10.
[529] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 61.

belediye başkanına şikâyetlerini belirtmesi üzerine yaka paça bir şekilde seçim binasından atılmıştı[530].

Giresun'da meydana gelen yolsuzlukların aynısını hemen hemen Kastamonu için de söylemek pek mümkündür. Öyle ki Karadeniz bölgesinde ilçeleri dâhil SCF'nin en sağlam şekilde teşkilatlandığı şehir olarak karşımıza çıkması Kastamonu'yu ayrı bir konumda değerlendirmemize neden olmaktadır. Daha kurulduğu ilk günden beri teşkilatlanmasın tamamlanması ve faaliyetlerini sürdürülmesi adına vali engeline takılan SCF'liler[531] seçim sırasında ise polis ve jandarmanın müdahalesi ile çok fazla karşı karşıya gelmişlerdi. Teşkilatlanma faaliyetlerinde değindiğimiz gibi Kastamonu'da SCF teşkilatında yer alan isimlerin büyük bir çoğunluğu daha önce CHF'ye muhalif kişilerden oluşmaktaydı. CHF Milletvekili Akif Bey özellikle bu konuyla alakalı değindiği mesele Fethi Bey ve fırkasının arkasında komünistlerin olduğu bu sebeple kimsenin böyle bir fırkanın arkasından sürüklenmemesi gerektiğini söylemekteydi[532]. Bunun yanında istihbarat raporların Kastamonu SCF üyelerinin büyük bir kısmının yenilik karşıtı, irticayı savunan kesimin olduğunu belirtmekteydi. Bu sebeple de Karadeniz bölgesinde en dikkat çeken şehir Kastamonu olmuştur. Bu suçlamalar karşısında SCF'liler seçim sırasında herhangi bir olayın çıkmaması adına yetkili kişilerin Kastamonu'da üye kaydı yaparken çok seçici ve hassas davrandıkları özelliklede bu bölgede hoca olanları üye yapmadıkları görülmektedir[533]. Her ne kadar bu konuda dikkat edilse de CHF istihbarat raporlarına baktığımızda bu durum istenildiği gibi bir durum halini almamıştı. Aksine Kastamonu'da yer alan üyelerin hemen hemen hepsi eski düzeni isteyen yeniliklere karşı kişilerdi.

Kastamonu'da 15 Eylül 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[534] daha ilk şikâyet SCF Kastamonu Teşkilat Başkanı İzzet Bey tarafından yapılmıştı. İzzet Bey'in Kastamonu Valiliğine gönderdiği telgrafta seçim sandığının

[530] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 74.
[531] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-162.
[532] Son Posta, 21 Teşrinievvel 1930.
[533] Sabri İhsan Balkaya, *a.g.e.,*104-105.
[534] Açıksöz, 15 Eylül 1930.

başında bulunan encümen üyesi Hilmi Bey'in *"bir ay sonra kapanacak olan SCF için çalışmaya gerek yoktur"* şeklinde ki ifadesi oy vermeye gelen halkın aklını karıştırmaktaydı. Ayrıca yine üç belediye üyesinin gayri bir şekilde belediye encümeni yapılması seçimlere fesat karıştırdığı iddia edilmekteydi[535]. Diğer yandan seçim bölgesinde yaşanan en talihsiz hadise CHF'lilerin bölgeye güvenlik güçlerini ve ücret karşılığında tuttukları kâtipleri getirerek seçmenlerin oy vermesine müdahale etmesiydi. Seçmenin tek arzusu bu korku ve baskı altında verdiklerin oyların iptal edilerek Kastamonu'da yeniden bir seçimin yapılmasıydı[536]. CHF'lilerin hükümetin yetkilerinden yararlanarak güvenlik güçlerini seçim işlerinde dilediği gibi kullanması seçim sürecinde SCF'lilerin karşılaştığı en büyük zorluktu. Bu durum hemen hemen memleketin her köşesinde beklenilen bir durum halini almıştı. Fethi Bey, bu yapılan yolsuzluk ve baskılar hakkında *"Taşrada müdahaleler vakidir. Biz kanunun emrettiği yolda hareket edeceğiz. Kanunun yasakladığı müdahaleleri yine kanunun delâletiyle halledeceğiz"*[537] şeklindeki açıklamaları seçimlerde yapılan yolsuzluklar hakkında verilecek tepkiyi de ortaya koymaktadır.

Fethi Bey'in bu söylemlerini dikkate alarak Kastamonu'da gerçekleşen seçimlere baktığımızda kanunen de yasal olan okuma-yazma bilmeyenler için uygulanan oyunu, yanında güvendikleri kişiye kullandırmak hakkı burada güvenlik güçleri tarafından engellenmişti. Hatta bu kişilerin oyları güvenlik güçleri tarafından zoraki bir şekilde CHF kâtipleri tarafından yazılarak sandığa atılmıştı. Aynı şekilde seçim defterlerinde isminin olmadığını bu yüzdende oyunu kullanamadığını iddia eden üç kişide durumu Gazi Mustafa Kemal'e bildirmişti. Bu yaşanan olaylara hiçbir şekilde ne vali nede kaymakamın müdahale etmemesi halkı fazlasıyla rahatsız etmişti[538]. Bunun üzerine Vali Murat Bey'in yaptığı açıklamada şikâyette bulunan isimlerin arasında sadece Ramazanoğlu Mustafa adında birinin seçim defterlerinde adının bulunduğunu onunda oyunu rahat bir şekilde hiçbir baskı

[535] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,*121.
[536] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.*, 73.
[537] Yarın, 6 Teşrinievvel 1930.
[538] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.*, 73.

altında kalmadan kullandığıydı. Valiye göre bu tür iddialar SCF'liler tarafından art niyetli bir şekilde yapılmaktaydı[539].

Kastamonu'da bu iddiaların yanında SCF'liler dışında en fazla baskıyı CHF'liler tarafından memurlar görmekteydi. SCF Kastamonu teşkilatında genel olarak işine son verilmiş memurlar olmasının yanında oy verenlerin cezalandırıldığı görülmektedir. Bunun örneklerine baktığımızda SCF'ye oy verdiği için Kastamonu'da Muhasebe Müdürü olan Hulisi Bey'in Elazığ'a gönderilmesi, aynı zamanda Ziraat Bankası'nda muhasebe işlerinden sorumlu Ömer Nuri Bey'in de görevinden alınarak Yenişehir'e sandık memuru olarak atanması CHF'lilerin memurlar üzerindeki baskıyı gözler önüne sermektedir. Mukayese edildiğinde SCF'lilerin yerel teşkilatında dahi memurların olmamasına karşın CHF'liler arasında aday olan Araç Teşkilat Başkanı Hamdi Bey ve Tosya'da Müftü Efendi CHF üyesi olup memuriyetlerini devam ettirmekteydi[540]. Ayrıca CHF Milletvekili Maliye Sekreteri olan Sait Bey ve Maliye Kâtibi Muharrem Bey'in oy pusulalarını kendi isteklerine göre yazmaları seçimdeki usulsüzlüğü gözler önüne sermekteydi[541]. Bu durumu TBMM'ye şikâyet eden SCF'liler, CHF'lilerin Kastamonu'da SCF'ye oy vermek isteyen idare amirleri ve memurların tehdit aldıklarını, CHF'ye oy vermeyenlerin memleketten sürüleceğini ya da geçinemeyecek derecede mağdur edileceği belirtilmişlerdi. Hatta bu memurlar içinde borçları olanlar için vergi kanunun derhal uygulamaya koyarak her bir memur için 25 lira tutarında bir ceza hükmedileceğiydi [542]. Memurların bu tehdit karşısında oylarını zorla SCF'ye vermeleri pek mümkündü. Bu haksız rekabet seçimin kaderini değiştirmek için bile yeterli bir sebepti. Fakat bu baskıya herkesin aynı şekilde tepki vermediğini de söylemek pek mümkündür. Belediye encümen üyelerinden olan bazı kimseler yaşanan bu baskı ve usulsüzlük

[539] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-93.
[540] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 92.
[541] Açıksöz, 17 Eylül 1930.
[542] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,*112.

karşısında istifa ederek görevlerinden ayrılmıştır[543]. İstifa eden üyelerin yerine gelen isimlerde yine istifa ederek tepkilerini ortaya koymuştur[544].

Konuyla alakalı bir diğer şikâyet ise seçimin vali ve güvenlik güçleri tarafından ihmal edilmesiydi. Buna göre Kastamonu'da yapılan seçimlerde rahat bir şekilde oy vermek isteyen seçmenin oyunu kullanılması engellenmiş ve encümen üyelerinden bazı kimseler ise bu duruma karşı geldiği için karakola gönderilmişti[545]. SCF Kastamonu Teşkilat Başkanı Avukat İzzet Bey'e göre tüm bunların sorumlusu ve düzenleyenin Vali Murat Bey olduğuydu. İzzet Bey'in ortaya attığı bu iddiada Vali Murat Bey'in haftanın bir günü muhakkak güvenlik güçleri ve kaymakamlarla birlikte toplantılar yaparak seçimin ne pahasına olursa olsun CHF'nin lehine sonuçlanması için emirler verdiği yönündeydi[546]. Bir diğer şikâyet ise SCF'ye oy vermek için gelenlere isimlerin listede olmadığı bu sebeple de oy kullanmaya haklarının olmadığı söylenerek geri gönderilmişti[547]. Fakat aynı şey kanunlara aykırı olması sebebiyle kapalı olan kadınlardan nüfus cüzdanı sorulmaksızın isimlerinin bile listede olmadığı halde oy kullanmalarına müsaade edilmişti[548]. Kastamonu'nun yerel gazetesi olan Açıksöz 'de bu yolsuzluklarla alakalı bir değerlendirme yapılmış ve buna göre halkın SCF'ye ilgisinin bu denli artmasının sebebinin seçimlerde yapılan kanunsuzlukların çok fazla olması ve halkın bu nedenle SCF'ye büyük bir heyecanla oy vermesiyle alakalaydı[549].

Aynı durum Kastamonu'nun ilçeleri içinde geçerliydi. SCF Araç Teşkilat Başkanı İhsan Bey'in Ankara'ya gönderdiği şikâyet telgrafında Kaymakam Rauf Bey'in ve Jandarma komutanı Ali Rıza Efendi'nin seçim sırasında uyguladığı baskı seçimin CHF'nin kazanmasına neden olmuş bu sebeple seçimin derhal iptal edilerek müdahale edilmeden yeniden yapılmasını bildirmişti[550]. Memurların bildirdiğine göre ilçelerde yapılan seçimler merkez kadar dikkatle yapılmıyordu. Aksine burada uygulanan

[543] Açıksöz, 20 Eylül 1930.
[544] Açıksöz, 22 Eylül 1930.
[545] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 67.
[546] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 67.
[547] Açıksöz, 22 Eylül 1930.
[548] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 88.
[549] Açıksöz, 18 Birinci Teşrin 1930.
[550] Son Posta, 5 Teşrinievvel 1930.

yolsuzluklar daha şiddetliydi. Jandarmanın silah zoruyla halkı seçim binasına alarak baskı altında oy kullanmalarını istiyorlardı[551].

İnebolu'da ise belediye seçimlerine katılımı attırmak amacıyla Güzel İnebolu gazetesi halka çağrıda bulunmuştur[552]. Son Posta gazetesi İnebolu'da seçimlerin nasıl geçtiğini bu cümlelerle aktarmaktaydı. *"Belediye binasının köşesine bir polis oturtulmuş. Belediye çavuşları da merdivenin basamaklarına dizilmişler, oy vermeye gelen halka SCF'ye oy verirseniz kabul etmezler söylüyorlardı"*. Belediye kâtibi ise *"oylarınızı yazayım"* şeklinde oy pusulalarını alarak binanın başka bir bölümüne geçip kafasına göre oyları yazıp sandığa atmıştır[553].

Kastamonu ilçelerini mukayese ettiğimizde Tosya'nın durumunun çok farklı olduğunu görebilmekteyiz. 1 Eylül 1930 tarihinde seçim hazırlıklarına başlayan Tosya'da ilk olarak belediye encümeninin kararlaştırılması adına mahalle muhtarından isim istenmiş ve yeni oluşturulacak belediye meclisi için en az yirmi kişi belirlenmişti[554]. Daha seçimler başlamadan önce SCF Tosya Teşkilat Başkanı olan Hacı Faik Bey'in tutuklanması seçimin ne denli şaibeli geçeceğini göstermişti. Seçimlerden dört yıl önce Türk Ocağına, belediye ait 25 lira gibi bir maliyeti olan halıyı vermesi suç unsuru sayılmıştı[555].

Kastamonu ilçelerinde oy potansiyeli yüksek olan Tosya'da dört bin seçmenin varlığı[556] ve bu seçmenlerin büyük bir kısmının SCF'ye giderek üye olması kaymakam tarafından hoş karşılanmamıştı. Yarın gazetesinin haberine göre Tosya kaymakamı SCF teşkilatına giderek üye defterlerini alıkoyarak, buradaki SCF teşkilatını dağıtmak istemişti. Kaymakamın bu tutumu hem kanunen hem de ahlaki olarak etik olmadığı gibi halkı zoraki bir şekilde CHF'ye oy vermesi için baskı uygulaması üzerine SCF Tosya teşkilatlanması kaymakamı savcılığa şikâyet etmiştir. Fakat savcılığın *"bu idari bir şeydir. Bu mesele benim yetkim dışındadır*" şeklinde ki karşılığı almışlardı[557].

[551] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 92.
[552] Güzel İnebolu, 9 Teşrinievvel 1930.
[553] Son Posta, 5 Teşrinievvel 1930.
[554] Tosyada Bir Dilek, 1 Eylül 1930.
[555] Açıksöz, 22 Eylül 1930.
[556] Tosyada Bir Dilek, 16 Teşrinievvel 1930.
[557] Yarın, 11 Teşrinievvel 1930: Tosyada Bir Dilek, 16 Teşrinievvel 1930.

Tosyada Bir Dilek gazetesine göre ise Cemiyetler Kanunu'na göre kaymakamın fırkaya müdahale etme gibi bir yetkisinin olduğudur. Ayrıca kaymakamın amacı fırkaya cephe alarak denetleme maksadının olmadığı aksi takdirde SCF Tosya teşkilatlanmasına çocukların ve bölgede oturma hakkı olmayanlarında fırkaya üye ettiklerinin haberini almalarından dolayı denetlemek zorunluluğu hissettiklerinden böyle bir şey yaptıkları belirtmekteydi[558].

Trabzon'da ise belediye seçimleri 1 Ekim 1930 tarihinde başladı[559]. Seçim başladığı sırada halkın sakin bir şekilde oy kullanmasına rağmen güvenlik güçlerinin baskısını burada da görmek pek mümkündür. Halka gözdağı vermek amacıyla sürekli olarak devriye gezen güvenlik güçleri keyfi olarak sorun çıkarmayan SCF'lileri tutuklayarak bir gün boyunca nezarette tutuyordu. Güvenlik güçlerinin toplamda sekiz kişiye böyle keyfi muamele yapmasının ardından mahkemeye sevk edildikten sonra serbest bırakılmışlardı. Bir nevi yıldırma politikası olarak uygulanan bu baskı Trabzon halkı üzerinde önemli bir etki bırakacağı gibi seçimlerde de oldukça belirleyici bir hale gelecektir[560].

Karşılaştırdığımızda Karadeniz bölgesinde bazı yerlerde güvenlik güçlerinin baskısı şiddetliyken bazı bölgeler de ise yolsuzlukların daha fazla olduğu görülmekteydi. Trabzon'da ise hem yolsuzlukların hem de güvenlik güçlerinin şiddetinin fazla olduğunu söylemek pek mümkün. Böyle bir atmosfer içerisinde SCF'nin seçimlerde galip gelmesi zor bir ihtimal olarak kalmaktadır. Yine Trabzon'daki seçim arifesinin coşkulu geçmesi, SCF'lilerin seçim hazırlıkları için davullu zurnalı bir program hazırlamaları bizlere buradaki seçimin ne kadar haksız bir şekilde sonuçlanacağını ayrıca göstermektedir.

Trabzon'da yapılan yolsuzluklar hakkında ortaya atılan iddiaların en başında seçim encümenin bildirdiğine göre yapılan seçimlerde mahallelerde bulunan her ihtiyar meclisi halkın gizli bir şekilde oy vermesine müsaade

[558] Tosyada Bir Dilek, 16 Teşrinievvel 1930.
[559] BCA.490.1/286.1146.1-21.
[560] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.

etmeyerek direk olarak muhtarlar vasıtasıyla kullanmasına izin vermişti. Bu durumun ortaya çıkması yedi mahalle muhtarı hakkında tutulan tutanaklarla sabit bir şekilde ispatlanmıştı. Bunun dışında oy kullanmaya gelen halktan bir kesim kanunlara aykırı olmasına rağmen nüfus cüzdanlarını göstermeden oy kullanmıştı. Fakat SCF'ye oy verileceği düşünülen seçmenlerden zoraki bir şekilde istenilen nüfus cüzdanı elinde CHF'ye oy vereceğine dair kâğıt bulunan seçmenler için bu ayrıcalık uygulanmıştı. Bu duruma göz yuman belediye encümeni hakkında tutanak tutulmuşsa da bu uygulamaya pek âlâ devam edilmişti[561].

Trabzon'da SCF teşkilatlanmasına baktığımızda birkaç muhalif isimlerin oluşturduğu bu grubun Trabzon'da pekte bir etkisinin olduğunu söylemek çok güç bir durumdur. Öyle ki Trabzon'da seçim gününün değişmesi yüzlerce kişinin oyunu kullanmamasına sebep olmuştu. Bu durum halkın en fazla tepki verdiği olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçim encümeninin keyfi olarak yedi gün olan seçim tarihini Cuma gününü tatil ederek altı güne indirmesi halkın mağdur olmasına sebebiyet vermişti. 400 kişinin mağdur olduğu belediye seçimlerinde oylarını kullanmak isteyen seçmen bu durumu Trabzon noterliğine bildirmişti[562]. Mağdur olan seçmenlerin bu şikâyeti kabul edilmemesi üzerine toplanan kalabalık büyük bir topluluk Trabzon noterliği binası önünde bu durumu protesto etseler de yine bir sonuç alamamışlardı[563].

Diğer yandan seçmen sayısının 5.000 olduğu Trabzon'da seçim encümeninin yavaş davranması ve seçimin CHF lehine sonuçlanması adına seçmen kâğıtlarının sadece 1800'ünü açarak taraflılığını göstermişti. Ayrıca seçim sandığının seçim süreci boyunca kanunlar gereği seçim encümeninin mühürleyerek sahip çıkması gerekirken tam aksi davranılmıştı. Böylesi yolsuzluklara göz yuman encümenler için tutanak tutulmuşsa da bu yolsuzlukların önüne geçilememişti[564]. Böylesi yolsuzlukların yapıldığı Trabzon'da bir belediye seçim encümeni bu müdahaleleri boykot etmek adına

[561] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 247.
[562] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 248.
[563] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[564] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 248.

istifa etmiş, oyunu kullanamayan halk ise bu durumu postanelere giderek Gazi Mustafa Kemal'e şikâyet etmişlerdi. Bu bile başlı başına bir hakaret sayıldığından şikâyete giden seçmenler hakkında yakalama kararı çıkartılırmış ve karakola sevk edilmişlerdir[565].

Vali Galip Bey'in bu noktada tavrı çok önemli olmakla beraber olaylara müdahale etmemesi taraflılığı gayet ortaya koymaktadır. Bütün bu olayların ardından Vali Galip Bey'in Ankara'ya ilettiği telgrafa göre Trabzon'da seçim süreci boyunca herhangi bir olay meydana gelmemiştir. Seçim tam bir serbest hava içerisinde yapılmaktaydı[566]. Fakat anlaşıldığı üzerine bu durum tam tersineydi. Oyunu kullanmakta ısrarcı olan Trabzon halkı geç saate kadar belediye binası önünde sakin ve olaysız bir şekilde nöbet tutarak haklarının verilmesini istemekteydi. Buna rağmen Trabzon, güvenlik güçlerinin zapt ettiği bir şehir manzarasını yansıtmaktaydı[567].

Trabzon'un ilçesi olan Sürmene'de ise durumlar aynıdır. 1 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[568] toplamda 200 kişinin oy vermesi engellenmişti. Maksat olarak isimlerinin deftere kayıtlı olmaması bahanesi sunan encümenler keyfi iş yapmaktaydılar. Oy veremeyen 200 kişinin Ticaret Odasına kayıtlı olmasına rağmen oy kullanmaması üzerine esnaflar bu durumu Ankara'ya şikâyet ederek bu sorunlarına bir an önce çözüm bulunmasını istemişlerdi[569].

Hemen hemen Karadeniz bölgesindeki şehirlerin büyük bir kısmında valilerin müdahalelerin ne derece önemli olduğu görsek de Rize örneği çok farklı bir yerdedir. 3 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[570] valinin müdahalesi oldukça fazladır. Daha seçimlerin yeni başladığı dönemlerde SCF üyelerinden olan Kalkavanzâde Ahmet, Mustafa Tahsin. Kozanlızade Abdullah gibi isimler Vali Ekrem Bey'in alenen oy vermeye gelen halkın

[565] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 79-80
[566] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-24
[567] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 80.
[568] BCA.490.1/286.1146.1-19.
[569] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,*124.
[570] Son Posta, 3 Teşrinievvel 1930.

önünde belediye seçimlerinin CHF'nin kazanacağını söylemekteydi[571]. Bu tutum pek âlâ yanlış olsa da memleketin her köşesinde idari amirlerin baskısı söz konusuydu. Rize'de SCF teşkilatlanması iktidar fırkası içerisinde aile içi husumetlerden dolayı ortaya çıkmış olsa da SCF'nin sürdürmüş olduğu seçim faaliyetleri oldukça titizdi. Kalabalık büyük bir coşku içerisinde açılan SCF'ye oy verenlerin sayısı da oldukça fazladır. Böylesi bir ilgiyle Rize'de yapılan seçimlerde oy vermeye gelen halka jandarma ve polisin silahları hedefinde beşer beşer şeklinde fırka binasının içerisine alınarak istemedikleri fırkaya zorla oy vermeleri şeklinde baskıya maruz bırakılmaktaydılar[572]. Fakat bu iddialar çok geçmeden yalanlanarak Rize'de seçimlerin tam aksine serbest bir şekilde yapıldığı, halkın SCF'ye değil de oyunu bile isteye CHF'ye verdiği bu suretle iddiaların asılsız olduğu belirtilmişti[573].

Son Posta gazetesine göre CHF adaylarından oluşan bir heyetin, fırkanın aday pusulalarını oy vermeye gelen seçmene dağıtmak için görevlendirildiği yazmaktaydı. Üstelik heyetin bunları yaparken dağıttığı pusulalardaki adaylara oy vermesi gerektiğini söylemesi propaganda yaptığının açık açık ispatıdır. Ayrıca valinin sandık başında durması halkı rahatsız etmiş, oyunu serbest bir şekilde kullanmak isteyen halkı bu durumu bir üst mercilere bildirmiştir[574]. İktidar yanlısı olan Cumhuriyet gazetesinde de Rize'de valinin seçim sandığının başında durduğu haberi yayınlanmış ve SCF'lilerin bu olaya hemen müdahale edilmesini istediklerini yazmaktaydı[575].

Rize'de ortaya atılan iddialar sadece bunlarla sınırlı değildi. Özellikle seçim sırasında ortaya atılan yolsuzluk iddiaları memleket içerisinde büyük bir yankı uyandırmıştı. Seçim salonunda bulunan sandığın başında belediye seçim encümenin dışında kimsenin bulunmaması gerekirken Rize Valisi Ekrem Bey bizzat sandık başında nöbet tutması kanuna aykırı olmasının yanında aynı yetki CHF İlçe Başkanı Mahmut Bey'e de verilmişti. Yarın gazetesinde bu durum *"Rize'de belediye seçimi zabıta kuvvetiyle CHF*

[571] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 67.
[572] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 71.
[573] Akşam 15 Teşrinievvel 1930;İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 142.
[574] Son Posta, 3 Teşrinievvel 1930.
[575] Cumhuriyet, 3 Teşrinievvel 1930.

başkanının gözetimi ve tehdidi altında kanunlara aykırı bir şekilde CHF'nin salonunda yapılıyor. Kendilerine oy vermeyen halk çeşitli bahanelerle serbest oy kullanmaktan mahrum bırakılıyor. Halk mütemadiyen telgrafla durumu hükümete bildireceklerdir. Vali Bey de bu usulsüz muamelenin karşısında sessizdir. Bu hal halkı çok müteessir etmiştir"[576] şeklinde belirtilmişti. Ayrıca oy verildiği sürece seçmenlerin isimlerinin seçim salonunun duvarında asılı olması gerekirken buna da önem verilmeyerek es geçilmişti. Oyların kontrollü bir şekilde CHF'ye verilmesi için yaklaşık 5000 seçmenin olduğu bu bölgede sadece bir sandık konulmuştu. Sandık başına bırakılan CHF İlçe Başkanı Mahmut Bey, CHF oy verenler için kolaylık sağlarken SCF'ye oy verenleri bizzat salonun dışına alarak oy verme haklarını ellerinden almıştı[577]. SCF'lilere göre Rize'de kanunların bu denli ayakları altına alınmasının nedeni CHF'lilerin tüm yetkileri kendi himayesinde barındırarak istediklerini yapmaktan başka değildi. Öyle ki yaptıkları tüm müdahalelere rağmen hükümet yetkilerini elinde bulunduran CHF üyesi Mataracızâde Mehmet ve Hakkı Efendi seçimlerin Vali Ekrem Bey'in girişimlerine rağmen SCF'nin lehine olacağını anladıklarından güvenlik güçlerinin zoruyla halka zorla CHF'ye oy vermelerini istedikleri yönündeydi[578].

Diğer yandan seçim defterlerinde kadın ve erkek seçmenlerinin adının aynı zamanda seçim salonun kapısına asılması gerekirken CHF'liler bunu kendilerine göre belirleyerek ilk önce erkeklerin oy vermesini sonra ki hafta ise sadece kadınların oy vermesini sağlamıştır. Bu duruma itiraz eden ve oylarını hep birlikte kullanmak isteyen ailelerin elinden oy pusulaları alınmıştı. Daha sonra bu oy pusulalarını kendi istekleri doğrultusunda doldurup oy kullanılmış bir şekilde sandığa atmışlardı. Oyların hangi tarihte hangi mahallenin kullanacağı da seçimde ki karışıklığı önlemek amacıyla kanunlaştırılsa da buna da dikkat edilmemişti. Ankara'ya gönderilen şikâyet mektupların da bu yolsuzluklara kimsenin müdahale etmediği aksine yetkili kişi olan Vali Ekrem Bey'in meydana gelen bu yolsuzluklara karşı hiçbir

[576] Yarın, 5 Teşrinievvel 1930.
[577] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.*, 248-249.
[578] Yarın, 3 Teşrinievvel 1930.

tedbir almayarak kendisinin de bu yolsuzlukların içinde olduğu yazmaktaydı[579].

Rize'de 6 Ekim 1930 tarihinde bitilmesi planlanan seçimler seçmen listelerinin asılamaması ve mahallelerin hangi tarihte oy vereceği belirsizliği nedeniyle bir hafta kadar uzatılmıştı[580]. Fakat bu tarihte seçim sandığının belediye binasında olması gerekirken CHF'nin idari binasına konması sebebiyle bine yakın kişinin oy vermekten kaçındıkları bilinmektedir. Rize'de böylesi yolsuzlukların çok fazla bir şekilde ortaya çıkması[581] özellikle bazı belediye encümenlerin istifa etmesine neden olmuştu. Seçim encümen üyelerinden olan Hüsnü Mahmut, Hasan ve Salim Efendi bu durumdan rahatsız olduklarını ifade ederek istifalarını sunmuştur. Fakat Son Posta haberine göre CHF'lilerin yoğun tehdidi nedeniyle Salim Efendi tekrardan görevine dönmüştü. SCF'lilere göre tüm bu olayların meydana gelmesinde sorumlu kişi CHF Rize Teşkilat Başkanı Mahmut Bey'di[582].

Hemen hemen memleketin her köşesinde seçim sırasında SCF'ye yönelik uygulanan baskı ve usulsüzlükler en çok idari amirler ve kolluk kuvvetleri tarafından yapılmaktaydı. 1580 sayılı kanun gereği seçim sırasında idari amirlerin ve memurların tarafsızlığı ilkesi önemli bir yere sahipken bu ilke tamamen yok sayılmıştı. Rize örneğinde de olduğu gibi seçimin kaderini tamamen değiştiren bu ilke en çokta Samsun'da kendini göstermişti. Öyle ki Samsun 1930 belediye seçimlerinde SCF'nin ezici bir çoğunlukta seçimi kazandığı tek il olma özelliğine sahiptir. Bunun nedeni ise Samsun Valisi Kazım Bey'in seçim sırasında uyguladığı tarafsızlıktı. Samsun Valisi Kazım Bey'in bu tutumu daha SCF'nin kurulduğu ilk zamanlarda Fethi Bey'le birlikte Yalova'da Gazi Mustafa Kemal ile yapılan görüşmelerde bulunması sebebiyle SCF'nin ne amaçla kurulduğu ve hangi amaçlar için hizmet edeceğine birebir şahit olmasından kaynaklanmaktadır. Bu suretle İçişleri Bakanlığı'nın seçim yapılacağı tüm illere üstü kapalı bir şekilde ima ederek gönderdiği genelgede ne pahasına olursa olsun SCF'nin kazanmaması için

[579] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.*, 248-249.
[580] BCA.490.1/286.1146.1-19.
[581] Son Posta, 9 Ekim 1930.
[582] Yarın, 8 Teşrinievvel 1930.

valilerin seçim bölgesini denetleyip, müdahale etmesi gerektiği gibi baskıları dikkate almayarak seçimin Samsun'da serbest bir şekilde yapılmasını sağlamıştır[583].

Samsun'da 4 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[584] diğer illere nazaran yolsuzluklar hakkında yapılan şikâyetlerin tam tersi olduğu görülmektedir. Seçimin tarafsızlık içerisinde geçtiğini gören CHF'liler, SCF'lilerin yolsuzluklar yaptığını iddia etmekteydi. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre seçimin başladığı 4 Ekim tarihinden itibaren Samsun'da SCF'liler büyük bir taşkınlıkla belediye binasına gelerek güvenlik güçlerinin oluşturduğu barikatları aşarak belediye seçim salonunu basmışlardı. İddiaya göre belediye seçim encümenine rağmen kanuna aykırı bir şekilde oy kullanan SCF'lilerin bu davranışını gören CHF'liler oyunu kullanmaktan vazgeçmişlerdi[585]. Fakat Yarın gazetesinde bu iddia tamamen farklıydı. Yarın gazetesine göre ise oy vermeye gelen halkın oylarını yakmak maksadıyla fırka binası önüne gelen CHF üyesi olan Hançerli mahalle muhtarı Sağır Ahmet Efendi, halktan nüfus cüzdanlarını toplamıştı. Halkın büyük bir tepkisiyle karşılaşan Ahmet Efendi polise verilmişti. Fakat CHF'lilerden bazı kimselerde Ahmet Efendi gibi girişimlerde bulunmuş ancak amacına ulaşamamıştı. Gazeteye göre CHF'lilerin bu tutumu ancak kendilerini küçük düşürmekteydi[586]. Bunun dışında SCF'liler için ortaya atılan bir başka iddia ise SCF'lilerin seçim defterine imza atmadan, nüfus cüzdanını göstermeden oy kullananların olduğuydu. SCF'lilerin bu baskısı karşısında dayanamayan encümenlerin ise istifa ettiği, halkın ise bu duruma müdahale edilmesini istedikleri gibi suçlamalar söz konusuydu[587].

Seçime katılımın yoğun olduğu Samsun'da kadınların oy kullanması diğer illere göre daha fazladır. Öyle ki Vali Kazım Bey'in kızının da SCF'ye üye olması Samsun kadınlarını teşvik etmişti[588]. Burada kadınların rahat bir şekilde oy kullanması için ayrı ayrı bir hafta kadınlar için bir hafta ise

[583]Abidin Temizer, *a.g.e.,* 31-32.
[584] BCA.490.1/286.1146.1-19: Akşam,15 Teşrinievvel 1930.
[585] Cumhuriyet, 14 Teşrinievvel 1930.
[586] Yarın, 9 Teşrinievvel 1930.
[587] İhsan Sabri Balkaya, *a.g.e.,* 142-143: Akşam 15 teşrinievvel 1930.
[588] Çetin Yetkin, *a.g.e.,* 167.

erkekler için seçim tarihi belirlenmişti[589]. Öyle ki belediye binasının önünde toplanan halk izdihama neden olmuştu. Seçim başladığı zaman seçim encümenleri belediye kapıları kapatılarak seçmeni dışarı almış ve içeriye üçer kişi şeklinde seçmeni alıp oy kullanmasını sağlamıştı. Fakat bu bile izdihamın önüne geçilememişti. Bir kadın bu izdihamdan fenalaşarak bayılmıştı. Yarın gazetesine göre halkın Samsun'da SCF'ye yönelik coşkusunu gören CHF'liler bundan rahatsız olmuş ve güvenlik güçlerini çağırarak bu duruma müdahale etmelerini istemişlerdi[590]. Seçimin gidişatını daha yakından takip etmek amacıyla Ankara'dan seçim bölgesine gelen Samsun Milletvekili Doktor Asım İbrahim Ethem (Tuncel)Bey[591] buradaki izdihamı ve bilhassa oy vermeye gelenlerin çoğunluğunun kadınlar olduğunu görmüştü. Asım Ethem Bey'e 15 Kasım 1930 tarihli yapılan oturumda bu konuya değinmiş ve konuyla alakalı *"Biz Samsun'a gittiğimiz zaman seçimlerin dördüncü günüydü. Seçim bölgesine gitmek için otomobil bulamadık; anladık ki otomobiller seçimindir. Sorduk, soruşturduk, dediler ki, kadınlar oy vermekte ve otomobiller de kadınları taşımaktadır. SCF'lileri taşımaktadır"* şeklinde Samsun'daki durumu ifade etmekteydi[592].

Otomobilcilerin bu denli seçim sürecinde halkı ücretsiz bir şekilde taşıması mevcut belediye başkanı olan Doktor Faik Bey'in, o dönemde keyfi olarak uygulanan taksi ücretlerini belirli bir düzene oturtmak amacıyla taksilere zorunlu olarak taksimetre taktırmasından gelmektedir. Bu durumdan rahatsız olan şoförler bu durumu değiştirmek adına SCF'nin belediye başkan adayı olan Ahmet Resai Bey'e oy vermek için ciddi bir şekilde girişimlerde bulunmuştu. Ortaya atılan başka bir iddia ise CHF'liler oy vermeye gelen halka pasta dağıtarak kendilerine çekmeyi planlamış fakat SCF'liler de bu durumun altında kalmamak için halka özel otomobil göndererek oylarını kullanmalarını sağlamıştı[593].

[589] Yarın, 8 Teşrinievvel 1930.
[590] Yarın, 9 Teşrinievvel 1930.
[591] Yarın, 9 Teşrinievvel 1930.
[592] Çetin Yetkin, *a.g.e.,* 167.
[593] Merve Özman- Civan Çelik a.g.e., 8.

Asım Ethem Bey, taksilere taksimetre koyduğu için şoförlerin belediyeye karşı olumsuz bir tavır aldıklarını bu nedenle kadınları özel olarak seçim binasına götürdüğünü söylemekteydi. Ayrıca bu durumdan sitem eden Asım Ethem Bey, kadınların oy kullanma hakkını CHF'lilerin bizzat kedisinin kadınlara verdiği fakat onların oylarını SCF'ye verdiğini belirtmekteydi[594]. Bakıldığında yapılan araştırmalar sonucunda Samsun'da baskı ve usulsüzlüklerin diğer şehirlere nazaran az olmasının sebebi şüphesiz Vali Kazım Bey'in en başından beri tarafsız duruşuydu. Aynı şekilde güvenlik güçlerinin sakin duruşu daha seçim sonuçlarının açıklamadığı halde belediye seçimini Samsun'da % 99 ihtimalle SCF'nin kazanacağını tahmin edilmişti[595].

Samsun ilçelerinde de durum biraz daha farklıdır. 20 Eylül 1930 tarihinde Çarşamba'da başlayan belediye seçimlerinde[596]Cumhuriyet gazetesine göre sadece yirmi yedi kişi oy kullanmış ve bu oy kullananların yirmi altısının ise CHF'ye üye olan kimseler olduğu yönündeydi[597]. 1 Ekim 1930 tarihinde ise Bafra'da yapılan seçimlerde[598] ise ilk başlarda herhangi bir olayın çıkmadığı, 7 Ekim tarihinde oyların sayılacağı zaman bazı kimselerin huzursuzluk çıkardığı haberleri vardı. Fakat buna rağmen yine burada SCF'nin kazanılacağı düşünülmekteydi[599].

SCF Samsun Teşkilat Başkanı olan Şefik Avni Bey, Fethi Bey tarafından görevlendirilerek Amasya teşkilatlanmasını kurmakla sorumlu kılınmıştı. Amasya'da seçimler 1 Ekim 1930 tarihinde başlamıştı[600]. Katılımın düşük olduğu bu bölgede[601] diğer illere göre propaganda faaliyetleri çok az olduğu görülmektedir. Son Posta gazetesi haberine göre Amasya'da Zigerek köyünde oy vermeye gelen halka eğer CHF'ye oy vermezseniz 25 lira tutarında bir ceza ödemek zorunda kalacağını söyleyerek halkın oyunu SCF'den yana kullanmasını engellemişti. Böyle bir durumun mecburi

[594] Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, 450.
[595] Yarın, 8 Teşrinievvel 1930.
[596] BCA.490.1/286.1146.1-19.
[597] Cumhuriyet, 30 Eylül 1930.
[598] BCA.490.1/286.1146.1-19.
[599] Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.
[600] BCA.490.1/286.1146.1-3.
[601] Son Posta, 19 Teşrinievvel 1930.

olduğunu sonradan öğrenen seçmen bu meseleyi yetkili kişilere bildirerek şikâyette bulunmuşlardı. Zaten katılımın az olduğu Amasya'da seçmen, seçimim iptal edilip yeniden yapılmasını istemekteydiler[602]. Bu durum üzerine Şefik Avni Bey derhal Samsun'dan gelerek seçimin gidişatını kontrol etmek istemişti. Burada büyük bir coşku ile karşılanan Şefik Avni'ye böylesi bir ilginin sebebi halkın Amasya'da derdini dinleyecek, halkın sorunlarına çözüm bulacak kimsenin olmamasından kaynaklanmaktadır. Kendilerine umut olarak gördükleri SCF'nin Amasya'da kazanması demek halkın karşılarında kendilerini ifade etmesi demekti[603]. Seçimlerde muhtar ve ağalar tarafından yapılan söylemler bu nedenle seçmenler üzerinde pek tesir etmemişti. Ayrıca seçimlerde CHF adaylarının bulunmaması halkın SCF'ye olan ilgisini daha da arttırmıştı[604]. Amasya'da böylesi coşku ile karşılanan SCF adayının burada kazanacağı kesin olarak gözükmekteydi[605].

Ordu'daki seçimlere baktığımızda ise burada bir takım yolsuzlukların olduğunu söyleyebiliriz. 20 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[606] seçmenlerin oy kullanma hakkı engellenmişti. Güvenlik güçleri oy vermeye gelen seçmenlerin ellerinde ki oy pusulalarını alarak kendi istekleri doğrultusunda imzalatıp seçim sandığına atmışlardı. Sandık başında bulunması gereken belediye encümenleri görevini yerine getirmeyerek seçim günü sandık başında bulunmamıştı. Belediye encümenleri yerine görevde bulanan belediye kâtipleri ise keyfi olarak seçim işlerine karışmaktaydı.

CHF'nin belediye adaylarının isimleri ise görevli olmayan memurlar tarafından liste haline getirilerek asılmaktaydı. Bu durum karşısında oy vermeye gelen seçmen kararsız kalarak oy vermekten çekinmişlerdi. Mevcut Belediye Başkanı Rıfat Bey, halkın CHF'ye oy vermesi için halkı silahlı olan zabıtalarca oy vermeye zorlamıştı. Ayrıca oy kullanma hakkı olan birçok seçmeninin isimlerinin seçim listesinde kaydının bulunmaması seçmenin oy kullanma hakkını elinden almıştı. Bu şekilde oyları istimal edilen seçmen

[602] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[603] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[604] Son Posta, 19 Teşrinievvel 1930.
[605] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[606] BCA.490.1/286.1146.1-19.

sayısı dörtte birini teşkil ettiğinden halk itiraz etmekteydi. Bu nedenle Ordu'da serbest bir şekilde gerçekleşecek olan belediye seçimlerine kanunsuzluk karışmıştı. Halk seçimi kabul etmemekle birlikte bu seçiminde iptal edilmesini istemekteydi[607]. Ordu Valisi Tahsin Bey'in aktardığına göre bu bölgede seçimler tam bir tarafsızlık içinde geçtiği, İzmir'de meydana gelen olaylar Ordu'da herhangi bir etki bırakmadığı gibi herhangi bir vukuatı da meydana getirmemişti. Öyle ki Vali Tahsin Bey'in öngörülerine göre burada seçimin yüksek bir ihtimal dâhilinde CHF'nin kazanacağı yönündeydi[608].

Bolu, Gümüşhane ve Çorum'da ise durumlara pek farksız değildi. Bolu'nun ilçesi olan Düzce'de SCF için sahibinin rızası ile kiralanan fırka binasına güvenlik güçleri girerek fırka binasına girmeye çalışan halk engellenmişti. Bu durum her ne kadar kaymakamlığa bildirilmişse de herhangi bir müdahale yapılmamıştı[609]. Gümüşhane ve Çorum'da ise SCF teşkilatlanması olmadığından burada herhangi bir olay olmadığı belirtilmişti[610]. Fakat Gümüşhane'de SCF teşkilatlanması olmamasına rağmen burada yapılan seçimlerde CHF teşkilat başkanı ve üyelerinin yolsuzluk yaptığı iddia edilmekteydi. Halk bu durumu yetkili kişilere bildirmiş ise de herhangi bir müdahale yapılmamıştı[611].

3.3. Seçim Sonuçları

1580 sayılı Belediye Kanunu'nun hemen uygulamaya girmesiyle ülke genelinde gerçekleşen seçimlerde yaşanan baskı ve usulsüzlükler seçimin kaderini değiştirdiği bir gerçektir. Öyle ki halkın daha sağlıklı bir şekilde kent hizmetlerini alması açısından bu seçim çok önemli bir yerde tutulmaktaydı. Bunun dışında halkın CHF'nin uygulamış olduğu politikalardan gitgide rahatsız olması ve bazı kesimlerin hükümete karşı muhalif oluşu yine bu seçimlerde belirleyici bir yere sahipti. SCF'nin belediye seçimlerine hemen

[607] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[608] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-33.
[609] Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.
[610] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-35.
[611] İhsan Sabri Balkaya, a.g.e.,280.

katılması ülke genelinde hızlı bir teşkilatlanma sürecini de beraberinde getirmişti. Özellikle taşrada halk yıllarca mevcut iktidar fırkasının buralara gelmediğini ve hiçbir şekilde dertlerine çözüm bulunamadığından yakınmaktaydı. SCF'yi CHF'den ayıran en önemli olay belki de CHF'nin ulaşamadığı noktalarda SCF'nin aktif bir şekilde rol olmasıydı. Bu durum SCF'nin taşrada güçlü bir teşkilatlanma yapmasına neden olmuş ve belediye seçimlerinde halkı yanına çekmişti.

Bu durumdan rahatsız olan CHF'liler, özellikle idari amirler aldıkları emirlerle seçimin seyrini değiştirmişlerdi. İçişleri Bakanlığı'nın hemen hemen tüm şehirlere gönderdiği yazıda üstü kapalı bir şekilde ne pahasına olursa olsun belediye seçimlerinin CHF'nin kazanmasının sağlanmasını istemesi seçimlerde SCF'lilerin büyük bir baskı altında kalmasına neden olmuştu. Seçimlerde yaşanan usulsüzlükler ve propagandalara baktığımızda her iki fırkanın karşılıklı olarak birbirilerini suçlaması yine gazetelerin karşılıklı olarak savundukları fırka lehine yazılar yazması olayın ciddiyetini farklı bir boyuta taşımıştı.

Karadeniz bölgesini ele aldığımızda burada gerek SCF teşkilatlanması gerekse SCF'den yana halkın büyük bir rağbet göstermesine karşın yapılan seçimlerin ardından alınan sonuç neredeyse çok farklıydı. Trabzon'da bunu apaçık görmek mümkündür. CHF'ye muhalif fakat halk tarafından sevilen birkaç isimin Trabzon'da SCF teşkilatını kurması ve halkın davullu zurnalı bir şekilde hazırlık yaparak seçime kalabalık bir şekilde katılım göstermesi SCF'nin burada ki yoğun ilgisini bizlere göstermektedir. Bunun yanında daha seçimler sonuçlanmadan Trabzon Valisi Galip Bey'in seçimlerin CHF'nin aleyhine sonuçlanacağını telgrafla İçişleri Bakanlığı'na bildirmesi buradaki seçimlerin SCF'nin lehinde olacağını gözler önüne sermektedir[612].

Trabzon'da CHF'nin kazanması için her türlü aykırı müdahalelere göz yuman Vali Galip Bey ve Fırka Müfettişi Şevket Erdoğan büyük bir gayret sarf ederek seçimlerin CHF'nin lehine sonuçlanması için ellerinden gelen her çabayı göstermekten kaçınmadılar. Öyle ki Trabzon'da CHF'nin kazanması

[612] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-86.

güç bir durumdu. Burada Trabzon CHF teşkilatlanmasının temel anlayışı halkın, Gazi Mustafa Kemal'e olan minnet duygusundan dolayı CHF'ye oy vereceği düşüncesiydi. Bu düşünce CHF'lilerin rahat bir tavır sergilemelerine neden olsa da CHF teşkilatında sınırsız otorite düşüncesi, fırka içinde huzursuzlukların hat safhada olduğu bir topluluk şeklinde seçimlere katılması Trabzon'da CHF'nin kendi içinde beklemediği bir durumdu[613].

Trabzon'da yapılan belediye seçimleri büyük bir güvenlik çemberi altında yapıldı. Memurların keyfi davranışı nedeniyle Cuma günü belediye seçiminin yapılmaması yüzlerce kişinin oy kullanamamasına neden olmuştu. Bu iddialar karşısında Cumhuriyet gazetesi olayın daha farklı olduğunu iddia etmekteydi. Buna göre Trabzon'da seçimler sakin bir şekilde geçmekteydi. Trabzon'da ilk olarak SCF'liler yazılı bir şekilde seçimlere katılmayacağını belirtmiş olmasına rağmen son ana kadar da oy vermek için beklediklerini, SCF'lilerin böyle tutumlar sergileyerek halk gözünde kendini mağdur gösterdiği yazmaktaydı[614]. Trabzon'da seçimlerde kadınların rolü de oldukça önemli bir yere sahiptir. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre halkın özellikle de kadınların Trabzon'da CHF'ye oy verdiklerini ve bu durum karşısında Fethi Bey'den mektup alan 100 kişi seçimlerin SCF'nin kazanması için kadınlara mevlit okutturduğunu iddia etmekteydi[615].

Trabzon'da yapılan baskı ve usulsüzlükler karşısında SCF'ye ilginin bu denli fazla olduğu bu şehirde 5 Ekim 1930 tarihinde biten[616] seçimleri CHF kazandı. Toplamda 12.761 kişinin oy kullanma hakkı olan Trabzon'da 7.539 kişi oyunu kullandı. Bunlardan 2.966'ı kadın 4.573'ü ise erkekti[617]. Bu sonucu kabul etmeyen SCF'liler notere başvurarak seçimin derhal iptal edilmesini istemişlerdi. Trabzon'un ilçelerinde durum merkezden farksızdı. Açıklanan seçim sonuçlarına göre Akçaabat[618], Vakfı Kebir, 7 Ekim'de

[613] BCA.490.01/435.1804.2.
[614] Cumhuriyet, 12 Teşrinievvel 1930.
[615] Cumhuriyet, 12 Teşrinievvel 1930.
[616] BCA.490.01/286.1146.1-21.
[617] BCA.490.01/286.1146.1-24.
[618] Cumhuriyet, 13 Teşrinievvel 1930.

biten[619] seçimde Sürmene[620], Of, 5 Ekim[621] tarihinde biten Maçka'da ise seçimi CHF kazandı[622].

Giresun'da da halkın büyük bir coşku ile açılışını yaptığı SCF burada büyük bir ilgi ile karşılaşmış olsalar da seçim sırasında yaşanan baskılar ve yolsuzluklar olayı farklı bir boyuta taşımıştı. Özellikle burada Trabzon örneğinde de bahsettiğimiz gibi CHF'nin kendi içerisinde çatışma yaşaması halkı SCF'ye biraz da olsa iten bir gerçek olmuştur. Giresun CHF İlçe Başkanı olan Mehmet Bey'in Giresun Milletvekili Şevket Bey ile yaşadığı münakaşa kendisinin fırkadan ayrılmasına sebep olmuştu. Yine baktığımızda Giresun'da SCF teşkilatlanmasını oluşturan Ziya Efendi, CHF'nin kendi içerisinden çıkan bir isimdi. CHF'nin hemen hemen ülke genelinde yaşadığı sorun fırka teşkilatlarında yaşanan disiplinsizlikti.

Giresun'da yapılan seçimlerde oy kullanmaya hakkı olan toplamda 11.162 kişi içerisinden oyunu kullananların sayısı 4.23'dir. Bunlar içerisinde oy kullanan kadın sayısı 2.073 erkek ise 2.164'tür[623]. 7 Ekim 1930 tarihinde seçimi tamamlayan Giresun'da katılımın az olması sebebiyle seçim süresi bir hafta kadar uzatıldı[624]. Nihayet biten seçim sonuçlarına göre Giresun'da CHF kazandı[625]. Belediye başkanlığına seçilen isim Hasan Tahsin Bey oldu[626]. Yine Giresun'un ilçesi olan İnebolu'da 9 Ekim ve Görele'de 7 Ekim'de biten[627] sonuçlara göre burada da seçimi CHF kazandı[628].

Daha seçimin başladığı ilk günden beri çeşitli baskıya maruz kalan halkın oyunu SCF'den yana vermesi CHF'lileri rahatsız etmiş ve zabıtalarca halkın oy vermesi engellenmişti[629]. Bu nedenle SCF'liler seçim sonucunu kabul etmediler. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre SCF Giresun Teşkilat Başkanı olan Ziya Bey, seçim sonucuna itiraz ederek bir takım kanuna aykırı

[619] BCA.490.01/286.1146.1-21.
[620] Cumhuriyet, 16 Teşrinievvel 1930.
[621] BCA.490.01/286.1146.1-21.
[622] Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.
[623] BCA.490.01/286.1146.1-23.
[624] BCA.490.01/286.1146.1-10
[625] Cumhuriyet, 21 Teşrinievvel 1930.
[626] BCA. 030.11.1.0/59.35.2-13.
[627] BCA.490.01/286.1146.1-10
[628] Cumhuriyet, 12 Teşrinievvel 1930.
[629] Son Posta, 3 Teşrinievvel 1930.

işler yaptığını, güvenlik güçlerine saygısızlık yaparak saldırdığını bu nedenle hakkında adli işlem yapıldığını yazmaktaydı[630]. İlk olarak il statüsünde olan Şebinkarahisar'da ise CHF 633 oy alarak seçimi kazandı[631]. Belediye başkanı olarak seçilen isim ise Rüştü Bey'dir[632]. Şebinkarahisar'ın ilçesi Alucra'da yine seçimi CHF kazanmıştır[633]. Sonraki yıllarda Giresun'un ilçesi olan Şebinkarahisar bulunduğu konum itibariyle uç bir yerde olduğundan pek fazla bilgiye rastlayamadık.

Kastamonu'da da SCF'liler seçimi Trabzon ve Giresun'da çok farklı bir şekilde de olsa kazanamadığı görülmektedir. Diğer illerde yapılan baskı ve yolsuzluklar seçimin başarısız olmasını sağlamıştı. Kastamonu'da ise daha yeni kurulan bir fırkanın çıkacağı haberleri duyulduğu andan itibaren CHF'lilerin istihbarat raporlarından da gördüğümüz üzere burada SCF'yi oluşturan üyelerin hemen hemen hepsi irticaya meyilli kişilerle dolu olduğu bu sebeple Kastamonu'da ki başarısızlığı bu şekilde dile getirmekteydiler. Her ne kadar bu sebeple de başarısız olunmuşsa da Kastamonu'da yapılan yolsuzluk ve baskılardan söz etmek mümkündür. Kastamonu'da 15 Eylül 1930 tarihinde başlayan seçimlerde[634] oy kullanma hakkı olan 15. 940 kişiden sadece 8.993 kişi oy kullanmıştı. Resmi kayıtlarda bu oy kullananların arasında 4.617'si kadın 4.376'sı ise erkek nüfusa sahipti. Mukayese ettiğimizde Karadeniz bölgesinde kadınların Tokat'tan sonra en fazla oyunu kullandığı şehir Kastamonu'dur[635]. Yapılan seçim sonucunda 27 Eylül tarihinde bitirilmesi gereken Kastamonu belediye seçimi katılımın az olması sebebiyle bir hafta daha süresi uzatıldı[636]. 3 Ekim 1930 tarihinde biten[637] Kastamonu'da belediye seçimlerini CHF kazandı[638]. Böylelikle Kastamonu belediye başkanlığına seçilen isim Hilmi Bey oldu[639]. Bu duruma itiraz eden SCF'lilere göre seçimin üçüncü gününde sayılan oylarda sekiz yüz kişinin

[630] Cumhuriyet, 17 Teşrinievvel 1930.
[631] BCA.490.01/286.1146.1-28.
[632] BCA.030.11.1.0/59.35.2-24.
[633] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-230.
[634] Açıksöz, 20 Eylül 1930.
[635] BCA.490.01/286.1146.1-24.
[636] Açıksöz, 27 Eylül 1930
[637] BCA.490.01/286.1146.1-13.
[638] Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.
[639] BCA.030.11.1.0/59.35.2-17.

SCF'ye oy verdiğini diğer geri kalan günlerde ise halkın baskıdan dolayı oy vermediğini söylemekteydi. Bu sebeple onlara göre seçimin kazananı SCF'ydi[640].

Kastamonu'nun ilçesi Tosya'da ise belediye seçim hazırlıkları 1 Eylül 1930 tarihinde başladı[641]. Toplamda 4.000 kişinin oy kullandığı[642] Tosya'da 3 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimler[643] 13 Ekim 1930 tarihinde tamamlandı[644]. SCF'lilerin burada en çok Kaymakam ile karşı karşıya gelmesi ve teşkilatlarının kapatılması gibi baskıların meydana gelmesi fırkayı zorlayan olayların başında gelmekteydi. Öyle ki Son Posta gazetesinin haberine göre Tosya Kaymakamı SCF'lilerin üye defterlerini toplayarak teşkilatlarını kapatmıştı[645]. Hal böyleyken Tosya'da seçimleri CHF kazanmıştı[646]. SCF'liler böyle baskı ve şiddet altında kalan seçmenin korkudan oy veremediği bu yüzden seçime katılımın az olması sebebiyle burada seçimin iptal edilmesini istemekteydiler. CHF'liler bu iddiaları tamamen yalanlamıştı. Onlara göre seçim zamanı bağ bozumu mevsimiyle çakıştığından halkın seçime katılmaması gayet normaldi. Bu nedenle sandık başına giden seçmenin üzerinde asıl baskıyı kuran SCF'lilerdi. Seçmen bu baskı ve şiddetten kaçmak için oy vermemek adına uzak bölgelere gitmişti[647]. SCF'liler bu iddiaları kesin bir dille yalanlayarak 4000 seçmenin olduğu Tosya'da sadece 600 kişinin korkmayarak cesur bir şekilde oy verdiğini belirtmekteydiler[648]. Tosyada Bir Dilek gazetesinin haberine göre CHF'liler Tosya'da SCF'lilerin seçimi kaybetmesinin nedenini oluşan baskı ve şiddetten olmadığını fırkanın kendi içinde oluşturduğu irticai muhalefet olgusu yüzünden olduğunu savunmaktaydı[649].

[640] Açıksöz, 18 Birinci Teşrin 1930.
[641] Tosyada Dilek, 1 Eylül 1930.
[642] Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel 1930
[643] BCA.030.10/82.536.26-14.
[644] Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel 1930.
[645] Son posta, 19 Teşrinievvel 1930: Milliyet, 13 Teşrinievvel 1930.
[646] BCA.490.01/286.1146.1.
[647] Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel 1930
[648] Açıksöz, 18Birinci teşrin 1930
[649] Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel 1930

Kastamonu'nun diğer ilçeleri olan Araç'ta 1 Ekim 1930 tarihinde biten[650] seçimi CHF kazanmıştı[651]. İnebolu'da ise seçimlere katılımın az olması sebebiyle seçim süresi bir hafta kadar uzatılmıştı[652]. İnebolu ve Taşköprü'de seçimleri yine CHF kazanmıştı[653]. Kastamonu'da SCF teşkilatlanmasının yetersiz kaldığı Cide, Daday ve Küre'de belediye seçimlerini de CHF kazandı[654].

Bolu'da ise seçimler 1 Ekim 1930 tarihinde son buldu[655]. Mevcut 13.814 kişinin oy kullanmaya hakkı olan seçmenin sadece 8.216'sı sandık başına giderek oyunu kullandı. Seçim defterlerine göre bunlar içerisinde oy kullanan kadın sayısı 4.129 erkek sayısı ise 4.087'dir[656]. Kadınların seçime katılım oranı diğer illere nazaran oldukça yüksektir. Bolu'da yapılan seçimlerde ortaya atılan iddialar ve SCF'ye karşı yapılan baskılardan söz etmek mümkündür. Daha seçimler başlamadan Bolu Valisi Sakıp Bey'in İçişleri Bakanlığı'na yazdığı telgrafta burada yapılan seçimlerde CHF'nin kazanacağını belirtmesi her ne pahasına olursa olsun CHF'nin kazanması için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarının göstergesiydi[657]. Nitekim sonuca baktığımızda Bolu'da CHF 1.278 oy olarak belediye seçimlerini kazandı[658]. CHF'nin belediye başkanı olarak ise meclis kararıyla Vasıf Bey seçildi[659]. Bolu'nun ilçeleri olan Düzce'de seçimler 21 Eylül, Gerede'de ise 22 Eylül tarihinde oy kullanılmaya başlandı. Bolu Valisi Sakıp Bey'e göre seçimler büyük bir sükûnet içerisinde gerçekleşmişti[660]. Bu bölgede 1 Ekim 1930 tarihinde biten seçimlerde kazanan taraf CHF olmuştu[661].

Baskı ve yolsuzlukların şiddetli bir şekilde yaşandığı Rize'de ise seçimler 6 Ekim 1930 tarihinde bitilmesi gerekirken seçim işlerinin karışıklığı

[650] Cumhuriyet, 1 Teşrinievvel 1930.
[651] Cumhuriyet, 30 Eylül 1930.
[652] Güzel İnebolu, 9 Teşrinievvel 1930.
[653] BCA.030.10/82.536.26.
[654] Cumhuriyet, 9 Teşrinievvel 1930.
[655] BCA.490.01/286.1146.1-6.
[656] BCA.490.01/286.1146.1-23.
[657] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-352
[658] BCA.490.01/286.1146.1-34.
[659] BCA.030.11.1.0/59.35.2-6.
[660] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-191.
[661] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-3: Cumhuriyet, 1 Teşrinievvel 1930.

ve listelerin asılmaması gibi nedenlerden dolayı seçim süresi bir hafta ertelendi[662]. Trabzon'da olduğu gibi Rize'de de SCF'liler en çok vali engeline takılmışlardı. Rize Valisi Ekrem Bey'in CHF'nin kazanması için elinden gelen her çabayı gösterdiğini ve kanunlara aykırı olmasına rağmen sandık başından bizzat durması seçimin kaderini değiştiren önemli bir etkendi. Bunun dışından iktidar yanlısı olan 5 Ekim tarihli Cumhuriyet gazetesinde daha sandıkların açılmadığı yerler olan Kastamonu-Rize gibi şehirlerde seçimin bittiğini ve CHF'nin kazandığını yazması halk üzerinde bir algı oluşturmaktan başka bir şey değildi[663]. Öyle ki Rize'de seçimler 6 Ekim'de bitirilmesi planlanmış fakat yaşanan aksaklıklar sebebiyle bir hafta uzatılmıştı. Bir sonraki 12 Ekim tarihinde yine aynı gazetede Rize'de yapılan seçimin CHF'nin lehine devam ettiğini yazması henüz seçimin bitmediğini ve böylece gazete yazılarının birbiriyle çeliştiğini bize göstermektedir[664]. Rize'de nihayet sonuçlanan belediye seçimini CHF kazanmıştır[665]. Böylece CHF'nin adayı olan Hakkı Bey belediye başkanı olarak seçildi[666]. Rize'nin ilçeleri olan Pazar'da 28 Eylül, Hopa'da 8 Ekim[667], eski adıyla Mapavri olan Çayeli'nde seçimler 5 Ekim tarihinde son buldu. Pazar[668], Çayeli[669] ve Hopa'da da seçimi CHF kazandı[670].

SCF'liler karşılaştıkları ilgi ve coşkuyla seçim sonuçları arasındaki tezatlığın farkındaydılar. SCF'lilere göre daha birçok yerde gerek il olsun gerekse ilçelerden çok fazla şikâyet mektupları aldıklarını ve SCF'liler büyük bir baskı altında seçime girdiklerini belirtmekteydiler[671]. Bu sebeple daha ilk günden seçim sonuçlarına itiraz ettiler. Fakat SCF teşkilatlanmasının olmadığı[672] Ordu'da durumlar faksız değildi. Rakipsiz bir şekilde seçimlere

[662] BCA.490.01/286.1146.1-19
[663] Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.
[664] Cumhuriyet, 12 Teşrinievvel 1930.
[665] Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.
[666] BCA.030.11.1.0/59.35.2-22.
[667] BCA.490.01/286.1146.1-19.
[668] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-232
[669] Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930
[670] Cumhuriyet, 14 Teşrinievvel 1930.
[671] Son Posta, 23 Teşrinievvel 1930.
[672] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-33.

katılan CHF Ordu ve ilçeleri olan Ünye, Fatsa'da galibiyet kazanmıştı[673]. Ordu'da 5 Ekim, Ünye'de ise 14 Ekim 1930 tarihinde tamamlanan[674]seçimlerde toplam oy kullanma hakkı olan 8.113 seçmenin 5.827'si oyunu kullanmıştı. Bunların 2.810'u kadın, 3.017'si ise erkek nüfusa sahipti[675]. Ordu'da CHF'nin adayı Rıfat Bey, Ünye'ye Halit Bey, Fatsa'da ise belediye başkanlığına seçilen isim Ali Bey olmuştur[676]. Yine Artvin'de 1 Ekim 1930 tarihinde başlayıp 13 Ekim 1930'da son bulan[677] belediye seçimlerinden CHF kazanmıştır[678]. Artvin belediye başkanı olarak seçilen isim ise Kaydi Bey olmuştur[679].

Çorumda ise Karadeniz bölgesi içerisinde Samsun'dan sonra en fazla oy kullanma hakkı olan seçmen nüfusu buradadır. Toplamda oy kullanma hakkı olan 18.688 olan seçmenin 10.594'ü oyunu kullanmıştır. Bunların 2.293'ü kadın, 8.301'i ise erkektir[680]. Burada 1 Ekim 1930 tarihinde biten seçimlerde[681] SCF teşkilatlanması olmadığı gibi herhangi bir bağımsız adayda yoktu. Bu sebeple Çorum'da seçimleri CHF kazanmıştı[682]. Çorum ilçeleri olan Mecitözü'nde 5 Ekim, Osmancık'ta ise 9 Ekim 1930 tarihinde seçimler son buldu[683]. Bu ilçelerde de muhalefet fırkası olmadığından seçimi CHF kazanmıştır[684]. Yine baktığımızda Karadeniz bölgesinde en az oy kullanma hakkı olan seçmen nüfusu Sinop'tadır. Toplamda 5.934 kişinin oy kullanma hakkı bulunmaktadır. Oyunu kullanan seçmen sayısı 3.339'dur. Bu sayı içerisinden 1.468'i kadın, 1.871'i ise erkek seçmen nüfusudur[685]. Sinop'ta 7 Ekim 1930 tarihinde son bulan[686] seçimleri CHF'nin adayları kazanmıştır[687].

[673] Cumhuriyet, 6 Teşrinievvel 1930.
[674] BCA.490.01/286.1146.1-19.
[675] BCA.490.01/286.1146.1-24.
[676] Cumhuriyet, 21 Teşrinievvel 1930.
[677] BCA.490.01/286.1146.1-4: BCA.030.10/82.536.26-4.
[678] Cumhuriyet, 14 Teşrinievvel 1930.
[679] BCA.030.11.1.0/59.35.2-4.
[680] BCA.490.01/286.1146.1-23.
[681] BCA.490.01/286.1146.1-7.
[682] BCA.490.01/286.1146.1-27: Son Posta, 3 Teşrinievvel 1930.
[683] BCA.490.01/286.1146.1-7.
[684] Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.
[685] BCA.490.01/286.1146.1-24.
[686] BCA.490.01/286.1146.1-20.
[687] Cumhuriyet, 10 Teşrinievvel 1930.

Sinop'un ilçeleri olan Ayancık[688]ve Boyabat'ta seçimle 7 Ekim 1930 tarihinde tamamlandı[689]. Burada da seçimleri CHF kazanmıştı[690]. SCF'nin Sinop'ta teşkilatlanma açtığı söz konusu olsa da herhangi bir bilgiye rastlayamadık[691].

Gümüşhane'de Çorum'da olduğu gibi SCF teşkilatlanması açılmamıştı. Toplamda oy kullanma hakkı olan 6.938 seçmenin sadece 3.745'i oy kullanmıştı[692]. 28 Eylül tarihinde başlayan seçimler burada 12 Ekim 1930 tarihinde sonuçlandı. Gümüşhane'nin ilçesi olan Kelkit'te ise seçimler 7 Ekim tarihinde son buldu. Sadece bağımsız adayların olduğu Gümüşhane'de seçimi CHF kazandı[693]. Böylece Gümüşhane belediye başkanı olarak seçilen isim ise Süleyman Bey oldu[694].

Karadeniz bölgesinde seçimlere kadınların en fazla katılım gösterdiği şehir olan Tokat'ta ise seçimler 12 Ekim 1930 tarihinde son buldu[695]. Seçim defterlerine göre burada da oy kullanmaya hakkı olan 22.633 seçmenin sadece 13.139'u oyunu kullanmıştı. Bunlardan 5.518'i kadın, 7.621'i ise erkek nüfusuna sahiptir[696]. Yapılan seçimlerde Tokat'ta SCF'nin 302'i oyuna karşılık CHF 758 oy alarak belediye seçimlerini kazanmıştı[697]. Böylelikle belediye başkanı olarak seçilen isim Şevki Bey oldu[698]. Tokat'ın ilçeleri olan Niksar'da 7 Ekim, Erbaa'da ise seçimler 9 Ekim 1930 tarihinde son buldu. Burada da seçimleri CHF'nin adayları kazandı[699].

Gümüşhane ve Çorum'da olduğu gibi Zonguldak'ta da SCF teşkilatlanması açılmamıştı. Öyle ki burada yapılacak olan seçimleri CHF'nin açık ara kazanacağı kesin gözüyle bakılmaktaydı[700]. Birkaç bağımsız aday karşısında seçim yarısına giren CHF'liler burada da çeşitli yolsuzluklara

[688] Cumhuriyet, 12 Teşrinievvel 1930.
[689] BCA.490.01/286.1146.1-20.
[690] Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.
[691] Ahmet Yeşil, a.g.e., 241-243.
[692] BCA.490.01/286.1146.1-23-24.
[693] BCA.490.01/286.1146.1-10
[694] BCA.030.11.1.0/59.35.2-15.
[695] BCA.490.01/286.1146.1-21
[696] BCA.490.01/286.1146.1-24.
[697] BCA.490.01/286.1146.1-28.
[698] BCA.030.11.1.0/59.35.2-26.
[699] BCA.490.01/286.1146.1-21
[700] Son Posta, 18 Eylül 1930.

karışmışlardı. 4 Ekim 1930 tarihinde bitirilmesi planlanan[701] belediye seçimine katılımın az olması sebebiyle bir hafta daha uzatılarak 15 Ekim 1930 tarihinde bitirilmişti[702]. Burada açılan sandıklara göre seçimi CHF kazanmıştı[703]. Seçim defterlerine baktığımızda Zonguldak'ta oy kullanmaya hakkı olan 16.421 seçmenin sadece 10.019'u oyunu kullanmıştı. Bunların 4.500'ü kadın, 5.519'u ise erkek seçmendi[704]. Son Posta gazetesinin haberine göre bu sayı daha azdır. Seçmenlerin 789'u kadın, 848'i erkek olmak üzere 1.637 seçmenin oy verdiği ve bu oylarında 1.420'sinin CHF'ye geri kalan 217 oyun ise bağımsız adaylara verildiğiydi. Yine gazetenin haberine göre şehrin nüfusuna oranla oy kullanmaya hakkı olan 3.236 seçmenin sadece 1.599'u oy vermeyerek taraflarını belli etmişlerdi[705]. Seçim defterlerine göre Zonguldak'ın ilçesi olan Bartın'da seçimler 10 Ekim 1930 tarihinde tamamlanmıştı[706]. Fakat yerli gazete olan "*Bartın'a*" göre Bartın'da seçimler 20 Ekim tarihinde son bulmuştu[707]. CHF'liler ile bağımsız adaylar arasında çekişmeli bir şekilde tamamlanan seçimlerde[708] sadece Ordu Yeri Mahallesi'nde 35 oy alan bağımsız adaylar karşısında CHF 79 oy olarak kazanmıştı. Toplamda seçmen sayısı 4.748 Bartın'da seçime 1.057 kişi katılmıştı. Bu sebeple seçim süresi bir hafta ertelenerek 20 Ekim 1930 tarihinde son bulmuştu[709]. Genel olarak Bartın'da CHF 680 oy, bağımsız adaylar olan Rıfat Bey, Seyit Bey, Ali Bey, Mustafa Bey, Nejat Bey ve Ziya Bey toplamda 377 oy olarak seçimi mağlup bitirmişlerdi[710]. Böylece belediye başkanlığına tekrardan mevcut başkan olan Kemal Bey seçilmişti[711]. Yine 28 Eylül'de başlayan Safranbolu'da seçim 7 Ekim, Ereğli'de ise 1 Ekim tarihinde başlayan 9 Ekim 1930 tarihinde seçimler tamamlanmıştı[712]. Ereğli[713],

[701] BCA.490.01/286.1146.1-22.
[702] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[703] Cumhuriyet, 14 Ekim 1930.
[704] BCA.490.01/286.1146.1-24.
[705] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[706] BCA.490.01/286.1146.1-22.
[707] Bartın, 3 Teşrinisani 1930.
[708] Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.
[709] Bartın, 13 Teşrinievvel 1930.
[710] Bartın, 13 teşrinievvel 1930.
[711] Bartın, 3 Teşrinisani 1930: Zonguldak, 15 İlkteşrin 1930: Zonguldak, 22 ilkteşrin 1930.
[712] BCA.490.01/286.1146.1-22: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-40.
[713] Zonguldak, 15 İlkteşrin 1930: Zonguldak, 22 ilkteşrin 1930.

Devrek[714] ve Safranbolu'da[715] yapılan seçimleri CHF'nin adayları kazanmıştır. Safranbolu'da belediye başkanlığına seçilen isim ise CHF'nin eski başkanı olan Mehmet Hilmi Bey seçildi[716]. Zonguldak'ta SCF teşkilatlanması olmadığı gibi, SCF'nin kendi kendini feshetmesinin ardından ülke genelinde büyük bir etki yapmıştı. Fakat bu etkinin Zonguldak'ta pek şiddetli olduğu söylenemezdi[717].

Karadeniz bölgesinde en dikkat çeken şehir hiç şüphesiz Samsun'dur. SCF'nin kazandığı iller arasında olan Samsun ve Kars'a halkın büyük bir ilgisi olmuştu. SCF'nin bu bölgelerde büyük bir oy oranını yakalayarak galip gelmesinin nedeni SCF teşkilatlanmasını sağlayan kişilerin daha önce belediye başkanlığı görevinde yer almasından kaynaklanmaydı. Öyle ki önceki dönem Belediye Başkanı Şefik Avni Bey Samsun'da sevilen bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır[718]. Samsun'da 10 Ekim 1930 tarihinde biten seçimlerde[719] oy kullanmaya haiz olan 30.388 seçmenden sadece 16.380'i oyunu kullanmıştı. Oyunu kullananlar içerisinde 2.823'ü kadın 13.557'si ise erkektir. Bu sayı Karadeniz bölgesinde en fazla oy katılımı olan şehirdir[720]. Samsun'daki atmosfer ilk başlarda SCF'nin teşkilatlanmasının olmaması nedeniyle CHF lehineyken daha sonra SCF'nin Samsun'da teşkilatlanmasıyla ve teşkilatlanma faaliyetlerini yürütmesi için görevlendiren Şefik Avni Bey'in daha önceki belediye tecrübelerinden dolayı halkın memnun olması sebebiyle SCF'nin lehine dönmüştü. Samsun Valisi Kazım Bey'in İçişleri Bakanlığına yolladığı telgrafta bu durumu izah ederek Samsun'da seçimlerin SCF teşkilatının olmamasından dolayı yüksek bir ihtimalle CHF'nin kazanacağını belirtmişti[721]. Aynı durum Samsun'un ilçeleri içinde geçerliydi[722].

[714] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-40
[715] Zonguldak, 15 İlkteşrin 1930: Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930: Cumhuriyet, 9Teşrinievvel 1930.
[716] Zonguldak, 22 ilkteşrin 1930.
[717] Son Posta, 2 Kânunuevvel 1930.
[718] Çetin Yetkin, *a.g.e.,* 105.
[719] BCA.490.01/286.1146.1-19.
[720] BCA.490.01/286.1146.1-24.
[721] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-279
[722] Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D 57,F 3-280.

Seçim günü geldiğinde Samsun'da sayılan oylamada belediye seçimini SCF açık bir farkla kazanmıştı[723]. CHF'nin aldığı 416 oya karşılık, SCF 3.312 oy alarak seçim tarihinde önemli bir yer tutmuştu[724]. SCF'nin Samsun'da ezici bir çoğunlukla seçimi kazanması halk tarafından sevinçle karşılanmıştı[725].

Böylelikle belediye başkanı olarak seçilen isim Ahmet Resai Bey oldu[726]. Samsun'un ilçeleri olan Köprü 'de 2 Ekim, Ladik ve Havza'da 7 Ekim, Terme'de 9 Ekim, Çarşamba'da ise 10 Ekim tarihinde seçimler son bulmuştur[727]. Son Posta gazetesinin haberine göre Samsun ve Çarşamba'da seçimlerin üçüncü gününde sandığa toplamda 234 oy atılmıştı. Bu oyların 200'ü kadar SCF'ye 34'ü ise CHF'ye verilmişti. Fakat bu durum CHF'lilerin tepkisine neden olmuş bunun üzerine yetkili mercilere başvurularak şikayette bulunmuşlardı. Bafra'da ise seçimler çoktan tamamlanmış ve burada kazanan CHF olmuştu[728]. Havza'da ki seçimleri de CHF kazanmıştı fakat Cumhuriyet gazetesinin haberine göre SCF'liler seçimi kendi lehine çevirmek için CHF'lilere saldırmış, seçim sandığını devirmeye çalışmışlardı[729]. Böylece Samsun geneline yapılan seçimler de SCF belediye seçimini Samsun merkez ve ilçesi Ladik'te kazanmıştı[730].

Samsun'da SCF'nin ezici bir güçle galip gelmesi CHF'liler tarafından beklenilebilen bir sonuç değildi. Baskı ve propaganda altında yapılan seçimlerde SCF'nin kazanması özellikle Samsun Milletvekili Ethem Bey tarafından mecliste eleştirilmişti. Ethem Bey Samsun'da CHF'nin mevcut belediye başkanın taksilere taksimetre koymasından dolayı şoförlerin durumu protesto etmek amacıyla halkı ücretsiz seçim binasına getirdiğini iddia etmişti. Aynı iddia Cumhuriyet gazetesinde de dile getirilmişti. Habere göre "*Samsun belediyesi taksimetre koyduruyor. Samsunlu şoförler taksimetre*

[723] Son Posta, 18 Teşrinievvel 1930: Cumhuriyet, 18 Teşrinievvel 1930.
[724] Cumhuriyet, 19 Teşrinievvel 1930.
[725] Son Posta 19 Teşrinievvel 1930.
[726] Belge için ekler kısmına bakınız. BCA.30.11.1.0/59.35.2-23.
[727] BCA.490.01/286.1146.1-19.
[728] Son Posta, 10 Teşrinievvel 1930.
[729] Cumhuriyet, 17 Teşrinievvel 1930.
[730] Çetin Yetkin, *a.g.e.,* 267.

istemiyor" şeklindeydi[731]. Bu sebeple seçime itiraz etmekteydiler. Bu duruma itiraz eden tek isim Ethem Bey değildi. CHF Milletvekili olan Akif Bey'de farklı bir noktadan Samsun seçimini değerlendirmekteydi. Akif Bey'e göre SCF'liler fırkalarına komünistleri üye etmişti. SCF'ye yankesicilerin, ne düğü belirsizlerin toplandığını ve bu sebeple de halka SCF'ye oy verilmemesi gerektiğini söylemekteydi. Samsun ilinin Karadeniz'de olması sebebiyle buradaki seçimi Bolşevizm'den etkilenenlerden dolayı kazandığını söylemesi yine iddialar arasındadır[732].

Samsun'da seçimi SCF'nin kazanmasıyla ortaya atılan iddiaların dışında hiç şüphesiz seçimin kazanmasında önemli olan etkenlerin en başından Vali Kazım Bey'in tarafsız ve baskılara mahal vermeden seçimin sonuçlanmasını sağlamasından gelmekteydi. Vali Kazım Bey, Gazi Mustafa Kemal'in çok eskiden beri arkadaşı ve SCF'nin kurulduğu ilk andan itibaren fırkanın hangi amaçlarla kurulduğunu bilmesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki ülkenin içinden bulunduğu denetimsiz yönetime oda en başından karşı çıkmaktaydı. Gazi Mustafa Kemal'in kardeşi Makbule Hanım'ı SCF'ye üye ederek gösterdiği bu davranışı Kazım Bey'in de kızını SCF'ye üye yapmasını sağlamıştı[733]. Samsun'da seçimlerin tarafsız bir şekilde geçmesini sağlayan Vali Kazım Bey bu davranışıyla bazı CHF'li üyelerden tepki aldığını söylemek pek mümkündür. Ahmet Ağaoğlu Gazi Mustafa Kemal'e *"Paşam eğer bütün memlekette Samsun Valisi Kazım Paşa gibi kanun tanıyan idare memuru da bulunmazsa artık bize de ağlamak düşer. Eğer her tarafta idare memurları bu kabil insanlar olsaydılar hiç şüphe yoktur ki intihapların dörtte üçünü biz kazanırdık*[734]diyerek seçimlerde ki tarafsızlığın öneminden bahsetmekteydi.

Ülke genelinde seçimlerin son bulmasının ardından SCF'nin keskin muhalefet duruşu iktidar fırkasını rahatsız etmiş ve bazı kimselerin Gazi Mustafa Kemal'i de yanlarına çekerek SCF'nin kendini feshetmesine neden olmuştu. Seçimlerin ardından SCF'nin ülkeye bıraktığı etkiyi görmek adına

[731] Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.
[732] Son Posta 21 Teşrinievvel 1930: Son Posta 3 Kanunuevvel 1930
[733] Çetin Yetkin, *a.g.e.,* 167: Mahmut Goloğlu, II, *a.g.e,*. 33-35.
[734] Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.,* 61.

memleket gezisine çıkan Gazi Mustafa Kemal Samsun'a da ziyarette bulunmuştur. Mahmut Goloğlu'nun aktardığına göre *"Samsun'da belediye seçimlerini SCF kazanmış ve Boşnakzade Ahmet Resai Bey belediye başkanı olmuştu. Fırka kapatıldıktan sonra SCF'nin belediye başkanı halen göreve devam ediyordu. Vali Kazım Bey şaşkınlık içinde idi. Vali Kazım Bey, SCF'nin kapatılması karşısında büyük bir kuşkuya düşmüş ve Gazi Mustafa Kemal'in Samsun'a gelişi nedeniyle şehirde çok sıkı güvenlik tedbirleri almış, yapılacak karşılamalara ve ziyafetlere SCF belediye başkanını davet etmemişti. Böylece Mustafa Kemal Paşa, 22 Kasım 1930 günü, akşam karanlığında ve halkla karşılaşmadan Samsun'a varmış, sıkı güvenlik tedbirleri içinde konaklaması için hazırlanan yere gitmiş, gece de sadece belli kişilerin çağrıldığı ziyafette bulunmuştu. Ziyafette Belediye Başkanı'nı göremeyen Gazi Mustafa Kemal, problemli bir durumun söz konusu olduğunu muhtemelen sezmiş olarak Ahmet Resai Bey'i derhal çağrılmasını emretmişti. Bunun üzerine davete katılan Resai Bey'e Gazi Mustafa Kemal kadeh kaldırarak, "İçelim" demiş, herkes kadeh kaldırırken Resai Bey'in su bardağını kaldırdığı görülmüş, bunun üzerine Günah olduğundan mı içmiyorsunuz? diye sormuştu. Ahmet Resai Bey, günah olduğu için değil, yemek yemiş olduğu için böyle yaptığını söylemiş, Gazi Mustafa Kemal niçin ziyafeti beklemediği yolundaki sorusuna da, çağrılmamış olduğu cevabını vermişti. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal sözü değiştirmiş ve öteki yerlerde yaptığı gibi, SCF'nin nasıl kurulup niçin kapatıldığını anlatmış, sonra tekrar Ahmet Resai Bey'e dönerek fırkası feshedilmiş olduğuna göre belediye başkanlığında kalmasının doğru olup olmadığını sormuştu. Ziyafet sofrasında derin bir sessizlik ve korku vardı. Genellikle herkes, Samsunlu Ahmet Bey'in, "Baş üstüne Paşam" deyip hemen belediye başkanlığından istifa edeceğini bekliyor ve ancak böylelikle büyük bir olayın atlatılacağını sanıyordu. Fakat durum hiç de böyle gelişmedi. Kendi halindeki Ahmet Bey, hiç istifini bozmadan ve tam bir soğukkanlılıkla, feshedilmiş bir fırkanın namzedi olmakla beraber, halkın güvenoyu ile belediye başkanlığına geldiğini, kendiliğinden istifası halinde bu güveni kötüye kullanmış olacağını, bunu da yapamayacağı için istifa edemeyeceğini, fakat Paşa'nın gücünün*

büyük olduğunu, bir Danıştay kararı ile seçimi bozdurabileceğini söylemişti. Herkes şaşkınlıktan ve korkudan ne yapacağını bilemezken Gazi Mustafa Kemal, Ahmet Resai Bey'in doğru söylediğini ifade etmiş ve konuyu o noktada bırakarak yiyip içmesine devam etmişti. Denildiği gibi de olmuş, Danıştay kararı ile SCF'nin kazandığı belediye seçimleri bozdurulmuş, SCF'ye üye memurlar görevlerinden alınmış ve tek partili cumhuriyet düzenine doğru başarılı bir adım daha atılmıştı" [735]. Daha sonra Samsun Valisi Kazım Bey'de Valilik görevinden alınarak bakanlık bünyesine yerleştirilmişti[736].

SCF Samsun Teşkilat Başkanı olan Şefik Avni Bey aynı zamanda Amasya teşkilatını oluşturması için görevlendirilmişti. Toplamda oy kullanmaya hakkı olan 13.731 seçmenden sadece 7.886'sı oy kullanmıştı. Bunlar içerisinden 3.030'u kadın, 4.856'sı ise erkek seçmen nüfusudur[737]. Daha seçimler devam ederken Amasya ile ilgili yazılan haberlerde burada ki seçimin büyük bir ihtimal dâhilinde CHF'nin kazanacağı ve oy verenlerin çoğunluğunun ise köylü ve şehirli kadınlardan olduğu yazmaktaydı[738]. SCF'nin burada seçimleri kesin olarak kazanacağı düşünülse de[739] 8 Ekim 1930 tarihinde sonuçlanan seçimi CHF kazandı[740]. Amasya'nın Merzifon ilçesinde ise seçimler 1 Ekim'den itibaren başlayıp 10 Ekim 1930 tarihinde son bulmuştu[741]. Burada ki seçimi SCF kazanmıştı. Böylelikle Karadeniz bölgesinde SCF'nin galip geldiği bölgeler Samsun ve ilçesi Lâdik, Amasya'da ise Merzifon olmuştur[742]

[735] Mahmut Goloğlu, II, *a.g.e.*, 33-35.
[736] BCA. 030.18-1.2/15-78. 7.
[737] BCA.490.01/286.1146.1-23.
[738] Amasya, 9 Teşrinievvel 1930.
[739] Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.
[740] BCA.490.01/286.1146.1-3.
[741] BCA.490.01/286.1146.1-3.
[742] Çetin Yetkin, a.g.e., 267.

SONUÇ

SCF, kurulduğu ilk andan itibaren gerek ortaya koyduğu yöntemler gerekse halkın mevcut iktidara ve bu iktidarın uygulamış olduğu politikalara karşı muhalif olanların sığınacağı bir hedef olmuştu. Öyle ki 1929 ekonomik buhranın ülke genelinde bıraktığı derin yaralar iktidar fırkasından memnun olmayanlara eleştiri hakkı tanımıştı. Bu derin yaraların iyileştirilmesi adına ortaya atılan çözümler içerisinde olan meclisin denetlenmesi ve kriz karşısında yeni çözümlerin üretilmesi gibi tedbirlerin alınmak istemesi SCF'nin böylesi bir ortamda doğmasına neden olmuştur. SCF'nin 1930 Türkiye'sinde ortaya attığı liberal görüş halkın her ne kadar istediği bir durum olsa da halkın asıl isteği devam eden tek fırka politikalarına son vermekti.

Bu dönemde SCF'yi CHF'den ayıran en önemli özellik CHF'nin ulaşmadığı yerlere SCF'nin rahatlıkla ulaşarak başarı sağlamasıydı. Özellikle CHF'nin işçiler, köylüler ve çiftçileri ekonomik buhran karşısında yalnız bırakması bu kesimin SCF'yi kendilerine bir umut olarak görmelerini sağlamıştı. Baktığımız da Gazi Mustafa Kemal tarafından büyük bir istek ve duyarlılıkla açılan bu fırka 98 gün faaliyet göstermiş olsa da Türk siyasi hayatında önemli bir iz bırakmıştı. Öyle ki kuruluş tarihi itibariyle fırka büyük bir ilgi ile karşılanmış ve en büyük desteği de kıyı kesimlerinden almıştı. Bu kıyı kesimlerinden olan Karadeniz Bölgesi Fethi Bey'in ülke genelinde teşkilatlanma faaliyetlerini başlatmasının hemen ardından kendi içerisinde büyük bir coşku ile karşılandı. Karadeniz Bölgesinde hemen hemen her şehrinde teşkilatlanma faaliyetleri hız kazandı. Özellikle Samsun, Karadeniz Bölgesinde en sabırsız olan illerden biriydi. SCF Samsun teşkilatlanması için ısrarla yüzlerce telgraf alan Fethi Bey, burada teşkilatlanma faaliyetleri başlatması için görevi Şefik Avni'ye verdi. Bu bölgede Şefik Avni Bey'in rolü oldukça önemlidir. Daha önce belediye başkanı olan Şefik Avni Bey'in adaletli tutumu bölge halkı tarafından benimsenmiş ve halkın kendisine olan güveni sayesinde yeni fırkaya taraf tutulmuştu. Bunun yanında Samsun'da SCF'nin bu denli teşkilatlanmasında CHF teşkilatının burada yetersiz olmasının etkisi büyüktür. Kıyı kesimi olması sebebiyle buhran krizinden etkilenen halk kendini yalnız hissetmekteydi. Bu bölgede CHF'den

kaynaklanan memnuniyetsizlik muhalif olmalarından ziyade yeterince iyi yönetilememelerinden kaynaklanmaktaydı.

Muhalefet fırkası her yerde tam teşekkülü teşkilatlanmaya gidememişti. Teşkilatlanmaya gittiği bölgelerde ise CHF'nin sunmuş olduğu raporlarda aile içi husumetlerin fazla oluşundan dolayı bu bölgelerde SCF'nin bu şekilde rağbet görmüş olduğu yönündeydi. Fakat CHF istihbarat raporlarını detaylı şekilde incelediğimizde Karadeniz Bölgesinde SCF teşkilatlanması sadece aile içi husumetlerden kaynaklanmadığı yönündeydi. Öncelikle Kastamonu'da durum çok farklıydı. Burada SCF'nin bu denli taraf bulmasının tek nedeni mevcut iktidar fırkasına muhalif olan kimselerin oluşturduğu bir oluşum ve inkılap karşıtlarının olduğu iddia edilmekteydi. Bunun yanında Şebinkarahisar, Bolu, Trabzon ve Giresun'da yine muhalif kimselerin SCF'yi kendilerine sığınak olarak gördüğü iller arasındaydı. Fakat Tokat ve Rize'de SCF teşkilatlanmasının oluşması fırka içinde husumetli ailelerin varlığından ortaya çıkmaktaydı.

Genel olarak bulunduğu konum itibariyle Karadeniz Bölgesi her ne kadar Komünizm ve Bolşevizm'den etkilenmeye müsait bir konumda olsa da CHF istihbarat raporlarında özellikle Rize ve Giresun'da komünizm faaliyetleri yapan kişilerin varlığından söz edilmekteydi. Şebinkarahisar'da ise bulunduğu konum itibariyle yolların kötü olması ulaşımı engellemiş ve burada eğitim faaliyetlerin tam olarak anlaşılmaması Türkçe okuma-yazma faaliyetlerin tam olarak öğrenilmemesine yol açmıştı. Bu durum CHF'nin istihbarat raporlarında ayrıca ele alınmış ve burada SCF'yi temsil edenlerin daha önce CHF'de görev aldıklarını sadece muhalefet duygusundan yola çıkarak yeni fırkaya üye olunduğu, bu üyelerin okuma-yazma bilmediklerini, şapka takmayı reddedenlerin yanında medrese eğitimi alarak rejim karşıtlığı yapanların fırka etrafında birleşerek SCF teşkilatını oluşturduğuydu. SCF'ye yönelik çoğu yerde irtica faaliyetlerini yaptığı iddiaları söz konusu olsa da SCF bu iddiaları kabul etmemiştir. Fakat özellikle CHF tarafından Karadeniz Bölgesinde Kastamonu ve Şebinkarahisar bu suçlamaların hedefinde olmuştur. Bu bölgelerde SCF üyelerinin büyük bir kısmının yenilik karşıtı, irticayı savunan kesimin olduğunu belirtmekteydi. Bu suçlayıcı iddialar

karşısında SCF'liler herhangi bir olayın çıkmaması adına yetkili kişilerin Kastamonu'da üye kaydı yaparken çok seçici ve hassas davrandıkları özelliklede bu bölgede hoca hacı unvanı olanları üye yapmadıkları görülmektedir. SCF her ne kadar bu konu hakkında seçici davranarak üye kayıtlarını tamamlasa da CHF istihbarat raporlarına baktığımızda Kastamonu'da yer alan üyelerin hemen hemen hepsinin irticai faaliyetlerini olan kişiler olduğu iddia edilmekteydi. Karadeniz Bölgesinde SCF'ye üye olanların ortak noktaları CHF'ye muhalif ve yenilik karşıtı olmalarıydı. Bu muhalif duruş halkın SCF'ye üye olarak bu şekilde muhalefet yapacağını düşünmesi yine CHF'nin SCF'yi irtica ile suçlamasına neden olmuştu.

Diğer yandan Karadeniz Bölgesinde SCF teşkilatına baktığımızda CHF raporlarına göre üyeler arasında farklı din ve ırka sahip kimselerin neredeyse hiç yer almadığıdır. Arnavut ve Çerkez kesimden birkaç kişinin varlığından bahsedilse de SCF içerisindeki faaliyetleri kâğıt üzerinde üye olmaktan başka bir şey değildi. Mübadele kapsamında olmasına rağmen CHF'nin uygulamış olduğu düzensiz yerleşim planı bu bölgelere yerleşen muhacirlerin kendilerini yalnız hissetmelere ve muhacirlerin kendilerini SCF'ye daha yakın hissetmelerini sağlayarak üye olmalarına neden olmuştur. Yine SCF'nin kurulmasının ardından teşkilatlanma faaliyetlerin devam etmesi SCF'ye geçmek isteyenlerin temkinli adımlar atmasını sağlamıştır. Trabzon'da bunun örneğini görmek gayet mümkündür. CHF'nin muhalefet fırkasını bu derece yakın merceğe alması müfettişlerin yeni fırkaya girenlerin mesleki, ahlaki, eğitim durumlarını, aile yapısını, hangi bölgede ikamet ettiği ve Milli Mücadele sırasındaki faaliyetlerine kadar araştırılması yapılmıştır. Bu raporlar yoluyla SCF'ye yönelik baskı politikası uygulanmıştı. Bu raporların sonucunda SCF'nin vergileri kaldıracağız şeklindeki ifadeleri CHF'ye göre yanlış algılanmış ve halkın mevcut iktidar fırkasına karşı derin bir muhalefet yapmasına neden olmuştu.

Tüm bu baskı ve propagandalara rağmen halkın SCF'ye yönelik inancı ülke genelinde teşkilatlanmaların hızlı bir şekilde organize olmasını sağlamıştır. Karadeniz Bölgesinde teşkilatlanma konusunda en istekli şehir Samsun olmasına rağmen her ilçede teşkilatlanma tam olarak sağlanamamıştı.

Samsun gibi diğer Karadeniz illerinde de bunu görmek pek mümkün olsa da Kastamonu bu illerden ayrılır. Hemen hemen Kastamonu'nun tüm ilçelerinde teşkilatlanma faaliyetleri yapılmış ve CHF'nin istihbarat raporlarında özellikle Kastamonu ve ilçelerinde SCF teşkilatında yer alan tüm üyeler tek tek incelenmiştir.

Karadeniz Bölgesinde yapılan teşkilatlanmalar her bölgede kendi içerisinde farklılık göstermektedir. Ekonomik buhran karşısında hükümetin başarısız girişimleri halkı SCF'ye ittiği bir gerçek olsa da CHF'nin kendini eleştirdiği bir nokta ise bu bölgelerde CHF teşkilatlanmalarının yetersiz oluşuydu. Bu amaçla CHF'nin kendi eksikliklerini görebilmek adına görevlendirme yapıp kendi teşkilatlanmalarına düzeltmeye gittiler. CHF'nin kültür kalemiz dediği Türk Ocaklarında da durum CHF teşkilatlarından farksız değildi. Bu bölgelerde Türk Ocaklarının pasif rol oynaması CHF'nin kendini eleştirdiği bir konu olarak değerlendirilmektedir. Yine bu bölgelerde CHF istihbarat raporlarını incelediğimizde daha önce siyaset ile uğraşanların bölgeden bölgeye fark gösterdiğidir. SCF Tokat teşkilatlanması ele aldığımızda raporlarda burada yer alan üyelerin sadece hangi mahallede oturdukları ve ne işle uğraştığı bilgisine ulaşılmıştır. Giresun'da SCF'ye üye olanların diğer illere göre siyasi donanımlarının zayıf kaldığıdır. Şebinkarahisar, Rize, Kastamonu ve Bolu'da ise yer alan üyelerin daha önce TpCF ve CHF'de yer alan isimler olduğunu görülmektedir. Bir kısmın bu fırkalarda yer alamadığı için mevki sahibi olmak amacıyla SCF'ye üye olduğu bir kısmın cumhuriyet rejiminin getirmiş olduğu yeniklere karşı muhalefet yapmak ve bir kısmının ise akrabalarının hatırı ile siyasete girdiği görülmektedir.

SCF'ye üye olan kişilerin eğitim durumlarının da bulunduğu bölgelere göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Şebinkarahisar ve Kastamonu'da SCF teşkilatlanmalarında yer alan üyeleri bir kısmının eğitim durumunun iyi olduğu avukat, memur gibi mesleklerde çalışanların, bir kısmın ise neredeyse eğitim durumun hiç olmadığı, bazılarının sadece medrese eğitimi aldığı bu sebeple de CHF'ye muhalif olanların fazla olduğudur. Kastamonu'nun bazı ilçelerinde ise SCF üyelerinin eğitim durumları istihbarat raporlarında ele

alınmamış sadece hangi iş ile uğraştıklarına değinilmişti. Bu saptamalar dışında Bolu'da yer alan aynı zamanda SCF Bolu Teşkilat Başkanı ve CHF eski Milletvekili Nuhzâde Mehmet Vasıf Bey, SCF Kastamonu Teşkilat Başkanı Avukat İzzet Bey, Samsun SCF Teşkilat Başkanı yine aynı zamanda eski Belediye Başkanı Şefik Avni Bey göze çarpan isimler arasındadır. Tokat'ta ise CHF'nin teşkilatlanmasının yanında SCF'nin buradaki siyasi faaliyetleri çok zayıf kalmıştır.

Teşkilatlanma faaliyetleri ile belediye seçimleri arasında da tam bir uyumsuzluk hâkimdi. Çoğu yerde halkın coşkulu ısrarı üzerine açılan SCF teşkilatlanmaları belediye seçimlerinde şiddetli bir baskı altında olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Kısa süre içerisinde açılıp hızlı bir şekilde teşkilatlanması CHF tarafında kendilerinin endişelenmelerine neden olmuş ve valilere ne pahasına olursa olsun şeklinde görevlendirme yazısı paylaşılarak üstü kapalı bir şekilde seçimlerin CHF'ye taraf kazanılması istenmişti. Valilerin bu yazı üzerine 1930 belediye seçimlerindeki rolü oldukça önemli olmuştur. Hemen hemen Karadeniz Bölgesinde yapılan seçimlerde valilerin müdahalesinin olduğunu görmekteyiz. Bazı ilçelerde ise kaymakamların etkisinin oldukça fazla olduğudur. Özellikle Rize ve Giresun'da seçim sırasında yapılan yolsuzluk valiler tarafından göz ardı edilmişti. Hatta Rize Valisi Ekrem Bey'in seçimin yapıldığı sırada güvenlik güçleri ile sandık başında durması ve gelen seçmenlere CHF'ye yönelik oy vermesi için baskı yapması seçimin seyrini değiştirdiği muhakkaktır.

Kastamonu Tosya'da ise yine kaymakamın sert müdahalesi burada SCF teşkilatlanmasının kapatılmasına neden olmuştur. Rize ve Kastamonu'da yapılan bu baskı sonucu bazı memurların istifa ettiği bazıların ise görevi olmadığı halde sandık başında durduğu iddia edilmişti. CHF'nin bu denli baskı politikası uygulaması neredeyse tüm Anadolu topraklarında kendi gösteren bir erken olmuştu. Bu bağlamda Gümüşhane, Çorum, Sinop ve Zonguldak'ta SCF teşkilatlanması açılmadığı gibi burada birkaç bağımsız adayın varlığı bir CHF'yi telaşlandıran bir durum olmuştu. Bu bölgelerde birkaç bağımsız aday karşısında seçim yarısına giren CHF'liler burada da çeşitli yolsuzluklara karıştığı görülmektedir. Trabzon'da yine valinin

müdahalesinin olduğun söz etmek mümkündür. Burada seçimlerin sakin geçmesine rağmen Vali Galip Bey'in güvenlik güçlerini öne sürerek çeşitli yolsuzluklara karışmıştı. CHF'nin iktidar fırkası olmaması sebebiyle hükümetin tüm yetkilerini kullanması SCF'lilerin kendini yeterince savunmasını engellemişti. Bu sebeple bu gücün arkasına sığınan CHF, seçimlerde birçok yolsuzluk yapmaları ile anılmıştır.

Diğer yandan birçok yerde usulsüzlük yapılmasına rağmen Karadeniz Bölgesinde seçimlerin tarafsız ve baskı altında olmadan yapılan tek seçim yeri Samsun olmuştur. Bunun sebebi Samsun Valisi Kazım Bey'in tarafsız olmasından kaynaklanmasıydı. Kazım Bey, SCF'nin daha kurulacağı ilk zamanlarda Fethi Bey ve Gazi Mustafa Kemal'in ilk görüşmelerinde yer almış ve fırkanın hangi amaçla kurulacağına şahit olduğundan seçimlerin tarafsız bir şekilde yapılması için gayret göstermiştir. Hatta kendi kızını SCF'ye üye etmiş ve kadılarında siyasi fırkaya girmeleri için teşvikte bulunmuştu. Kastamonu ve Tokat Niksar'da kadınların oy verilmesi CHF'liler tarafından engellendiği iddialar edilmiş ise de Samsun ve Amasya'da kadınlara öncelik verilmiştir.

Ülke geneline yapılan seçimler bir günde bitmediği gibi her bölgede çıkan baskı ve propagandalar seçim sonuçlarına yansımıştı. SCF'nin kesin kazanacak gözüyle bakıldığı bölgelerde CHF açık ara belediye seçimlerini kazanmıştı Fakat Karadeniz Bölgesinde Samsun ve ilçesi Lâdik, Amasya'da ise Merzifon'da seçimleri SCF kazanmıştı.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

RESMİ YAYINLAR

Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Tercüme-i Hal Dosyası.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927 Umum Nüfus Tahriri, Fasikül-III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929.

GAZETE VE DERGİLER

Açıksöz
Akşam
Amasya
Anadolu
Bartın
Cumhuriyet
Güzel İnebolu
Hizmet
Milliyet
Sinop
Son Posta
The Times
Tosya'da Dilek
Vakit
Yarın
Yeşilgireson
Zonguldak

ARAŞTIRMA ESERLER

Arubora, Ç. (1982). ***Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi.*** Ankara: AÜSBF Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Divan Yayıncılık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Atay, F. R. (1998). ***Çankaya***. İstanbul: Tunç Ofset Matbaacılık.

Avşar, A. (1998). ***Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası.*** İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.

Aydemir, Ş. S. (1999) ***Tek Adam (1922-1938),*** Remzi Kitabevi.

Ayyılmaz, F. (2013). ***Cumhuriyet Dönemi'nde Samsun-Çarşamba Demiryolunun Yapımında Samsun Limanının Önemi ve Ticari Değeri***. Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik–Samsun, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 420.

Balkaya, İ. S. (2006). ***1930 Belediye Seçimleri***. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.

Başaran, S.(2017). Serbest Cumhuriyet Fırkasının Rize Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimlerinde Rize**. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,** 47, 383-389.

Bayraktar, R. (2018). Giresun'un Etnik Sosyo-Kültürel Kimliğinin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme**. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, (19), 610-631.

Boratav, K. (2006). ***Türkiye'de Devletçilik***. Ankara: İmge Yayınevi.

Cebesoy, A. F. (2002). ***Siyasi Hatıralar.*** İstanbul: Temel Yayınları.

Çakıcı, N. (2015). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'un Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme. ***Karadeniz Araştırmaları Enstitü Dergisi***, 332-345.

Çapa, M. (2016). Rize'nin Yakın Tarihine Bir Bakış(1923-1950)**.** ***Karadeniz İncelemeleri Dergisi***, 20, 296-308.

Çapa, M.(1990). Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı. ***Atatürk Yolu Dergisi,*** 2, 63-69.

Çınar, Ö. (2015). Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası Tek Partiden Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Denemesi. ***Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*** 208-229.

Demirel, A. (2013). ***Tek Partinin İktidarı***. İstanbul: İletişim Yayınları.

Doğan, D. (1964). ***Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası.*** İstanbul: Dünya Yayınları.

Emrence, C. (2006). ***99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası.*** İstanbul: İletişim Yayınları.

Feroz, A. (2006). ***Bir Kimlik Peşinde Türkiye***. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Goloğlu, M. (2007). ***Devrimler ve Tepkileri (1924-1930).*** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Goloğlu, M. (2009). ***Türkiye Cumhuriyetinin Tarihi-II (1931-1938), Tek Partili Cumhuriyet,*** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gökgöz, G - Yılmaz, A.(2013). ***Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Liman ve Liman İşletmelerini Millileştirme Süreci ve Karadeniz Limanları***. Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik–Samsun, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 378.

Güneş, G.(1999). Serbest Cumhuriyet Partisi Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset. ***Tarih ve Toplum Dergisi***, 16-25.

Hobsbawm, E. (1996). ***Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991)***:***Aşırılıklar Çağı***. (Çev. Yavuz Alogon). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

İnönü, İ. (1998). ***Cumhuriyetin İlk Yılları- II (1923-1938).*** İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.

İpek, N. (2000). ***Mübadele ve Samsun.*** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kansu, M. M. (1997). ***Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber***. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Karpat, K. H.(2010).***Türk Demokrasi Tarihi.*** İstanbul: Timaş Yayınları.

Kazmaz, S. (2004). ***Kazmaz Ailesinden Hatıralar***. Ankara: Birlik Matbaacılık Yayıncılık.

Kınross, L. (2018). ***Atatürk- Bir Milletin Yeniden Doğuşu***. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Koçak, C. (1997). ***Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980).***İstanbul: Cem Yayınevi.

Koçak, C. (2006). ***Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası.*** İstanbul: İletişim Yayınları.

Korkmaz, Z. (2017). ***Nutuk***. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Kuran, E. (1992). Cumhuriyet Döneminde Samsun'un Ekonomik Sosyal ve Kültürel Gelişmesi. ***On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,*** 7, 122-125.

Lewis, B. (1993). ***Modern Türkiye'nin Doğuşu.*** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Okyar, A. F. (1980). ***Üç Devirde Bir Adam.*** (Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay) İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları.

Okyar, A. F. (2019). ***Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?.*** İstanbul: Ketebe Yayınları.

Okyar, O. - Seyitdanlıoğlu, M. (2007). ***Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye; Fethi Okyar'ın Anıları***. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Özman, M–Çelik, C. ***Serbest Cumhuriyet Fırkası Samsun Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimlerinde Samsun. (*****https://www.yumpu.com/tr/document/view/15007140/288057518-21-civan20c387elik201) 4.*** (Erişim Tarihi: 09.04.2021***)***

Pınar, M. (2015). Serbest Cumhuriyet Fırkası 'nın Kütahya Teşkilatlanması ve Faaliyetleri. ***Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,*** 15, 284.

Pınar, M. (2016). ***Tek Parti Döneminde Trakya'ya da Siyasi Hayat ve Yahudiler (1930-1934)***. Ankara: Grafiker Yayınları.

Sertel, Z. (1977). ***Hatırladıklarım.*** İstanbul: Gözlem Yayınları.

Soyak, H. R. (1973). ***Atatürk'ten Hatıralar II.*** İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası.

Şaşmaz, M. (2014). ***Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013).*** 7. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şaşmaz, M. (2014). ***Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013).*** 9. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şaşmaz, M. (2014). ***Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013).*** 12. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şaşmaz, M. (2014). ***Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013).*** 13. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şaşmaz, M. (2014). ***Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013).*** 14. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Temizer, A. (2014). ***Şefik Avni Özüdoğru'nun Serbest Fırka Hatıratı***. İstanbul: Libya Yayıncılık.

Timur, T. (2013). ***Türk Devrimi ve Sonrası.***, Ankara: İmge Kitabevi.

Toprak, M. (1999). ***Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi***. Ankara: Kara Harp Okulu Yayınları.

Toynbee, A. J. (2000). ***Türkiye: Bir Devletin Doğuşu.*** (Çev: Kasım Yargıcı). İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.

Tunçay, M. (1981). ***Türkiye Cumhuriyet'inde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931).*** Ankara: Yurt Yayınları.

Turan, Ş. (1995). ***Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938).*** İstanbul***:*** Bilgi Yayınevi.

Uran, H. (1959). ***Hatıralarım.*** Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Us, A. (1944). ***Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım***. İstanbul: Vakit Matbaası.

Vatandaş, C. (2015). ***Cumhuriyetin Tarih.*** İstanbul: Pınar Yayınları.

Weiker,W. F. (1973). ***Polıtıcal Tutelage and Democracy ın Turkey-The Free Party and Its Aftermath.*** Leiden: E.J. Brill.

Yeşil, A. (2001). ***Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş***. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yetkin, Ç. (1983). ***Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945).*** İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Yetkin, Ç. (2004). ***S.C.F Olayı***, İstanbul: Otopsi Yayınları.

Yetkin, Ç.(2004). ***Türk Demokrasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası.*** İstanbul: Otopsi Yayınları.

Yılmaz, A. Y. (2019). ***Serbest Cumhuriyet Fırkası***. Ankara: Eski Yeni Yayınları.

Yükseliman, N. (2002). ***Parti Devlet Bütünleşmesi***. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Zarakolu, A. (1982). ***Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi,*** Ankara: AÜSBF Yayınları.

Zürcher, E. J. (1993). ***Modernleşen Türkiye Tarihi***. (Çev. Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

Ek-1

SCF Samsun Binası 1930. (Abidin Temizer, Şefik Avni Özüdoğru'nun Serbest Fırka Hatıratı)

Ek-2

Şefik Avni Özüdoğru ve Samsun Halkı (Abidin Temizer, Şefik Avni Özüdoğru'nun Serbest Fırka Hatıratı)

Ek-3

Serbest Cumhuriyet Fırkası Rize Teşkilatlanması 20 Ekim 1930. (Kaynak: Sinan Başaran)

Ek-4

Cumhuriyet Bayramın kutlayan Rize Serbest Cumhuriyet Fırkası Üyeleri 29 Ekim 1930. (Kaynak: Sinan Başaran)

Ek-5

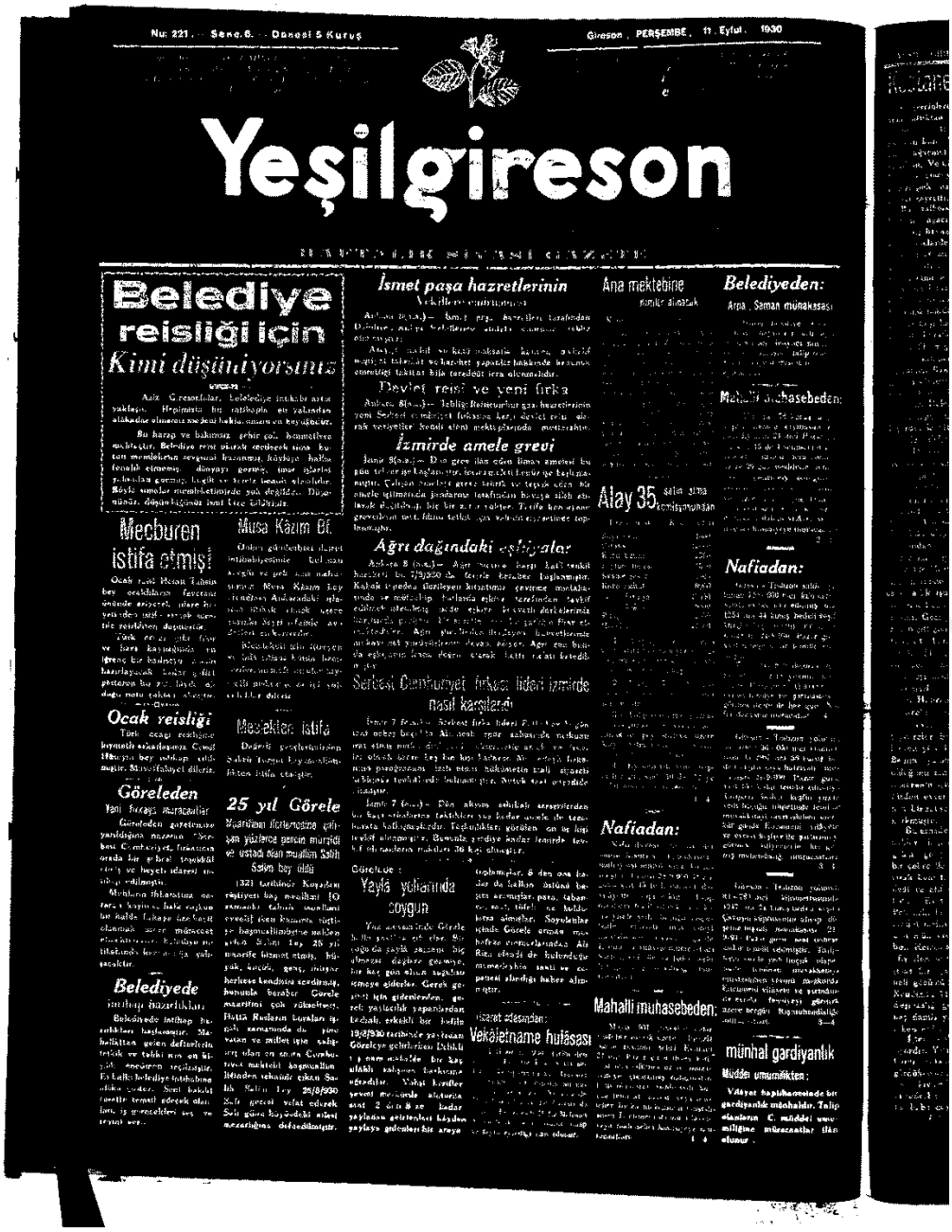

Nu: 221 . Sene 6. . Dansi 5 Kuruş

Giresun , PERŞEMBE , 11 Eylul . 1930

Yeşilgireson

Belediye reisliği için Kimi düşünüyorsunuz

Mecburen istifa etmiş!

Ocak reisliği

Göreleden

25 yıl Görele

Belediyede

İsmet paşa hazretlerinin

Devlet reisi ve yeni fırka

İzmirde amele grevi

Ağrı dağındaki eşkiyalar

Serbest Cumhuriyet fırkası lideri izmirde nasıl karşılandı

Ana mektebine

Alay 35.

Mahalli muhasebeden:

Nafiadan:

Belediyeden:

münhal gardiyanlık

Vekâletname hulâsası

Ek-6

Sahip ve müdürü
Nuri Ahmet
(İdarehanesi (Işık matbaası)
TELEFON - 30 -
Gazete işleri için gazete müdürlüğüne müracaat edilmelidir .

Yeşil Gireson

Mahalli haberleri ihtiva eder , içtimaî , iktisadî , ilmî , edebî , MEMLEKET gazetesidir .

PERŞEMBE 5 Kânunu evvel 1929
SENE 5 - NUMARA : 182
Abunası « 250 » dancsi (5) kuruştur
Her hafta perşembe günleri çıkar
Matbaa işleri için matbaa müdüriyetine müracaat edilmelidir .

HER VATANDAŞ OKUMALIDIR

Vilâyetimiz dahilindeki millet mektepleri faaliyeti gün geçtikçe daha ziyade artmaktadır . Bilhassa Köylerdeki faaliyet eyidir . Müdavim mıkdarı her gün bir az daha fazlalaşmaktadır . Henüz mkteplere müracaat etmemiş olanlar varsa acele etmeılirler. Çünkü önümüzdeki seneden itibaren bu mekteplerden şahadetname almamış olanlar hiç bir yere kabul edilmiyeceklerdir . Hatta hamallık bile yaptırılmiyacaktır . Her vatandaş ayaklarına gelen bu nimetten istifade etmesini bilmelidir . Cümhuriyette her vatandaşın okur yazar olması lâzımdır .

Regaip gecesi

Bu akşam «Regaip gecesi» ne müsadiftir . Bu müna - sebetle minareler tenvir edilecektir .

Muallimler birliğinde

HAFTA TOPLANMALARI

Haftanın bütün günlerini , hatta millet mektepleri münasebetile bütün gecelerini dumağ yorgunluğu içinde geçiren muallimlerimiz , perşembe günü akşamları birlik binasında saminaf ve nezih toplanmalar yapmağa başlamışlardır .

Bu toplanmalar ; muallimlerimizin haftanın böyle muayyam bir gecesinde, bir birileriyle konuşmak, hasbihal etmek fırsatını ver - mek itibarile, ne iyi ve ne güzeldir .

Diğer taraftan merkeze yakın bulunan köy mektep-muallimleri de , meslektaşlarını bir arada bulacak ve arkadaşlarile, meslekî müsa-habalar yapabilecektir .

Aynı zamanda bir haftanın yorgunluğunu , gülmek , söylemek, eğlenmek suretile dinlendirmiş olacaktır , Her hafta iki muallim tarafından verilen çay ziyafetleri bu toplanmalara zemin teşkil etmektedir . Geçtiğimiz perşembe günü akşamı Maarif müdürü Mehmet Ali bey , ve İsmet paşa mektebi muallimlerinden Züleyha hanım tara - fından verilen çay , pak eğlenceli oldu . Güzel oyunlar, hoş saatlar geçirildi. Saat bir buçuğa kadar oynandı, gülündü söylenildi ve muallim Cemil beyin zemin ve zamana uygun olarak tanzim ettiği duasiyle bu güzel geceye nihayet verildi .

Ziraat bankası
muhasebecisi

Şehrimiz Ziraat bankası muhasebecisi A. Ulvi bey tekaüde çıkarılmıştır . Uzun senelerden beri iffet ve istikametile hizmet etmiş olan bu emektar memurun bu suretle bidmetine niha - yet verilmiştir .

Nahiyelerde zirai faaliyet

Nahiyelerde halkı zirâata teşvik faaliyeti başlanmıştır. Ezcümle Keşap nahiyesinde bu faaliyet mühimir neticeler tevlit etmektedir . Köy halkı fındık mahsulünün bu seneki feci akibetinden sonra akılları başlarına gelmiş kendilerine yapılan telkin ve tavsiye üzerine buğday , patatis hatta müsait yerlerde fıstık zira - atına başlanmıştır . Keşap nahiyesi müdür vekâletinde bulunan zat bu hususta lâzım gelen tetbirleri ittihaz ede - rek köylü üzerinde yapı -ması icap eden propagan - dayı ifa etmektedir .

Nahiyenin galabalık za - manlarında köylüyü irşat ve tenvir etmektedirler . Nahiye müdürünün bu gayreti eseri olarak diğer na - hiyelerden ziyade burada ziraatın canlı asarına tesa - düf edilmektedir .

Keşap nahiyesi mıntıka itibarile vilâyetein en çok ezilmiş , parasızlıktan iztırap çeken bir yeridir .

Bu sene mahsulün feci akıbeti üzerine , veresiye olarak mısır alamıyan köylü çok sıkıntı çekmiş , hatta açlık ve sefaletten ölenlerin bulunduğunu eşitmiştik

Bu noktai nazardan Ke - şap halkının iki kat çalış - ması ve topraktan mümkün olan azamî istifadeyi yap - ması lâzımdır . Her şeyde olduğu gibi bu hususta da köylü teşvik ve irşada muhtaçtır .

Vazifesini yapan Keşap nahiyesi müdürünü takdir ederiz .

Memleketin ; çalışkan ve milletini seven memur - lara ihtiyacı vardır .. Hele nahiye müdürleri halka , köylüye doğrudan doğruya sık sık , her gün temas eden memurlardır . Bunla - rın çok yorulmaları, mem - leketin can damarı olan köylüyü irşat ve çalıştır - ma yollarına sevkedilmeleri lâzımdır .

Yol ağzında karakol

yolağzı pazar mahallinde bir jandarma kara kolu tesis edilmiştir .

BALO

YIL BAŞINI TESİT İÇİN VERİLEVEK OLAN BALO HAZIRLIKLARINA DEVAM EDİLİYOR

Evvelce haber verdiğimiz üzre yıl başını tes'it için jandarma mektebi salonunda verilecek olan büyük balonun hazırlıklarına devam edilmektedir .

Medeni dünyada yılbaşı - nın çalınca tes'it edilmekte olduğu malûmdur. Koskoca bir senoyi maziye gümerek, yeni bir seneye girerken samaxx ve hareketsiz bir surette bulunmak , mazi olan hatıraları yadetmek , istikbale pür ümit ve pür neş'e atılmak ne kadar lâzım bir iştir . Jandarma mektebi salonlarında verile - cek olan balo sırf bu gaye ile yapılmakta yılbaşının Giresonumuzda da her sene tes'it edilmesini bir adet haline getirmek gayesine matuftur .

Yıl başı balosunu ; Bedia Rami hanım efendi himaye - lerine almak lütfünde bulun - muşlardır .

Hanım efendinin hassas ve nezih zevkinden balo azamî istifade edecektir .

Salonun elektrik tenzinatı büsbütün değiştirilerek bedii bir hale sokulmaktadır . Salondaki sahne tamamen kaldırılmıştır. Balo komitesi dün akşam içtima ederek geç vakıtlara kadar konuş - muşlardır .

Belediye intihabı

Ahiren intihabatı icra kılınan Yolağzı belediye in - tihabatı hakkında vukubu - lan itiraz ve ihbarat vilâ - yetce tetkik edilmektedir .

Hukuk Hakimi
CEMİL B.

Hukuk hakimi cemil boy Orduya tayin edilmiştir . Vilâyetimizde bulunduğu müddet zarfında teveccühü ammeyi celbeden Cemil beye yeni memuriyetlerinde de muvaffak olmalarını dileriz.

Kapu Camii

Etraf resmini M. ine

Kapu camiinin kubbesi tamir edilmek üzre, esasen rüzgârlar tesirile harap olan, çinkoları söküImüştü . Kub - benin üzerindeki bu harap çinkolar satılarak beşyüz lira temin etmiştir . İşin bu tarafları bize lâzım değildir.

Kubbeden sızan suların tesirile yosun bağlıyan , yağmur sularından çürüyen döşeme , tahtalarından ve en nihayet çöküp harap olacak olan cantilınizdan , bu güzel san'at eserinden bahsedeceğiz .

Mevsim hasebile mütemadi yağmurlardan sonra kara kışın basdırmasına uzun zamanımız kalmadı. Yağmur yağınca çıplak bir halde kalan kebbeden şırıl şırıl yağan yağmur camiin içine düşmektedir.İki cemaatin yan yana geldiğide namaz kılması artık mümkün olmıyor .

Bundan sarfınazar, mem - leketi süsliyen bu güzel mabedimiz , böyle bakımsız bırakıldığı takdirde pek az bir zaman sonra , çökâp gidecektir ..

Bütün temenni ve istic - hamlarımıza rağmen burada bir umran ve bir eser bı - rakmak azminde olmıyan evkaf idaremiz, biz olmazsa meyvalı eserlerimizi muha - fazı etmek hususunda lü - tüflerini esirkemesinler .

Haber aldığımıza göre vilâyet makamından keyfiyet telgrafla evkaf idaresine yazılmış, camiin tamiri için muktezi havalenin verilmesi istenmiştir .

Evkaf umum idaresinin bizleri daha fazla intizarda bırakmıyacağını ümit ederiz.

Tefviz komisyonu

Tefviz komisyonu mitat içtimalarını aktederek oniki dosya tetkik ve intaç edil - miştir .

Elevi köprüsü

Görelede Büyük feyezanda yıkılan (Elevi) köprüsünün inşaatı ikmal edilmiş ve arabalar geçmeğe başlı - mıştır .

HAFTANIN İZLERİ..

YAYLALAR

Bu ayda yaylâdan ve yaylalardan bahssetmek , Temmuz sıcağında kalori - feri bir odada oturmağa benzersede ne yapayim ki geçen haftanın bu son hatı - rasını bu sütunda tesbit et - memeğe gönlüm razı olmadı.

Aziz ve muhterem bir dostumun beni zorla orulara sürüklemesi bana bu soğuk aylarda bir yaylâ gezintisi yaptırdı . Yaz aylarında Giresunlunun en yakın yay - lâsı olan Kulakkaya ilk menzilimizdi .

Aynalı bir gecede , kamyonumuz sert ve yalçın kayalar arasında sada akisleri yaparak Kulakkayaya girdi . Dört ay evvel bir Temmuz gecesi bu yaylâya geldiğimiz zaman neş'e ve samimiyetle karşılaşmıştık . Simdi ise soba başında bir birlerine hikâye anlatan ve burada işi gücü olan üç beş gişi bulduk . On gün kadar burlarde kaldık . Daha yüksek yaylalara çıktık. Yuzun obalarda rastgeldiğimiz Loyun sürüleri netik yoktu. Pınar başlarında testilerini doldıran köy kızlarından eser kalmamıştı . Uzun ve az meyilli yaylâ yollarında yanık Tamzara türkülerini söyliyen köy delikanlıların - dan kimseler yoktu . Her yer sessizdi. Yüksekliği 3000 metreyi aşan Karagöl kar . şında . Başı siyah bulutlarla örtülü karlar içinde öyle heybetli , o kadar azametli fakat öyle korkunç görünüyor ki.. Ben bu azamet karşısında ürkiyorum. Ve diyorum ki : Ey dağ , ne olur ben gidin - ceye kadar o kara bulutla - rını başımda tut , aşağılara bırakma . Çünkü , çünkü sonra ben de buralarda kalırım . Ey , azametli dağ. sükûn bul . Sükûnet bul .

Bunları düşünürken aklıma bizim şair (Can) geldi . Üç sene evvel bir yaz gününde, Karagölün tepesinde ona şöyle yalvarmıştı :

Ufak başlar bulutlar tarzın
Süphesiz allahla içidir sırrın
Süzgede güzülden yamp yalvarın
Geresiolere zulm etmekten bıkmın
Yahsa bu vebesinde dünyayı yıkar.

Demişti . Şimdi görse ki , bilse ki bu mevsimde Kara göl galeyan içindedir . Etrafına çokdığı siyah , korkunç bulutlarla etrafa heybet saçıyor . Şimdi , burralarda her dilde gezen , her çehreyi karartan söz şudur . Ve bunu günde bir kaç defa eşidiriniz (Dağ yine kararıdı .) Ve nitekim dündüşte Kulakkayadan kamyona binerken eşitdiğim son sözler (dağ yine kararıdı) oldu .

Meğer insanlar gibi yay - lâlar da yaz mevsiminde , sıcak günlerde , uzun gün - lerde seviliyormuş . Şimdi oraların yegâne hakimi fırtına ve kardır .

Hâ ! Cim

GÜLERİM.

« Gülerim » in kim olduğunu merak lara .

« Hesaplı şehir » in bu günlerde parasız kalarak kıvran - dığına inanmiyanlara .

— Bir uzun boylu, genin dost tatilerinde tahminini ede - meyip uzaklara kaçışına .

— « Sarı zülüf » lü hasır koltuklarda kış kış güneşine .

— Şu veya bu misafirde kemir masalara izsezsiz etmeyip ortalara kurulan mukteza müsaflerin şaircane edalarına .

— Sabahın ateca karantığında fotograf çantasını yükleyip dağ başlarında dolaşmalara .

— Bize « deyanek » yuracak olanların gafletlerine .

— Sevimli müfettişimizin herli hard işlerinden şikayet etmesine.

— Yağlı boya tablu yaptırapta yırtık lâstik geyenlere .

— Arada sırada papas uçur - mak için « ışık » yurdunda top - lanmaları teklif edenlere .

— « Hamdi » bey biraderlerinin efendi efendi Türk ocağında oturmasına .

— Kış gelip dayandığı halde ocakta halâ yakacak temin edilmedi diyenlere .

— Ocak relsinin gece ve gün - düz ocağa uğramamasında bir sebep arayanlara .

— Âlemc teşkil gözile bakan - ların , kendi gözlerindeki çöpleri görmemelerine .

— « İbrahim gülekin » beyin portrelerini bağlımıyenlere .

Gülerim

Yeşilgireson, 5 Kanunuevvel 1929.

Ek-7

SON İKİNCİ SENE

AÇIKSÖZ

İDAREHANE VE MATBAASI

AÇIKSÖZ CADDESİNDE

ABONE ŞERAİTİ: HER YER İÇİN SENELİĞİ (600) ALTI AYLIĞI (300) KURUŞTUR

CUMARTESİ PAZARTESİ VE ÇARŞAMBA GÜNLERİ NEŞROLUNUR CUMHURİYETÇİ VE HALKÇI GAZETE

Kastamonuda: AÇIKSÖZ CADDESİNDE

TELGRAF: Kastamonu Açıksöz

NUSHASI (5) KURUŞTUR — 1 Eylül — Pazartesi — 1930 — NUSHASI (5) KURUŞTUR

Vilayetimizde S. C. Fırkası teşkilatı bitiyor.

Cide, Daday, Taşköprüde de Şubeler teşkil edildi

MERKEZDE AZA KAYDINA BAŞLANDI

Bir günde (300) aza kayd edildi. Hanımlardanda kayd olunanlar var.

Vilayetimizde S. Cumhuriyet fırkası teşkilatı evelce de tahmin ettiğimiz gibi çok süratle ilerlemektedir. Mülhakate giden teşkilata memur İzzet Beyle heyet azaları Küre ve Araçtan sonra Daday, Taşköprü Küre de de teşkilatı bitirmiştir.

Kazalarda teşkilata giden heyet büyük bir sevinç le karşılanmakta ve yeni Fırkaya girmak için tehalüf gösterilmektedir.

Taşköprü teşkilatı

Taşköprüde S. C. fırkası Şubesini teşkile şehrimiz Avukatlarından olup Taşköprüde çok sevilen ve herkes ce muhterem bir sima olarak tanınan Taşköprülü Avukat Hamdi B. memur edilmiş ve heyet şu suretle tekrekküp olmuştur.

Avukat Hamdi B. dava vekili Hüseyin Kadri B. Karakaş zade Abdullah Ef Hacı Ömer zade Zühtü B. Kunduracı zade Mehir Ef Müftü zade Arif Hikmet B. Mütevelli zade Mehmet Ef.

Dadaydı

Dadayda S. C. Fırkası Şubesini teşkile umumi meclis azasından Hacı İsmail zade Mustafa B. memur edilmiştir.

Arkadaşları şu zevattan terekküd etmektedir.

Gürcü zade Şükrü B. Fahrettin efendi zade İhsan B. Salim Efendi zade Naci B. Recep B. oğlu Sait Efendi Sancaktar oğlu Tevfik efendi.

Cide teşkilatı

Cide de Fırka teşkilatını Halk Fırkası 2 inci Reisi Hilmi Uderinin gitmiştir. Cide heyetinde şu zevat teşkil ediyor.

Kara Ahmet oğlu Hasan B. Süleyman oğlu Mehmet Ali B. Memiş oğlu Ali B. Damat oğlu Elyas B. Çerkez Hasan oğlu Şaban B.

Şubelere icap ettiği kader tasdikat varakaları gönderilmiş olduğundan bugünlerde aza kaydına başlanacak ve kısa zamak üzere bulunan Belediye intihabatında her şube namzetlerini gösterecektir. Gösterilen rekabete göre kazalarda da belediye intihabatında ekseriyet alınacağı kuvvetle tahmin ediliyor.

Vilayetimiz dahilinde henüz teşkilatı yapılmıyan Tosya ve İnebolu kazaları kalmıştır. Tosyadanda mürecaatlar vuku bulmaktadır. Bu gün Tosyaya gidilerek bu kaza teşkilatıda yapılacaktır.

Merkezde faaliyet

Şehrimizde dündenberi aza kaydına başlanmıştır. Bir kaç gündür aza kaydolunmak için beklliyen pek çok zevat Fırka merkezine gelerek tasdikat varakalarını imza eylemiştir.

Yalnız dün üç yüz tasdikat varakası doğduğu ve bunlar imza edilerek getirilmiştir.

Bugünde aza kaydına aynı hararetle devam edilmektedir. Daha şimdiden müntehibi sanilerin intihabatına ehemmiyet alacağı muhakkak görülmektedir.

Fırkaya hanımlarda kaydedilecektir. Dün iki hanım kaydedilmiştir. Bu hanımlar Şoför mektebi Müfettişi Yarbay Mümtaz oğlu Mustafa Lütfü refikası 7 nci hanımla Müezzin zade Mehmet Ziya efendi refikası Saide hanımlardır.

Fethi B. Ef. nin

Yeni beyanatı

Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi B. Efendi gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur:

Adliye Vekilinin Kayseri deki beyanatını hayretle okudum. Can borcundan başka Allahı bile verilecek hesabı olmadığını söyleyor. Bu sözleri söylerken anlaşılan muhterem Vekil bir Cumhuriyet idaresinde yaşadığını unutmuş ve kendini bir diktatör farzetmiştir.

Mahmut Esat Beyin Cumhuriyet Halk fırkası namına söz söylemek salâhiyetini ben tetkik edecek değilim. Biz kimsenin can borcu ile meşgul olmak istemeyiz. Fakat muhterem vekilin tedvir ettiği adliye işlerile meşgul olacağız. Kendileri bu işler hakkında Millet meclisine cevap vermekle mükelleftir.

Vekil B. söylediği sözlerin nasıl bir ehemmiyete olduğunu hissetmiş olmalı ki beyanatında derhal tebdili istikamet ederek sık sık hesap vermekten zevkalecağını ilâve etmek mecburiyetindedir.

Bu ifadelerdeki tezat kimsenin nazarı dikkatinden kaçamaz.

C. H. Fırkasının nizamnamesinin 25 inci maddesi fırka namına söz söylemek salâhiyetini yalnız Fırka reisine bahşediyor. Adliye vekili Beyin bu surette Fırka namına söz söylemesi kendi nizamnamelerinin ahkâm esasiyesine mugayirdir.

– Tosya ve Kastamonideki belediye reislerinin imzalarile iki tekzip telgrafı neşredildi. Emirler hakkında ne buyurursunuz.

– Bu telgraflara bir defa daha dikkat olunursa ikisinin de harfiyen aynı metinde olduğu görülür. Bu hal ufak tefek olduğu görmek istediğimiz eski bir zihniyetin mahsulüdür, ve artık modası geçmiştir.

Şimdiye kadar siyaseti hakkındaki noktai nazarımızı Büyük millet meclisi kürsüsünde söyliyeceğiz. Programında nafia işlerine müteallik maddelerden fazla bir şey söylemiyeceğim.

Gazetemiz

Cumartesi günü 30 agustos zafer bayramına hesabı olduğu için gazetemiz çıkmamıştır.

Hüsnü B.

Konya mebusu Hüsnü B. şehrimize gelmiştir.

1000 lira ne oldu?

Haber verildiğine göre Küre kaymakamlığı, telefon hattı yapmak için köylerden 3690 küsür lira toplamış ve bu paradan 1000 küsür lirasıyla İstanbulda bir müessiseye teminat almamaksızın siparişatta bulunmuştur. Bu müessisenin iflas ettiği ve paranın alınamadığı bildirilmektedir.

30 Agustos

Cumartesi günü 30 agustos baş kumandan meydan muharebesinin senei devriyesi olması hasebiyle fevkalâde marasim yapılmış ve askeri makamat ziyaret edilerek bu büyük zafer tebrik edilmiştir. Merasim esnasında Alay zabitanından birinci mülâzım Galip B. tarafından kıymetli bir nutuk irat edilmiş ve gecede fenar alayları yapılmış ve halk bu geceyi tesid eylemiştir.

S. C. Fırkası

Fırka heyeti

S. C. fırkasının kabul edilen yasasına göre vilayetimiz fırka ocağının idare heyeti 9 kişiden mürekkeptir.

Terfi edenler

Bu seneki terfide alayımız zabitanından üç evel mülâzımı yüz başlığa terfi etmiştir tebrik ederiz.

İtalya Türkiye ile yapılan mukaveleleri tasdik etti

Roma: 26 a-a Resmi gazete Türkiye ile İtalya arasında imza edilen 16-6-1926 tarihli adli mücrimin muahesile 16-8-26 tarihli adli [illegible] mukavele-

Başlıca ihracat mallarımız

İtalyada açılan şark sergisine nümuneler gönderiliyor

İzmir a-a Ticaret odası İtalyada Baria şehrinde açılacak olan şark sergisine teşhir edilmek üzere İzmir iktisadi mıntakasının başlıca ihracat mahsullerinden muhtelif nümuneler gönderilmiştir

Bu sene üzümlerimiz çok nefis

Başlıca ihracat mahsullerimizden olan üzümlerin 936 senesi rekoltesi 55 milyon kilo tahmin edilmektedir.

İktisadi mıntakamızın geçen sene rekoltesi 51 milyon ve evvelki sene rekoltesi 45 milyon kilo bu sene rekoltesinin noksan olması ilk baharda vuku bulan donlar dolayisiyle bağ donmarcuklarının müteessir olmasından ileri gelmiştir bu sene rekoltesi az olan üzümler son zamanlarda havaların müsait gereyanı hasebile nefis bir tarzda idrâk olunmaktadır.

Üzüm Borsaya 14 ağüstosta gelmiş ve o tarihten 23 agustosa kadar bir hafta zarfında bir milyon 458 bin 604 kilo satılmıştır. bu gün 12 den 49 kuruşa kadar 2508 çuval üzüm ve 14 den 29 kuruşa kadar 553 çuval incir satılmıştır.

[illegible] namesinin tasdikını mütaakıp Meclisi Mebusanın [illegible] tecrir.

Açıksöz Gazetesi, 1 Eylül 1930.

Ek-8

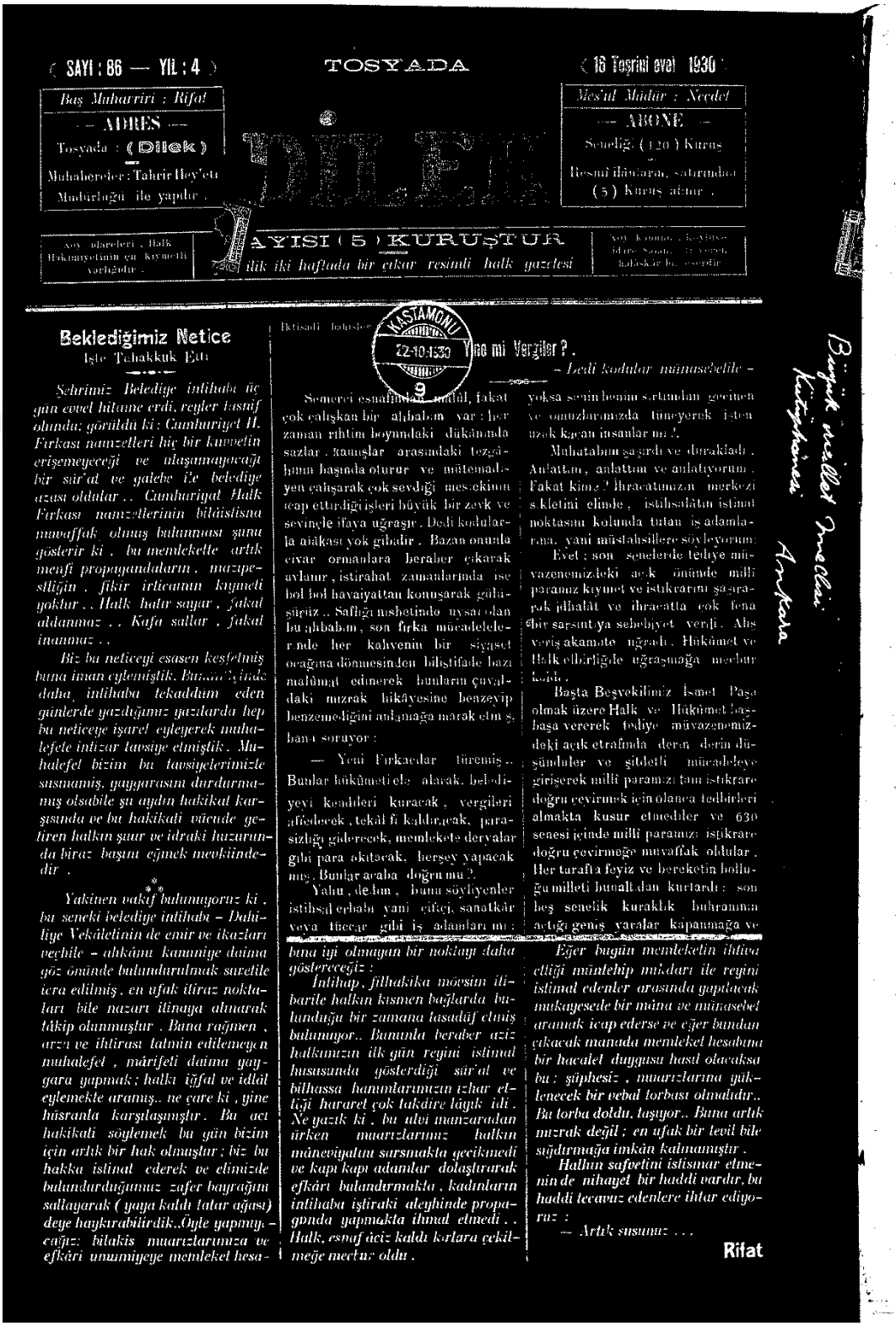

(SAYI : 86 — YIL : 4) TOSYADA (16 Teşrini evel 1936)

Baş Muharriri : Rifat

— ADRES —

Tosyada : (Dilek)

Muhabereler : Tahrir Hey'eti Müdürlüğü ile yapılır .

Mes'ul Müdür : Necdet

— ABONE —

Senelik (120) Kuruş

Resmî ilânlara, satırından (5) Kuruş alınır .

DİLEK

AYISI (5) KURUŞTUR

İlk iki haftada bir cıkar resimli halk gazetesi

Bir Dilek

Büyük millet meclisi kütüphanesi Ankara

Beklediğimiz Netice

İşte Tahakkuk Etti

Şehrimiz Belediye intihabı üç gün evvel hitame erdi. reyler tasnif olunda: görüldü ki: Cumhuriyet H. Fırkası namzetleri hiç bir kuvvetin erişemeyeceği ve ulaşamayacağı bir sür'at ve galebe ile belediye azası oldular .. Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerinin bilâistisna muvaffak olmaş bulunması şunu gösterir ki , bu memlekette artık menfi propagandaların , mazipestliğin , fikir irticaının kıymeti yoktur .. Halk hatır sayar , fakat aldanmaz .. Kafa sallar , fakat inanmaz ..

Biz bu neticeyi esasen keşfetmiş bulunuyorduk . Bu..... Şimdi daha intihaba tekaddüm eden günlerde yazdığımız yazılarda hep bu neticeye işaret eyleyerek muhalefete intizar tavsiye etmiştik . Muhalefet bizim bu tavsiyelerimizle susmamış, yaygarasını durdurmamış olsabile şu aydın hakikat karşısında ve bu hakikati vücude getiren halkın şuur ve idraki huzurunda biraz başını eğmek mevkiindedir .

***

Yakinen vakıf bulunuyoruz ki , bu seneki belediye intihabı – Dahiliye Vekâletinin de emir ve ikazları veçhile – ahkâmı kanuniye daima göz önünde bulundurulmak suretile icra edilmiş , en ufak itiraz noktaları bile nazarı itinaya alınarak takip olunmuştur . Buna rağmen , arzu ve ihtirası tatmin edilemeyen muhalefet , mârifeti daima yaygara yapmak ; halkı iğfal ve idlâl eylemekte aramış.. ne çare ki , yine hüsranla karşılaşmıştır . Bu acı hakikati söylemek bu gün bizim için artık bir hak olmuştur ; biz bu hakka istinat ederek ve elimizde bulundurduğumuz zafer bayrağını sallayarak (yaya kaldı tatar ağası) deye haykırabilirdik .Öyle yapmıyacağız: bilakis muarızlarımıza ve efkârı umumiyeye memleket hesabına iyi olmayan bir noktayı daha göstereceğiz :

İntihap , fiilhakika mevsim itibarile halkın kısmen bağlarda bulunduğu bir zamana tesadüf etmiş bulunuyor.. Bununla beraber aziz halkımızın ilk gün reyini istimal hususunda gösterdiği sür'at ve bilhassa hanımlarımızın izhar ettiği hararet çok takdire lâyık idi . Ne yazık ki , bu ulvi manzaradan ürken muarızlarımız halkın mâneviyatını sarsmakta geçikmedi ve kapı kapı adamlar dolaştırarak efkârı bulandırmakta , kadınların intihaba iştiraki aleyhinde propaganda yapmakta ihmal etmedi .. Halk, esnaf âciz kaldı kartara çekilmeğe mecbur oldu .

İktisadi haberler

Yine mi Vergiler ?

– Delî Kodular münasebetile –

Semeri esnafından adâl, fakat çok çalışkan bir ahbabım var : her zaman rıhtım boyundaki dükânında sazlar , kamışlar arasındaki tezgâhının başında oturur ve mütemadiyen çalışarak çok sevdiği mesleğinin icap ettirdiği işleri büyük bir zevk ve sevinçle ifaya uğraşır . Delî kodularla alâkası yok gibidir . Bazan onunla civar ormanlara beraber çıkarak avlanır , istirahat zamanlarında ise bol bol havaiyattan konuşarak gülüşürüz .. Safiliği nisbetinde uysal olan bu ahbabım , son fırka mücadelelerinde her kahvenin bir siyaset ocağına dönmesinden bilistifade bazı malûmat edinerek bunların çuvaldaki nuzrak hikâyesine benzeyip benzemediğini anlamağa marak etmiş bana soruyor :

— Yeni Fırkacılar türemiş .. Bunlar hükûmetle alâkalı, belediyeyi kendileri kuracak , vergileri affedecek , tekâlifi kaldıracak, parasızlığı giderecek, memlekete dervalar gibi para akıtacak, herşey yapacak mış . Bunlar acaba doğru mu ?.

Yahu , dedim , buna söyliyenler istihsal erbabı yani çiftçi, sanatkâr veya tüccar gibi iş adamları mı ; yoksa sevin benim sırtımdan geçinen ve omuzlarımızda tüneyerek işten uzak kaçan insanlar mı !.

Muhatabım şaşırdı ve durakladı . Anlattım , anlattım ve anlatıyorum . Fakat kime ? İhracâtımızın merkezi sıkletini elinde , istihsâlâtın istimal noktasını kolunda tutan iş adamlarına, yani müstahsillere söyleyorum :

Evet : son senelerde tediye muvazenemizdeki açık önünde milli paramız kıymet ve istikrarını şaşırarak ithalât ve ihracatta çok fena bir sarsıntıya sebebiyet verdi . Alış veriş akamete uğradı . Hükûmet ve Halk elbirliğile uğraşmağa mecbur kaldı .

Başta Beşvekilimiz İsmet Paşa olmak üzere Halk ve Hükûmet başbaşa vererek tediye müvazenemizdeki açık etrafında derin derin düşündüler ve şiddetli mücadeleye girişerek milli paramızı tam istikrare doğru çevirmek için olanca tedbirleri almakta kusur etmediler ve 630 senesi içinde milli paramızı istikrare doğru çevirmeğe muvaffak oldular . Her taraftа feyiz ve bereketin bolluğu milleti bunalıdan kurtardı : son beş senelik kuraklık buhranının açtığı geniş yaralar kapanmağa ve

Eğer bugün memleketin ihtiva ettiği mümtehip miktarı ile reyini istimal edenler arasında yapılacak mukayesede bir mâna ve münasebet aramak icap ederse ve eğer bundan çıkacak manada memleket hesabına bir hacalet duygusu hasıl olacaksa bu : şüphesiz , muarızlarına yüklenecek bir vebal torbası olmalıdır.. Bu torba doldu, taşıyor.. Buna artık nuzrak değil ; en ufak bir tevil bile sığdırmağa imkân kalmamıştır .

Halkın saffetini istismar etmenin de nihayet bir haddi vardır, bu haddi tecavüz edenlere ihtar ediyoruz :

— Artık susunuz . . .

Rifat

Tosyada Bir Dilek, 16 Teşrinievvel 1930.

EK-9

15 İlkteşrin 1930

Zonguldak

Sayı: 282 — Memleket gazetesi — Yıl: 7

MERKEZ, DEVREK, SAFRANBOLU
Belediye seçimlerinde C. H. F. namizetleri kazandı

C. H. F. namizetleri merkezde kuvvetli bir ekseriyetle, Devrek ve Safranbolu'da sözbirliğiyle seçilmişlerdir. Bartın ve Ereğli seçimlerindede kazanacakları muhakkaktır.

Y. M. S. MEKTEBİNDE
Yeni ders yılının açılma merasimi

VİLÂYETİMİZDE
Yeniden dört mektebe daha açılıyor

Bartın'da ticaret mektebi

Mebuslarımız Celal Sahir, Nazif ve Refik BB. ler geldiler

Nazif BF.

Refik BF.

MÜDERRİS REFİK B. LE MÜLÂKAT

Avrupa'ya sevkedilmek üzere on beş talebe madenlere yerleştiriliyor — Mektep mezunlarına Amerika'dan iş teklifi edildiyor — Mektebe üç ecnebi profesör getiriliyor.

Müderris Refik B.

Sahib Naha Vekili Revzi Bey ile birlikte hareket ve demiryollarının tetkikinde Vekil B. ile refakat etmiş olan Karaağaç'ların batı hattı müfettişi Ahmed Tevfik B. şu iki hafta içinde şehrimize avdet eyleyecektir.

Zonguldak, 15 İlkteşrin 1930.

Ek-10

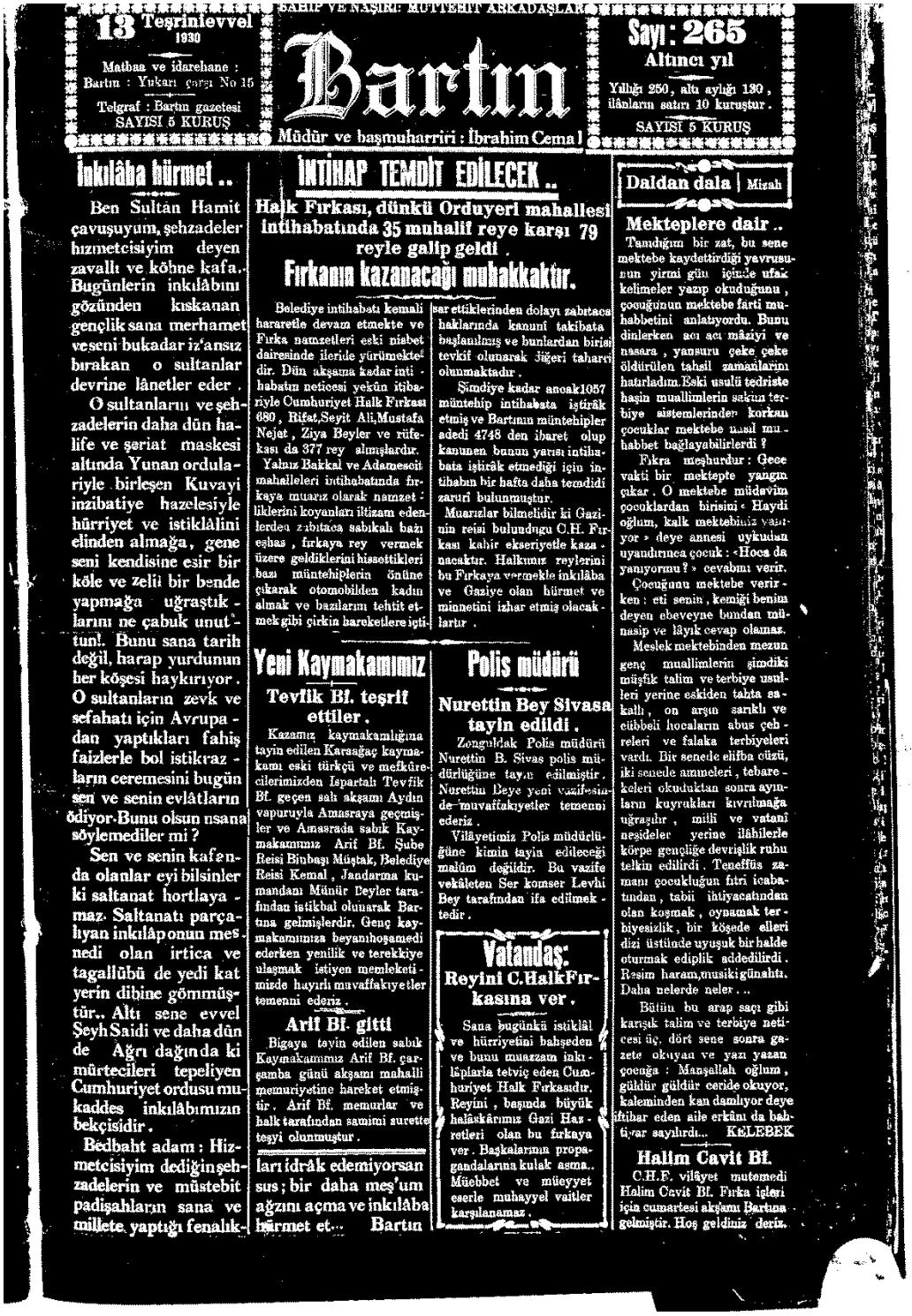

SAHİP VE NAŞİRİ MÜTTEHİT ARKADAŞLAR

13 Teşrinievvel 1930

Matbaa ve idarehane : Bartın : Yukarı çarşı No 15

Telgraf : Bartın gazetesi

SAYISI 5 KURUŞ

Bartın

Müdür ve başmuharriri : İbrahim Cemal

Sayı: 265

Altıncı yıl

Yıllığı 250, altı aylığı 130, ilânların satırı 10 kuruştur.

SAYISI 5 KURUŞ

İnkılâba hürmet ..

Ben Sultan Hamit çavuşuyum, şehzadeler hizmetcisiyim deyen zavallı ve köhne kafa.. Bugünlerin inkılâbını gözünden kıskanan gençlik sana merhamet ve seni bukadar iz'ansız bırakan o sultanlar devrine lânetler eder.

O sultanlarını ve şehzadelerin daha dün halife ve şeriat maskesi altında Yunan ordularıyle birleşen Kuvayi inzibatiye hazelesiyle hürriyet ve istiklâlini elinden almağa, gene seni kendisine esir bir köle ve zelil bir bende yapmağa uğraştıklarını ne çabuk unuttun!. Bunu sana tarih değil, harap yurdunun her köşesi haykırıyor. O sultanların zevk ve sefahatı için Avrupadan yaptıkları fahiş faizlerle bol istikrazların ceremesini bugün sen ve senin evlâtların ödiyor. Bunu olsun nsana söylemediler mi?

Sen ve senin kafanda olanlar eyi bilsinler ki saltanat hortlayamaz. Saltanatı parçalıyan inkılâp onun mesnedi olan irtica ve tagallübü de yedi kat yerin dibine gömmüştür.. Altı sene evvel Şeyh Saidi ve daha dün de Ağrı dağında ki mürtecileri tepeliyen Cumhuriyet ordusu mukaddes inkılâbımızın bekçisidir.

Bedbaht adam: Hizmetcisiyim dediğin şehzadelerin ve müstebit padişahların sana ve millete yaptığı fenalıkları idrâk edemiyorsan sus; bir daha meş'um ağzını açma ve inkılâba hürmet et... Bartın

İNTİHAP TEMDİT EDİLECEK ..

Halk Fırkası, dünkü Orduyeri mahallesi intihabatında 35 muhalif reye karşı 79 reyle galip geldi. Fırkanın kazanacağı muhakkaktır.

Belediye intihabatı kemali hararetle devam etmekte ve Fırka namzetleri eski nisbet dairesinde ileride yürümektedir. Dün akşama kadar intihabatın neticesi yekün itibariyle Cumhuriyet Halk Fırkası 680, Rifat, Seyit Ali, Mustafa Nejat, Ziya Beyler ve rüfekası da 377 rey almışlardır.

Yalnız Bakkal ve Adamescit mahalleleri intihabatında fırkaya muarız olarak namzetliklerini koyanları iltizam edenlerden zabıtaca sabıkalı bazı eşhas, fırkaya rey vermek üzere geldiklerini hissettikleri bazı müntehiplerin önüne çıkarak otomobilden kadın almak ve bazılarını tehtit etmek gibi çirkin hareketlere iştirar ettiklerinden dolayı zabıtaca haklarında kanuni takibata başlanılmış ve bunlardan biri tevkif olunarak Jiğeri taharri olunmaktadır.

Şimdiye kadar ancak 1057 müntehip intihabata iştirâk etmiş ve Bartının müntehipler adedi 4748 den ibaret olup kanunen bunun yarısı intihabata iştirâk etmediği için intihabın bir hafta daha temdidi zaruri bulunmuştur.

Muarızlar bilmelidir ki Gazinin reisi bulunduğu C.H. Fırkası kahir ekseriyetle kazanacaktır. Halkımız reylerini bu Fırkaya vermekle inkılâba ve Gaziye olan hürmet ve minnetini izhar etmiş olacaklardır.

Yeni Kaymakamımız

Tevfik Bf. teşrif ettiler.

Kazamız kaymakamlığına tayin edilen Karağaç kaymakamı eski türkçü ve mefkûrecilerimizden Ispartalı Tevfik Bf. geçen sah akşamı Aydın vapuruyla Amasraya geçmişler ve Amasrada sabık Kaymakamımız Arif Bf. Şube Reisi Binbaşı Müştak, Belediye Reisi Kemal, Jandarma kumandanı Münür Beyler tarafından istikbal olunarak Bartına gelmişlerdir. Genç kaymakamımıza beyanıhoşamedi ederken yenilik ve terekkiye ulaşmak istiyen memleketimizde hayırlı muvaffakiyetler temenni ederiz.

Arif Bf. gitti

Bigaya tayin edilen sabık Kaymakamımız Arif Bf. çarşamba günü akşamı mahalli memuriyetine hareket etmiştir. Arif Bf. memurlar ve halk tarafından samimi surette teşyi olunmuştur.

Polis müdürü

Nurettin Bey Sivasa tayin edildi.

Zonguldak Polis müdürü Nurettin B. Sivas polis müdürlüğüne tayin edilmiştir. Nurettin Beye yeni vazifesinde muvaffakiyetler temenni ederiz.

Vilâyetimiz Polis müdürlüğüne kimin tayin edileceği malûm değildir. Bu vazife vekâleten Ser komser Levhi Bey tarafından ifa edilmektedir.

Vatandaş:

Reyini C.HalkFırkasına ver.

Sana bugünkü istiklâl ve hürriyetini bahşeden ve bunu muazzam inkılâplarla tetviç eden Cumhuriyet Halk Fırkasıdır. Reyini, başında büyük halâskârımız Gazi Hazretleri olan bu fırkaya ver. Başkalarının propagandalarına kulak asma.. Müebbet ve müeyyet eserle muhayyel vaitler karşılanamaz.

Daldan dala | Mizah

Mekteplere dair ..

Tanıdığım bir zat, bu sene mektebe kaydettirdiği yavrusunun yirmi gün içinde ufak kelimeler yazıp okuduğunu, çocuğunun mektebe farti muhabbetini anlatıyordu. Bunu dinlerken acı acı mâziyi ve nasara, yansuru çeke çeke öldürülen tahsil zamanlarını hatırladım. Eski usulü tedriste haşin muallimlerin sakim terbiye sistemlerinde korkan çocuklar mektebe nasıl muhabbet bağlayabilirlerdi?

Fıkra meşhurdur: Gece vakti bir mektepte yangın çıkar. O mektebe müdavim çocuklardan birisini «Haydi oğlum, kalk mektebiniz yanıyor» deye annesi uykudan uyandırınca çocuk: «Hoca da yanıyormu?» cevabını verir.

Çocuğunu mektebe verirken: eti senin, kemiği benim deyen abeveyne bundan münasip ve lâyık cevap olamaz.

Meslek mektebinden mezun genç muallimlerin şimdiki müşfik talim ve terbiye usulleri yerine eskiden tahta sakallı, on arşın sarıklı ve cübbeli hocaların abus çehreleri ve falaka terbiyeleri vardı. Bir senede elifba cüzü, iki senede ammeleri, tebarekeleri okuduktan sonra ayınların kuyrukları kıvrılmağa uğraşılır, milli ve vatani neşideler yerine ilâhilerle körpe gençliğe devrişlik ruhu telkin edilirdi. Teneffüs zamanı çocukluğun fıtri icabatından, tabii ihtiyacatından olan koşmak, oynamak terbiyesizlik, bir köşede elleri dizi üstünde uyuşuk bir halde oturmak ediplik addedilirdi. Resim haram, musiki günahtı. Daha nelerde neler...

Bütün bu arap saçı gibi karışık talim ve terbiye neticesi üç, dört sene sonra gazete okuyan ve yazı yazan çocuğa: Manşallah oğlum, güldür güldür ceride okuyor, kaleminden kan damlıyor deye iftihar eden aile erkânı da bahtiyar sayılırdı... KELEBEK

Halim Cavit Bf.

C.H.F. vilâyet mutemedi Halim Cavit Bf. Fırka işleri için cumartesi akşamı Bartına gelmiştir. Hoş geldiniz deriz.

Bartın,13 Teşrinievvel 1930.

EK-11

4 - 4 - 1349 — PERŞEMBE — 28 - 8 - 1930

Müracaat yeri
Bütün işler için Matbaa müdürlüğüne müracaat olunur
İdare evi : Cazi caddesinde
HAFTADA BİR ÇIKAR
Sayı : 425

Amasya

Te'sis Tarihi 1921

Abone şartları
Yıllığı 200 kuruştur
Sayısı 5 kuruştur
Günü geçmiş sayılar 10 Kuruştur
VİLÂYET GAZETESİ
Yıl : 9

Millî Zaferimizin
Yıl dönümü ve Tayyare bayramı

Önümüzdeki Cumartesi günü millî istiklâlimizi temin eden büyük zaferimizin yıl dönümü ve tayyare günüdür. Bu büyük günü hakkile taziz ve tes'it için mühim hazırlıklar yapılmıştır ve bâlâda yapılıyor.

O gün her sene olduğu gibi büyük cami karşısındaki askeri kışla pişgâhında bütün kıtaatı askeriye, mekâtip talebesi, cemiyetler mümessilleri ve büyük halk kütlesi huzurile mutat ihtifal yapılacak, alayımızın en genç zabiti tarafından büyük zaferi hatırlatan, ordunun ne yaman bir kahraman gurubu olduğunu tasvir eden, bize bu zaferi ve istiklâli kazandıran büyük Gazinin büyüklüğünü anlatarak onun bülent namına alkışlar topluyan bir nutuk irad edilecek, ayrıca şehir halkının hissiyatı namına da nutuklar söylenecektir.

Bu saadetli ve şerefli gün, aynı zamanda Tayyare bayramına da müsadif olmağla fedakâr tayyare kahramanlarımızın aziz namları takdir ve takdislerle yâd olunacaktır.

O gün şehir baştan aşağı millî bayraklarımızla donadılacağı gibi gecesi de her taraf tenvir edilerek sabahlara kadar şenlikler yapılacaktır.

Amasya, bu aziz ve saadetli günü şimdiden karilerine kutlular.

Avni Bf.

Muhterem Mebusumuz Halk fırkası müfettişi ve Samsun Mebusu muhteremi Avni Bf. evvelki Pazartesi günü şehrimizi teşrif etmişler ve fırka şubesi merkezinde fırka mensubini ve halk ile temas ederek müfid hasbihallerde bulunduktan sonra ertesi günü Tokada ve Sivasa müteveccihen otomobil ile şehrimizden müfarekat eylemişlerdir.

Aynı zamanda Samsun Mebuslarından Doktor Asım Bf. de şehrimize gelmiş ve gitmişlerdir.

Tayyare şubesinde

Amasya Tayyare şubesinin İdare heyeti riyasetinde bulunan Jandarma kumandanı Tevfik bey'in riyasetten istifası üzerine geçen Pazar günü içtima eden heyet arasında riyaset intihabı yapılmış, âzadan müdür ve muharririmiz Ebüssüreyya Sami bey müttefikan riyasete intihab olunmuştur. Heyetin hayırlı muvaffakiyetlere mazhariyetini temenni ederiz.

Belediye intihabı

Yeni Belediye kanunu ahkâmına göre bu sene Eylül iptidasında başlanacak olan Belediye intihabatına ait hazırlıklar ikmal edilmek üzeredir.

Bu intihapta kadınların da rey vermek ve rey almak salâhiyetleri bulunduğundan nufus ve rey nispeti bittabi eskisine nispetle hemen hemen iki misli olacaktır.

Hanımlarımızdan azalık için kendilerini namzet göstermeğe henüz hiç biri tarafından teşebbüs vukuuna dair bir haber alınamamış olmakla beraber intihabata hararetle iştirak eyleyecekleri bazı hareketlerden istidlâl olunuyor.

Bu intihapta Belediye azalığına 22 zatın seçileceği hakkında da Belediye Reisliğinden şu tebliğ varit olmuştur:

« Şehrin nufusu umumiyesine göre yeni Belediye kanunu mucibince intihap edilecek Belediye azası miktarı 22 zat olacağı mahkumu Vilâyetçe tespit ve Belediyeye tebliğ edilmiştir. »

Hava istasyonu

Maarif Vekâleti şehrimizde de bir hava istasyonu açmağı kararlaştırarak Maarif müdiriyetine icabeden emirleri ve havaleyi vermiştir.

Bu istasyon üçüncü sınıftan olacak ve bir memur tarafından idare edilecektir. İstasyon teessüs ederek vazifeye başladığı tarihten itibaren vilâyetimizdeki hava cereyanlarını, tazyiklerini muntazaman kayt ve is'ara başlayacağından halkımızın da bundan istifade edeceği tabiidir.

Şimendifer VE BELEDİYE SAATİ

Memleketimizde bir şimendifer istasyonu, bir de Belediye saati var. Fakat hiç bir vakit birbirine uymaz. Çünkü belediye saati yarım asırdan çok ziyade bir müddet işlemiş, artık her tarafı kağşamış, köhnemiş bir haldedir. Ne ayar tutar, ne de miyar !

Meselâ şimendifer sabahları Zileden şehrimize saat 10.55 te gelir. Belediye saati o dakikada ya 11,50 dir, yahut 10. Arabacılar şimendifer yolcularını ya yarım saat evvel istasyona götürürler, yahut sonra. Zira arabacıların gözleri yüksek kuledeki asırdide saatin ibrelerindedir. Halbuki şimendifer her gün muayyen vakitlerinde gelir, güder.

Farza öğle ezanı okunur, belediye saatine bakarsınız, tam on iki, yahut kerâhet zamanını geçirmek için on ikiyi on dakika geçmek lâzımgelirken mübarek saat ya onbir buçuktur, yahut bire çaryek var.

Haydi bu saati her gün tanzime memur olanlar vazifelerini ifa etmiyorlar, yahut etmesini bilmiyorlar. Her gün şimendiferle münasebetleri olması lâzım gelen bir çok iş sahiplerini ızrar etmemek için olsun belediyenin bir memuru her gün istasyona kadar ihtiyarı zahmetle istasyondaki doğru saatten ayar alarak köhne saatimizi düzeltiverse kıyamet mi kopar? Muhterem belediye reisimize hatırlatmak isteriz ki şimendifer geçen bir beldede iki türlü saat yürümez.

Hacıköyünde
HAYIRLI BİR TEŞEBBÜS

Merzifonda açılacak Orta mektebin feyzinden Gümüşhacıköyünde ilk mekteplerini bitirerek orta tahsili de takibetmek isteyen irfana susamış talebenin de istifadelerini temin çarelerini düşünen Hacıköy münevverleri oradan Merzifon Orta mektebine nehari olarak devam edecek Hacıköylü talebenin Merzifona gidip gelmelerini temin zımnında bir kamyon tedarikini derpiş etmişler ise de bu iş için çocukları sabah, akşam nakle kabiliyetli bir kamyon almak ve onun daimî masrafını deruhde etmek imkânsızlığı baş gösterdiğinden kamyon mübayaasından ise bu işi deruhde edecek kamyon sahipleri arasında bir münakasa açılmasını tensip ile o yolda teşebbüse başlamışlardır.

Aldığımız malûmata nazaren bu hayırlı teşebbüs senede ancak bin beşyüz lira kadar bir masrafla temin olunabilecek olup hususi idarenin ve mahallî belediyesinin muavenetile başarılmak üzere imiş. Hacıköy münevverlerinin ve müteşebbislerinin bu çok hayırlı ve faydalı mesailerinde muvaffak olmalarını can ve gönülden temenni eder ve kendilerine şimdiden teşekkür ederiz.

sonbahar

Gazete münderecatının tenevvüünü arzu eden muhterem okuyucularımızın roman ihtiyaçlarını da tatmin maksadile bu günden itibaren iç sahifelerimizde «SONBAHAR» unvanlı bir romanı tefrika etmeğe başlıyoruz.

Sonbahar, baş muharririmizin hakiki hayat sahnelerinden aldığı intibaatın mahsulü olarak hayal ile hiç münasebeti olmayan bir eserdir. Karilerimizin bunu seve seve takibeyliyeceklerini ümit ediyoruz.

Amasya, 28 Ağustos 1930.

EK-12

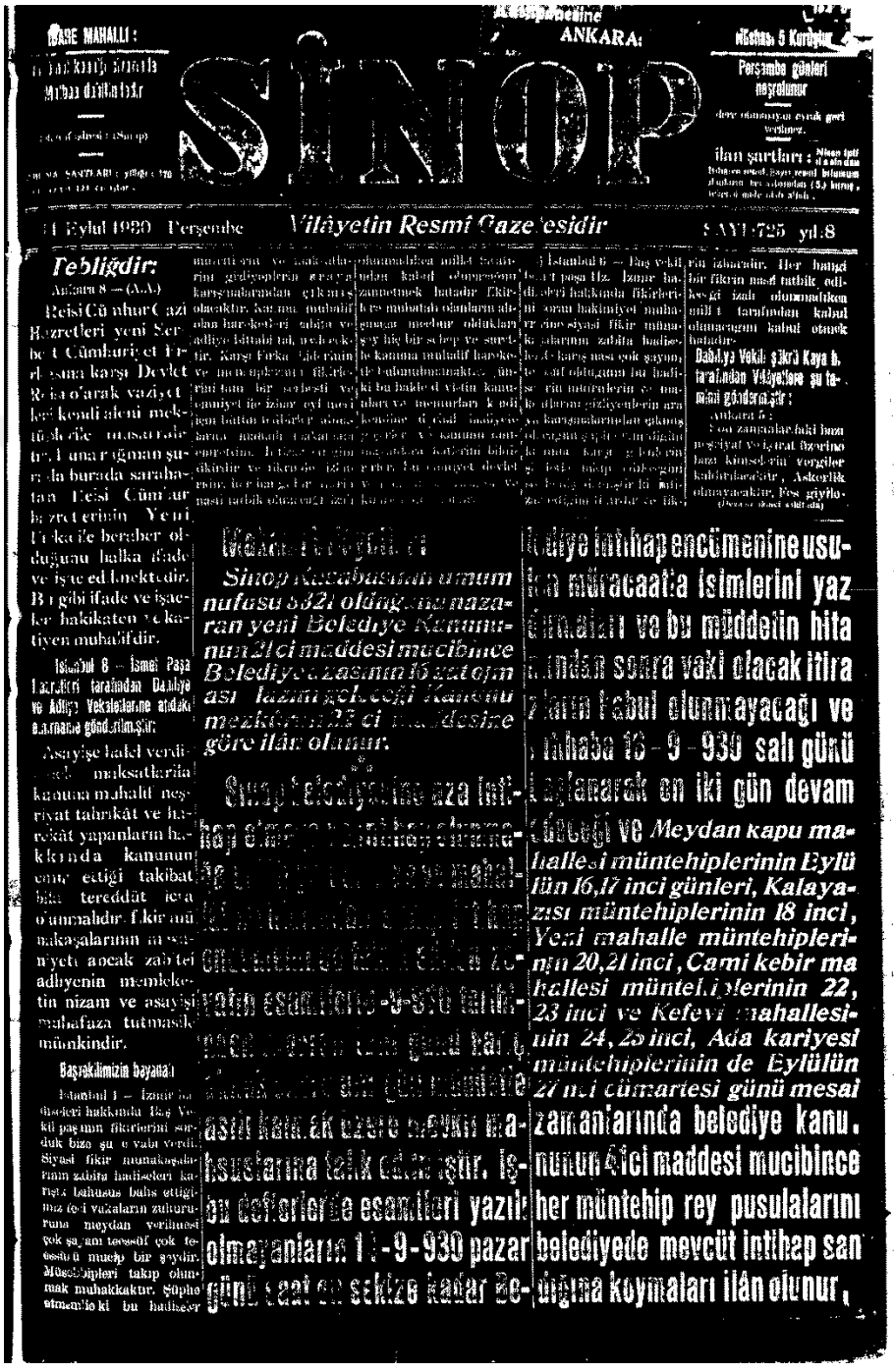

SİNOP

ANKARA:

Perşembe günleri neşredilir

11 Eylul 1930 Perşembe — Vilâyetin Resmî Gazetesidir — SAYI:725 yıl:8

Tebliğdir:

Ankara 8 — (A.A.)

Reisi Cümhur Gazi Hazretleri yeni Serbest Cümhuriyet Fırkasına karşı Devlet Reisi olarak vaziyet keyfiyeti kendilerini mektubiyle müteessir etmiştir. Umumiyetle şurasını burada sarahatan beyan etmeliyim ki Reisi Cümhur Hazretlerinin Yeni Fırka ile beraber olduğunu halka ifade ve işaret edilmektedir. Bu gibi ifade ve işaretler hakikaten ve katiyen muhalifdir.

İstanbul 8 — İsmet Paşa Hazretleri tarafından Dahiliye ve Adliye Vekâletlerine aşağıdaki telgrafname gönderilmiştir:

Asayişe halel verdirmek maksatlariyle kanuna muhalif neşriyat tahrikât ve hareketât yapanların hakkında kanunun emir ettiği takibat bila tereddüd icra olunmalıdır. Fikir münakaşalarının emniyeti ancak zabıtai adliyenin memleketin nizam ve asayişini muhafaza tutmasile mümkündür.

Başvekilimizin beyanatı

İstanbul 8 — İzmir fuarı hakkında Başvekil Paşanın fikirlerini sorduk bize şu cevabı verdiler: Siyasi fikir münakaşalarının zabıta hadiseleri karıştırılmasına bahsolunan bahis ettiğimiz (o) vakaların zuhuruna meydan verilmesi çok şayanı teessüf çok teessüfü mucip bir şeydir. Müsebbipleri takip olunmak muhakkaktır. Şüphe etmemeliki bu hadiseler

Vilâyetin Resmî Gazetesidir

Sinop Kasabasının umum nufusu 8321 olduğuna nazaran yeni Belediye Kanununun 21 ci maddesi mucibince Belediye azasının 15 zatdan ibaret olması lazım gelecek. Eski Kanunu mezkûrun 23 ci maddesine göre ilân olunur.

Sinop Belediyesine aza intihap edilmek üzere [illegible] mahallesi [illegible] esamileri [illegible] tarihinden itibaren [illegible] gün müddetle [illegible] kalmak üzere [illegible] konulmuştur. İşbu defterlerde esamileri yazılı olmayanların 11-9-930 pazartesi günü saat on sekize kadar Belediye intihap encümenine usulü dairesinde müracaatla isimlerini yazdırmaları ve bu müddetin hitamından sonra vaki olacak itiraz nazarı itibare alınmıyacağı ve [illegible] intihaba 16-9-930 salı günü başlanarak on iki gün devam edileceği ve *Meydan kapu mahallesi müntehiplerinin Eylülün 16,17 inci günleri, Kalayazısı müntehiplerinin 18 inci, Yeni mahalle müntehiplerinin 20,21 inci, Cami kebir mahallesi müntehiplerinin 22, 23 üncü ve Kefevi mahallesinin 24, 25 inci, Ada kariyesi müntehiplerinin de Eylülün 27 nci cumartesi günü mesai zamanlarında belediye kanununun 41 ci maddesi mucibince her müntehip rey pusulalarını belediyede mevcut intihap sandığına koymaları ilân olunur.*

Sinop, 11 Eylül 1930.

Ek-13

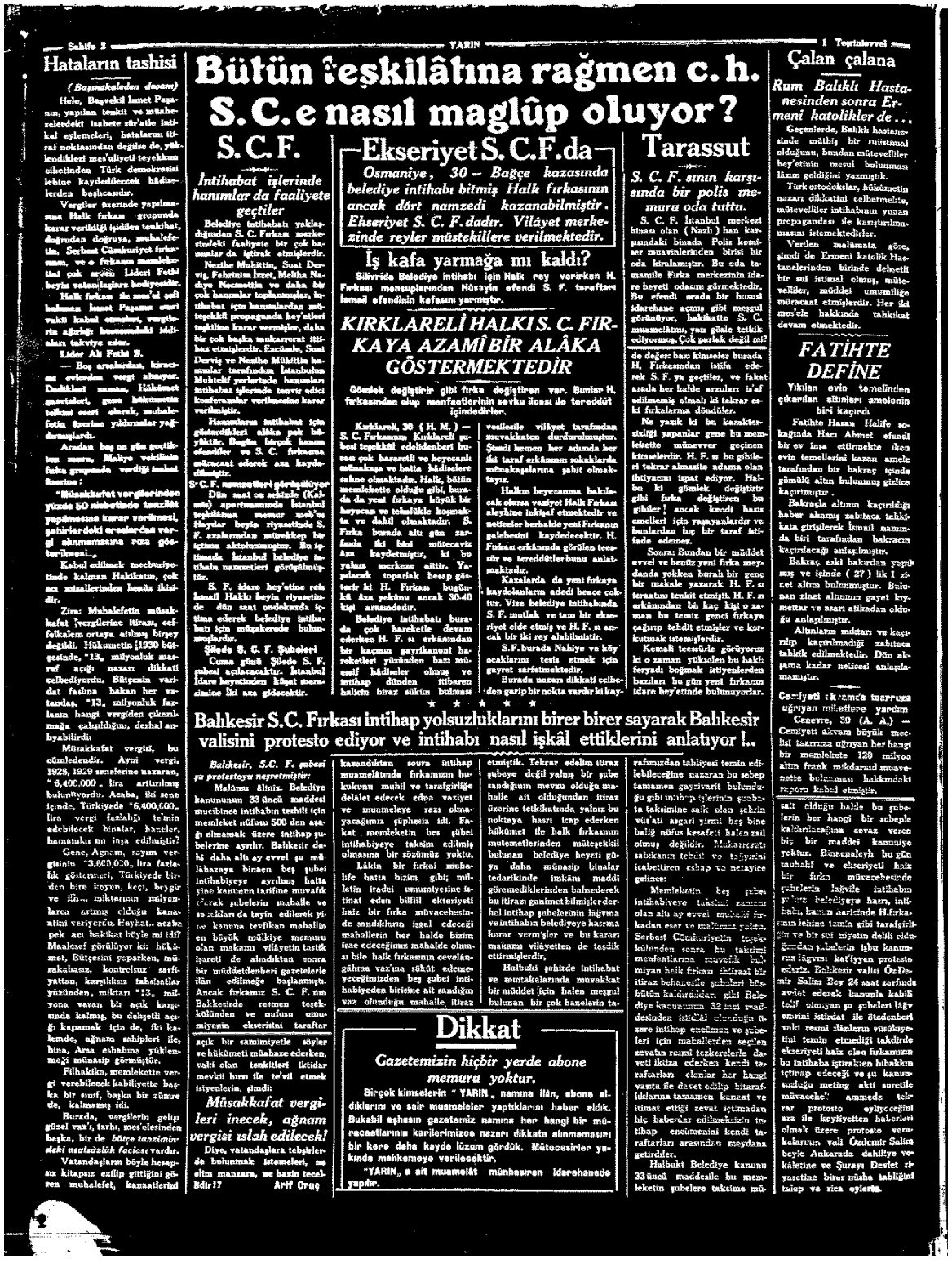

Sahife 2 — YARIN — 1 Teşrinievvel

Hataların tashisi

(Başmakaleden devam)

Hele, Başvekil İsmet Paşanın, yapılan temkit ve müşahezelerdeki isabete sür'atle ittikal eylemeleri, hatalarını itiraf noktasından değilse de, yıkındıkları mes'uliyeti teyekkuz cihetinden Türk demokrasisi tarihine kaydedilecek hâdiselerden başlıcasıdır.

Vergiler üzerinde yapılmasına Halk fırkası grupunda karar verildiği işitilen temkitler, doğrudan doğruya, muhalefetin, Serbest Cümhuriyet fırkasının, ve o fırkanın memleketimizi çok sevgili Lideri Fethi beyin vatanperverliğine dokunuyor.

Halk fırkası ile mes'uli şefi bulunan İsmet Paşanın emri vaktî kabul etmeleri, vergilerin ağırlığı hususundaki iddiaları tekviye eder.

Lider Ali Fethi B.

— Boş arsalardan, kiracısız evlerden vergi alınıyor. Dediklerî zaman, Hükümet gazeteleri, genç bütçemizin tekâmül eseri olarak, muhalefetin üzerine yıkılmalar yağdırmışlardı.

Aradan beş on gün geçtikten sonra, Makiye vekilinin fırka grupunda verdiği izahat üzerine :

"Müsakkafat vergilerinden yüzde 50 nisbetinde tenzilât yapılmasına karar verilmesi, şehirlerdeki arsalar'dan vergi alınmamasına rıza gösterilmesi.,,

Kabul edilmek mecburiyetinde kalınan Hakikatın, çok acı misallerinden hemen ikisidir.

Zira: Muhalefetin müsakkafat [vergilerine itirazı, cefkalem ortaya atılmış birşey değildi. Hükümetin [1930 bütçesinde, "13, milyonluk masraf açığı nazarı dikkati celbediyordu. Bütçenin varidat faslına bakan her vatandaş, "13, milyonluk fazlanın hangi vergiden çıkarılmağa çalışıldığını, derhal anlıyabilirdi!

Müsakkafat vergisi, bu cümledendir. Aynî vergi, 1928, 1929 senelerine nazaran, "6,400,000,, lira artırılmış bulunuyordu. Acaba, iki sene içinde, Türkiyede "6,400,000,, lira vergi fazlalığı te'min edebilecek binalar, hanlar, hamamlar mı inşa edilmiştir?

Gene, Ağnam, sayım vergisinin "3,600,000,, lira fazla tâk göstermeri, Türkiyede birden bire koyun, keçi, beygir ve sığır... miktarının milyonlarca artmış olduğu kanaatini veriyor'du. Heybat.. acaba pek acı hakikat böyle mi idi? Maalesef görülüyor ki: hükümet, Bütçesini yaparken, mükabasız, kontrolsuz sarfiyattan, karşılıksız tahsilatlar yüzünden, miktarı "13, milyona varan bir açık karşısında kalmış, bu dehşetli açığı kapamak için de, iki kalemde, ağnama sahipleri ile, bina, Arsa esbabına yüklenmeği münasip görmüştür.

Filhakika, memlekette vergi verebilecek kabiliyette başka bir sınıf, başka bir zümre de, kalmamış idi.

Burada, vergilerin geliş güzel vaz'ı, tarbi, mes'elesinden başka, bir de *bütçe tanzimindeki usulsüzlük faciası* vardır.

Vatandaşların böyle hesapsız kitapsız ezilip gittiğini gören muhalefet, kanaatlerini

Bütün teşkilâtına rağmen c. h. S. C.e nasıl maglûp oluyor?

S. C. F.

İntihabat işlerinde hanımlar da faaliyete geçtiler

Belediye intihabatı yaklaştığından S. C. Fırkası merkezindeki faaliyete bir çok hanımlar da iştirak etmişlerdir.

Nesibe Mahittin, Suat Derviş, Fahrünisa İzzet, Melihа Nadya Nazmettin ve daha bir çok hanımlar toplanmışlar, intihabat için hanımlardan müteşekkil propaganda heyetleri teşkilini kararlaştırmışlar, daha bir çok başka şayanıarzu kararlar ittihaz etmişlerdir. Encümenle, Suat Derviş ve Nesibe Mahittin hanımlar tarafından İstanbulun Muhtelif yerlerinde hanımları intihabat işlerinde teşvik edici konferanslar verilmesine karar verilmiştir.

Hanımların intihabat için gösterdikleri alâka pek büyüktür. Beşiktaş klübü hanım efendiler ve S. C. fırkasına müracaat ederek aza kaydolmuştur.

S. C. F. numuzuleri görüşülüyor

Dün saat on sekizde (Kalmaz) apartmanında İstanbul teşkilâtının memur meb'usu Haydar beyin riyasetinde S. F. azalarından mürekkep bir içtima aktolunmuştur. Bu içtimada İstanbul belediye intihabına namzetleri görüşülmüştür.

S. F. idare hey'etine reis İsmail Hakkı beyin riyasetinde dün saat ondokuzda içtima ederek belediye intihabatı için müşakereler bulunmuşlardır.

Şiğede S. C. F. Şubeleri

Cuma günü Şiğede S. F. şubesi açılacaktır. İstanbul idare heyetinden bilâyet memurlarımıze iki aza gidecektir.

Ekseriyet S. C. F.da

Osmaniye, 30 – Bağçe kazasında belediye intihabı bitmiş Halk fırkasının ancak dört namzedi kazanabilmiştir. Ekseriyet S. C. F. dadır. Vilâyet merkezinde reyler müstekillere verilmektedir.

İş kafa yarmağa mı kaldı?

Silivride Belediye intihabı için Halk rey verirken H. Fırkası mensuplarından Hüsayin efendi S. F. taraftarı İsmail efendinin kafasını yarmıştır.

KIRKLARELİ HALKI S. C. FIRKAYA AZAMİ BİR ALÂKA GÖSTERMEKTEDİR

Gösteriş değiştirir gibi fırka değiştiren var. Bunlar H. Fırkasından olup menfaatlerinin sevkı üzerı ile tereddüt içindedirler.

Kırklareli, 30 (H. M.) – S. C. Fırkasının Kırklareli şubesi teşkilât edebilenberi burası çok hararetli ve heyecanlı mücadeleye ve hatta hâdiselere sahne olmaktadır. Halk, bütün memlekette olduğu gibi, burada da yeni fırkaya büyük bir heyecan ve tehalükle koşmakta ve dahil olmaktadır. S. Fırka burada altı gün zarfında iki bini mütecaviz âza kaydetmiştir, ki bu yakın merkeze sittir. Yapılacak toparlak hesap götürür ki H. Fırkası bugünkü âza yekûnu ancak 30-40 kişi arasındadır.

Belediye intihabatı burada çok hareketle devam ederken H. F. ın erkânından bir kaçının gayrikanunî hareketleri yüzünden bazı müessif hâdiseler olmuş ve intihap dünden itibaren halkın biraz sükûn bulması vesilesile vilâyet tarafından muvakkaten durdurulmuştur. Şimdi hemen her akşamda her iki taraf erkânının sokaklarda münakaşalarına şahit olmaktayız.

Halkın heyecanına bakılacak olursa vaziyet Halk Fırkası aleyhine inkişaf etmektedir ve mütecessir herbalde yeni Fırkanın galebesini kaydedecektir. H. Fırkası erkânında görülen teessür ve tereddütler bunu anlatmaktadır.

Kazalarda da yeni fırkaya kaydolanların adedi beşce çoktur. Vize belediye intihabında S. F. mutlak ve tam bir ekseriyet elde etmiş ve H. F. ın ancak bir iki rey alabilmiştir.

S. F. burada Nahiye ve köy ocaklarını tesis etmek için gayret sarfetmektedir.

Burada nazarı dikkati celbeden garip bir nokta vardır ki kayıt

★ ★ ★ ★ ★

Balıkesir S.C. Fırkası intihap yolsuzluklarını birer birer sayarak Balıkesir valisini protesto ediyor ve intihabı nasıl işkâl ettiklerini anlatıyor!..

Balıkesir, S.C. F. şubesi şu protestoyu neşretmiştir:

Malûmu âlinâiz. Belediye kanununun 33 üncü maddesi mucibince intihabın teshili için memleket nüfusu 500 den aşağı olmamak üzere intihap şubelerine ayrılır. Balıkesir dahi daha altı ay evvel şu mülâhazaya binaen beş şubeî intihabiyeye ayrılmış hatta yine kanunun tarifine muvafık olarak şubelerin mahalle ve sokakları da tayin edilerek yine kanuna tevfikan mahallin en büyük mülkiye memuru olan makamı vilâyetin tastik işareti de alındıktan sonra bir müddetdenberi gazetelerle ilân edilmeğe başlanmıştı. Ancak fırkamız S. C. F. nın Balıkesirde resmen teşekkülünden ve nufusu umumiyenin ekserisini taraftar

açık bir samimiyetle söyler ve hükümeti müşahaze ederken, vakti olan tenkitleri iktidar mevkii hırs ile te'vil etmek istiyenlerin, şimdi:

Müsakkafat vergileri inecek, ağnam vergisi ıslah edilecek!

Diye, vatandaşlara tebşirler de bulunmak istemeleri, ne elîm manzara, ne basîn tecellîdir!?

Arif Oruç

kazandıktan soura intihap muameleâtında fırkamızın hukukunu muhil ve tarafgirliğe delâlet edecek edna vaziyet ve muameleye razı olmıyacağımız şüphesiz idi. Fakat memleketin beş şubeî intihabiyeye taksim edilmiş olmasına bir sözümüz yoktu.

Lâkin bir fırkası muhalife hatta bizim gibi; milletin iradei umumiyesine iştirak eden bilfiil ekseriyeti haiz bir fırka müvacehesinde sandıkların işgal edeceği mahallerin her halde bizim ifrae edeceğimiz mahalde olmasını bile halk fırkasının cevelângâhına vaz'ına sükût edemiyeceğimizden beş şubeî intihabiyeden birisine ait sandığın vaz olunduğu mahalle itiraz etmiştik. Tekrar edelim itiraz şubeye değil yalnız bir şube sandığının mevzu olduğu mahalle ait olduğundan itiraz üzerine tetkikatında yalnız bu noktaya hasrı icap ederken hükümet ile halk fırkasının mutemetlerinden müteşekkil bulunan belediye heyeti gâya daha münasip binalar tedarikinde imkânı maddi göremediklerinden bahsederek bu itirazı ganimet bilmişler derhal intihap şubelerinin lâğvına ve intihabın belediye hasrına karar vermişler ve bu kararı makamı vilâyetten de tasdik ettirmişlerdir.

Halbuki şehirde intihabat ve muntakalarında muvakkat bir müddet için halen meşgul bulunan bir çok hanelerin tasarrufumuzdan tahliyesi temin edilebileceğine nazaran bu sebep tamamen gayrivarit bulunduğu gibi intihap işlerinin çabuk ve sühulet ile cereyanına sebep olan şehrin vüsati asgari yirmi beş bine baliğ nüfus kesafeti halen zail olmuş değildir. Mükarrereti sabıkanın tebdil ve tağyirini icabettiren cihap ve netayice gelince:

Memleketin beş şubeî intihabiyeye taksimi zamanı olan altı ay evvel mühtelif fırkadan eser ve mülâmet yokmu. Serbest Cümhuriyetin teşekkülünden sonra bu taksimi menfaatlarına muvafık bulmıyan halk fırkası ihtirazî bir itiraz beheminehi şubeleri bütün bütün kaldırdıkları gibi Belediye kanununun 32 nci maddesinden istifâdî olarak da işaret olunduğu üzere intihap encümeni ve şubeleri için makallerden seçilen zevatın resmî tezkerelerle davetî ikâza ederken kendi taraftarları olanlar her hangi vasıta ile davet edilip ihtirazlarına tamamen kaneat ve itimat ettiği zevat içtimadan hiç haberdar edilmemekle intihap encümenini kendi taraftarları arasından meydana getirdiler.

Halbuki Belediye kanunu 33 üncü maddesile bu memleketin şubelere taksime mü-

saît olduğu halde bu şubelerin her hangi bir sebeple kaldırılmasına cevaz veren bir hiç bir maddesi kanuniye yoktur. Binaenaleyh bu gün mahallî ve ekseriyeti haiz bir fırka müvacehesinde şubelerin lâğvile intihabın yalnız belediyeye hasrı, intihabı, kasrın nazarında H.fırkasının lehine temin gibi tarafgirliğin ve bir sui niyetin delili olduğundan şubelerin işbu kanunsuz lâğvını kat'iyyen protesto eder. Balıkesir valisi Öz Demir Salim Bey 24 saat zarfında avdet ederek kanunla kabili telif olmıyan şu şubeleri lâğv emrini istirdat ile ötedenberi vaki resmî ilânların vüsûkiyetini temin etmediği takdirde ekseriyeti haiz olan fırkamızın bu intihaba iştirakten hibakkın içtinap edeceği ve şu kanunsuzluğu meting aktı suretile müvacehe[illegible] ammede tekrar protesto eyliyeceğini arz ile keyfiyetten haberleri olmak üzere protesto varakalarının vali Özdemir Salim beyle Ankarada dahiliye vekâletine ve Şurayı Devlet riyasetine birer nüsha tebliğini talep ve rica eylerler.

Dikkat

Gazetemizin hiçbir yerde abone memuru yoktur.

Birçok kimselerin "YARIN,, namına ilân, abone aldıklarını ve sair muameleler yaptıklarını haber aldık. Bukabil eşhasın gazetemiz namına her hangi bir müracaatlarının karilerimizce nazarı dikkate alınmamasını bir kere daha kayde lüzum gördük. Müteceasirler yakında mahkemeye verilecektir.

"YARIN,, a ait muameleât münhasıran idarehanede yapılır.

Tarassut

S. C. F. sının karşısında bir polis memuru oda tuttu.

S. C. F. İstanbul merkezi binası olan (Nazlı) han karşısındaki binada Polis komiser muavinlerinden birisi bir oda kiralamıştır. Bu oda tamamile Fırka merkezinin idare heyeti odasını görmektedir. Bu efendi orada bir husust idarehane açmış gibi meşgul görünüyor, hakikatte S. C. muamelâtını, yani güzle tetkik ediyormuş. Çok parlak değil mi?

de değer: bazı kimseler burada H. Fırkasından istifa ederek S. F. ya geçtiler, ve fakat arada her halde azmları is'af edilmemiş olmalı ki tekrar eski fırkalarına döndüler.

Ne yanık ki bu karakterdaştığı yapanlar gene bu memlekette mümevver geçinen kimselerdir. H. F. ın bu gibileri tekrar almasite adama olan ihtiyacını ispat ediyor. Halbu ki gösterik değiştirir gibi fırka değiştiren bu gibiler! ancak kendi hasis emelleri için yapıyanlardır ve bunlardan hiç bir taraf istifade edemez.

Sonra: Bundan bir müddet evvel ve henüz yeni fırka meydanda yokken buralı bir genç bir makale yazarak H. F. ın teraatını tenkit etmişti. H. F. ın erkânından bu kaç kişi o zaman bu temiz genci fırkaya çağırıp tehdit etmişler ve korkutmak istemişlerdir.

Kemali teessürle görüyoruz ki o zaman yükselen bu hakkî feryadı boğmak ittiyenlerden bazıları bu gün yeni fırkanın idare hey'etinde bulunuyorlar.

Çalan çalana

Rum Balıklı Hastanesinden sonra Ermeni katolikler de...

Geçenlerde, Balıklı hastanesinde mühiş bir suiistimal olduğunu, bundan mütevellîler hey'etinin mesul bulunması lâzım geldiğini yazmıştık.

Türk ortodoksları, hükümetin nazarı dikkatini celbetmekte, mütevellîler intihabının yunan propagandası ile karıştırılmasını istemektedirler.

Verilen malûmata göre, şimdi de Ermeni katolik Hastanelerinden birinde dehşetli bir sui istimal olmuş, mütevellîler, müddei umumîliğe müracaat etmişlerdir. Her iki mes'ele hakkında tahkikat devam etmektedir.

FATİHTE DEFİNE

Yıkılan evin temelinden çıkarılan altınları amelenin biri kaçırdı

Fatihte Hasan Halife sokağında Hacı Ahmet efendi bir ev inşa ettirmekte iken evin temellerini kazan amele tarafından bir bakraç içinde gömülü altın bulunmuş gizlice kaçırtmıştır.

Bakraçla altının kaçırıldığı haber alınmış zabıtaca tahkikata girişilerek İsmail namında biri tarafından bakracın kaçırılacağı anlaşılmıştır.

Bakraç eski bakırdan yapılmış ve içinde (27) lik 1 ziynet altını bulunmuştur. Bunun ziynet altınının gayet kıymettar ve nazarı atikadan olduğu anlaşılmıştır.

Altınların miktarı ve kaçırılıp kaçırılmadığı zabıtaca tahkik edilmektedir. Dün akşama kadar neticesi anlaşılmamıştır.

Cemiyeti akvamde tasarruza uğrıyan milletlere yardım

Cenevre, 30 (A. A.) – Cemiyeti akvam büyük meclisi tasarruza uğrıyan her hangi bir memlekete 120 milyon altın frank mikdarında muavenette bulunması hakkındaki raporu kabul etmiştir.

Sait olduğu halde bu şubelerin her hangi bir sebeple kaldırılmasına cevaz veren bir hiç bir maddesi kanuniye yoktur. Binaenaleyh bu gün mahallî ve ekseriyeti haiz bir fırka müvacehesinde şubelerin lâğvile intihabın yalnız belediyeye hasrı, intihabı, kasrın nazarında H.fırkasının lehine temin gibi tarafgirliğin ve bir sui niyetin delili olduğundan şubelerin işbu kanunsuz lâğvını kat'iyyen protesto eder. Balıkesir valisi Öz Demir Salim Bey 24 saat zarfında avdet ederek kanunla kabili telif olmıyan şu şubeleri lâğv emrini istirdat ile ötedenberi vaki resmî ilânların vüsûkiyetini temin etmediği takdirde ekseriyeti haiz olan fırkamızın bu intihaba iştirakten hibakkın içtinap edeceği ve şu kanunsuzluğu meting aktı suretile müvacehe[illegible] ammede tekrar protesto eyliyeceğini arz ile keyfiyetten haberleri olmak üzere protesto varakalarının vali Özdemir Salim beyle Ankarada dahiliye vekâletine ve Şurayı Devlet riyasetine birer nüsha tebliğini talep ve rica eylerler.

Yarın, 1 Teşrinievvel 1930.

Ek-14

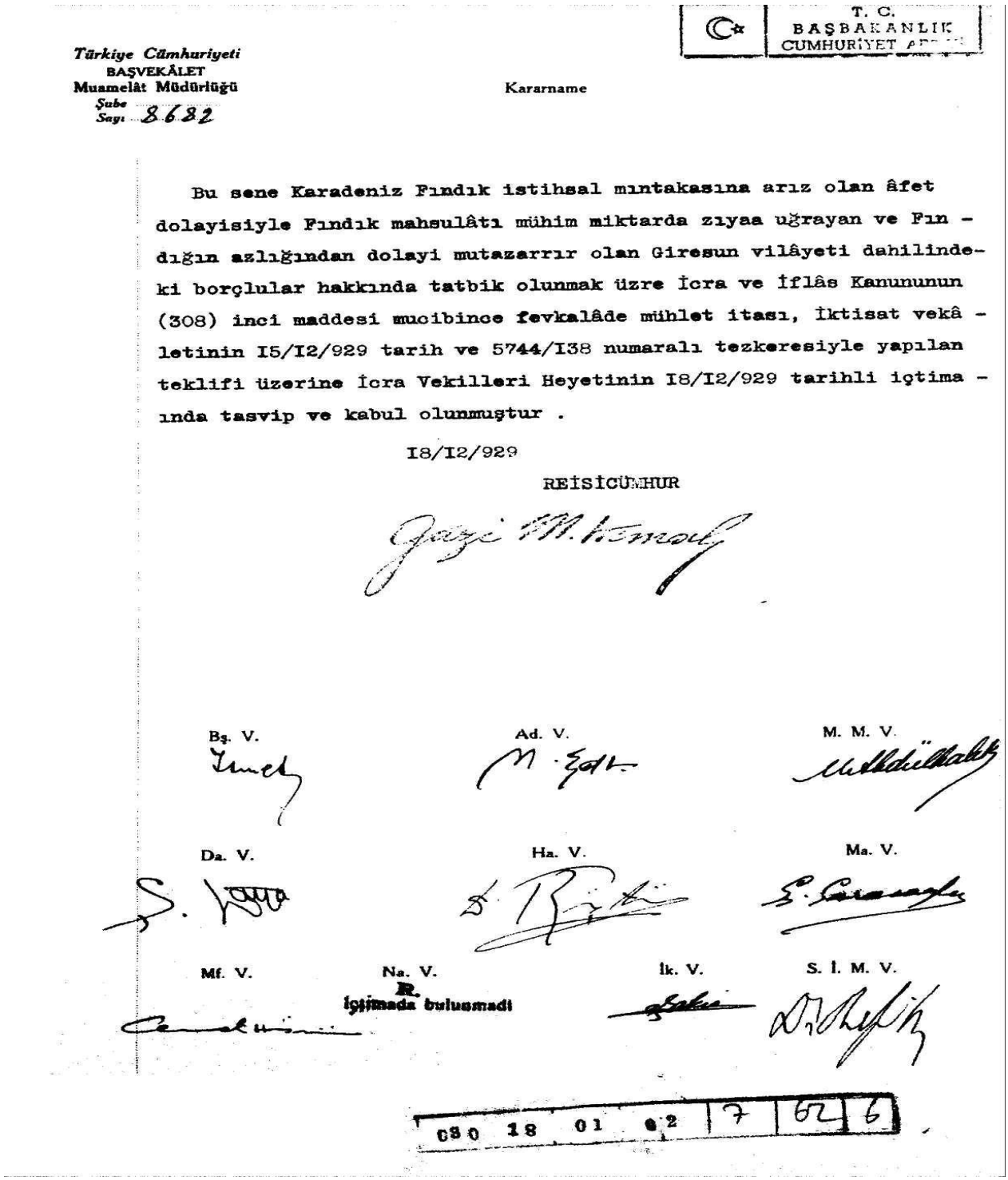

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Türkiye Cümhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı 8682

Kararname

Bu sene Karadeniz Fındık istihsal mıntakasına arız olan âfet dolayisiyle Fındık mahsulâtı mühim miktarda zıyaa uğrayan ve Fındığın azlığından dolayi mutazarrır olan Giresun vilâyeti dahilindeki borçlular hakkında tatbik olunmak üzre İcra ve İflâs Kanununun (308) inci maddesi mucibince fevkalâde mühlet itası, İktisat vekâletinin I5/I2/929 tarih ve 5744/I38 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin I8/I2/929 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

I8/I2/929

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V. — Ad. V. — M. M. V.

Da. V. — Ha. V. — Ma. V.

Mf. V. — Na. V. R. İçtimada bulunmadı — İk. V. — S. İ. M. V.

030 18 01 02 | 7 | 62 | 6

Giresun'da borçların ertelenmesine dair karar (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

Ek-15

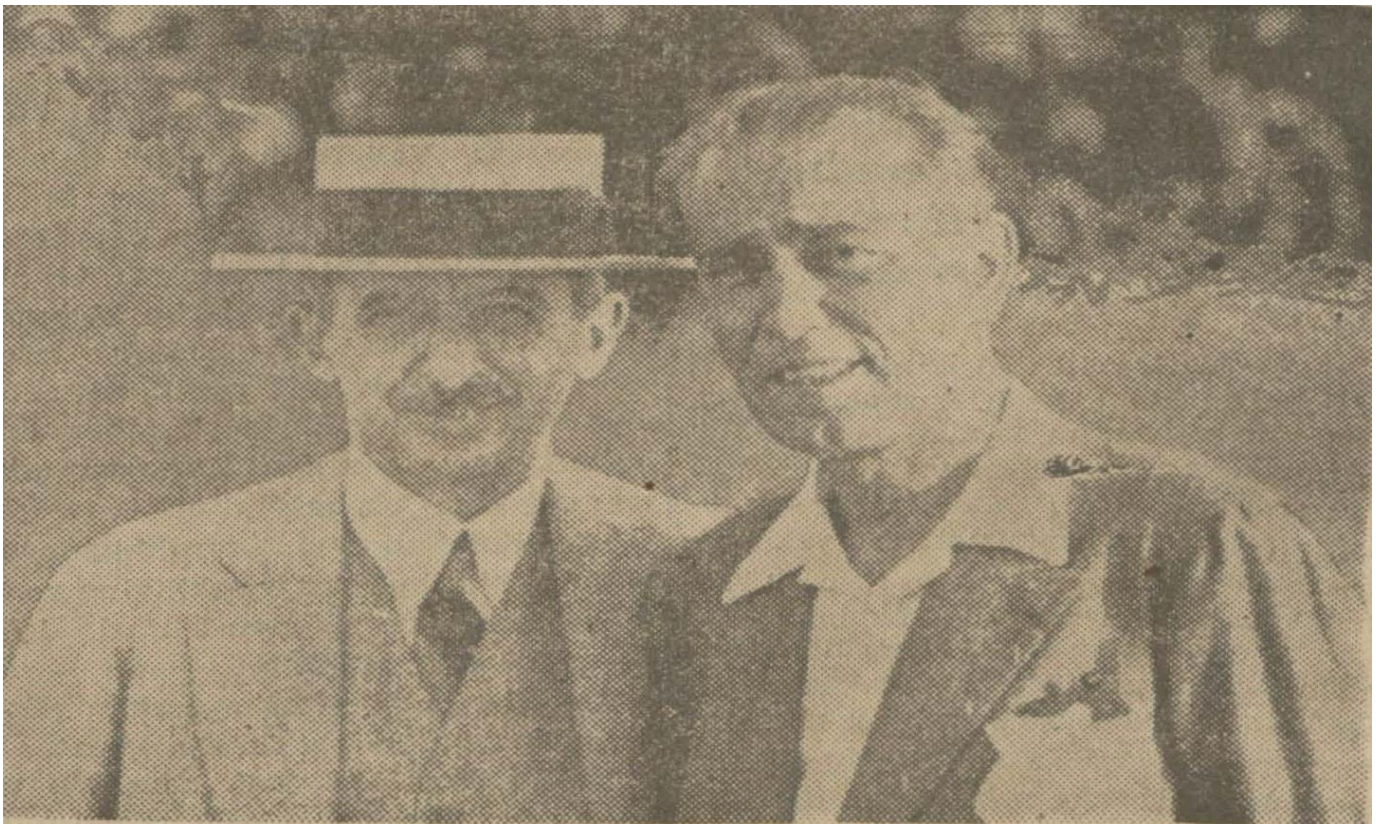

Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmadan önce Yalova'da bulunan İsmet İnönü ve Fethi Okyar. (Kaynak: Cumhuriyet, 18 Eylül 1930)

Ek-16

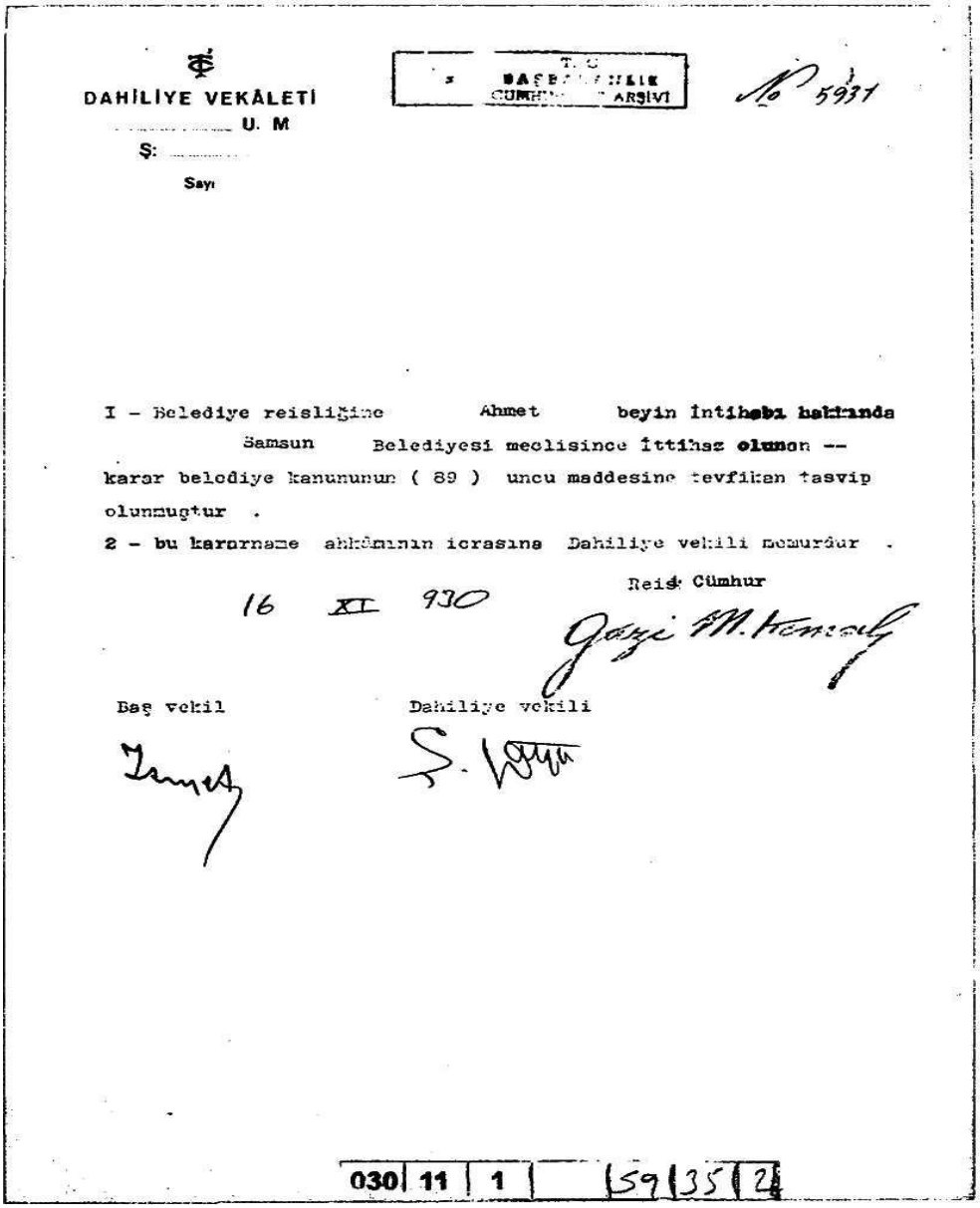

DAHİLİYE VEKÂLETİ

U. M

Ş:

Sayı

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

No 5931

I – Belediye reisliğine Ahmet beyin İntihabı hakkında Samsun Belediyesi meclisince İttihaz olunan -- karar belediye kanununun (89) uncu maddesine tevfikan tasvip olunmuştur .

2 – bu kararname ahkâmının icrasına Dahiliye vekili memurdur .

16 XI 930

Reis-i Cümhur

Gazi M. Kemal

Baş vekil

İsmet

Dahiliye vekili

S. Kaya

030 | 11 | 1 | 59 | 35 | 2

1930 Belediye Seçimlerinde SCF'nin kazandığı tek il olan Samsun Belediye Başkanı Ahmet Reasi Bey'in ataması (BCA.30.11.1.0/59.35.2-23)

Imperial and Foreign News

FESTIVITIES IN HUNGARY

NATIONAL HEROES

(FROM A CORRESPONDENT IN BUDAPEST)

In a setting of striking beauty the celebrations in honour of St. Emery the Cluniac will reach their climax in the Eucharistic procession on the waters of the Danube. The Pope has granted a Holy Week. A Papal Legate, six other Cardinals, including Cardinal Bourne, and countless dignitaries of the Church of Rome from all parts of the world are taking part in the celebration. On the hill of Buda, which guards the town of Pest, the Fisherman's Bastion, the Coronation Church, and the Royal Palace stand out against their dark background in a blaze of illumination. Five sparkling half-hoops—the bridges which span the broad river—reflected themselves in the swift current. St. Emery, who died 900 years ago, is the patron saint of Hungarian youth. To-day, which is the Feast of St. Stephen, the King, the national holiday of Hungary, there will be even greater pageantry.

Although primarily an expression of the religious feeling that underlies the Hungarian character, these celebrations, which have brought international Catholic congresses and delegations from nearly all countries and many pilgrims to Hungary, have also a national significance. St. Emery was the son of St. Stephen, first King of Hungary and founder of his country, who converted the Magyars to Christianity and turned the trend of their civilization westwards. The veneration accorded to him by no means confined to Catholics. It is ingrained in the heart of every Hungarian, regardless of the religious faith he professes. The original motive of these celebrations was undoubtedly a revival of religious fervour among the youth of the country, but the concomitant effect is a renewed expression of the virile nationalism that has kept Hungary in being for a thousand years.

COUNT BETHLEN'S LEADERSHIP

Under leadership less wise and less strong than that of Count Bethlen this might spell danger, but during his nine years as Prime Minister he has continuously impressed on his compatriots the futility of precipitate action. "The inevitability of gradualness" was the keynote of the Hungarian Prime Minister's policy long before that phrase was used in England. Although Hungary is predominantly Catholic, both Count Bethlen and the Regent, Admiral Horthy, who received the visiting Cardinals, and is taking a leading part in the ceremonies, are Protestants. In the heart of the average Hungarian there is little or no religious intolerance, and they prove it by entrusting the destinies of their country to two men who belong to the religion of the minority.

There are always crowds of visitors from the country districts for the annual St. Stephen's celebrations on August 20. This year there are naturally more than ever, and many have come from the depressed territories. The peasants, and for the matter of that all classes are mostly concerned with the economic depression. Like every agricultural country, Hungary is suffering from the fall in prices and the difficulty of marketing her produce. The wheat crop is harvested and is about up to average, but Hungary has probably more than her proper quota of cereals, and they have a large following. Ingenious though rather complicated measures have been taken by Parliament for the maintenance of prices to the agricultural producer and these seem to be having the desired effect, though it is a little early to speak definitely as to the final result. Credits for agriculture and industry—the latter is rapidly taking a more important place in the national economy—are being obtained from abroad. Efforts are increasing and imports decreasing; the balance of payments shows a marked improvement over last year; the Budget for the current year not only provides for a reduction in taxation—which is high—but also shows an appreciable reduction in State expenditure.

COURAGE IN ADVERSITY

Hungary, in comparison with some other countries, has not as much to grumble about and seems financially and economically sound enough to weather the storm through which many other countries are now passing. National savings have not yet accumulated sufficiently to replace the capital destroyed by the War, and this must still be obtained by foreign borrowing, for which the Government are making the necessary arrangements. Since the days of Bela Kun and the political and financial crises which followed that outbreak of Bolshevism Hungary has shown great courage in adversity and, with the assistance of the League of Nations, has made a striking recovery.

The Hungarian dearly loves "fine feathers," and life to him without some sort of pageant is almost an anathema as a bad harvest. These celebrations in Budapest point to a return to the normal national life and to a closer consolidation of the rural and urban classes. The Jockey and Automobile Club, which has its premises overlooking the Danube, is finding an outlet in working out their economic salvation—admittedly to easy job. That is not by any means to say that the average Hungarian forgets the political destiny of his country, particularly at such a festival as this. Like the Irish, Hungarians live largely in the past. Not one Hungarian who stood or knelt on the banks of the Danube last night will rest satisfied until there is a revision of the Treaty of Peace. But only the hot-heads—and they are more numerous than influential—believe that the separated territories can be restored by precipitate agitation or aggressive action. The spirit of the majority of the Hungarian people was admirably voiced by Count Bethlen, who, dealing with the revision of the Peace Treaty, recently said:—

> A mentality must arise which will make it possible for the Western Powers to understand that such revision can be considered and treated without injuring their direct or indirect interests and without endangering the higher consideration of European peace. Until these conditions prevail we intend to make no move, and I wonder why we are thought to be so unreasonable as to want to run our heads against a brick wall.

At the crowded mass another political affair of no little interest to the rest of Europe is discussed. That is the question of a King for Hungary. At the moment there is a Regency, and Admiral Horthy, who makes an excellent constitutional head of the State, is Regent for life. Otto, the eldest son of the late Emperor Charles, will be 18 in November, and under the laws of the House of Hapsburg is then of age to be crowned King of Hungary. But the laws of the House of Hapsburg no longer run in Hungary, and a former Hungarian Government gave an undertaking to the principal Powers—under force majeure—that no one should be elected to the Hungarian throne without their agreement.

What, perhaps, is more important is that Count Albert Apponyi and the leading "Legitimist" supporters in Hungary have all publicly stated that this is not the time to introduce the disturbing element of the election of a King. That can well afford to wait. Count Bethlen takes the same view, and while there may be celebrations later in the year when the Archduke Otto reaches his eighteenth birthday there seems no reason to anticipate any serious excitement to terminate the Regency in the near future.

In social legislation, with a Prime Minister who believes in "gradualness" and a severely restricted Budget, progress is naturally slow. A universal secret ballot, although on Count Bethlen's programme and in force in other countries, does not in all municipal elections, still remains to be enacted for Parliamentary purposes. "What we want before all else," Count Bethlen told his party, "is order and consolation in all branches of public life and democratic constitution is a second consideration with us." The Opposition is too small and too unconstructive to make much impression.

Indeed, in a country which is only beginning to recover from political and economic chaos it may be just as well to avoid changes that are too drastic and too trust to "gradualness" and national ceremonies such as those in honour of St. Stephen and St. Emery to knit the nation together and to heal the wounds of war.

THE GERMAN ELECTION

NEW CONSERVATIVE PARTY'S PROGRAMME

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

BERLIN, AUG. 19

The People's Conservative Party, which was recently formed from Nationalist secessionists, has issued its election manifesto. The reason for the secession was that the younger Nationalists were tired of the official Nationalist policy of opposition for its own sake, and claimed to be ready for constructive work "within the State." The manifesto gives an opportunity to judge what may be expected from the revival of German Conservatism and what is meant by "constructive work." The most active figure in the party is Herr Treviranus, the young Minister for the Occupied Territories, whose speeches on foreign policy have caused so much controversy of late.

The party "presses for" the revision of the reparation obligations, for the sake of the good of the unjust Eastern frontier, for freedom of determination for Eupen and Malmedy, and for the return of the Saar. It "claims" the disarmament of the victor States to bring about equality of armaments. It "demands" equal rights for Germany among the nations and the wiping out of any moral taint. The party also claims "military freedom, the condition of real State sovereignty, the highest privilege of a free people." The Socialist *Vorwärts* thinks that this contradicts the claim for the disarmament of other nations to Germany's level, but it is hardly clear that by general disarmament general freedom to arm is meant.

The manifesto finally calls for cooperation in building up a purified, reinvigorated Reich, and presumably accepts the Republic in the words "in the State and for the State."

DEATH OF M. RIVOIRE

DRAMATIST AND POET

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

PARIS, AUG. 19

M. André Rivoire, the dramatist and lyric poet, died from pneumonia in Paris this morning.

Born at Vienne, in the Isère, in 1870, Rivoire was educated at the Lycée Henri IV, where he came under the influence of Bergson. "L'Apôtre," one of the most successful pieces in his first published volume, "Vesper," is dedicated to the philosopher, and expresses the great admiration and esteem in which he held his master. His first play, "Le Carrefour," performed in 1899, was a failure, but it was not until 1905, when Rivoire was seriously ill in bed, that his fame, at any rate in some literary houses in the public, began the next few years he published several books of verse, "Le Songe et l'Amour," "La Chevauchée d'Odalisc," and "Paladis des Joies," and produced a number of plays with encouraging success. *Il était une Bergère* . . . a comedy in verse, was accepted at the Comédie Française, and this was followed at the same theatre by *Le Roi Dagobert*, Rivoire's reputation as a dramatist was by then established.

Directly after the War, which he spent working at the Ministry of Munitions, Rivoire renewed his connexion with the theatre of Molière, for which he wrote *Le Sourire de France* and an adaptation of *Romeo and Juliet*. At the same time he produced, often in collaboration, plays which were better suited to the boulevard theatres. The most notable of these were *La Belle Aventure*, written with Maurice Donnay, *Les Maîtres de Panurge*, and *Le Bonheur des Autres*, which is still playing, with Romain Coolus. Shortly before he died Rivoire completed, in collaboration with the same author, the libretto for a comic opera with the title *Pompouard*, for which Fauré has written the music. Rivoire was a Commander of the Legion of Honour, and at one time president of the Dramatic Authors' and Composers' Society.

BRITISH NAVAL VISIT TO RUMANIA

WELCOME AT CONSTANZA

(FROM OUR CORRESPONDENT)

BUCHAREST, AUG. 19

The British squadron under Rear-Admiral F. J. Davies, consisting of the light cruiser Curacoa and the destroyers Jackaro and Antelope, arrived at Constanza this morning and was enthusiastically welcomed by the large crowd which had been gathering round the port since the early morning. On entering port the Curacoa fired a salute of 21 guns, which was returned by the Rumanian destroyer Marasheti. After the salute Captain Constantinescu, of the Marasheti, Mr. Randal, the British Chargé d'Affaires, Captain Bevan, the British Naval Attaché, and the British Consul at Constanza went on board the Curacoa to welcome the squadron to Rumanian waters. On going ashore the Rear-Admiral and his officers were received by General Cordescen, the Minister for War, and Admiral Scodrea at the Military Club, and afterwards paid visits to the Mayor of Constanza and the naval division.

The visit of the British squadron, which is to last for seven days, has produced an excellent impression here, and has been the subject of many friendly references in the Press.

BONDHOLDERS "NOT MONEYLENDERS"

(FROM OUR CORRESPONDENT)

PERTH, AUG. 19

Sir William Campion, Governor of Western Australia, opening the Swan Cement Works yesterday, objected to the application of the term moneylenders to British holders of Australian bonds. He was one himself, he said, and the people who advanced money to the Commonwealth and the States were not rich men and moneylenders in the accepted sense of the term, but men of moderate means who had money to invest and invested it in the Empire.

CANADIAN "TARIFF FIGHT"

PROTECTION OF NATIVE INDUSTRIES

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

OTTAWA, AUG. 19

Within a fortnight of assuming office Mr. Bennett, the Prime Minister, has set machinery in motion to implement two of his election pledges, one that he would make a "tariff fight" for Canada and that he would adjust the Customs duties in such a manner as to safeguard the home market for Canadian producers.

The abolition of the Tariff Board was a preliminary step to upward revisions of the tariff at the September session of Parliament, when emergency adjustments will be proposed in certain key industries such as textiles, which are suffering from keen competition. Agricultural interest will also be protected against dumping and unfair competition. The trade treaty with France, long subjected to Conservative criticism, will be drastically modified or cancelled, and with it the treaties with 20 other countries, like Belgium, Denmark, Italy, The Netherlands, Argentina, Norway, Spain, Czechoslovakia, Sweden, and Jugoslavia, will be discarded, since the provisions of the French treaty were simply extended to them. The countervailing duties against the United States will be abolished on the ground that Canada does not want a tariff "made in Washington."

Mr. Bennett's policy is "Canada first: the Empire second." Murmurings of dissatisfaction are already coming from New Zealand on account of the ban on butter, and retaliation is threatened there against Canadian motor-cars, of which New Zealand imported $6,000,000 worth (approximately £1,200,000) last year. The Liberals contend that the increase in textile duties will be unwelcome in Lancashire and Yorkshire, which have already resented the 50 per cent. British preference stipulation respecting British goods entering Canada at preferential rates.

With regard to unemployment, Senator Gideon Robertson, Minister for Labour, has asked the Provinces and the municipalities for accurate information on the matter, and has summoned an emergency meeting of the Employment Services Council for Thursday. An effort will be made to provide winter work for the unemployed, on the provincial Governments cooperating with the Dominion authorities.

The Money Bill, providing a large sum for public works, will be submitted to Parliament in September.

THE NEW TURKISH PARTY

SUPPORT FOR FETHY BEY

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

CONSTANTINOPLE, AUG. 19

Ghazi Mustapha Kemal Pasha, General Ismet Pasha, the Prime Minister, and Fethy Bey, founder of the new Liberal Republican Party, are again all at Yalova.

In reviewing the principal events of the last 10 days it may be noted that not only the Prime Ismet Pasha and Fethy Bey have contradicted each other about financial and economic matters, but their language has been restrained. Their supporters, however, are beginning to show signs of bitterness, and warm discussions are taking place about State expenditure and the administration of Government monopolies.

Fethy Bey has established offices in Constantinople, and many thousands of applications for admission to the new party have been received. He will shortly visit Angora, Smyrna, and other towns, but will return to Paris next month to present his Ambassadorial letters of recall to the President of the French Republic.

Although it is at present impossible to say what measure of success will attend the Liberal Republicans, it is clear that public and political opinion is largely behind Fethy Bey. He has announced that he does not expect that any more Popular Party Deputies will join his party meanwhile, and that all he requires is a framework about which to rally. He has received more adherents when the Grand National Assembly meets on November 1. The Ghazi has remained silent, but competent circles interpret his attitude as favouring Fethy Bey and furthering his political campaign.

GRAIN CROPS IN RUSSIA

GOVERNMENT'S ANXIETY

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

RIGA, AUG. 19

Since the beginning of August the Commissariat of Agriculture in the U.S.S.R. has issued almost daily new instructions and supplementary instructions to grain collecting organizations. Five days ago it appointed eight "comrades," with special powers, to carry out a collecting programme in the various grain districts in the Crimea, the Caucasus, the Volga, and elsewhere.

The Soviet Press describes the crops as better than those of last year, and says that important grain areas, but contradicts that there is delay in nearly every district in delivering them to the Government's corn stores, in spite of the enormous efforts of the Commissariat of Trade for prompt delivery, the amounts being fixed under the Government's corn levy. The provisions consist of special coupons, which entitle the holders to receive before April, 1931, certain quantities of factory products, which are not obtainable in the ordinary way owing to the deficiency of supplies for home consumption.

Information has been published in Moscow that special meetings have been convened, in which the Commissariat of Agriculture reports that the cultivated area, the "sowfactories" or peasants, the State farms, and the kolkhozy (collective peasants) will contribute respectively 44, 45, 5, and 1 per cent. of the total wanted grain.

Information about the quantities of grain that will be available is withheld, and there is not even an approximate estimate that is trustworthy of the total harvest. Such silence, however, apparently appears to be causing increased uneasiness in Moscow Government circles. Last year the so-called kulak farms yielded 23 per cent. of the total quantity of marketable grain, but in consequence of the extermination policy, the Soviet authorities have now reduced the figure for 1930 to 3 per cent.

CHATEAU DE BERTANGLES DESTROYED BY FIRE

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

PARIS, AUG. 19

The Château de Bertangles, near Amiens, the residence of the Comtesse Louis de Clermont-Tonnerre, was destroyed by fire early this morning. The loss is estimated at £100,000. The château, which dates from the eighteenth century, contained valuable old furniture and many works of art, and had just been repainted.

CHILDREN'S DEATHS AT LUBECK

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

BERLIN, AUG. 19

Sixty-seven of the children treated at Lübeck with the tuberculosis immunization process named after Dr. Calmette, of the Pasteur Institute, have now died, and 33 are still ill.

THE KURDISH REVOLT

PERSIAN REJECTION OF TURKISH OFFER

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

CONSTANTINOPLE, AUG. 19

Tewfik Rushdi Bey, Minister for Foreign Affairs, arrived at Yalova this morning to consult the Ghazi and General Ismet Pasha, the Prime Minister, in regard to the future attitude of Turkey towards Persia.

It is known that Persia has rejected the Turkish suggestion that the two armies should collaborate on Persian territory

against the Kurds. Other methods will now have to be devised to surround and crush the Kurdish rebels. The situation on and around Mount Ararat remains unchanged, although the Turks are reiterating from lack of food.

The report telegraphed from Angora by a news agency that Turkish troops advanced into Persia last week is not confirmed and is believed to be false.

REPORTED INTENTIONS OF ANGORA

(FROM OUR CORRESPONDENT)

SOFIA (By Mail)

Information from well - informed Turkish sources indicates that the Angora Government is convinced that the semi-nomadic Kurds now in revolt in the region of Mount Ararat are obtaining supplies and munitions from Persian territory. The Turkish Government has asked permission to send a force into Persian territory to block the roads leading to the positions on Mount Ararat, but the Kurds are now in force.

It is affirmed that it will ask for more than this, a guarantee in the shape of a rectification of the frontier which will give it control over the passes and valleys through which alone the higher parts of Ararat are accessible. The Turkish view is that the Shah, in spite of his personal energy, has too limited an army to police the Turco-Persian frontier against the Kurds and the Turkish "reactionaries" who are said to be assisting them. The Turkish Government apprehends no interference from Russia and believes that if the roads in Persia can be occupied by a strong military cordon of Turkish troops the insurgents will be driven into their arms by the cold weather which sets in at the end of August on the high ground. It hopes to finish "once for all" with the "Kurdish aura," and Ridom-begoglou Khurrem Bey, who has been appointed Turkish Ambassador to Teheran, has been given full powers by the Ghazi.

"RACKETEERING" IN EGGS AND MILK

NEW YORK GANGS' ACTIVITIES

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

NEW YORK, AUG. 19

The New York police were given orders to-day to take steps to protect retailers of eggs and milk from gangsters, who have gained a large measure of control over the city's supply of these commodities.

It has long been a matter of common knowledge that the activities of "racketeering" gangs have, as elsewhere, extend far beyond the boundaries of the legitimate traffic in which they flourish in their most obvious form. The essence of this racketeering is the use of superior organization, backed by financial, political, and, where necessary, physical force, to seize markets and concessions and raise prices. Rumours of an impending food scarcity resulting from the drought gave "racketeers" in the egg and milk business their opportunity.

Witnesses before the Assistant Attorney-General, William Gwat, who is conducting an inquiry into the matter, gave evidence to the effect that a "racketeering" gang have bought the stocks on hand of a dairy, and it is alleged, under the leadership of a man known as Abe Tiger, and had proceeded to raising the price of loose milk from three dollars 48 cents (12s. 8d.) to four dollars 48 cents (17s. 8d.) per 40 quart can. A still larger and more known organization had been engaged in trying to put out of business the 3,000 New York grocers who sell milk in bottles. Gangsters, it was alleged, had visited these shops and threatened that if the goods in the shelf, and these are all more or less dependent on a good seat, way of living. These abnormalities must be dealt with at the earliest possible stage, their correction being of vital importance for the health of the human race. We cannot, therefore, over-estimate the value of the work you are doing in your several spheres."

CHILDREN'S HEALTH

INTERNATIONAL CONGRESS IN SWEDEN

(FROM OUR CORRESPONDENT)

STOCKHOLM, AUG. 19

The Crown Prince of Sweden opened the second International Pediatric Congress in the Concert Hall of Stockholm this morning. Children's doctors from 34 countries are taking part. This is the first pediatric congress to be held since the War.

In his speech the Crown Prince said:—"It is clear that the results of the War go to include that of older times, but attached new importance to the question of health. The psychological, moral, and physical disorders have already found in the child, and these are all more or less dependent on a good seat, way of living. These abnormalities must be dealt with at the earliest possible stage, their correction being of vital importance for the health of the human race. We cannot, therefore, over-estimate the value of the work you are doing in your several spheres."

POLITICAL HOOLIGANISM IN BAVARIA

(FROM OUR CORRESPONDENT)

MUNICH, AUG. 19

The Munich police have forbidden the serving of food and drink at all Communist or National Socialist (Fascist) political meetings.

Political meetings in Bavaria are usually held in the beer halls which are a feature of the country, and the proceedings are always accompanied by much eating, drinking, and smoking. The result is that when a disturbance occurs there is a liberal supply of missiles at hand. Free use was made of beer mugs, plates, and dishes at several meetings last week, and the police have therefore determined to "disarm" the hostile factions. The provision of substrays at political meetings is also forbidden, as experience has proved that these can be used as missiles of an offensive and even dangerous character.

FRENCH TEXTILE STRIKES

NO SETTLEMENT REACHED

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

PARIS, AUG. 19

M. Pierre Laval, the Minister of Labour, spent to-day in active negotiations with the parties in the textile strike in the hope of reopening negotiations between them. This evening he issued a statement to the effect that no decision had been taken, but that negotiations had not been broken off.

This morning M. Laval received delegations from the unions affiliated to the Confédération Générale du Travail and from the Christian Labour Unions. In the afternoon he saw representatives of the Lille employers, who, though they refused to meet the men's delegates, decided at the last moment to confer with the Minister. This evening M. Laval again saw representatives of the strikers. The Roubaix-Tourcoing employers' Consortium and the Communist Union took no part in these meetings.

An official communiqué issued after this morning's meetings said that the delegation of the C.G.T. unions explained why they had asked for an increase of wages, and said that their action had nothing to do with social insurance, which they welcomed. The men's delegates asked the Minister of Labour to appeal to the employers for an agreed settlement of the dispute. The Christian unions also stated their case, and asked for the Minister's intervention.

The General Council of the Nord Department is now in session, and has before it two Socialist resolutions and one Republican resolution on the strike. The Republican resolution expresses confidence in the mediating powers of the Prefect and the Minister of Labour. One of the Socialist motions calls upon the Government to intervene in the dispute, with every means in its power. The other, which promises to give rise to a lively controversy, calls for an official inquiry into the antecedents of M. Désiré Ley, Secretary-General of the Consortium, whose personality is the object of bitter hostility among the textile unions.

FRENCH VITICULTURE

PROPOSED LEGISLATION

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT)

PARIS, AUG. 19

The new Bill intended to alleviate the crisis in the French wine industry has been issued. It contains measures to prevent the unnecessary extension of vineyards, to distinguish more clearly between "normal" and "artificial" wine, and to facilitate the detection of fraud.

To restrict plantation a scale of taxes on new cultivation is proposed. There will also be a tax on excess production. In dealing with qualities the authors of the Bill have been faced with the problem of deciding how certain categories of wine are to be defined. They have arrived at a formula which will make it possible to guarantee wine grown whose product does not conform with the required conditions. This formula, however, is understood to have been already rejected by the Wine Committee of the Chamber and will have to be revised.

The Bill proposes to prevent fraud by transferring inspection and certification from the market to the source of supply—that is, from the retailer's shop to the vineyard. Under this scheme inspectors would be able to enter a wine grower's premises without first getting a warrant from a magistrate.

UPPER SIND FLOODS

SITUATION UNDER CONTROL

(FROM OUR CORRESPONDENT)

KARACHI, AUG. 19

The Commissioner for Sind issued an official report on the situation of the flooded area in Upper Sind last night. He states that although six more districts in

the Nausaharo taluka (revenue area) have suffered damage, the situation is well under control. Railway communication on the Pad Idan-Mehrabpur loop is interrupted and through communication will be impossible for a long time.

The eight bank in this area of the North-Western Canal is breached in several places, and the water has flooded a large area in the Garhi Yasin taluka. The water is close to Ammria village, which is protected by a ring bund, boats being provided for the use of residents in case of emergency.

A serious breach occurred in the Sukkur Canal in the Nawabshah taluka in the Larkana district, which caused great damage before being closed. Another breach in the bank of the Khirthar branch of the canal, which is holding up the flood from spreading to the south-west, but the strain proves too severe.

The organization for the transport of passengers and goods across the breaches in the railway north of Shikarpur is improving. On August 18 1,400 maunds of essential foodstuffs were transported under an order of the District Magistrate, Sukkur, from Rohri railway station to Quetta line, been impossible for many weeks. An aeroplane service between Rohri and Jacobabad is working smoothly.

In the Larkana district it has been found impossible to close the Nara breach, the flood now having reached valley line at the tail of Dharmna. Three big breaches in the Wahar Wah front of the Khairpur bund are still open, but the Khairpur State Railway line has been restored. The closing of the fifth breach is given up as hopeless.

Relief measures are proceeding satisfactorily in all refugee centres. Free communal kitchens have been established, and the refugee camps at Pad Idan and Kandiaro, in the Nawabshah district, have admitted 2,400 and 5,000 refugees respectively during the week-end.

A message from Dharna says that the deaths occurred on August 15. The bodies of the Mir of Khairpur's harem have been removed to the police station. It is alleged that the men were murdered because they were found—near the village of Rustam Shah, in the Sukkur District. The assailants have not been traced.

ACCIDENT TO CARDINAL ROULEAU

(FROM OUR CORRESPONDENT)

OTTAWA, AUG. 19

Cardinal Rouleau, Archbishop of Quebec, was seriously injured to-day in a motor accident while returning from Thetford Mines to Quebec after presiding over the local ceremonies connected with the Eucharistic Congress. His Eminence fractured his left shoulder and injured his neck when the bursting of a tire caused him to be thrown into a ditch, where he was picked up unconscious.

Prayers are being offered in all churches for the Cardinal's recovery.

Telegrams in Brief

Sir Howard Kennard, the British Minister to Sweden, resigned his duties at the Legation at Stockholm yesterday.

Mr. George J. McNeile, a former Minister of Agriculture and Immigration in Manitoba, has died at the age of 65.

A Downe Boy the period of active military service at one year was approved by the Bavarian Cabinet yesterday.—*Reuter.*

One officer and one sailor were seriously injured in an explosion on board the cruiser Jamotte-Picquet at Toulon yesterday.—*Reuter.*

Captain Kingsford-Smith, the Australian airman, arrived at Naples on Monday from London, and left yesterday for Tunis, whence he will proceed to Tripoli and Cairo.

An inhabitant of Vigo was arrested and fined 10 pesetas (about a guinea) for having failed to take off his hat while a religious procession was passing through the streets.

A burglar who was surprised by the police at Averne barricaded himself in a room and, armed with a revolver, held out for 14 hours against rifle fire and flooding by firehoses. He finally shot himself dead.

The Australian Government has deported with the League of Nations Secretariat the information of its satisfaction of the Hymenal Claims. All the States in the British Empire have now ratified the claims.

Max Speelmes, who is taking part in the Olympic Games, has been arrested at Amsterdam on a charge of attacking two white girls, was yesterday taken to the Court at Utrecht. Herein Gabrielse, by a mob of 200 men and hanged on a tree by the roadside. Afterwards his body was riddled with bullets.—*Reuter.*

The conference of Ministers of Agriculture of the agrarian States of North-East and South-East Europe, for which the Polish Government issued invitations last month, will meet in Warsaw on August 24 to consider plans for the rationalizing of agricultural exports.

A draft convention exempting foreign tourists from taxation was approved yesterday by the sub-committee, consisting of members of the Financial Committee and of the Road Traffic Committee of the League of Nations, which has been meeting at The Hague.—*Reuter.*

Air Vice-Marshal Sir Sefton Brancker, director of Civil Aviation, has sent a letter to General von Crombrugge, Director of Aviation in Warsaw on August 14 to consider plans for the rationalizing of agricultural exports.

Dr. Coleman, of the University of Tennessee, who has returned from a period of exploration of Hudson's Bay, states that there is every indication that some thousands of years ago the climate of the Churchill region was similar to that of the Middle West of the United States to-day.

Two thousand Indian labourers at the Sinnamore naval base downed tools on Monday when it was announced that a reduction of wages was intended. After a conference with the officials it was finally arranged that both parties should await the arrival of the Controller of Labour from Kuala Lumpur.—*Reuter.*

LITHUANIAN C.I.D. CHIEF TRAPPED

KOVNO, Aug. 19.—Colonel Rustelas, head of the Lithuanian Criminal Investigation Department, was seized, bound, and wounded four times with a dagger by two men in a hotel here this evening.

Colonel Rustelas entered a bedroom in the hotel for a confidential talk with a man. A few seconds later another man quietly entered the door behind him, and both leapt upon him. They overpowered him, bound, and wounded him. Two of the wounds, in the chest, are serious, but the Colonel's condition is not regarded as critical.

The two men, Vaitkevicius and Pupsikis, have been arrested.—*Reuter.*

Other Foreign News on following page

World leadership in 6 months . . .

In six months the Hudson Great 8 has become the greatest selling 8 cylinder car in the World. It seems an amazing feat. But World leadership is only the logical—the anticipated—result of such a fine car being sold at such a low price. When you see the car and ride in it, when you experience the TOWN CAR silence combined with SPORTS CAR pep, you will not be surprised at its amazing rise to leadership. If ever there was an outstanding, an exceptional car at the price—it is the Hudson Great 8.

Features

Straight line drive — low weight to power — acceleration up to 80 m.p.h. — 5 and 7-seater bodies in 10 styles — luxuriously fitted interior — shatterproof windscreen — radiator shutters — Lanchester dampener — 4 two-way hydraulic shock absorbers — tax only £25.

Fill in the coupon and study the specification

HUDSON GREAT 8

Prices from £360 to £535

To HUDSON ESSEX MOTORS LTD. 41 GREAT WEST ROAD, LONDON, W.4
Please send me illustrated folder of the Hudson Great Eight and/or Essex the Challenger.
Name.....
Address.....

Ek-18

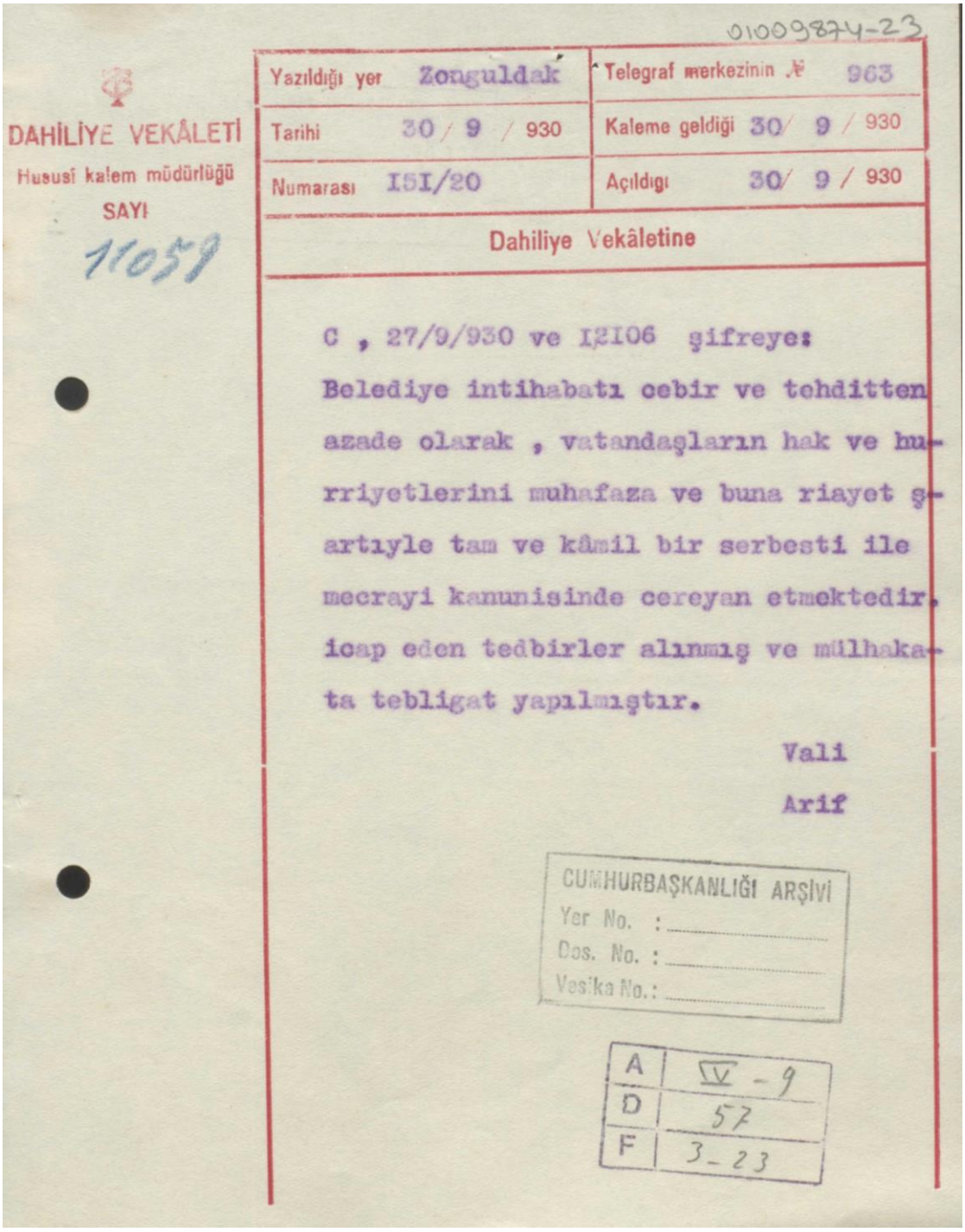

01009874-23

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi kalem müdürlüğü
SAYI
11059

Yazıldığı yer Zonguldak	Telegraf merkezinin № 963
Tarihi 30 / 9 / 930	Kaleme geldiği 30 / 9 / 930
Numarası 151/20	Açıldığı 30 / 9 / 930

Dahiliye Vekâletine

C , 27/9/930 ve 12106 şifreye:
Belediye intihabatı cebir ve tehditten azade olarak , vatandaşların hak ve hurriyetlerini muhafaza ve buna riayet şartıyle tam ve kâmil bir serbesti ile mecrayi kanunisinde cereyan etmektedir. icap eden tedbirler alınmış ve mülhakata tebligat yapılmıştır.

Vali
Arif

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Dos. No. :
Vesika No.:

A	IV - 9
D	57
F	3-23

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Ek-19

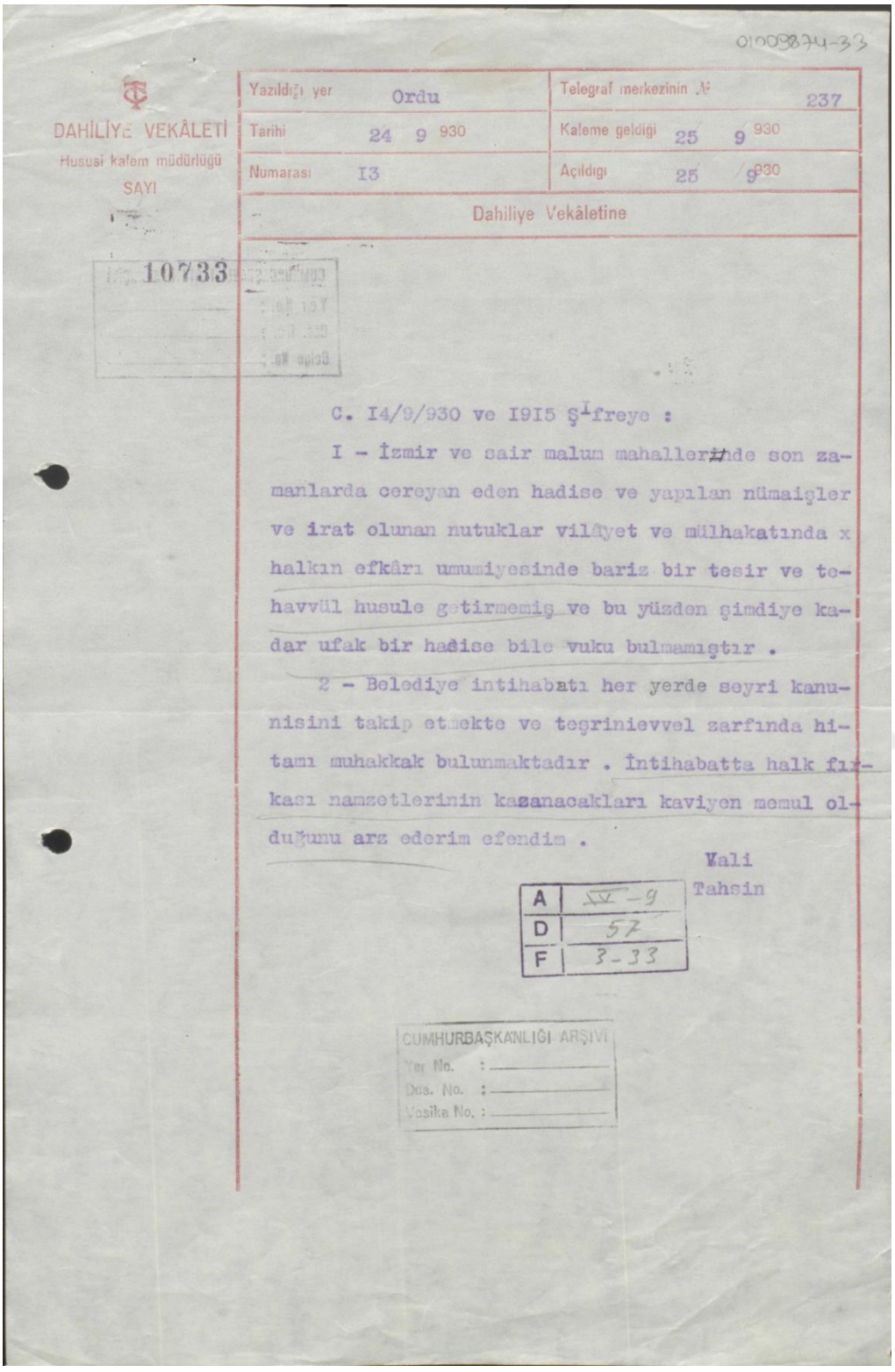

010098-74-33

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi kalem müdürlüğü
SAYI

10733

Yazıldığı yer Ordu	Telegraf merkezinin № 237
Tarihi 24 9 930	Kaleme geldiği 25 9 930
Numarası I3	Açıldığı 25 9 930

Dahiliye Vekâletine

C. I4/9/930 ve I9I5 Şifreye :

I - İzmir ve sair malum mahallerinde son zamanlarda cereyan eden hadise ve yapılan nümaişler ve irat olunan nutuklar vilâyet ve mülhakatında x halkın efkârı umumiyesinde bariz bir tesir ve tehavvül husule getirmemiş ve bu yüzden şimdiye kadar ufak bir hadise bile vuku bulmamıştır .

2 - Belediye intihabatı her yerde seyri kanunisini takip etmekte ve tegrinievvel zarfında hitamı muhakkak bulunmaktadır . İntihabatta halk fırkası namzetlerinin kazanacakları kaviyen memul olduğunu arz ederim efendim .

Vali
Tahsin

A	XI - 9
D	57
F	3-33

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Dos. No. :
Vesika No. :

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Gamze ELYİĞİT

Uyruğu : T.C

Doğum Tarihi ve Yeri :

Telefon :

E-mail :

Eğitim

Derece:	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet Tarihi**
Doktora :	**…….**	**…….**
Yüksek Lisans :	**…….**	**…….**
Lisans :	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	2018

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2018	Van	Kanal M Televizyonu Reji
2019-2020	Van	İSEM Tarih Öğretmeni
2021	Van	Tercih Dershanesi Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil: İngilizce

Yayınlar :

Hobiler: Doğa fotoğrafçılığı.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

02/09/2021

Tez Başlığı / Konusu:

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI KARADENİZ TEŞKİLATLANMASI VE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 168 sayfalık kısmına ilişkin, **02/09/2021** tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından **Turnitin** intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **% 6 (altı)** dır.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

11/10/2021
Gamze ELYİĞİT

Adı Soyadı : Gamze ELYİĞİT

Öğrenci No : 18920006056

Anabilim Dalı : Tarih

Programı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Statüsü : Y. Lisans ✖ Doktora ☐

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet PINAR
02/09/2021

ENSTİTÜ ONAYI
U Y G U N D U R
……./……./2021
Prof. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü